

ҲАЛҚА

Қисса

БИРИНЧИ БОБ

...Ҳинд уммонидан сузиб бораётган кеманинг номи “Урватул вуско” бўлиб, йўловчилар бу кемага Индонезия бандаргоҳидан чиқишиб, Саудия соҳилларида тупрокқа тушадилар. Мусулмон ширкатига тегишли кема минг нафар йўловчини сиғдиради. Улар ичида ҳар тоифа инсонларни учратиш мумкин. Бироқ кеманинг қатъий қоидаси бор: унда Исломий ахлоқ ҳукм суради. Кемага чиқишда бу қоида ҳар бир инсонга тушунтирилади. Очик кийиниш, ажнабий мусиқалар тинглаш, беҳаё одатлар таъқиқланган. Сархуш қилувчи ичимликлар ичилмайди, тамаки чекилмайди. Кемада ихчамроқ масжид бор. Кеманинг бўлмалари ҳар бир оила учун алоҳида.

Гайридин аёл ё ўзи, ё эри билан чиқа олади. Муслималардан ҳамиша маҳрамлари бўлиши талаб этилади. Истисно ҳолатлар ҳам бор, буни кема раҳбарияти ҳал қилади.

Эрнинг бўйи баланд аммо озғин, инглизларга хос юзи оқ –сарик, сочлари қизғиштоп –жингалак, бурни узун, ёноқлари туртиб чиққан, сепкилли, кўзлари кўкиш рангда. Аёлнинг ҳам ҳақиқий инглиз қиёфаси бор: сочлари жигарранг, кўзлари мовий, пешонаси кенг, киррабурун, ияги бироз олдинга чўзилган, истарали аёл. Кўзлари тагидаги сепкил уни меҳрибон кўрсатади. Эрнинг исми Жозеф, аёлнинг исми Анна. Жозеф соқол кўйган. Қулоғидаги сирғасини кемада ечди. Анна эса кўкрагини ёпиб, узун либос кийди, муслималар ичида ажралиб қолмаслик учун, аниқроғи, уларнинг ҳурматини сақлаш ниятида оқ, зарланган, сарик гулли рўмолни бошига енгил ташлаб юрибди.

Жозеф ва Анна иккиси ҳам журналист. Улар ишлайдиган ахборот агентлиги ўз нашрлари, теле ва радиоканалари ҳамда интернет сайтларига эга.

Ахборот агентлиги халқаро мақомга эгалиги боис номи “Blue sky's sight” (таржимаси “Мовий само нигоҳи” бўлиб, қисқартмаси BSS) дир. Жозеф ва Анна БСС телеканалининг “Махсус лойиҳалар” бўлими ходимлари. Жозефнинг таклифи билан “Исломий руҳият” деган лойиҳа тасдиқдан ўтди. Иккиси айна пайтда кемада мусулмонлар билан яқиндан танишишлари керак. Мусулмонлар нима учун динни, айнан Исломни танлаганларини билишни истардилар. Улар камера, овоз ёзиш ускуналарини тайёрлашди.

Каттароқ хонани ижара олдилар. Кема раҳбари Масъуд Ҳасандан тасвир ишлари учун рухсат сўрадилар.

– Исломий руҳиятни англай олсангиз, бу динни қабул қиласиз, – деди Масъуд Ҳасан уларнинг лойиҳаси ҳақида билгач. – Чунки ўзини билган одам учун бошқа йўл қолмайди.

– Биз диндор бўлиш учун келмадик, – деди Жозеф. – Биз мусулмонлардаги радикаллик сабабларига қизиқамиз. Мен Ислом тарихини ўқидим. Қуръоннинг таржимаси билан танишдим. Динингиз шартлари, талаблари ҳақида ўргандим. У бир дин, холос. Мусулмонлар нима учун террорни одат қилишлари тушунарсиз. Пайғамбарларингиз даврида, ундан кейин ҳам Ислом сиёсий қудрат эди. Муҳаммаднинг фаолияти урушни, қон тўкишни тақозо қилган. Бироқ ҳозир мусулмонлар яна нимани исташлари ноаниқ. Ўшани аниқлаймиз.

– Биз теран фикрли инсонлармиз, – деди Анна. У Жозефнинг қайсидир гаплари Масъуд Ҳасанга ёқмаганини сезганди. – Масалага холис қараймиз, жаноб Масъуд. Биз на Исломни, на насронийликни улуғламаймиз. Биз ўртада икки томонни келиштирамиз. Дунёга Исломий руҳиятни билдирамиз. У жуда ёмон эмас, менимча. Қўрқишга ҳам ҳожат йўқ. Яқиндан танишсанг, аждар ҳам ваҳший эмаслигини тушунасан.

Масъуд Ҳасаннинг ёши қирқдан ошган. Жуссадор. Салобатли. Юзи табассумдан ёруғ. Оқ оралаган соқоли, сочи қалин. Миллати малай. Кўзи қийиқ. У мусулмон оиланинг фарзанди. Отаси катта тижоратчи эди. Тинч ва Ҳинд уммонидан Америкага, Африкага, Саудия, Яман ва Амирликларга улгуржи маҳсулот юборарди. Кенжа ўғли Масъудга ҳамма болалари қатори илм берди, динни танитди, улғайгач, олийгоҳда ўқитди, Масъуд Мисрдаги Азҳар олийгоҳининг Куала Лумпур бўлимини битирди. Олий таълимдан кейин отаси билан маслаҳатлашди. Шу кемани сотиб олди. У ҳозир журналистларнинг сўзларини диққат қилиб тинглагач, жилмайганча деди:

– Марҳамат. Мусулмонлар ила суҳбатлашинг. Сизларга бирор нарсани уқтирмайман. Ишингизни яқунлагач, фикрларингиз, хулосаларингиз билан бўлишарсизлар, иншаАллоҳ.

Масъуд Ҳасан Анна учун яна бир бўлмани берди. Анна муслималар билан алоҳида суҳбатлашадиган бўлди. Бу жойга бир неча стуллар қўйилди. Тасвирга олиш ва овоз ёзиш учун тўла шароит ҳозирланди.

– Саудия соҳилларига етиб олгунимизча йигирма кун сузамиз, – деди Анна ўзига ўзи гапиргандек. – Бу вақтда кўп ишга улгуриш мумкин.

– Сизлар мусулмон ўлкаларида яшаб кўришингиз керак, – деди Масъуд Ҳасан. – Бу суҳбатлардан ҳам ҳақиқатларни билиб оласиз, иншаАллоҳ, бироқ исломий турмуш чиройини унинг ичидан ҳам ҳис қилиш лозим.

– Лойиҳамизнинг иккинчи қисмида бу назарда тутилган, жаноб Масъуд, – деди Жозеф. – Кемангиздаги мусулмонларнинг суҳбати ҳозирча биз учун кифоя.

... Тушдан кейин Жозефнинг студиясига элликдан ошиқ кўнгиллилар йиғилишди. Уларнинг ҳар бири ўз ҳикоясига эга эди.

– Ҳурматли мусулмон дўстларим! – деди Жозеф. – Таклифимизни ерда қолдирмаганингиз учун раҳмат. Сизларга тарқатган эълонномамизда айтганимиздек, биз Ислом жозибасини ўрганамиз. Одамлар нима учун Ислом йўлида жонларини ҳам беришдан қайтмайдилар? Исломнинг жозибаси нимада ва нима учун дунёнинг энг замонавий одамлари Исломга қизиқадилар? Яна бир саволимиз бор. Бу ошқора айтилмайди. Лекин мен айтаман. Ислом янги –янги одамларни ўзига жалб этса –да, мусулмонларни ҳам йўқотади ва Исломга ашаддий қарши кишилар бор. Мен уларни қудратли ҳукумат вакиллари орасида ҳам кўрдим. Улар Исломдан ҳайиқадилар ё нафратланадилар. Нима учун? Бунинг жавобини уларнинг ўзлари ҳам билмайдилар. Айтаётган жавоблари жавоб ўрнида эмас. Қандайдир шахсий ва тор хулосалар. Бу онгли ечим саналмайди. Сизларнинг ҳақиқатга асосланган ҳикояларингиз бизга тўғри хулоса қилишда ёрдам беради, деб ишондик.

Жозеф нутқининг шу нуқтасида бир нафас тўхтадию, тингловчиларига бир қур назар солди. Ҳаммалари оқ либосли кишилар бўлиб, кўйлаклари тиззасига тушади. Аксари мусулмонлар соқол ўстиришган аммо ирқлари ҳам, миллатлари ҳам турлича. Уларни бирлаштирган хусусият чехраларидаги ёруғлик эди. Бу ёруғлик Жозефга ҳам мулойимлик, ҳам кишини кўрқитадиган ҳайбат ўлароқ туюлди. Кўзларида раҳмдиллик порлайди. Бу Жозефни илҳомлантирди.

– Сизлар мен ҳақимда шуни билишингизни истардимки, мен Ислом ёки мусулмонлар ҳимояси учун келганим йўқ. Мен Инсонлар ҳимояси учун келдим. Чунки Ислом ҳам одамзоднинг ҳамма ғоялари қатори нуқсонли, деб биламан. Чунки унинг ичида ҳам ўзаро қарама –қарши гуруҳлари бор. Хусусан, сунний ва шийлар марказий рақиблар ҳисобланади. Бу икки йирик гуруҳ ҳам бир неча ўнлаб тармоқларга эга. Ҳақиқатан, мураккаб. Шу қадар мураккабликка қарамасдан мен бу лойиҳани илгари сурдим.

Жозеф бир лаҳза ниманидир эслади, фикрларини тартиблаб олиб, давом этди:

– Тарқатилаётган ахборотларнинг умумий манзарасида мусулмонларнинг ҳуқуқлари кўп бора поймол этиляпти, энг кўп кўпоровчилик ҳам Ислом номидан бўлаётир. Нима учун? Шу саволларга қониқарли жавоб изламоқдаман. Дарвоқе, – Жозеф ниманидир унутиб, энди эслагандек жилмайди. – Ёшим ўттизда. Хотиним Анна ўттиз иккида. У билан қизиқишларимиз бир хил чиққани учун яқинда турмуш қурдик. Сизларда аёлларнинг эркаклар билан суҳбатлашиши таъқиқланган экан. Бу қонунларингизни ҳурмат қиламан. Хотиним бир аёл сифатида муслималарнинг ички маънавий оламига қизиқяпти. Суҳбат учун ижозат берганингиз учун Сизлардан беҳад миннатдоримиз. Марҳамат, ушбу стулга

орангиздан бир киши келиб ўтирсин. Биз унинг ҳикояси билан лойиҳамизни очамиз.

Тингловчилар бироз шивирлашиб, маслаҳатлашишгач, уларнинг ичидан ўрта ёшли киши ўрнидан турди...

... Анна муслималар қаршисида бироз ҳаяжонланди. Хонани тўлдирган муслималарнинг кўпи бошдан оёғига қадар ўранган, фақат кўзлари кўринади; бошқаларининг юзлари очиқ бўлса -да, бўйинлари, кулоқлари, пешоналарини ҳам рўмол билан яшириб олишган, либослари кенг, деярли қоматни билдирадиган кийим кийган бирор аёл кўзга ташланмади.

“Улар мода балосидан узоқда”, – деб ўйлади Анна беихтиёр. У Европа, Американинг ресторанларида, офисларида, байраму анжуманларида қатнашган, ўз йўналиши бўйича Стенфорд университети бакалаври, назарида, ўранган бу аёлларнинг қандайдир қудрати бор эди. Бу қудрат унда тортиниш ҳиссини уйғотди. Анна бу туйғуни охириги марта қачон туйганини эслолмади. Ҳеч қачон бировнинг олдида мажбурият сезган эмас. У ҳамиша ўзи хоҳлаганидек кийинди, ўз хоҳишича яшади.

Бирор истагига тўсиқ қўймади. Муслималар билан кўришганда уларнинг жаҳли чиқмасин ёки уларнинг қадриятларига беҳурматлик бўлмасин учун Анна, баданига ёпишиб турса -да, узун либос кийди, сочининг ярмини кўрсатса -да, бошига рўмол ўради, лекин бу ҳолати ҳам унга муслима аёлларнинг қаршисида эркин туриб, сўзлашига етарли эмаслигини у ҳозир тушуниб қолди. Иффат пардаси билан ихоталанган муслималар қошида Аннани хижолат қилган ҳиссиётнинг номи, ёддан чиқарилган Ҳаё эди. Шундай бўлса -да, у ўзини тутиб, сўз бошлади:

– Ассалому алайкум, азиз муслималар! Сизларнинг қаршингизда нутқ ирод этиш мендан ирода талаб этипти, – қизаринқираб кулди Анна. – Мен Ғарб юрагида улғайган аёлман. Ғарб аёлларининг дунёси менга равшан. Ўзим шу дунёданман. Сизларни, айнан, муслима аёлларни зулмат ичида, деб таърифлайдиган дунёдан мен норозиман. Биласизми, нима учун?

Муслималар Аннани қизиқиш билан тинглаётган эдилар.

– Биласизларми, нега? – саволини такрорлади Анна. – Аёл зоти зулматда қолиши учун бу дунёга келмаган, аёл дунёни зулматдан қутқариш учун яралган. Аёл қаерга бормасин, у ўша маконни нурга чулғасин. У шу қадар кучли бўлсин! Муслималар Аёл! Уларни зулмат қўйнида қолдилар, дейиш Аёл шаънига тухматдир. Мен шундай ҳисоблайман. Биласизми, мен феминизмга мойил аёлман. Ўзимни том маънода феминист, дея олмасам -да, Аёл шаъни, ҳуқуқини юқори қўяман. Аёлга менсимаё боқишларига тоқатим йўқ. Сизлар мана шундай чодралар ичида, эр ва фарзанд хизматида қолиб кетган бўлсангиз -да, Аёллик ҳурриятингиз учун бирор имкон топишингизга аминман. Аёллик ҳуррияти, деганда мен Аёлнинг ҳаётдан рози бўлиб яшаш эркини тушунаман. Ўзингиз истаган касбни эгаллаш, бўш вақтни мароқли ўтказиш, Ер шарининг гўзал масканларида дам олиш каби нуқталарда бу эркини ҳис этиш мумкин.

Муслималардан баъзилар бу нутқдан таъсирлана бошлади. Аннанинг сўзларида жозиба бордек туюлди уларга.

– Сизлар эргашадиган Муҳаммад пайғамбарни ҳам аёли Ҳадича қўллаган экан. Эрини пайғамбар, деб ишонган. Муҳаммад ўз йўлига ишониб қадам босиши учун ҳамма шароитни тайёрлаган. Макка аристократияси, олигархияси ичида Ҳадичанинг мавқеи баланд бўлган. Муҳаммадга Ҳадичанинг мавқеи ижобий таъсир берган, албатта. Бу билан нима демоқчиман? Аёл Ислом динида бўлса ҳам, у ҳамиша ёруғликни топа олади, зулматда қолиб кетмайди, демоқчиман. Шу фикримни исботлаш мақсадида «Исломий руҳият» лойиҳасига қўшилдим. Эрим Жозеф бу лойиҳа муаллифи, – Анна проектор орқали деворга тасвир тушириб, Жозефнинг расмини кўрсатди.

– Сизлар билан суҳбатлашаман. Истасангиз, юзингизни экранда кўрсатмаймиз. Сиз менга аёлнинг Исломда бўлиши унга қандай қулайлик ёки ноқулайлик туғдиришини айтиб беришингизни истардим. Марҳамат, ким биринчи бўлади?

Муслималар бир неча он сукут сақлашди, ўзаро шивирлашиб ниманидир маслаҳат қилишди. Кексароқ аёл ўрнидан турди.

– Мен бошлаб бераман, – деди Аннага.

– Марҳамат, бу ерга келинг! – Анна ўртага қўйилган стол ва стулга чорлади. Столда орхидея гули, шиша идишда ичимлик суви ва финжон бор эди.

– Ўзингизни таништиринг, илтимос, тасвир олиняпти, овоз ёзиляпти, – деди Анна у муслимага.

– Оламлар Роббиси Аллоҳга ҳамд айтаман. Унинг Расули, Элчиси, суюкли набийимиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга, оилаларига, асҳобларига салом ва саловотлар йўллайман. Аллоҳнинг исми билан сўзимни бошлайман. Сизларга Аллоҳнинг саломи, раҳмати ва барокатини тилайман, эй муслима опа-сингилларим! Қадрли Анна! Гўзал нутқингиз учун ташаккур. Гўзал тарбиянгиз учун сизга раҳмат. Шижоатингиз сизга хайр келтирсин. Бу шижоат сизни Ҳақ йўлга бошласин! Менинг исмим Ҳожар. Ўзим Малайзияда яшайман, – деб сўз бошлади Ҳожар хоним.

Хонимнинг овози сеҳрли эди, гўё. Майин, айна пайтда қатъий. Қадам босишлари, ўтиришлари, ҳар бир ҳаракатлари виқорли эди. Анна унга қараб, бундай жозиба давлат тепасида ўтирган президент ва бош вазир хонимларда ҳам учрамаслигини ичида тан олди. Тўғри, Британия қироличаси Елизавета хоним билан бундан беш йил олдин кўришганди. Қиролича етимларга хайрия тадбирига ўғли Чарлз билан келган эди. Анна қироличани етимларни эркалаб турганида ёнига яқинлашди. Сўнг зоти олияларига хайрли кун тилади.

Қиролича унга қараб майин жилмайиб, «Хайрли кун!» – деди. «Сиз билан суҳбатлашсам, майлими?» – сўради Анна шошиб. «Майли, қизалоғим. Қандай саволларинг бор?» – илтифот қилди Қиролича. Шу пайт Қиролича ходимларидан бири пайдо бўлди. «Кечирасиз, ёш хоним. Зоти олияларининг

дастурида сиз билан суҳбат йўқ”, – деди у. “Жонатан, қизга рухсат бер. Зерикиб тургандим. Саволини берақолсин”, – деди Елизавета хоним.

“Исмим Анна, зоти олиялари. Ёшим йигирма еттида. Мен ҳамиша Ер юзидаги энг донишманд Қиролича билан, яъни Сиз билан суҳбатлашишни орзу қилганман», – деди Анна ҳаяжони тошиб.

“Муҳим саволингни берақол, Анна, – деди Қиролича. – Ёшим тўқсонда. Мен ҳам баъзида чарчайман”.

“Афв этинг, зоти олиялари, – ўзининг эзмалигидан уялиб кетди Анна. – Сизнингча ҳақиқий Аёл қандай бўлиши керак?”

Қиролича Аннага табассум билан:

“Қизалоғим, ҳақиқий Аёл қироличалардек эъзозга лойиқ бўлиши керак. Ҳамма қиролича бўлолмайди, табиий. Бироқ қироличаларнинг ахлоқини ўрганиши мумкин. Европада қироличалар, маликалар жуда кўп. Уларни насабидан кўра, сулосасининг қатъий қонунга айланган Ахлоқи чинакам қироличага айлантиради. Сиз ёшлар эса ахлоқни менсимайсизлар”.

Британиянинг эъзозли Онаси билан бўлган суҳбат шу. Анна бу қисқа суҳбатдан бениҳоя таъсирланган эди. Шундан кейин у ҳаётини тартибга солишга кўп интилди.

Ўзини пок тутишга ҳаракат қилди. Дугоналаридан фарқли ўлароқ эрта турмуш қурди. Жозефдаги жиддият уни ўзига жалб этди. Ёниб севмаса -да, эрига қалбдан боғланди. Ораларидаги илиқ меҳрни ўзлари яхши ҳис этардилар.

Анна Ҳожар хонимга боқиб, унинг сўзини тинглаб, беихтиёр Қироличани эслади, ҳаёлини шу хотиралар яшиндек ёритиб ўтди.

– Анна, ўзинг бўлмаган жой ҳақида гапириш қийин, – давом этди Ҳожар хоним. – Бошингдан ўтмаса, изтиробни ҳам, бахтни ҳам танимайсан. Муслималарга аёл, деб қараётганингиз жуда яхши. Лекин бу аёлларни Ислом шарафлаган, улар ўзларини эмас, уларни Ислом зулматдан нурга чиқарган, деб фикрласангиз, энг тўғриси шу бўлади, иншаАллоҳ. Зотан, Ислом муҳит жорий этган мажбурият эмас, Ғарбда шундай фикр бор, Ислом – соф инсоний фитратнинг соғлом эҳтиёжидир.

Анна сўзлаётган бу аёл оддий аёл эмаслигини тушуниб етди.

ИККИНЧИ БОБ

... – Ўз нафсини яхши билган мусулмон Ислом ҳақида гапиришдан ҳаё қилади, – деди Аллоҳга ҳамд, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга саловат айтиб, салом берганидан кейин Жозефнинг биринчи суҳбатдоши. – Кимдан уялади, дейсизми? Аллоҳдан уялади! Зотан, Ислом оламлар Роббиси Аллоҳнинг инсониятга туширган Дастуридир. Бу Дастурни мусулмонлар амалга жорий этамиз, шу асосда яшаймиз, деб қабул қилдилар. Бироқ бу ваъда устида тура олмагач, инсон Ислом ҳақида сўзлашга ҳам ҳаё қилади. Шундай: ўзини таниган мўмин Ислом ҳақида, Аллоҳнинг дини ҳақида

изтиробсиз, азобсиз гапира олмайди. Бу Аллоҳ олдидаги жавобгарлик, масъулият ҳиссидир. Жозеф бу жўшқин муқаддима қаршисида таъсирланганини сезди. Кишига ғамгин боқадиган, юзлари думалоққа мойил, қизғиштоб соқоли қалин, кўзлари катта –катта бўлса -да қийиқ, ёши элликларга яқин, ўртабўйдан баландроқ бу одам ҳаммани бир нафасда жалб этди. Илмли эканлигидан унинг қиёфасининг ўзи ҳам хабар берар эди.

– Исмим Абдуллоҳ Ёркин, уйғурман, касбим компьютер дастурчиси. Кибержиноятга қарши курашаман. Менинг ҳикоям жуда олисдан бошланади. Уйғуристоннинг қадим шаҳрида туғилдим. Бу шаҳарни Хўтан, деб атайдилар. Муаззам туркийларнинг минг йиллик эртақ, афсона ва дostonлари бор. Бахшилар уларни куйлаб тугата олмаслар. Дўмбираларимиз сайраса бутун олам сукут ила тинглайди. Улар эртақ эмас, афсона эмас, дoston эмас, юраги қон, юзлари ўз қонидан алвон халқимнинг фарёди, оҳу доди, орзу – армони, нияту шонидир. Бу қадим оҳангларда янграйдиган Кошғар, Болосоғун, Ёркент кабилар афсунли қалъалар қатори Хўтан ҳам мадҳ этилган. Биздан ғарбда яшайдиган қондошларимиз куёш Хўтандан порлайди, деб ёзишган. Она тупроғимни қайси сўз билан таърифлашни билмайман. Гарчи мен бу ўлкани тўрт ёшимда тарк этсам -да, Хўтан боғларининг тонг насимлари келтирган ифорлари ёдимда. Хўтаннинг осмони ёруғ. Тупроқлари қора, қизғиш, олтинранг, кумушранг! Ҳидласанг, хуш бўй таралади. Бу тупроққа таёқ қадасанг, куртаклайди. Боғларимиздаги мевалар жаннат меваларидек бўлса, не ажаб. Қуръонда Аллоҳ айтади: «Иймон келтириб, солиҳ амал қилганларга жаннат хушхабарини беринг! У жаннатнинг тагида анҳорлар оқиб туради. У ерда биз жаннат аҳлига меваларни ризқ қилиб берамиз. Жаннатийлар бу мевалардан еб кўриб, «Бу мевалардан илгари ҳам еганмиз», – дейишади. Ҳа, уларга ана шундай ўхшаш ризқлар берилади». Бу Бақара сурасидан бир иқтибос эди. Мен ўйлайманки, Хўтан аҳлидан жаннатга кирган мўминлар жаннат мевасини татиб кўриб, Ер юзидаги маконларини, боғларини ёд этсалар, не ажаб! Сурувларимиз, уюрларимиз кўп. Подаларимиз баракали. Халқимиз меҳнаткаш, камсукум. Ўз ҳамшаҳарларимни кўриб қолсам, югуриб бориб пешонасидан ўпгим келади. Пешоналари ажинли, қўллари қадоқли, эгнида беқасам тўн, белида қийиқ ва пичоқ, кўнгли булоқ сувидек мусаффо халқим бор. Ҳар яхши сўзга ошуфта, алдашни билмайдиган, бир муҳтожни кўрса, вужуди ила ёрдамга шай, кўноғини уч кун эмас, ўттиз кунлаб сийлайдиган халқимиз. Бир сўкиш сўзни билмайди, бирор –бир номаҳрамга тик боқмайди, жуфти ҳалолини гўшангада танийди, ўғилларини ворисим, қизларини номусим, дейди. Азон овозини эшитса, ҳар не ишини ташлайди.

Масжидларини, мадрасаларини қандай васф этай! Масжидларининг деворлари олтинрангда товланади. Гумбазларида кабутар, мусича, қалдирғочлар яшайди. Миноралари эса булутларга сир айтаётгандек. Миноралари муаззин сасини халқ қулоғига, қулоғи эмас, қалбига етказётганидан бахтиёр! Масжид ҳовлиларида райҳон иси таралади.

Атиргул ҳиди кўнгилни шодлантиради. Тасбиҳ гуллари очилиб, гўё «Субҳаналлоҳ!» деб ҳар не нуқсондан пок Аллоҳни ёд этади. Масжид йўлакларига ғишт терилган. Айвонларидан файз гуркирайди. Нақшинкор устунларида қироатларнинг саси жилва этади. Меҳробларида эса нур чарақлайди. Хонақоҳларида ихлос ва сидқ уфуради. Имомлари такводан азиз, муаззини ибодатдан шарафли. Қавми бошини саждага қўйганда қалбларда Роббисига таслимият ва муҳаббат тўлқинланади. Бу менинг она тупроғим, Хўтандир. Минг надоматлар бўлсинки, тўрт ёшимда бу жаннатни тарк этдим. Зотан, оиламиз билан ўз юртимиздан қочишга мажбур эдик. Отам физика муаллими эди.

У фанни яхши биларди. Давлат идораларида, чет давлатларда танишлари кўп эди. Хитой зулми ошиб боргани сайин у ўз оиласини, жонини, иймонини, молини қутқариш учун аввалдан ҳижрат ҳаёлида юрган. Хитой аскарлари Хўтанга бостириб киргач, вазият қўлдан кетгани маълум бўлди. Эсимда, отам ярим тунда сафар ҳозирлигини кўраркан, онамга бундай деди: “Азизам, Хитой юртимизни босиб олди. Биз ватанни босқинчига бериб қўйдик. Энди қувғинди бўламиз ё чувринди! Бу ерда қолсак, чувриндимиз. Қочсак, қувғиндимиз. Фарзандларимиз келажаги учун ҳам, иймон ва Ислоимимизни сақлаш учун ҳам қочамиз. Танишларим билан гаплашиб қўйганман. Бугун Қирғизга ўтамиз. У ердан Кобулга йўл оламиз. Кобулдан Туркман орқали Машҳадга, Машҳаддан Туркияга етиб оламиз. Бундан кейин ё Туркияда, ё Оврўпода муҳожир бўламиз. Чунки Қирғиз, Туркман Советнинг қўлида, Афғон уруш ичида, Эрон бизга бир қадар бегона, у ерда ҳам вазият оғир. Азизам, йўлимиз машаққатли, сабрли бўламиз! Онам отамга беҳад итоатли эди. Умрим давомида Онамни ҳамиша Отам қаршисида итоатда кўрдим. Бирор марта нолигани эсимда йўқ. Очман, нон бер, демади Онам. Тилидан чиққан каломи: “Сиз нима десангиз, шу” бўлди. Шунинг учунми, биз фарзандлар шунча кўч-кўч, шунча қоч-қоч ичида на кўрқувни, на безовталиқни сезмадик. Ҳижрат пайтида оилада икки фарзанд бор эди. Акам Солиҳ ва мен. Ота-онам тонгда тайёргарликни тугатишди. Иккиси намоз ўқишди. Узоқ дуо қилдилар. Кейин от аравага чиқиб, тонг қоронғусида Қирғиз чегарасига йўл олдик. Отам бақувват инсон эди. Милтиғи бор эди. Барча юкларимиз икки от аравани тўлдирди. Онам ва икки ўғил учинчи аравада эдик. Отам биринчи аравани бошқариб борарди. Уч кун тинмай юрдик. Алҳамдулиллаҳ, беҳатар ҳолда чегарага етиб олдик. Чегаранинг нариги томони Қирғиз юрти. Юкларимизни енгил текширишди. Отам чегара нозирига кўп пул берди. Юртдан қочаётган бир биз эмасдик. У пайтларда чегараларга ҳозиргидек қаттиқ қаралмасди. Йўлини топсанг, хорижга ўтиш осон эди. Шу тариқа, эсон-омон Қирғизга ўтдик. Бизни отамнинг қирғиз дўсти Бахтмурод кутиб турган экан. Отам у билан қучоқлашиб, кўришди.

– Қудайға шукур, ўтип алдинғиз, уста, сизин кўрен кунга ҳам жетдик, Қудайға минг шукур, – деди у қувониб.

Улар ўзаро суҳбатга киришдилар, отам аравада, Бахтмурод у кишига бақамти хачирида юриб, гаплашган кўйи кетавердик. Бу жойлар тоғли экан. Тепаликлар, дарахтлар кўп. Қишлоқлар қирлар, харсанг тошлар ичига сочилиб кетгандек. Қирғизларнинг кўзи қисик, хитойларга ҳам ўхшаб кетарди. Лекин кулиб туриши, бағир очиши хитойдан фаркли эди, албатта. Хитой менинг бола тасаввуримда ваҳший махлуқ эди. Отам хитой босқинчилари, деб гапирарди. Овозида бир нафратни пайқардим. Гўдак онгимга ана шу нафрат чуқур сингган эди. Отам ёмон кўраётган бу одамларнинг ҳаммаси ёмон, деб ишонганман. Хўтанда, уйимизга отамнинг дўстлари йиғилганларида Хитойнинг зулми, ҳақсизлиги ҳақида, ўз уйғурларимиз уларга хизмат қилаётганларини гапиришарди. Мен эса меҳмонхонамизда бу суҳбатларни эшитиб, охири ухлаб қолардим. Ўша пайтда бу гаплардан айтарли жиддий маъно англамасам -да, сўзлар хотирамга михланиб қолаверган.

Ақлимни таниб, яхши-ёмонни фарқига бораётганимда бу сўзларини хотирам омборидан бирма-бир олиб, маъносини чакдим, ўргандим. Кўп нарсаларни тушундим. Биз юриб кетаётган Қирғиз юртининг Тўқмоқ, деган шаҳри экан. Бу жойнинг одамлари ҳам ўзимизнинг юртдошларга жуда-жуда ўхшар эди. Мен кичикроқлигим учунми, ҳеч кимдан бегонасирамадим. Акам эса ҳаммага ётсираб қарайди. Чўчийди. Отам кулади. “Нега чўчияпсан, Солиҳ!” дейди беозоргина. Қирғизга етиб келгунча йўлда кўрганларим ҳамон хотирамда. Ўрилган буғдойзорлардан, серҳосил далалардан, озода, ихчам қишлоқлар оралаб юрганмиз. Отам атрофга қараб, роса ух тортгани ҳам ёдимда. Қирғизга ўтишимиз билан бу ғамгинлик йўқолди, гўё. Аслида, эса йўқолмаган экан, бу ғамгинлик ҳаммамизнинг ичимизга, кўнглимизнинг туб-тубига чўкиб олган экан. Келажакда руҳиятимиз чайқалиб, вужудимиз ларзага келган онларда бу чўкинди қалқиб юзага чиқишини ҳали етарли идрок қилмаганмиз ўшанда. Мен ва акам бу ҳолни ақл билан англамаганимиз аниқ, бироқ руҳимизда бир эзгинлик бордай эди, назаримда.

Ундай бўлмагандир, балки, кейинчалик ўзим бу туйғуни мавжуд бўлганига ишониб қолгандирман. Лекин отам ва онам ўз юртларидан чиқиб кетиш изтиробини чуқур ҳис этишган, шубҳасиз. Тўқмоқ шаҳрида нафар ростладик, бир кеча бир хонадонда меҳмон бўлдик. Отларимизни аравадан бўшатишди, ем беришди. Мен эса кенг ҳовлида тўйғунимча ўйнадим. Биз тушган ҳовли катта эди. Ўртасидан иккига бўлинган. Кичикроқ қисмини ташқи ҳовли, каттароқ томонини ички ҳовли, дейишаркан. Номаҳрам эркаклар ички ҳовлига кирмайди, аёллар бу томонга чиқмас эдилар. Биз болалар учун бундай чегара йўқ. Кўноқ эмасмизми, ҳамма кўнглимизга қарайди. Акам мендан одобли ва ювошроқ эди. Шу ерда ўтир, дейишса, ўша жойда ўтираверади. Бир иш буюрилса, албатта, эътирозсиз бажаради. Мен ўйинқароқ, эркаман. Ички ҳовлининг орқа тарафи отхона экан. Отхонанинг тепасига бедапоя босилган. Ўнг томонида кўп товук боқишаркан. Ҳеч кимнинг танбеҳ бермаслигидан фойдаланиб, отхонага кирман, отлар билан

«гаплашаман», отбоқар буни кўриб кулиб қўяди, товукхонага ўтаман. Тухум қўяётган товукни чўчитаман, бундан жаҳлланиб менга ташланган хўрозга ҳам ҳужум қиламан, кейин бедахонага кўтариламан. Тепадан атрофга қараб, катта одамларидай кўлимни орқага қўяман. Катта одамларда қорин бўлишини ҳисобга олиб, йўқ қорнимни олдинга чиқармоқчи бўламан. Кейин яна ички ҳовлига кирдим. Айвонга бордим. Кўп аёллар ўтиришибди, бир нималарни гаплашяптилар, кўпроқ онамга эътибор қаратилган. Бундан хурсанд бўлиб, онамга нимадир деб эркалангим келди.

– Она, ҳолва беринг! – деб қичқирдим. Ҳамма аёллар менга қарашди. Онам қизариб кетди:

– Вой, Абдуллоҳ, беодоблик бўладия, болажоним! – деди. Онамни ёнига олиб ўтирган Кайвони момо кулди.

– Қизим, уялма. Бала бўғани шўх бўсин -да! Қани, кел бери! – деди менга. Кайвони момо кенг гулдор кийимли, бошида узун чўгирма, чўгирмаси рангли матолар билан безалган, устидан эса рўмол ташлаб, томоғигача беркитиб олганди. Олдига секин юриб бордим. Момо мени эркалаб кучоқлади. Пешонамдан ўпди. Момонинг қўлида билагузуги, бармоқларида ҳам узуклари бор экан.

– Умринг узақ бўсин, айнам. Айналиб кетай, ма, ол ҳолва жейсанми? Же, – деди.

– Раҳмат, Катта Момо! – деб ҳолвани олдимда шаталоқ отиб ташқи ҳовли томон югурдим.

– Вой, катта момо дейдия! – деб ортимдан аёлларнинг гуриллаб кулгани эшитилди.

Катта ҳовли ўртасида ҳовуз бор экан. Ҳовуз лабида жуда баҳайбат тут ўсган. Шу тутнинг соясидаги супада бир қанча эркаклар суҳбатлашиб ўтиришибди. Акам ҳам шу ерда экан. Отамнинг ёнида тиззалаб, одоб билан худди суҳбатни тушунаётгандек тинглаяпти. Буни кўриб, менинг суҳбат тинглагим келди.

– Ота! – дедим -да, супага югурдим. Супада ўтирганлардан ёшроқ йигит тезда мени кўтариб, супага чиқарди. Мен отамнинг ёнига бориб, ўтириб олдим. Ўртада хонтахта. Дастурхонда мева –чева. Нон. Гўшт. Супа тепасига бўз тортилган. Қолган –қутган тут ёки қушлардан у –бу тушмасин, дейишган бўлса керак. Отам гапираётган экан, қолганлар тингларди.

– Алихонтўра Соғуний жаноблари бир суҳбатларида жуда ачинган эканлар. Ёқуббек тузган Ёттишаҳарнинг таназзули Уйғурлар ҳурриятининг тугаши бўлди, деб. Хитойда яқин –яқингача аҳвол оғир эди. Мао Цзе тахтга чиқмасидан аввал Уйғур давлати тузишнинг қулай фурсати бўлган. Афсус, кўмондонимиз Алихонтўра жанобларининг буюк ниятлари амалга ошмади. Эшитишимча, ҳозир Тошкентда эмишлар? – деб сўради отам.

– Ҳа, Тошкентда. Кўкча маҳалласида истиқомат қилаётган эканлар, – деб жавоб берди иягида уч –тўрт соқоли бор бир одам.

– Сихҳатлари қандай экан? – сўради яна отам.

– Бироз бетоб эканлар. Шунга қарамай илм беришдан, ижоддан тўхтамаётган эканлар. «Тарихи Муҳаммадий» номли сийрат асарини ёзибдилар. Темур Кўрагоннинг «Тузуклар» китобини форсийдан туркийга ўгирибдилар. Шу кунларда «Туркистон қайғуси» деган бир асар ёзиптилар, деб эшитаман, – жавоб берди бояги одам.

– Аллоҳ хайрли этсин! – дуо қилди отам. – У киши Шарқий Туркистон Ислом жумҳуриятини эълон қилганларида қўлларида эллик минг мужоҳид бор эди. У кишини ўғирлаб кетишгач, кўп дилхираликлар бўлди. Жанобга итоатда юрганлар ўзаро ихтилоф этишди. Хитой тортиб келган армия қаршисида тумтарақай бўлдилар.

Қолбуки, Алихонтўра бу қўшинни бошлаб чиққанида ҳар бир аскар бир шер эди. Хитой армияси чумчуқдай қочган эди... У улуг воқеалар бугун бир ўтмиш. Бир ўтмиш, келажак ундан ибрат олмоғи лозим.

– Биз нима учун бу имконни бой бердик деб кўп ўйланаман, – деди тингловчилар орасидан яна бир киши.

– Бу неъматга лойиқ бўлмадик, – деди отам. – Хурриятга, бир Давлатга, бир Йўлбошчига муносиб эмас эдик, Аллоҳ бизни махрум этди.

– Қандай қилиб муносиб бўлиш мумкин? – яна савол берди бояги одам.

– Аллоҳнинг динини ўрганамиз, амал қиламиз, душмандан қўрқмасликни, урушни, хато қилмасликни, иттифокни, аҳилликни, итоатни, садоқатни, мардона ўлишни ўрганамиз, шундай яшашни бошлаймиз ва ўша буюк даражага чиқамиз, иншаАллоҳ. Йўқса, хорликда қолаверамиз. Соғуний жаноблари шуни таълим бердилар. Бироқ бу таълимни олмадик.

... Сухбат чўзилди. Шом вақти кирди. Ҳамма намоз ўқиди. Мен ҳам, акам ҳам ўқидик. Кечки таомдан кейин ҳам гап узилмади.

– Алихонтўра жаноблари айтар эканларки, хатар бўлса, зиёратимга келманг, деб. Маҳаллаларида доимо Совет жосуслари ўралашиб юради, – деди соқоли кам одам.

– Келганни ҳам, кетганни ҳам текширар эмиш. Темур Кўрагоннинг китобини таржима қилиб бўлганларида ўғирлаб ҳам кетишибди, нобакорлар. Устоз хос сухбатларда: «Ер юзида Худони инкор қилган биринчи тузум шу Совет тузуми бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг барча сўзлари ҳақ: хулафои рошидийнлар ўтдилар, султону амирлар ўтдилар, золим подшоҳлар ўтдилар, охиризамон Ислом нусратига яқинлашяпмиз», – деб айтар эканлар.

– ИншаАллоҳ, бу биз мазлумларга бир хурриятдир, – деди отам.

... Улар қанча гаплашиб ўтиришди, билмайман, чунки тошдай қотиб ухлаб қолибман. Эрталаб мусичанинг «ку-ку»лаши уйғотди. Ҳовлилар супурилган, райҳон ҳидлари таралган, чумчуқ, қалдирғочлар вижирлайди, отам эса Қуръон ўқир эди. Нонушта қилдик, қаймоққа иссиқ нонни ботириб, еб олдим, сарёғ қўшилган қайноқ сутни ичдим, акам ўз одатича кам еб, кам ичди. Қуёш қиздирмасдан йўлга отландик. Отамнинг режасига кўра Туркман

чегарасига кетаётган эдик. Бизни кутаётган қандай синовлар бор, билмасдик, албатта. Бугун кўркмасдан шу сафарга отланган отамнинг жасоратига қойил қоламан. От арава миниб минглаб чақирим сафарга чиқиш учун инсон нақадар ботир бўлмоғи керак?! Ният холис бўлган экан, саноқсиз синовлар фақат бизнинг фойдамизга хизмат қилди.

УЧИНЧИ БОБ

...Ҳожар хоним муслималарнинг ҳар бирига бирма –бир қараб чиқди. Сўнг Аннага қараб:

– Анна, бу ерга ўз ҳаётимни ҳикоя қилгани чикмадим, – деди у. – Бу ердаги опа-сингилларимда сиз кутган ҳикоялар ҳам бор, шубҳасиз. Мен Ислом ҳақидаги баъзи хато тасаввурларингизни Роббим қодир этган даражада тўғирлашни истайман. Ислом нуқсондан холи диндир. Чунки уни нуқсондан холи бўлган Аллоҳ инсониятга неъмат, раҳмат ўлароқ тушириб берди. Тасаввур қилинг, туғилганингиздан сўнг, ота-онангиз сизни парвариш этмасалар, яшаш имконингиз қай даражада бўлар эди? Улар сизга юришни, кийим кийишни, овқат ейишни, ювинишни ўргатишди. Мактабда ўқиш, ёзишни ва бошқа илмларни таълим бердилар. Гўдак ҳолингизда ташлаб кўйганларида қандай бўларди? Буни ўйлашнинг ўзи кўрқинчли. Мен инсонлар жамиятининг қоидаларини айтмоқдаман. Қайси дин, қайси ирқ, қайси халққа мансуб бўлманг, ота-оналарнинг фарзандларига ғамхўрлик қилишлари орасида тафовут йўқ. Келинг, ҳайвонот ёки қушлар оламига боқинг. Ўз насли учун қайғурмайдиган бирор жонзодни кўрмайсиз. Ҳатто илон ва қумурсқалар ҳам ўз болаларига кўп тарбиятлар берадилар. Туғилган боласини ялайди, эркалайди, боқади, овга ўргатади ва ҳоказо. Мен нима учун бу мисолларни келтирмоқдаман? Одамзодни ҳам йўқдан бор қилиб, ақл, нафс ва қалб ила неъматлантирган Аллоҳ унга қандай яшашни ўргатмасмиди? Ўргатарди, албатта, ўргатди ҳам. Пайғамбар одамзодга тўғри яшаш илмини Аллоҳдан олиб келдилар. Аллоҳ Одам ато алайҳиссаломдан то набиййимиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламгача инсониятга буюк Тарбиялар берди, Таълимлар берди. Уни қабул қилганлар иззат топишди, рад этганлар хорланди. Охири замон пайғамбари Муҳаммад Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан Аллоҳ динини камолга етказди. Уни Ислом, деб атади. Ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам, у зот алайҳиссаломнинг издошлари Исломда яшадилар, яшаш асносида Исломда бўлмоқнинг гўзалликларини Ер юзига намоиш қилдилар. Агар Ислом билан улуғликка эришмаса, билсинки, у Исломни тўла қабул этмабди, Исломга тўқис итоат қилмабди. Ким Ислом билан шарафланса, билингки, у бу динни руҳининг чироғига, жисмининг яроғига, ҳаётининг байроғига айлантирибди, яъни Исломнинг ичида яшабди. Ҳожар хоним сўзининг шу нуқтасида

финжонга сув қуйиб ичди. Анна нотик хоним нутқини якунлаганини сезиб, сўради:

– Хоним, жуда гўзал гапирдингиз. Мен фалсафани яхши ўқиганман. Билсангиз керак, Европада, Америкада ҳар бир фан фалсафа устига қурилади. Илмда фалсафа тасдиқлаган назарияларгина қабул қилинади. Қадимги юнон фалсафаси жуда жозибали. Сукротни фалсафанинг отаси деб таърифлайдилар. Унинг шогирди Афлотун, Афлотуннинг шогирди Арасту... Умуман, бу масала жуда чуқур. Кейин насронийлик жорий бўлди. Насронийлик фалсафани қатағон қилди. Ўрта аср Европа Ўйғониш даври намояндаларининг ҳар бири файласуф эди, улар насронийликдан ошиб ўтиб, юнон фалсафасига таяндилар. Кейин Инжилдаги покланиш, тавба, яхшилик қилиш, ёмонликнинг жазоси ҳақидаги оятлар фалсафий метафизика билан қоришиб кетди. Яъни фалсафа ғайбни рад этмайди. Ақлдан ташқари ҳодисаларни ҳам эътироф қилади ва буни метафизика деб номлайди. Инжилдаги ғайб таълимоти метафизикани бойитди десак ҳам, бўлади. Мен буларни кўп ўқиганман. Хитой, Ҳиндистондаги буддавийлик таълимотларидан хабарим бор. У ерларда бўлганман. Дунёдан воз кечган, руҳ тарбиясини олий иш деб биладиган руҳонийлар билан танишганман. Инжил, Қуръон ва бу таълимотлар орасида умумийликлар бор. Гўё улар ўзаро бири бирини тўлдиради. Айниқса, Исломдаги суфийлик покланишга кучли эътибор берилади. Бу ҳам қайсидир жиҳатлари билан менга Тибет роҳибларининг эътиқодини эслатади. Сиз айтяпсизки, Исломни Аллоҳ Ер юзига инсонлар учун тўғри яшаш таълимоти ўлароқ туширди. Бу билан сиз инсоният тафаккур ва руҳий дунёсининг бошқа барча хазинасини инкор қилмоқдасиз: метафизика, Шарқдаги буддавийлик ғоялари, ҳатто, эзгулик ва ёвузлик орасидаги курашлар ҳақида сўзловчи зардуштийлик, дао, тай цзи, кунгфу таълимотлари, бадий адабиётлардаги юксак қарашларни, санъатни, ҳамма-ҳаммасини рад этипсиз. Агар Исломни танласак, ҳаётимиз рангини йўқотиб, бир хилликка мубтало бўлмаймизми? Араблардан чиққан диннинг темир қоидалари одамзод эркини чеклаб ташламайдими? Муҳаммад инсоният пайғамбариман деб айтгани билан Ислом араб халқлари манфаати устига қурилгандек туюлади менга.

Анна гапини тугатиб, Ҳожар хонимдан жавоб кута бошлади. Тингловчиларнинг айримлари бу нутқни тушунди, айримлари эса бироз англамади, айримлари эса фаҳм ҳам этмаганди. Ҳожар хоним Аннага жилмайиб қаради. Анна нутқи давомида бироз ҳиссийлашди, натижада, юзи бироз қизаринқиради.

– Европа университетларида, Америкада ҳам, ўқитиладиган асосий китобларда Зигмунд Фрейд, Эрих Фромм, Эдмунд Хуссерл, Гадамер, Дилтей каби файласуфларнинг қарашлари қонун деб қабул қилинган, тўғрими, Анна? – сўради Ҳожар хоним. Анна тасдиқлади. – Улар фалсафада жуда чуқур ёндашганлар. Ғарб файласуфлари Мусулмон Шарқида етишиб чиққан ибн Рушд, ибн Арабий, ал-Форобий, ал-Ғазолий, ибн Сино, ал-Жилий каби ўнлаб

олимларни ҳам унутиб қўймаган. Шу билан бирга Ғарб фалсафасининг ўзгармас қоидалари ичида ўзлари учун баҳсли бўлган бир хулоса ҳам бор. Файласуфлар одамзод табиати, руҳияти, ақлини тадқиқ эта-эта коинотдаги Олий Ақл ҳақида бир гапни ўйлаб топдилар. Фрейд, Фромм каби файласуфлар миф деган атамани кўп тушунтиришди. Одам онгидаги ҳар қандай ҳаёл мифдир дейишди. Миф инсоният генида сақланган ухлоқ ахборотлардир дейишди. Инсон биологик майллари тийса, ҳеч қачон бахтли бўла олмайди дейишди. Олий Ақл ўз-ўзидан бор, у ҳамма нарсанинг асоси, у турли шаклларда ўзини намойиш этади дейишди. Миф Олий Ақлнинг меваси дейишди. Одамзоднинг руҳоний-маънавий эҳтиёжлари Олий Ақлнинг бир белгиси дейишди. Барча таълимотлар Олий Ақлда бирлашади, одамзод Олий Ақл билан абадийликка эришади, ҳаётдан кейин бошқа ҳаёт йўқ деб, ўлим ҳаётини инкор қилишди. Тўғрим, Анна? Эҳтимол, сиз бу ҳақдаги китобларни ҳам ўқигандирсиз?

Анна шу ерда донг қотиб қолди. У Ҳожар хонимнинг ҳар бир жумласини ақл элагидан ўтказиб, бу аёл фавқулодда хислатли эканлигига ишонч ҳосил қилди. Унинг назарида, рўмол ва ҳижоб ўраб юрган аёл бу қадар катта илмга эга бўлиши имконсиз эди гўё. Ҳолбуки, қаршисидаги муслима унга унинг ҳаёлидаги ахборотларни очиб бераётганди. Анна шу чокқача ўзи ишониб келаётган бу таълимотларни шундай оддий сўзлар билан ифодалаш мумкинлигидан беҳабарлигини ҳис қилди. Чунки у фалсафанинг мураккаб ғояларини осон услубда етказиб бўлмайди деб ўйларди. Китоблардаги жуда кўп қоидалар, бижирлаб кетган мисоллар унинг хотирасига сиғмай ҳам қоларди, гўё. Ҳозир эса унинг тасаввуридаги Ислом “зулмати”даги бир аёл ҳаммасини бир нафасда айтиб берди. Шунча илмни билиш учун, албатта, Ғарбда ўқиш керак эмасми? Балки, Ҳожар хоним янги муслималардандир?!

– Хоним, – деди Анна шуларни ўйлаб. – Тўғри сўзладингиз. Гарчи фикрларингиз хулосасини аниқ билмасам -да, сўрамоқчи эдим: Сиз Исломни қачон қабул қилдингиз?

Ҳожар хоним Анна нима учун бу саволни берганини тушунди.

– Анна, мен ҳали Одамзод яралмасидан аввал Исломни қабул қилганман.

– Ҳа... – Анна бу жавобдан сўнг бир лаҳза эсанкираб қолди.

– Аллоҳ Ер юзида Одам атодан то қиёматгача бўлган ораликда яраладиган ҳамманинг руҳини йиғиб, “Мен кимман!” – деди. Руҳлар: “Сен бизнинг Роббимизсан!” – дейишди. “Сизлар Менга таслиммисизлар?” – деди буюк Аллоҳ. “Сенга мақтовлар бўлсин, биз Сенга таслиммиз!” – деди руҳлар. Бу таслимият Ислом эди. Исломда бўлиш эди. Ўша Аҳд кунда менинг руҳим ҳам Аллоҳга аҳд берган, ўшанда мен мусулмон бўлганман, – деди Ҳожар хоним.

– Ҳайратланарли бир эътиқод! – деб юборди Анна. – Муслмонлар ана шундай деб ишонишларини билардим. Аммо биринчи марта буни бир тирик муслимадан тингладим. Хоним, сиз исломий оилада туғилганмисиз?

– Мақсадингиз шуни аниқлаш эди, Анна, – деди Ҳожар хоним. – Ислом муҳотидаги аёл мен айтаётган илмларни, сизнинг наздингизда, билиши қийин. Анна, менинг аجدодларим Исломда ўтдилар. Мен ҳам Ислом тарбиясини олиб улғайдим. Бу илмларни ҳам диним тақозоси ўларок ўргандим. Баъзилар ўйлаганидек, аёлнинг Исломда бўлиши, ҳижобда яшаши уни ақлсиз, банди, мазлумга айлантирмайди, билъақс, унинг иффатини, шаънини бегоналардан ҳимоя этади. Аннага бу жавоб бир танбихдай таъсир этди. У қизариб кетди. Очиғи, у эътироз билдиришни истаётган эса -да, эътирозларини тартиблаб улгурмаётгани сабабли индай олмади.

– Энди Ислом сиз айтгандек, инсоният тафаккури хазиналарини рад этадими? Исломнинг темир қоидалар одамзодни фикр эркидан маҳрум қилади деган мулоҳазаларингиз хусусида сўзлаймиз, – Ҳожар хоним давом этди. – Азизам Анна! Фалсафада чуқур кетиш яхши ва ёмон орасидаги фарқни йўққа чиқаради. Муқаддас деб қабул этилган ҳамма қадриятларни янчиб ташлайди. Масалан, инсоннинг биологик майлларини тиймасликни эрк деб билсак, инсон нималарни хоҳламайди? Тўғри ва нотўғрининг орасида чегара бўлиши лозим. Бу чегарани инсон топишга қодир эмас. Худони Олий Ақл деб номлаб, шубҳа –гумонлар ичида юриш фақат тушкунлик зулматига етаклайди. Исломни ягона Ҳақиқат деб эътиқод қилсангиз, ундан ташқаридаги ҳамма нарса ёлғонлигини тушунасиз.

– Бажонидил, – деди Ҳожир хоним. – Менинг гапларим шу, ҳозирча. Сиз тинглашни истайдиган ҳикояни бошқа муслималардан эшитамиз, иншаАллоҳ, – Ҳожар хоним шундай деб ўрнидан турди.

... Хонимдан сўнг, бу жойга ёши қирқларга яқинлаган бир муслима келди. У ҳам Аллоҳга ҳамд, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга саловат айтиб, гапини бошлади.

– Исмим Шафиқа. Покистонданман. Лаҳорда туғилганман. Муаллимамиз Ҳожар хоним ҳақ гапни айтдилар: менинг узун бир қиссам бор. Бу ўз ҳаётим ҳикоясидир. Мен буни тўқимаганман, бировдан эшитиб олмаганман. Ўзим яшаб ўтган бир ҳаёт бу. Уни сизларга ошкор этаман. Тинглаб, албатта, хулоса қилинг, – деди сўзга чиққан муслима юзидаги парданинг ўзинигина очиб. Анна бу суҳбатдошининг фавқулудда гўзаллигидан илҳомланиб кетди.

– Шафиқа хоним, шу қадар латофатлисизки, Ғарбда бу гўзаллик нақадар кадрланишини биласизми? Сиз санъат давраларининг илоҳаси бўла олардингиз! – деди Анна.

Шафиқа хоним Аннага маънос жилмайди.

– Шундай денг? – деди маҳзун овозда. – Келинг, ҳикоямни бошлай қолай.

– Албатта, албатта, – деди Анна.

– Отам Лаҳор мадрасаларидан бирида мударрис, яъни ўқитувчи эди. У киши табиатан қаттиққўл бўлиб, ҳеч қачон кўнгилбўшлик қилмасди. Отамнинг тўрт хотини бор эди. Тўрттови ҳам бир ҳовлида яшарди. Аниқроғи, отам катта ҳовлини тенг тўрт қисмга бўлганди. Раҳматли бобомдан қолган даромадли тижорат отамни шундай бой ва имконли бўлишига шароит берганди. Отам тўрт хотинини бирдек назорат қилади. Ҳамма хотинларидан умумий ҳисобда ўттиз фарзанди бор. Ўн етти ўғил, ўн уч нафар қиз. Отам ҳар бир аёлига бир нафардан хизматчи ходима олиб берган. Бундай катта оилани бошқариш, еб-ичириш осон эмас, албатта. Ўттиз фарзанднинг ҳар бирини тарбиялаш, таълим бериш, банд қилиш ҳам машаққат. Отам шунинг учун бўлса керак, доим важоҳатли эди. Ҳамма фарзандлар отамдан кўрқардик. Отамнинг аёлларини айтмаса ҳам бўлади. Улар отамдан Азроилдан кўрққандек кўрқишарди. Шу қадар улкан ҳовли бирор марта тўзиб ётганини эслай олмайман. Отамнинг аёлларининг ҳаммасини она деб танидик. Ўз онамизни она деб чақирсак, хонадоннинг катта хонимини катта она, кейингиларини кичкина она дер эдик. Оналаримизга беҳурматлик қилмадик. Итоатларидан чиқмадик. Отамнинг талаби шу эди. Оналаримиз ҳам бизга овоз кўтарганларини билмайман. Қарғиш, нолиш, йиғи-сиғи бу хонадонда йўқ. Оналаримиз ҳам, хизматчи аёллар ҳам уй тозалаш, овқат пишириш, кийим тикиш билан банд бўлишар эди. Ҳар куни кундузи соат ўндан ўн биргача мутолаа ва қироат вақти эди. Отам шундай атарди. Ҳар бир онамиз ўз болаларини йиғиб, китоб ўқитарди. Бу китоблар ҳар хил бўлса-да, тартиби бор эди. Асосан, ақийда, тарих, ибодат ҳақида ўқирдик. Мактабга бордик. Мадрасага қатнадик. Отамнинг талаби билан оналаримиз ўқишимизга ўта эътиборли эдилар. Хонадонимизда бир вақт намоз қазо бўлмаган, хуфтондан сўнг деярли ҳамма ухлайди, бомдоддан сўнг уйқу мумкин эмас. Пешин намозини ўқиб ҳам, бирор соат ухлар эдик. Отамни ҳар куни кўра олмасак-да, кун ора кўрардик. Тўрт кунда бир бизнинг дастурхонда ўтириб, кечкилик қилардилар. Лаҳордан ташқарида еримиз бор эди. Бу ернинг бир қисми мева ва узумли боғ, бир қисмига ҳар йили мош, ловия, нўхот ва турли сабзавотлар экардик. Биз қизлар ерда меҳнат қилмасак-да, акаларим, укаларим ишлашарди. Чорвамиз ҳам бор эди. Отам ҳеч бир фарзандини бекор ва эътиборсиз қўймасди, тўғри, биз билан суҳбатлашгани вақти деярли йўқ эди. Лекин тарбиямизни асло унутмаган. Мен отамнинг кенжа аёлидан туғилган кенжа қизи эдим. Айтишларича, бобом отамнинг шогирди бўлган. Энг гўзал қизини устозига никоҳлаб берган. Онам чиндан беҳад чиройли аёл эди. Катта оналаримиз онамни бироз суймасликларини кўп сезганман. Онам эса буни кўрмаганга оларди. Ҳамиша отамни ҳурмат билан кутарди. Онгимизда ота деганда Ер юзидаги энг улуғ инсон гавдаланган доим. Ўн ёшга тўлганимда кўзгуда ўзимни кўп томоша қилардим. Кундан кун гўзаллашаётганимни яхши идрок этганман. Ўша пайтлар Покистонга Америка маданияти кўпроқ таъсир этаётган эди. Инглиз тилини ўрганарканман, турли журналлар, газеталардаги сураатлар менинг

хаёлимни ўғирлайдиган бўлди. Кўчаларимиз Америка кўчалари олдида ғариб эди. Одамларимиз америкаликларга қиёслаганда кўримсиз, қолоқ эди. Ҳаётимиз Америка ҳаёти олдида ўта жўн, ўта зерикарли эди. Ўн тўрт ёшимда шундай ишонч онгимга мустаҳкам ўрнашиб бўлди. Бироқ онам билан кам гаплашардим. Менимча, онам ўта содда аёл эди. Опаларим ҳам кўзимга ўта мутё кўринган. Ўзимни бу ҳаёт одами деб ҳисобламай қўйдим. Бурқамни очиб юришдан кўрқсам-да, хаёлимда сочларимни ғарбона турмаклар, ҳаммани лол қолдириб юришни орзу қила бошладим. Уйимизда мусиқа тингланмасди. Телевизорда ҳам фақат диндорларнинг ваъзалари қўйиб бериларди. Мен эса мусиқа ошуфтаси бўлиб қолдим. Шундай ўзгаришлар ичида юрар эканман, менга совчи келди...

ТЎРТИНЧИ БОБ

Абдуллоҳ Ёркин ҳикоясини давом эттирди:

– Туркман чегарасидан ўтдик. Бироз юрдик. Онам, акам ва мен йўл четидаги дарахт тагида қолдик. Отам отга миниб, қаергадир кетди. Акам билан онам ўзига эрмак топди. Ариқдан сув олиб сепди. Юкларни тартиблай бошлади. Биз қўнган жойдан уч юз метр нарида ўтов кўринади. Ўтов атрофида болалар ўйнаб юрибди. Ўтовдан бир жувон чиқиб, нималаргадир уннайди. Кейин яна кириб кетади. Бир –икки марта бизга қаради. Ариқ деганим анҳордан кичикроқ ўзан. Ёқасида тол, мажнунтол, наъматак, бақатерак, тут ўсган. Йўл шағалли. Бу ердан ўзиюрар уловлар ўтиб қоларкан. Бундай уловларни Хўтанда кам кўрганмиз. Дариллаган овоз чиқади. Катта, юмшоқ ғилдираклари бор. Орқасида тутун чиқарадиган қувур. Атроф бийдай дашт. Сув қаердан келиб, қаерга кетади – билиб бўлмайди. Яқин –орада бирор қишлоқ кўринмайди. Акам билан мен чумолиларни анча томоша қилдик. Мен чумолиларнинг сувда сузишини кўргим келиб қолди. Барг олиб, чумолиларнинг карвонини тўсдим. Бир неча чумоли баргга чикди. Баргни сувга қўйиб юбордим. Назаримда, чумолилар учун барг кема эди. Бу «кема»нинг ариқда «сузиши»ни томоша қилиб, оқим бўйлаб югурдим. Ортимдан онамнинг хавотирли саси келди:

– Абдуллоҳ, узоқлашма, болам!

«Кема» сув ўртасига кетиб қолди, мен чумолиларни тақдир измига қолдириб, онамга қараб югурдим.

– Она, нон! – дедим.

Онам тугундан қора буғдой нони олиб берди. Мен ариққа келдим. Ноннинг ярмини акамга бердим. Ўзимнинг улушимни сувга ботириб, қотган нонни юмшатиб, оғзимга солиб чайнай бошладим.

Ўтовдан бир кампир чикди. Ортидан бояги аёл кўринди. Кампир аёлдан ниманидир сўради. Аёл ҳам бизни кўрсатиб жавоб берди. Кампир биз томон кела бошлади. Онам унга томон пешвоз юрди:

– Ассалому алайкум, она, – деди.

Кампир ҳам ўз қизини кўргандек онамни бағрига босди:

– Ва алайкум ассалом, чироғим, – деди. – Қўноқмисизлар?

– Ҳа, она, қўноқмиз. Уйғурмиз. Ўғлингиз ўзюрар улов ахтариб кетди, – деди онам. – Юкимиз кўп. Йўлимиз мўл.

– Войй, чироғим, – астойдил ачинди Туркман она. Мен туркманлар юртида эканлигимизни билганим учун кампирни хаёлимда «Туркман она» деб атадим. – Мусофирлик курсин, чироғим. Биз туркманлар чўлма –чўл юрамиз. Умримиз саҳрода ўтади. Бизга бунинг ҳеч бир оғири сезилмайди. Лекин Ватанидан чиққан одамга қийин. Юр, чироғим, ўтовга юр.

Онам тараддудланди:

– Она, юкларимиз бор. Ўғлингиз ҳам келиб қолса...

– Юкларинг жойидан қимирламайди. Ўғлим келса, ана, невараларим. Хабар беришади, юрақол, – қистади Туркман она. Унга эргашиб, ўтовга кирдик. Ўтов ичи кенг ва салқин экан. Ерда гулдор, юмшоқ гилам ястанган. Тўшак ўрнида терилар. Туркман онанинг таклифи билан майин терига ўтирдик. Туркман она дуо қилди:

– Худойим сиз мусофирларни эсдан чиқармасин, чўлларимиз серўт, кўйларимиз серсут, сергўшт, этли бўлсин! Омин!

Ўртада дастурхон. Кўзача. Нон. Қоқи мевалар.

– Чироғим, уйғурлар ҳам е, демаса, овқат емайдами? Туркманлар е, демайди. Ўзинг олиб е. Уят бўлмайди. Емасанг, уят бўлади.

Онам нон ушатди. Кўзачадан сопол косага айрон қуйди. Акамга, менга берди. Ўзи ҳам ичди. Туркман она ҳам тамадди қилди. Таом пайти ҳеч ким гапирмади. Таомдан сўнг онам ҳам Туркман она билан гаплашиб кетди. Биз болалар ташқарига югурдик. Болалар билан тезда тиллашиб, ўйинга берилиб кетдик. Кечга яқин отам келди. У отда эмас, ўзюрар уловда келди. Юкларимизни шу уловга ортдик. Туркман онанинг ўғиллари ҳам келишди. Улар бизга кўмаклашдилар. Туркман она бизга бир нарсалар берди. Онамни кучоқлаб, ўпди. Бизни ҳам кучоқлади, ўпди.

– Йўлларинг олис экан, яқин бўлсин! – деб дуо қилди.

Ўзюрар уловнинг орқаси атрофи ўралган супа экан. Шу супага юкларимизни кўйиб, ўзимиз ўтириб кетишга ҳам жой ҳозирладик. Ҳаммамиз ўтирдик. Улов бир силкиниб, юриб кетди. Мен отамнинг пинжигга тикилдим. Акам онамнинг ёнида.

– Отларни сотдим, – деди отам. – Бу улов билан уч кунда Эронга етиб оламиз.

... Бирор шаҳар ё қишлоқда тўхтамадик. Улов деярли тинмай юрди. Билсак, уни икки киши галма –гал юргизар экан. Учинчи кун тунда уловнинг силкинишдан уйғониб кетдим. Қарасам, отам ҳам, онам ҳам уйғониб, нимагадир қулоқ тутишяпти. Пастдан овоз келди:

– Машинада нима бор? Борингни бер!

– Ё бошингни узайликми? Ўлигинг чўлда қолади, бўрилар еб кетади.

– Машинанг ҳам бизга қолади.

– Оғам, машинада ҳеч нарсам йўқ. Бир мусофирни оиласи билан манзилига элтяпман.

– Алдама, оч, юкхонани! Оч!

Ўтирган супамизнинг орқа томони эшиги очилди. Фонус тутган отликлар кўринди. Уларнинг қўлида милтиқ ҳам бор эди. Онам кўрқиб кетди. Отам бизга:

– Кўркманглар! – деди. Ўзи супадан пастга тушиш учун юрди.

Осмон тиниқ эди. Осмонда тўлин ой. Юлдузлар чараклайди. Чўлнинг изғиринли шабадаси эсади. Она болалар бўйрага ўрандик. Онам иккимизни маҳкам кучоқлаб олди.

– Ё Қодир Эгам! Бизни паноҳингда асра! Ё Меҳрибон Эгам, бизни ташлаб қўйма! Ё Қодир Эгам! Ё Раҳмли Худойим! Бизни ҳимоя қил! – онам тинимсиз пичирлаб шундай дерди. Онам бизни шундай қаттиқ кучоқлаб олгандики, юрак уришини сезиб турдим. Ич –ичимдан кўркмасам -да, хатарда эканлигимизни идрок этиб, нафас ҳам чиқармасдим. Пастда эса отамнинг йўлтўсарлар билан суҳбати кулоққа чалинади:

– Оғаларим, – дерди отам. – Хотиним, икки болам билан кетяпман. Уйғурман. Хитой зулмидан қочдим. Боримни йўлда сарфлаб келяпман. Шу уловни ҳам базўр топдим. Ҳали манзилим олис.

– Шундай де? Қаерга кетяпсан?

– Оғалар, Эронга ўтишим керак. Кейин Туркияга.

– Туркманда юравер! Туркияда нима қиласан! Киминг бор у ерда?

– Оғалар...

– Айт, айт! Ит эгасини танимайдиган замонда Туркияда сенга кўзи учган ким экан?

Отам жим қолди.

– Эй мусофир, исминг нима? – бу мутлақо жиддий бир овоз эди.

– Иброҳимман, – деди отам. – Иброҳим Ёрқин.

– Яхши, Иброҳим Ёрқин. Мени эшит! Сен чиққан уловни ўрислар кўпроқ минади. Улар бу уловда наша, кўкнори ташиб юрадилар. Афғондан олиб, Эронга, Қирғизга, Термизга, Тошховузга, Хоразмга сотадилар. Биз инсофсиз қароқчи эмасмиз. Бу кофирларнинг шундай қилиб, додини берамиз. Кейинги пайтда аҳвол оғирлашди. Ўрис Афғонга кўшин киритади дейишяпти. Сен хитой зулмидан қочдим деяпсан. Мен мазлумни таламайман. Ростини айт, Туркияда кимни қора қилиб кетяпсан? Гапинг рост бўлса, сени Туркиягача эсон –омон боришингни таъминлашга ҳаракат қиламан.

– Оға, мен қора қилиб бораётган одам ҳаётми, йўқми, билмайман. У жуда таниқли одам. Бобом унинг мужоҳидларидан бўлган, – деди отам.

– Бобонг мужоҳид бўлганми? Ё Қодир Аллоҳ! – йўлтўсар оға хайқириб юборди.

– Бобомнинг исми Қиличбек Мужоҳид бўлган. У амирулмуслимин Ёқуббек кўшинида бўлган. Еттишаҳарни барбод этганларидан кейин бобом Хўтанга, она юртига қайтади. У пайт ёш, навқирон йигит бўлган. Ёши

етмишга етганида Фарғона кофирга қарши Эргаш қўрбоши жиҳод қияпти деб эшитади. Фарғонага келиб, Эргашнинг Ғорбувадаги қароргоҳига боради. Ўша ерда Шермуҳаммадбек қўрбошига ёрдамчи бўлади. Бобом аскарлар ичида нисбатан ёши улуғ эди. Ёқуббек Бадавлат лашкаридан ҳам олган тажрибасини ишга солади. Оппоқ соқоли билан ўрисга қарши кўп урушиб, шаҳид бўлган. Шермуҳаммадбек шунда кўп маҳзун бўлган. Бобомнинг яккаю ягона ўғли отасининг шаҳодат тоғанини эшитиб Ғорбувага келган. У менинг отам Холид Мужоҳид эди. Уни ҳам Шермуҳаммадбек ўз лашкарига олган. Кўп урушлардан сўнг, ҳар хил сабаблар билан қўрбошилар лашкари тарқалиб кетди. Кобулга чекинишга мажбур бўлган Шермуҳаммадбек қўрбоши отамга «Юртингга қайт!» дейди. Отам Хўтанга келди. Мен ўшанда анча эсимни таниб қолгандим. Кейин отам яна урушга кирди. Энди у киши Алихонтўра Соғунийнинг лашкарида эди. Алихонтўрани ёлғон келишув билан Московга олиб кетдилар. Лашкар бошсиз қолди. Хитой ҳужумига дош бермади. Отам ана шу жангларда шаҳид бўлди. Оға, аждодларимизнинг ҳаммаси кофир босқинчига қарши курашиб келди. Бизни босқинчи ҳукумат яхши танийди. Хитойга Мао Цзе раис бўлди. У охириги инқилобда хароб бўлган давлатни тиклаб олди. Энди навбат Уйғур ўлкасига келади. Биринчи иш эски курашчилар авлодини қириш бўлади. Шунинг учун, юртимдан бош олиб чиқдим.

Туркияда мен қора қилиб кетаётган одам донгдор қўрбоши, мужоҳидлар сардори Шермуҳаммадбекдир.

Отам гапини тугатди. Ҳамма жим бўлиб қолди. Сукутни Йўлтўсар оға бузди:

– Иброҳим, жигарим! Шуни билки, мен ҳам ғорбувалик мужоҳиднинг авлодиман. Шермуҳаммадбек Кобулга ўтганда бизнинг оила у билан эди. Қўрбоши Истанбулга кетди. Биз Афғонда қолдик. Бу ерда ҳаёт қилдик. Бирок нотинчлик тўхтамади. Ҳар хил босқинчиларга қарши урушиб юрибмиз. Бир томондан ўрис, бир томондан инглиз таҳдид қилаётир. Яқин орада Афғон юрти улкан жанг майдонига айланса керак. Ўрис бизга қўшин киритса, халқ оёққа туради. Афғон халқи ювош халқ эмас. Босқинчи келса, қочадиган бўлса, уйини бузиб кейин қочади. Нима учун тайёр бошпанани ёвга бериш керак? Шунинг учун, катта уруш оstonасидамиз. Мен бу ерда шерюрак йигитлардан жамоа туздим. Туркман чўлларида кофир ўриснинг молини талайпман. Ўрис бу юртни босиб олиб, ҳаловат топаман деса, хом ўйлабди. Бухорони, Хивани, Қўқонни кофирга бериб қўйдик. Аммо бу ёғига қадам бостирмаймиз. Қадам босса, бу жойни жаҳаннамга айлантириб берамиз.

– Омин! – деди отам.

– Иброҳим, модомики, қасдинг Туркия ҳижрати экан, йўлдан қолма. Сенга пул бераман. Корингга ишлат. Афғонга ўрис келса, Қиличбек ва Холид Мужоҳидлар изини босишни истасанг, кел!

Мен ўрнимда турдим -да, тахта тўсиқ оша пастга қарадим: бир неча ўн отлиқлар, ўртада отам ва жуда барваста одам гаплашиб туришган экан.

– Омон бўл, жигарим! – Йўлтўсар оға отамни бағрига босди.

... Шарқ осмони, аввал, кулранг тус олди. Кейин кўкарди, гезарди, оқарди ва қуёш чиқди. Биз, аллақачон йўлда эдик.

... Йўлтўсар оға ваъдасига вафо қилди: Эронга ўтдик. У ерда ҳам бизни бошқа ўзиюрар улов олиб кетди. Эронда жуда кўп шаҳарлардан ўтдик. Отам айтгандек, баъзи шаҳарларда нотинчликни кўрдик. Одамлар кўчада тўпланиб, бақиришарди. Баъзи шаҳарларда ўқ овозлари!

Эрон ичида ўн кун йўл босдик...

Истанбулга ҳорғин кириб келдик. Кейинчалик онам эслайдики, егулигимиз, нақд пулимиз деярли қолмаган. Ҳатто, юкларимизни йўлда отам сотиб юборишга мажбур бўлган. Эрондан Ироққа ўтишга тўғри келибди. Ироқда мол –мулкимизни пуллашни бошлаганмиз. Онам айтадики, Истанбулга киришда ҳушимдан кетибман. Ёз эмасми, ҳаво қайноқ. Денгиз яқинлиги учун бу иссиқ ҳарорат одамни лоҳас этаркан. Отам ҳар тарафга жавдираб ёрдам излабди. Кўчадаги ҳар бир одамдан шифохона сўрабди, табиб излабди. Одамлар Эҳсон ҳаким деган инсоннинг манзилига йўллашибди. У пайтларда Истанбулда ҳам ўзиюрар улов кам экан, шундай бўлса –да, мусулмонлар тезда оиламизни Эҳсон ҳакимнинг уйига етказишибди. Отам мени кўтариб, табибнинг ҳовлисига югуриб кирибди. Эҳсон ҳаким шу топда бемор кўраётган экан.

– Ҳаким афандим, болам хаста, боламга қаранг! – дебди отам. Онам эса рўмолининг бир учини тишлаб, бир учи билан кўзини беркитиб, сассиз йиғлармиш. Эҳсон ҳаким барваста, соч –соқоли оппоқ, юзи нурли одам экан. Ўзи қараётган беморни шогирдига топширибди –да, тезда келиб мени қўлига олибди ва дебди:

– Роббим ёрдамчи бўлсин! Қўрқма, ўғил, боланг Аллоҳнинг изни ила шифо топгай!

Кейин мени супага ётқизибди, кийимларимни ечиб, баданимни нам мато билан артибди. Кўзимнинг ичига, оғзимга қараб, юрагимга қулоқ тутибди. Ҳар хил муолажалар қилиб, иши давомида тинимсиз дуо ўқибди. Бурнимга қандайдир пахтани тутибди, ҳушимга келиб, ғингшибман. Кейин қандайдир дамламадан бир қошиқ ичирибди. Сўнг ота –онамга қараб, дебди:

– Ўғил, келинни олиб мусофирхонамизга жойлаштир, – сўнг шогирдларидан бирига тайинлабди. – Меҳмонни мусофирхонага элт. Хизматларида бўл. Барча ҳожатларини раво эт!

... Онам айтадики, мусофирхона катта даргоҳ экан. Қашшоқлик оилалар, етимлар, бевалар – ҳамма учун алоҳида –алоҳида ажратилган хоналари бор экан.

Мусофирхонада ота –онам ювиниб, иссиқ таом ейишибди. Кийимлар олишибди. Бироқ онамга ҳеч нарса татимабди. У фақат мени ўйлабди. Бироқ Эҳсон афанди мени бир хонага олиб, ҳеч кимни киритмабди. Ўзи даволабди. Уч кундан кейин онамга рухсат берибди. Онам олдимга кирса, ойдай бўлиб, покиза тўшакларда ётган эканман. Онам қувонганидан роса йиғлабди...

БЕШИНЧИ БОБ

...Шафиқа хоним ўз қисмати ҳикоясини сўзлайди:

– Совчилар менинг дунёимни зулматга улоқтирди, гўё. Наҳотки, шу қора оламда абадул абад қолиб кетаман? Ер юзида, узоқ ўлкаларда, масалан, Оврупода, Америкада ҳамма саодатманд яшамоқда. У ерда барча инсонлар шоду хуррам, менинг мамлакатимда, менинг оиламда эса қулдорлик ҳукм сураётир! Мени мажбурлаб эрга беришмоқчи! Қани, менинг ҳуқуқим! Менинг ҳам орзуларим бор, овозим жуда жарангдор, ўзим гўзалман, мен машҳур хонанда бўлишим мумкин! Эронлик Гугушни кўрмайсизми? Ахир, у ҳам зулм чангалидан қолиб чиқди, Ер юзи бугун уни танийди. Мен ундан кам эмасман! Бизнинг оми халқимиз санъатни тушунмайди. Ваҳшийлар мусиқани таъқиқлашган. Инсон қалбини азоблашади. Туйғулар учун сизни жиноятда айблайдилар. Бу қандай манфурлик! Ўша пайт мана шундай фикрлар миямни камраб олди. Онам совчи ҳақида айтганида бақриб юбордим:

– Тегмайман! Эрга тегмайман!

Онам авзойимни кўриб, кўрқиб кетди:

– Шафиқа, қизим, майли, майли, – деди у шошиб. – Нега бунча йиғладинг? Эрга тегишни истамасанг, мажбурламаймиз.

Онамнинг охирги гапи мени тинчлантирди.

– Энди ўн тўртга кирдинг. Ёшсан, ҳаётни билмайсан, Шафиқа, – онам бошимни силаб давом этди. – Сен йўқ десанг, ҳеч ким хўп деёлмайди. Ўзингни бу қадар қийнама, изтиробга солма, хўпми, кўзимнинг нури?

– Хўп, она, – дедим.

Анча хотиржам эсам-да, кўнглим озурда эди. Хонадонимизда тўй тўйга уланиб қолди. Отам ҳамма фарзандларини уйли-жойли қилишга киришди: бир ўғлини уйлантирса, бир қизини узатарди. Бу тақдир мени ҳам кутаётганини билардим. Узоқ –узоқларга қочиб кетгим келарди. Қандай қочаман? Менга ким ҳам ёрдам беради? Шунда менга бир зот ёрдам бера олади деб ўйладим. Бу Аллоҳ эди. Астойдил сўрасанг, Аллоҳ сўраганингни беради. Бизга сингдирилган ақийдалардан бири шундай эди. Ибодатга берилдим. Таҳажжуд ўқидим, нафл рўзалар тутдим, онам берган пулларни мухтожларга садақа қилдим, эвазига Аллоҳдан бир нарсани сўрадим: “Аллоҳим, мени бу зулматдан қутқар! Ўзим орзу қилган эркин ҳаётни тухфа эт!”

Совчиларнинг кимлигини сўрамай рад этавердим. Шу тарика икки йил ўтиб, ўн олтига тўлдим. Отам Шафиқани ўн еттига тўлмай узатаман, қиз болани бундай узоқ ушлаб бўлмайди, дебди. Онам менинг ибодатгўйлигимни эслатибди.

“Ибодати яхши, – дебди отам, – аммо уй ишларини ҳам ўргатинг, хоним, эрининг уйида ибодатига қараб, раҳмат, дейишмайди, меҳнатига қарашади”.

Бу гаплардан жуда дилим озорланди. Отам мени, ўз қизини бегона ҳисоблаяпти, деб ўйладим. Бунга ўзимни мутлақо инонтириб қўйдим. Навбатдаги совчи хабарини эшитиб, одатдагидек йўқ дедим.

– Қизим, энди йўқ дейишинг бефойда, – деди онам. – Отанг розилик бериб юборади, бу аниқ. Куёв бўлмиш ёш йигит. Йигирмага кирган. Биринчи уйланиши.

– Менга бу қизиқ эмас, – дедим йиғлаб. – Мен турмушга чиқмайман.

– Ҳар бир қизга эрга тегиши шарт! – онамнинг овози бирдан кескинлашди. – Сенга ёмонликни раво кўрамизми? Куёв Малайзияда яшайди. Отангдан ўн беш ёшидан буён илм олади. Отанг Шафиқанинг қалби нозик деб айтади. Шунинг учун дуч келган одамга сени узатмайди. Не –не одамларни ўзи ҳам рад этди. ИншаАллоҳ, бахтли бўласан!

...Шафиқа хоним ҳаётини ҳикоя қиларкан, у кунларни ҳозиргидек эслади: қизнинг қайсарлиги ҳисобга ўтмади, никоҳ ўқилди.

Шафиқа куёвнинг, ҳақиқатан, жуда ёш эканлигини кўрди. Кўзлари думалоқ, соқоли сийрак йигитча устозига жуда мухлис эди. У ўз рафиқасини устозининг ҳурмати боис ўзгача эҳтиром ила қарши олди. Келин-куёв бир муддат Лаҳорда яшадилар. Бу орада куёв бўлмиш Фотиҳ Карим таълимни якунлади. Мадрасадан бир қанча ижозаларни олди, ҳанафий мазҳаби бўйича дин мутахассиси сифатида ҳужжатга эга бўлди ва ўз юртига – Куала Лумпурга ёш аёли билан қайтди.

Шафиқа самолётга чиқди, осмонга кўтарилди, ўзини бир қадар шод сезди. Фотиҳ Карим доим аёлининг кўнглига қаради. Шафиқа эрига кўнгли талпинмаса-да, унинг поклик ила боқиб турган нигоҳларидан уяларди, бирор инжиқлик қила олмади. Бу ҳолни Фотиҳ итоатдан деб билиб, жуда мамнун бўлди.

Устози энг гўзал қизини гўзал тарбиялаб унга тақдим этганидан Аллоҳга ҳамд айтди. Бироқ у Шафиқанинг қалбидаги туғёнлардан беҳабар эди.

... Куала Лумпурдан эллик километр узоқликда бир мавзе бор. Бу дарёлари мўл бир ҳудуд. Ҳавоси тоза. Табиати гўзал. Ўрмонлари кўп. Боғлари сермева. Ҳайвонотга бой. Қушлари хилма-хил. Балиқчилик бобида аҳолиси жуда моҳир. Денгиз нафаси кезади. Икки-уч соатлик йўлни босиб, шарқда Тинч, ғарбда Ҳинд океанига олиб чиқадиган исталган денгизга етиб олса бўлади. Халқи бағрикенг. Доим кулиб юради. Бу ердаги ҳаёт Шафиқага анча маъқул келди. Мусиқа тинглаш мумкин экан. Телевиденияда исталган дастурни топиб томоша қилишинг мумкин. Австралия, Сидней, Тасмания, Янги Зеландия каналлари ҳам бор. Ҳаёт Шафиқа орзу қилганидек рангли эди.

Фотиҳ Карим маҳаллий масжидга хатиб бўлиб ишга кирди. Маҳаллий теле ва радио дастурларда ҳанафий мазҳабидан дарс бера бошлади. Шафиқа бу ернинг аёлларининг қувноқлигидан мамнун эди. Қизлар эр талашиб урушиб қолишади. Баъзан қизлар онасига ўзи танлаган эрни айтар эди. Бу

хол ҳеч кимни ажаблантирмайди. Ёш йигитлар кемада ҳаж бориб келишади. Фотиҳ Шафиқага ҳам ҳажга бирга борайлик деди. Шафиқа юкли эди.

Орадан беш йил ўтди. Шафиқа икки ўғилнинг онасига айланди. Лаҳорга бир неча марта бориб келди. Онаси қизининг гўзал уй бекаси бўлганидан кўнгли тўқ эди. Қайнота-қайнонаси Шафиқани ўз қизларидай кўришарди. Бироқ Шафиқанинг қалбида ҳамон эски ҳавас олови ўчмаган эди. У ҳамон бу ҳаётдан тўла рози эмас эди.

– Билмайман, қалбимга бу шайтон қачон кириб ўрнашиб олган эди! – деб буни айтиб беради Шафиқа хоним. – Болаларимни қолдириб, эримдан ажралишни истаб қолдим.

... Фотиҳ қулоқларига инонмай қолди.

– Хоним, сизхатингиз жойидами? Кўзингизга нимадир кўриняптими? – деди қайғуриб.

– Йўқ! – Шафиқа сапчиб туриб кетди. – Мен соппа-соғман! Жин теккани йўқ. Келинг, мени сиз тингланг, Фотиҳ. Онгли, маданиятли инсон ўлароқ қалбимни тушунинг.

Фотиҳ қаршисида умр йўлдошим, деб фахр этиб юргани кўкқисдан бегонага эврилганини сизди. Илиқ қалби музлаётганини идрок қилди. Мутаассир бўлишни бас қилиб, сокин овозда деди:

– Сўйланг, Шафиқа хоним, сизнинг дарди оламингизни биз ҳам билайлик. Зимистонда қолиб кетган кўринасиз!

Эрининг товушидаги важоҳатдан Шафиқа кўрқиб кетди. Уни тинглашга шай бўлиб ўтирган Фотиҳ Карим кутилмаганда Шафиқанинг назарида улкан ҳайбат касб этди. Шу чоққача тилидан ширин сўз, юзидан табассум аримаган мусулмоннинг ичидаги ғазабми, қаҳрми, хуллас, шунга ўхшаш бир қувват аждаҳо каби кўзғалган эди. Бу аждаҳонинг дами Шафиқани ҳайқишга мажбур этди. Бироқ сўз айтилган эди, аёл бу аждаҳо қаршисида тик туриб, ёнишга маҳкум бўлди. Аслида, у ўзини ўзи бу балога дучор этди.

– Мен бу орзу билан болалигимдан буён яшаб келяпман. Фотиҳ, ўзимни занжир ичида қурбон этолмайман. Бизнинг исломий деб мақтанадиган турмушимиз занжирдан иборат, холос.

Фотиҳ ўз хотинини илк марта кўраётгандек қотиб қолди. Эридаги бу ўзгаришдан куч олиб, Шафиқа тўхтамасдан бидирлай бошлади:

– Сизларнинг исломингиз инсон қалбини парчалайди. Инсон қалбини ўлдиради. Эрк ва ҳурриятни бўғади.

Фотиҳ чидай олмади:

– Сен мусулмонмисан? – деб юборди.

– Алҳамдулиллаҳ, мусулмонман. Сиз менинг иймонимга шубҳа қиляпсизми? Иймонимни биладиган Зот тепада! – деди Шафиқа. – Исломий ҳаёт санъатни, маданиятни рад этмайди. Аллоҳ бандаларига зулм қилмайди. Сизлар еттинчи аср Ислomini бугунги замонга тиқиштирабсиз. Йўқ! Ислом сиз, отам айтгандек эмас! Сизлар қоқоқсизлар! Исломий қоидаларни янгилаш фурсати етди! Аёл киши ҳам жамиятда, Ер юзида ўз салоҳиятини намоиш

этиши лозим. Мен хонанда бўлишни истайман. Бутун дунё менинг овозимни тингласин! Мени танисин! Сиз эса бунга йўл бермайсиз. Шунинг учун ажрашаман!

Хотини гапираркан, Фотих ўзини қўлга олди. Тишини тишига босди. Шафиқа гапириб бўлгач, сўради:

– Бори шуми?

– Сизга шу етади. Мен маданиятли, онгли муслимаман. Диним мени бўғмайди, балки менга йўл очади. Бироқ сизлар буни тушунмайсиз.

– Бу васваса сени қачон эгаллаб олди?

– Сиз учун бу васваса. Мен учун ҳақиқат.

– Сенинг бундай васвасанг учун талоқ ҳам шарт эмас, шекилли, – Фотих шундай деб ўрнидан турди. – Талоқсан. Уйимдан йўқол. Болаларимдан умидингни уз.

Шафиқа ғалати бўлди. Эридан бу қадар тез жавобни кутмаган эди.

– Сиз мени севмагансиз! – деди чираниб.

– Ҳали шу ердამисан? – Фотих шундай деди-да, ичкари хонага кириб кетди.

Шафиқа ичи бўшаб қолганини сизди. Худди бир бўшлиқда муаллақ қолган эди у. Суянадиган бир таянчи йўқ эди атрофида.

– Ўзингни қўлга ол, Шафиқа! – деди ўзига ўзи овоз чиқариб. – Энди эркин қушсан! Ўз ҳаётинг ўз қўлингда! Бўшашма!

... Шафиқа кетиш учун бир қанча пул, либосларини ҳозирлаб қўйган эди. Режасига мувофиқ Куала Лумпур марказидаги шоҳона меҳмонхонага жўнади.

... Эрталаб қизил либосини кийди, юзини очиб рўмол ўради ва Америка Қўшма штатларининг Куала Лумпурдаги элчихонасига йўл олди.

– Элчихона мени амалий қўллаб-қувватлашини сўрайман, – деди у. Элчихонадагилар уларни йўқлаб келган бу дилбар аёлнинг диндор оиладан келганлигини эшитиб руҳланиб кетишди. Ўзгача эҳтиром ва илтифот ила алоҳида суҳбат хонасига таклиф этишди.

– Қаҳва, чой ёки сув? – деб сўради хизматчи.

– Сув, – деди Шафиқа. У беҳад ҳаяжонланаётган эди. Бир неча дақиқада унинг қаршсига бир аёл ва икки эркак келиб ўтиришди. Аёл қора танли эди. Уларнинг учови ҳам жуда қувноқ, жуда дўстона, жуда мулойим эдилар.

– Хайрли кун, хоним, исми шарифим Жейн Бронти, сиз Жейн деб чақиринг, шу менга ёқади, – деди хайрихоҳлик ила қора танли аёл.

– Танишганимдан хурсандман, Жейн, – деди Шафиқа. – Мен Шафиқаман.

– Шафиқа, исмингиз жуда ҳам гўзал жаранглар экан! Худди ўзингиз каби дилбар исм! – деди Жейн. – Танишинг, ҳамкасбларим Жой ва Николас. Биз элчихонада гендер ҳимояси, маданият ва санъатни қўллаб-қувватлаш масалаларида ишлаймиз.

– Хоним, элчихонамизга ташриф буюриб энг тўғри ишни қилгансиз, – деди Жой деб танитилган эркак. – Сизнинг ҳикоянгизни тинглашни истаймиз. Сиз ўз қобиғингиздан чиқишга қандай жасорат топдингиз?

– Агар бу ҳақда биз билан суҳбатлашсангиз, мамнун бўлардик, – деди кулиб Жейн ҳам.

Шафиқа уларга оиласи, келиб чиқишини айтиб бериш осон кечмаслигини шу онда англаб етди. Айтажак ҳикояси гўё ўзи мансуб бўлган оила ҳақида шикоят қилиш эди.

– Кечирасиз, мен тегишли бўлган оила ўз ҳаётидан рози, мен учун у торлик қилди, холос, – деди Шафиқа.

– Тортинманг, азизам! – деди Жейн. – Сизга атрофлича ёрдам беришимиз учун сизни яхшироқ танишимиз керак.

Шафиқа бошқа чораси йўқлигини тушунди. Чуқур нафас олиб, секин сўз бошлади:

– Мен исломий оилада туғилдим...

Шафиқанинг ҳикояси элчихонадагиларга жуда ёқди. Улар аёлни қўллашга тайёр эканликларини билдиришди.

– Албатта, Ислон дини инсонларга таскин беради, ўзидан қониқиш, Худонинг паноҳида хавфсиз эканлигига одамни ишонтиради, – деди Николас. – Бу кишига психологик хотиржамлик ато этади. Бироқ динни, у Ислонми, насронийликми, эркимиз занжирига айлантиради тўғри иш эмас. Биз одамзоднинг ҳамма ҳуқуқларини ҳимоя қиламиз, хусусан, тақводорликни ҳам. Бироқ инсонлар тақводорлик билан ўзларини чеклаб юришлари жуда ачинарли. Шафиқа хоним, жасоратингиз таҳсинга лойиқ. Бу жасорат минглаб аёлларни руҳлантиради, оламга очиқ кўзлар ила боқишга чорлайди, шубҳасиз.

Шафиқа қайтиб бўлмас йўлга чиққандек ҳис этди ўзини.

“Етар! Ҳадиксирашни бас қил, Шафиқа! – ичида ўзига ўзи далда берди. – Сени отанг тушундими? Сени онанг тушундими? Сени эринг тушундими? Йўқ, улар сени тушунмади. Энди ортга қайтсанг, сени чексиз хорлик кутяпти. Энди олға юр! Сен оилангдан юз ўгирмадинг, сен ўз йўлингга чиқдинг. Сен қолипларни буздинг. Сен кишанларни парчаладинг. Шафиқа! Чекинма! Келиб чиқишингни яширма! Яшириб нима қиласан? Бутун олам шундай жасур аёлни билсин! Жасорат ва истак бўлса, қандай буюк марраларга эришмоқ мумкинлигини исботла! Отингни, зотингни яширма, Шафиқа! Дин бу эски бир қолип. Эски занжир. Ундан қўрқма! Аллоҳ марҳаматли, у бандаларини бундай азобламайди. Ахир, санъатнинг нимаси гуноҳ? Мусиқанинг нимаси ҳаром? Инсон қалбига ҳаловат берувчи неъматнинг нимаси ёмон? Аллоҳ сени тушунади, Шафиқа. Аллоҳ сени кечиради. Асосийси, қалбингни тоза сақла! Ибодатингни қил! Аллоҳни унутиб қўйма! Шафиқа, чўчима!”

... Орадан бир ой ўтиб, Шафиқа ҳақида халқаро ахборот хизматлари бир неча дастур тайёрладилар. Уларда Шафиқа эрк фариштаси, жасоратли қалб

сохибаси каби сифатлар билан мақталди. Шафиқа ўзининг “хаёт йўли” ҳақида ҳикоя қилди. Таъқиқланган орзулар, соқов қилинган болалик, гунг аёллар қисмати бу дастурлар мавзуси эди. Шафиқага БМТ, ЮНЕСКО эътибор қаратди. Овозини тинглашди. Қўшиқчиликни ўрганиш учун таълим олди. Шафиқа ўз “муваффақияти”дан маст бўлди. Дастлаб, сахналарга чиқишда ҳаяжонланар эди, аста-секин бу ҳаяжон йўқолди. Олти ой давомида Ер юзининг бир неча нукталарига борди. Африка, Араб Амирликлари, Сингапур, Ҳиндистонда аёллар хуррияти ҳақида маърузалар ўқиди. БМТ Шафиқага Жейн Бронтини ҳамроҳ қилиб берди. У Шафиқа учун ҳамма нарсани ҳал қилар эди. Шафиқанинг ичида бир туйғу уни сезилар-сезилмас азобларди. Ҳар томонга боқиб, у шахватпарастлик ҳавосини ҳис этарди. Бу истакларга Ғарб одамларида ҳеч қандай тўсиқ қўйилмаслиги унга олган тарбиясини кўп бора ёдига солди. Шаън ва иффатига миллионлаб нигоҳларнинг тажовузи унга оғирлик солди. Айниқса, эркакларнинг аксари унга энг яқин даражада дўстлашишни доимо таклиф этишлари уни ерга ураверди. У бахтиёрликда деб ҳисоблаётган Ғарб аёллари, аслида, ўз эркаклари қошида бир кадр касб этмаслигини тушунди. Севги деган туйғу шахватпарастликни ифода этарди, холос. Ҳеч бир аёлда на иффат ҳимояси, на шараф пояси йўқ эди. Аёллар ҳамиша ўз қоматларини кўз-кўз қилишга мажбур эдилар.

Бу ерга урилишлар Шафиқага шу қадар оғир ботдики, ўзини алданган ҳис этди. Кайфияти зулматга чўкди: табассумлар ёлғон; мода сахнасидаги латофату малоҳат рўё; туйғуларда бирор поклик йўқ; аёл қалби бу маконларда ўзини зинҳор аёл деб ҳис этмагай! Аёл эркинлик баҳонасида бўшлиққа ташлаб юборилган! Унда на суянч бор, на таянч!

Шафиқанинг нутқларидан жўшқинлик ғойиб бўлди. Овози сўнди. Кўзлари маъюсланди.

– Шафиқа! Сенга нима бўляпти! – деди қайта-қайта Жейн. Шафиқа жавоб бермади.

– Бошқа сўзлай олмайман, – деди Шафиқа ниҳоят.

– Нима учун? – ҳайрон сўради Жейн.

– Тушунтириб бера олмайман... Мени тинч қўйинглар! – хазин оҳангда гапирди Шафиқа.

– Кечирасан, қизалоқ! – деди Жейн жаҳл билан. – Биз сени излаб топдикми? Ялиниб келган ўзингсан. Сенга шароитлар ҳозирладик, йўлингни очдик, пул бердик. Дунёни кездинг. Юлдуз бўлдинг. Сен бу ишларни ўйин деб ўйлайсанми? Сенинг кўнглингга қарайдиган ҳеч ким йўқ. Буйруқни бажар.

Шафиқа қулоқларига ишоналмай қолди.

ОЛТИНЧИ БОБ

Абдуллоҳ Ёрқин ҳикоясида давом этаркан, эллик йил аввалги тарих унинг хотираси китоби қатларидан тирилаётган каби ўша онларнинг ҳар бир сўзи, ҳар бир саси, ҳар бир ҳаракат ва сукунати унинг учун беҳад қийматли эди.

... Иброҳим Ёрқин оиласи Эҳсон афандининг мусофирхонасида бир неча кун қолди. Келган куниёқ Иброҳим бу зот нақшбандия тариқатининг муршиди эканлигини билди. Халқ бу инсонни эъзозлаб, «шайх Эҳсон ҳаким ҳазратлари» деб атар экан. Эҳсон афанди тиб ва ҳикмат илми соҳиби бўлиб, одамлар у ҳақда «Шайх Эҳсон тариқати кўнгил шифоси, табobati вужуд давоси» деб юришаркан. Шайх Эҳсон афандининг юзлаб шогирдлари бор эди. Ҳар бир шогирдига турли илмларни ўргатган. Ўзи яшайдиган ҳовли жуда камтарона эди. Бироқ шу маҳаллага мусофирхона, мактабхона, шифохона қурдирган. Ундан ташқари хонақоҳ ҳам бор эди. Хонақоҳда ҳар кун шайх Эҳсоннинг илм дарслари бўлади. Тушдан сўнг ҳордиқ чиқарган Иброҳим шайх Эҳсон илм суҳбатини тинглаш учун хонақоҳга келди. Хонақоҳ кенг. Деворлари оппоқ. На нақш, на ёзув, на зийнат йўқ. Хонақоҳнинг қибласида меҳроб. Меҳробнинг ўнг томонида минбар. На меҳробда, на минбарда, биров бўлса -да, зийнат асари кўринмайди. Шогирдлар, мухлис ва муридлар хонақоҳни тўлдирди. Меҳробнинг ўнг ёнидаги деворнинг бурчида ихчам эшикдан шайх Эҳсон биров эгилиб, кириб келди. Хонақоҳ сукутга чўмди. Шайх бир –бир қадам босиб, минбарга чиқиб ўтирди. Либослари бўз, кенг, салласи ихчам ва қора. Шайхнинг кўлида тасбиҳ ҳам кўринмайди. Шайх Эҳсон минбарга чиққач, бир нуқтага боқиб, биров сукут сақлади. Икки –уч дақиқа ўтди. Шайхнинг ўктам саси хонақоҳ бўйлаб тарқалди:

– Бизни мўмин, муслим қилиб яратган, ислом ухувват орасига киритиб қўйган, «Бўл!» деса, истаган иши бўладиган, ҳар бир иши ҳикмати ила гўзал, қудрати ила мукаммал бўлган, дунёда жамики мавжудотга, охиратда мўминларгагина раҳм этувчи, ар –Раҳмон ва ар –Раҳим Аллоҳга чексиз мақтовларимиз, ҳамдларимиз бўлсин! Банданинг Аллоҳга итоатдан бўлак, Унга ҳамд айтишдан бўлак бир иши йўқдир! Ё Роббимиз, бизни Ўзингга ҳамд, тасбиҳ айтиб, амрларинг адосида айла! Амийн! Бутун дунёга Ислом неъматини келтирган, оламларга раҳмат бўлган, Исломда яшамокнинг намунасини ўз ҳаёти ила кўрсатиб берган пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга, оилаю асҳобларига саловату саломларимиз бўлсин! Ё Аллоҳ, набиййимиз, ҳабибинг Муҳаммад мустафо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга муносиб уммат бўлиб, динингда яшаб ўтишимизга, динингга хизмат қилишимизда ёрдам бер! Амийн!

Иброҳимнинг бутун вужуди қулоққа айланди. Яқин –орада, йўқ, яқин – орада эмас, деярли бундай соф исломий суҳбатда бўлмаган эди. Шайх Эҳсон афандининг ҳар бир калимаси ташна руҳига оби ҳаёт, хаста қалбига муроду қанот бўлаётган эди.

– Бугун Аллоҳнинг изни ила абноул вақт, яъни вақт ўғиллари ҳақида суҳбат курамиз, – шайх фасоҳат ила сўзларди.

– Билингки, вақт ўғиллари бир тамсилдир. Бир ўхшатишдир. Вақт Аллоҳ томонидан яратилди. Ойларнинг ҳаракати вақт учун ўлчов қилинди. Инсониятнинг ҳаёти вақт ичида ўтиб боради. Вақт бутун оламни ўз ичига олди ёхуд вақт рўй бераётган ҳодисотларнинг бир суврати кабидир. Вақтнинг ўғиллари – Аллоҳнинг тавҳидини идрок этиб, ўзини буткул Аллоҳга бахшида этган мўминлардир. Вақт ҳар нени завола айледи, аммо мўминлар вақт ўтган сайин камол топажаклар. Вақт ҳар нени емириб, адо қилади, аммо вақт иймон эгасининг хизматкори янглиғ, зотан, вақт ўтгани сайин мўминнинг Иймони пишиб, нурланиб, зиёда бўлиб, қувватланиб боради. Вақтнинг қаршисида одамзод кўрқади, иймонлилар вақт қошида мамнундирлар, зотан, вақт уларни Роббилари томон элтгай. Одамзод Аллоҳ томон кетаётган сайёҳдир. Кимдир буни идрок этади, иноади, кимдир буни англамайди, куфр келтиради. Куфр келтирганлар ҳам нақадар қайсарлик этмасинлар тонг –ла оламлар Роббиси қошида тик туриб ҳисоб беришга мажбурдир. Кибри, каттатарошлиги уларни ҳеч нарсадан қутқариб қолмайди. Набийийимиз, ҳабибимиз, Аллоҳнинг расули Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам афандимиз: «Мўминнинг иккинчи куни биринчи кунига ўхшамас», – деб марҳамат этмишлар!

Нақадар гўзал сўз! На -да, гўзал, Буюк Сўз! Иймон эгаларининг йўлини куёш янглиғ порлатиб, ёритиб, чароғон айлаяжак Сўз! Зотан, мўмин ҳар бир кун бир хайр фаолиятдадир. Ҳар бир кун ўзи учун, дини учун, уммат учун, охирати учун бир хизмат ўтаяжак. Бир янги илму ҳикмат ўрганажак. Бир он зикр холи бўлмаган қалбнинг нақадар юксалишини идрок эта билурмисиз? Қуръон тадаббури ила мўмин нақадар баландларга парвоз этажагини билурмисиз? Мўмин ҳаргиз дангаса бўлмас. Мўмин ҳаргиз танбал бўлмас! У ҳамиша шижоат устида, ҳамиша ғайрат ва жасорат устидадир. Уни енга олгувчи куч Ер юзида бўлмас, зотан, Аллоҳга таслим бандани ким енгмоғи мумкин?! Ҳеч ким! Бугун оламни зулм қопламиш. Ўз ҳаққини сўраганларнинг юзини қора, талончилар юзини оқ кўрсатурлар. Дининг учун, эркинг учун, юртинг учун курашсанг, сени адашган деб айтурлар. Золимларни эса эъзоз кўрсатиб, бошга кўтарурлар. Билингки, бу шайтоннинг макри, холос. Бу макр Аллоҳнинг қудрати олдида ҳеч нарсадир. Мўминлар эса бу макр қурбони бўлмасинлар! Ўз юртидан қувилганлар бир эмас, мингдир. Душмандан нажот тилаб йиғлаганлар, бир эмас мингдир. Ҳақни била туриб тарк этиб, ботилни била туриб тутганлар бир эмас, мингдир. Билинг, эй аҳли мўмин, ўз юртингни вақтида ҳимоя этсанг, сургун бўлармидинг? Душманингдан аввалроқ Роббингга йиғлаганингда ғаним қўлида залил бўлармидинг? Ҳақни ҳамиша ҳимоят этганингда ботил чангалида қолармидинг? Зинҳор! Зинҳор ундай бўлмас эди! Зотан, вақтни ўз фойдасига қўлланган мўмин мудом музаффар бўлгай! Биз эса ундай қилмадик, зикрдан ғофил бўлдик, катта гуноҳларни кичик, кичик гуноҳларни

мубоҳ санадик, нафсимиз истакларига ҳийлалар ила йўллар очиб бердик. Ғафлат уйқусида ётдик. Нажот қаерда? Нажот Исломдадир. Нажот Иймондадир. Бошимиздаги ҳалокат булутларини, қўлимиздаги қуллик кишанларини, қалбимиздаги зулмат совуғини идрок этмасак, биз Вақтнинг ўғли эмас, золимнинг кули бўлиб қолаверамиз. Ҳаётимизни Аллоҳнинг қонуни қолиб, унинг қонидаси ила қурамыз. Аллоҳнинг сўзини тарк этиб, унинг сўзини гапирамыз. Юртимиз бойликларини босқинчига тутқазиб, ўзимиз унинг хизматкорига айланамиз! Ҳайҳот! Роббимиз бизга нажот берсин, эй аҳли мўмин! Ибодатингиз илм –ла, зуҳдингиз ибодат –ла, саъйингиз жасорат –ла қувватлансин! Оламга очиқ кўз ила боқинг. Шайтоннинг ўргимчак тўри билан қўйган тузоқларида пашша каби тўлғанишни бас қилинг! Қалбингизни Аллоҳга боғланг, юзингизни Аллоҳга қаратинг, оёғингизни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг изларига босинг! Вассаламу алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ!

Шайх Эҳсон афанди ваъзни яқунлади. Иброҳим Ёрқиннинг кўзларидан пашқатор ёш оқди. Тилиб ташланган қалбига бир марҳам қўйилди, гўё. У манзилда янглиштирмаган Аллоҳга ҳамд айтди. Эрталаб тонгда уни Эҳсон афанди ўз уйига чорлади. Ўртача хона. На зийнати, на беағи бор. Шайх болишга суяниб ўтирган экан. Ўртага дастурхон ёзилган. Дастурхонда майиз, мева қоқилари ва нон бор.

– Ваалайкум ассалом, ўғил, кел, ўтир, – деб ўз қаршисидан жой кўрсатди шайх.

– Хуш келдинг, сафо келтирдинг, Иброҳим. Бирга нонушта этайлик, сўнгра ўзинг ҳақингда менга сўйлаб беражаксан. Сенга ёрдам бера олсам, бир бахтиёрликни топардим.

Нонуштадан кейин Иброҳим Ёрқин ўзини батафсил таништирди, касбини айтди, оғир йўл ҳикоясини баён қилди.

– Сен Шермуҳаммадбек мужоҳидни излаяпсанми? – деб сўради уни диққат ила тинглаган шайх.

– Худди шундай, – деди Иброҳим. – Зиёрат қилсам, суҳбатлашсам...

– Яхши ният, иншаАллоҳ, – деди Эҳсон афанди. – Менинг боболарим Ҳўқанд шаҳридан бу ерларга келиб ерлашмишлар. Мен ҳам асли туркистонлиман, ўғил. Шермуҳаммадбек каби мужоҳидлар миллатнинг йўлбарсларидир. Туркиядан Туркистон мужоҳидларига кўмак бергани Анвар пошшо бормишди. Роббим уни шаҳодат шарбати ила сийлади. Ислом ўлкалари бу асрда буткул куфр қўлига ўтди. Мовароуннаҳрни ўрис босди. Бобурийлар салтанатини инглизлар эгаллаб олди. Усмонлиларни –да, иқтидордан кетказдилар. Шимолий Африка ерларини истибдодга тортдилар. Либя ерларига Мусоллини қўшини қирмишди. Умар Мухтордек зотлар италийён босқинчиларига қарши туриб, уларни титратиб юборди.

Туркистонда эса худосиз советларга оёқда турган зотлар ушбу Шермуҳаммадбек каби шерлар эдилар. Минг йилда тикланган салтанатларни душманга топширдик, энди уни қайтариб олишга биргина Шермуҳаммадбек

ёхуд биргина Умар Мухтор кифоя этгайми, ўғил? Ахир, бу салтанатлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг рисолатлари қудрати ила барпо бўлмишди. То ўша қудратни топмасак, қулликдан халос бўла олмасмиз! Мен Шермуҳаммадбекни танийман. У билан кўп мусоҳиб бўлдим. Аҳволидан хабаринг борми?

– Йўқ, хабарсизман, – деди Иброҳим.

– Аллоҳ Шермуҳаммадбекнинг кўзидан нурини олиб, синади. Ҳозир унинг соғ қолган битта кўзи ҳам ҳеч нарсани кўрмай қолди. Сихҳатига ҳам кексалик таъсир этмоқда. Бироқ ҳамон қалби бедор, ҳамон фикрати теран, ҳамон шижоати жўшқин. Шермуҳаммадбек яшайдиган маҳаллада, асосан, туркистонлилар яшар экан. Мужоҳиднинг ҳовлиси бошқаларникидан қайсидир жиҳатлари билан фарқланарди. Чунки Шермуҳаммадбек ўз уйини Фарғона халқининг ҳовлилар билан бир хил қурдирган эди. Албатта, Иброҳим Ёрқин буни кейинроқ билиб олди.

... Хонага кирганларида мужоҳид паст овозда ёддан Қуръон тиловат этаётган эди. Одам кирганини пайқаб, кироатни якунлади.

– Ассалому алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ, мужоҳид бей! – тезда бориб Эҳсон афанди Шермуҳаммадбекнинг икки кўлини ушлади. Шермуҳаммадбекнинг елкалари кенг, кўзига қора кўзойнак таққан, соч – соқоли буткул оқарган эди. Бошида енгил дўппи. Эғнида бўз кўйлак. Кекса мужоҳид озган, бироқ забардаст жуссаси унинг ўтмишидаги ҳайбатидан дарак берарди.

– Ва алайкум ассалом ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳу ва мағфиратуҳ, афандим! Хуш келдингиз, сафолар келтирдингиз, – деди Шермуҳаммадбек чехрасига табассум ёйилиб. У Эҳсон афандининг ташрифидан қувонгани якқол намоён эди. Кекса жангчининг овози гулдираб жаранглади.

– Ота юртимиздан бир муҳожиримиз зиёратингизга келмиш, исми шарифлари Иброҳим Холид Ёрқин ўғли, – таништирди Эҳсон афанди.

– Холид Ёрқин! – Шермуҳаммадбекнинг овози титраб кетди. Иброҳим кўл узатган эди унинг кўлини маҳкам ушлаб олди. – Эй Иброҳим, сен Қиличбек Мужоҳиднинг неварасимисан? Холид Мужоҳиднинг ўғлимисан?

– Худди шундай, бейим, – деди Иброҳим.

– Субҳаналлоҳ! Хуш келдинг, ўғлим, сафолар келтирдинг! Ўтир, бу ерга ўтир! – Мужоҳид ёнидан Иброҳимга жой кўрсатди.

Эҳсон афанди Шермуҳаммадбекнинг гўдак сингари шодланиб кетганидан қалбида бир мамнуният уйғонганини сизди.

– Эҳсон афандим, сиз -да, бу ерга ўтиринг! – тўрга таклиф қилди Шермуҳаммадбек. – Аллоҳ Сиздан рози бўлсин, афандим! Ғариб кўнглимизга фараҳ келтирдингиз, Эҳсон ҳаким ҳазратлари!

Иброҳим кекса жангчини унинг келиши бу қадар қувонтирганидан хижолат тортди, ўзини ноқулай сизди. Мужоҳид унга яна қаради:

– Кўзларим кўрмаса -да, сендан ота юртим нафасини туймоқдаман, Иброҳим, – деди у. – Сенинг бобонг Қиличбек катта хизматлар этди. Етмиш

ёшида шижоати вужудига сиғмас эди. Унинг илми, тажрибаси бизнинг милтиқ тутмаган жангчиларни тарбиялашда асқотди. Роббим уни жаннати ила мукофотлаган бўлсин! Амийн!

– Амийн, – деди Эҳсон афанди.

– Амийн, – деди Иброҳим ҳам сидқидилдан.

– Сўйла, Иброҳим, ота юртимда не гаплар? Кўп хабарлар эшитаман. Кўзларим кўрса эди, бу оёқлар юрса эди, Аллоҳим шохид, ўрис кофирни Ватанимдан кувиб чиқармоқ учун қўлимдан келганини қилардим! – деди Шермуҳаммадбек чуқур қайғуда.

– Ота юртимизнинг аҳволини қандай баён қилай, бейим? – деди Иброҳим изтироб ила. – Қадим Бухоро, Самарқанд, Хўқанд, Хива динсизлар қўлида қолди. Гитлерга қарши урушда юз минглаб йигитлар ўрис томондан жангга чиқиб, ҳалок бўлдилар. Ҳозир давлатни коммунистлар бошқармоқдалар. Оддий халқ даладан чиқмайди. Советнинг чўнтаги учун ишлайди, бироқ ўзи буни билмайди. Дин таъқиқда. Мусулмонлар ҳам қора меҳнатдан бош кўтармайдилар. На илм, на ирфонни билмаслар! Орифларнинг бағри қон. Заифлик ила Аллоҳга дуо этишдан бўлак иложимиз қолмади. Кошки, дуо қилсайдик! Мени энг кўрқитгани шуки, халқ хуррият, эрк нелигини мутлақо унутдими экан!

Бутун Туркистон ўз номини қўйиб, ўз Роббисини эсдан чиқариб, босқинчи ўрисга ҳамд айтади, Ленин аталмиш тоғутни зикр этади. Бутун миллат руҳи ўлдирилган, фикратсиз қолдирилган қуллар тўдасига эврилмиш, гўё! Аллоҳ ўз ҳикмати ва марҳамати ила бу диёрга Ислом неъматини қайтармаса, хуррият нафасини етказмаса, чиқиб бўлмас ботқоққа чўкдик.

Шермуҳаммадбек бошини эгиб, чехраси тўла мунг, Иброҳим Ёрқинни тингларди.

– Шарқий Туркистон эса Хитой чангалида қолди, бейим, – деб давом этди Иброҳим. – Уйғур халқи -да, бошидан оёғига қадар кишанбанд этилмиш. Ўлик сингари ётган миллатни уйғотишдан ожиз бўлдик. Бир инсон йўқки, бу Дардни англаса, идрок этса! Йўқ, барча одамлар ўз жонлари қайғусидан бўйинларига бўйинтуруқ кийишга рози бўлган жониворларни эслатади. Баъзилар бурунларидан халқа ўтказиб, душманга жиловларини тутқаздилар. Ер юзини титратган миллат бугун дарбадар бир оломон бўлди. Ўз оёғи остидан нарини кўрмайди. Душманлар эса оч шоқолдай бу муборак ўлкани тишлаб икки томонга тортиб, парчалаб ташладилар. Биз эса ҳамон ўзимиз билан хусуматлашамиз. Иброҳим гапираркан, кўзидан ёш чиқиб кетди. Эҳсон ҳаким, Шермуҳаммадбек ҳам сукут сақлар эдилар.

– Йўлда афғонистонлик ўзбекларни кўрдим, – Иброҳим йўлдаги ходисани эслади. – Улар саҳрода кофирларни талаб юришибди. Уларнинг айтишича, Афғонга ўрис қўшин киритиш арафасида экан. Афғон катта жанг майдони бўлади, юртни кофирга бермаймиз дейишди.

– ИншаАллоҳ, – дедилар икки мўйсафид бир вақтда.

ЕТТИНЧИ БОБ

Шафика кўчада беҳол туриб қолди. Гендер “ҳимоячилари” ундан осонгина юз ўгирдилар.

– Кечирасиз, Шафика, – деди Николас мулойимлик билан. – Бизда ҳар бир иш хоҳишга суянади. Сизда хоҳиш бўлмаса, биз мажбурлай олмаймиз. Жейн қизишибди, уни кечиринг. Психологларимизнинг айтишича, сизда беқарорлик кучли экан. Беқарор одамлар билан ишлай олмаймиз. Таклиф сиздан чиққан эди, қабул қилдик, сизни мудҳиш қисматдан халос этдик. Дунё аёллари ҳимоясиз эмаслигини исботладик. Бироқ сиз ўзингиз биз билан бошқа ҳамкорлик қилишни истамадингиз. Қолаверса, олти ой давомида бизнинг маданиятга сингиб кета олмадингиз. Ҳамон эркаклар билан тортиниб гаплашасиз. Сухбатни қисқа қиласиз. Нутқда ҳам кўзингизни одамлардан четда тутасиз. Ичингизда қандайдир куч сизни қўйиб юбормади. Майли, бу бизнинг хулосамиз. Бироқ энди мустақилсиз. Ҳаётингизни эркин давом эттиринг. Бирга ишлаганингиз учун, раҳмат. Сизни соқчилар кузатиб қўйишади.

– Йўқ, ўзим... – Шафика шундай деб, бинони тарк этди.

“Шафика, бу нимаси бўлди?”

У ўзига савол берса-да, нима бўлганини биларди. Олти ой жуда ҳам тадбирларга бой ўтди, лекин Шафикадаги “ёввойилик” йўқолмади. У итоат билан матнларни ўқиб берди, айтилган жойларга борди, кўрсатилган меҳмонхоналарда яшади, ҳолбуки, на бир аёл, на бир эркак ила дўстлашмади. Бу гендер “ҳимоячилари”ни таажжубга солди. Шафика навбатдаги тадбирни рад этгач, у билан орани очиқ қилиш қарори чиқарилди. Бундай табиатли инсонлар билан ишлаш гендер “ҳимоячилари” учун имконсиз. Уларга кувноқ, киришимли, севгига бой, ҳароратли, қайноқ юракли одамлар зарур.

Шафика кўчада қолди. Ҳамёнида егуликка бир цент ҳам йўқ. Телефон ҳисоби бўш. Шафика бу хатар ҳақида мутлақо ўйлаб кўрмаган эди. Юклари билан кўча бўйлаб юаркан, йиғлашини ҳам, кулишини ҳам билмади. Юраги куйди. У болалигидан орзу қилгани Америкада эди. Америка эса уни кўчада қолдирди. Кимга мурожаат этишини билмасди Шафика. Олти ой у бирор марта мустақил ҳолда кўчага чиқмаган эди. Уни Жейннинг махсус дастурлари бошқарди.

“Мусулмонларни топишим керак... Қандай қилиб?! Мен мусулмонлардан юз бурган эдим-ку! Кеча телевидение ва радиога анъанавий Исломнинг қолоқлигини бутун дунёга эълон қилдим-ку! Бунга кўрган миллионлаб мусулмонлар нима деган экан? Наҳотки кўчада қолиб ўлиб кетсам?!”

Шафика туйқус кўрқди. “Аллоҳим!” дея қалбидан нидо қилдию, бу нидога “Лаббайка!” жавобини ҳис этмади.

“Худбинлашиб кетибман! Бошимга мушкул тушганда мусулмонларни эсладим. Аллоҳни эсладим... Накадар худбин, накадар мунофиқман!”

Бу ўйлар жонсиз эди, зотан, бу ўйлар қалбни куйдириши керак эди, Шафиқанинг қалби “миқ” этмади. Қалб на кўрқувни, на хавфни сезмади. Шафиқа ўзини ўлиб қолгандек ҳис этди.

Эрини, фарзандларини эслади. Ажабо! Уларни унутиб юборибди! Наҳотки, ўз бағрида олиб юрган жигаргўшасини ёдидан фаромуш этди?!

“Аҳволим нақадар оғир! Мен қандай аҳволга тушдим! Шафиқа, хароб бўлибсан, Шафиқа!”

Аёлнинг боши айланди. У ортиқ ўйлашни истамади. У бу ҳаётни тезроқ тарк этишни хоҳлади. Афсуски, вужуди ҳолсизланди, кўз ўнги қоронғулашди, қуввати каергадир, бир қора, мавҳум бўшлиққа сўрилиб борарди, гўё. Шафиқа гандираклади. Қандайдир ўриндиққа етиб олди, ўтирди, суянди, нафаси сиқилди, ҳушини йўқотаётганини сизди. Шу он бир аёлнинг овози эшитилди:

– Қизим, сенга нима бўлди ҳой, қизим?

Шафиқа бу меҳрли сас соҳибасининг чехрасини кўрмади, у буткул ҳушдан айрилганди.

... Дераза очик. Қуёш нури ҳарир пардадан ўтиб, алвон гиламда жилваланади.

Енгил шабада. Гуллар ифори. Жавон тўла араб ва турк тилида чоп этилган китоблар.

Мусхаф! Қуръони карим! Шафиқа шуурсиз ҳолда Каломуллоҳга талпинди.

Ҳамон кучсиз эди. Боши зилдай оғир. Хонанинг бир қисмигина намоён.

– Қизим, ўзингга келдингми?

Шафиқа тепасида кўзлари катта ва мовий, чехрасида нур жилваланган, рўмоли ўзига беҳад ярашган Аёлни кўрди.

– Ассалому алайкум... – базўр шивирлади.

– Ва алайкум ассалом. Зинҳор уринма!

– Аёлнинг саси илиқ эди.

– Исмим Розия. Шарифим Муҳсин. Розия Муҳсин. Сенга товукли шўрва қайнатдим. Ичиб ол. Аллоҳнинг изни ила қувват бўлади.

Шафиқа жавоб беролмади. Кичиккина чинни косани кўтариб, Розия хоним унинг ёнига чўкди. Косани ёнидаги ғилдиракли столга қўйди. Иккита ёстиқ билан Шафиқанинг бошини бироз баландлатди. Ёғоч қошиқда Шафиқанинг лабига шўрвани тутди. Шўрва илиқ, хушбўй эди. Икки хўпламдан сўнг, Шафиқанинг танасига енгил ҳарорат ёйилди. Бошидаги оғриқ тарқагандек бўлди.

– Шўрвага шифобахш гиёҳлар солдим, иншаАллоҳ, ичингдаги дардларни аритади.

– Кошки, арийдиган дард бўлса эди улар... – Шафиқанинг кўзидан ёш оқа бошлади.

– Ҳеч бир дард давосиз яралмаган, қизим, – деди Розия хоним. – Бу қадар умидсизланма. Тинглай оласанми?

– Албатта, хоним... – деди Шафиқа.

– Қанча вақт ётдим?

– Йигирма тўрт соат, – жавоб берди Розия хоним. – Тиббун набавийядан биров хабарим бор. Дардинг хафаконликнинг ибтидоси. Енгиб юборасан, иншаАллоҳ. Шунинг учун, докторга югурмадим. Ўзим муолажа қилдим. Икки ойки, Америкадаман. Бу укамнинг уйи. Ўзим Туркияда яшайман. Бир ҳафтадан сўнгра сафарим қарийди. Роббим бу сафарни сен ила хайрли этди. Яъни сенга яхшилик қилишдек имкон қўлимга кирди. Алҳамдулиллаҳ.

– Мени қандай топдингиз?.. – сўради Шафиқа.

– Харид учун чиққан эдим. Сени кўрдим. Ҳушинг бошингда эмаслигини пайқадим. Сен томон келавердим. Ҳижобли бир муслиманинг қўлида юк аравачаси ила паришон туришидан кўз юмиб бўлурми? Ҳақиқатан, ўриндикқа чўқдинг. Етиб келдим. Не кўз ила кўрайки, рангинг оппоқ, кўзларинг юмуқ! Тезда таксида уйга келтирдим. Бори шу.

– Мен ҳам муслима бўлдимми?.. – изтиробда гапирди Шафиқа. – Кимлигимни билганингизда ўлиб, қумурсқаларга ем бўл, деб кетиб қолар эдингиз...

Розия хоним Шафиқага қараб қолди. Нигоҳидаги ачиниш эмас, шунчаки, ихлос эди.

– Исмингни айтасанми? Сени қандай чақиришни билиб олай, қизим, – деди хоним худди Шафиқанинг шикоятини эшитмагандай.

Шафиқа исмини айтди.

– Шафиқа, сен оёққа тур. Ёшинг нечада?

– Йигирма учда...

– Жуда ҳам ёшсан, жон қизим, – деди Розия хоним. – Ҳаётда нимани кўрибсанки, бунчалик нолийсан? Роббимнинг ёрдамидан, марҳаматидан умидингни узма. Уйинг қаерда?

– Уйим йўқ... Борадиган жойим йўқ...

– Ундай дема. Мўминнинг борар жойи Аллоҳнинг ҳузуридир. Ўкинма. Истасанг, сени Туркияга олиб кетаман. Ҳужжатларини тўқисми? – сўради Розия хоним.

– Йўқ, йўқ! Ҳеч қаерга кетмайман. Ўзимни денгизга ташлайман, – деди Шафиқа.

Розия хоним ҳайрон бўлди:

– Нега?

– Чунки ўлигим ҳам одамларга юк бўлмасин. Ер юзида мени излайдиган инсон йўқ. Ўлигим бегоналар қўлида хорланмасин. Наҳанглар ҳавзасига ўзимни чўктираман, – Шафиқанинг қарори қатъий эди.

Розия хоним тик ҳолда Шафиқани тинглаётган эди. Бу даъводан кейин яна ўтиришга мажбур бўлди.

– Ўлигингни бегоналарга қолдирмаслигинг яхши иш, – деди маъқуллаб. – Лекин ўлишга нега шошиляпсан? Кимдир қувяптими?

Шафиқа ўйланиб қолди. Нима учун шошяпти, ахир?

– Мен ўлишим керак... – деди жавоб топа олмагач. – Ер юзида менга жой йўқ.

– Шафиқа, инсонларнинг барчаси бир куни, албатта, ўладилар десам, ишонасанми? – сўради Розия хоним.

– Албатта, – деди Шафиқа.

– Сен-чи? Сен ҳам ўласанми? Ёки ҳамма ўлиб, биргина сен тирик қолиб кетаяпсанми, Шафиқа? Ё ўзингни денгизга отмасанг, ўлмас экансанми?

– Йўқ, нега... – Шафиқа тараддудланиб қолди.

– Ер юзида қанча инсон яшаяпти, биласанми?

– Саккиз миллиардга яқин...

– Ўшаларнинг ичида энг бахтсизи сенмисан?

Шафиқа бир неча сония жим бўлиб, сўнг секин шивирлади:

– Билмайман...

– Ўзингни ўлдириш энг муҳим иш бўлса, нима ҳам қилардим, Шафиқа!
– деди Розия хоним.

Шафиқа жим. Югуриб хонадан қочиб чиқар эди, бироқ мадори йўқ.

Розия хоним эса Шафиқанинг кўзига қаради:

– Кенжа қизим сен билан тенг. Агар қизимнинг ўрнида бўлганимда сени, албатта, жазолардим. Қандай жазолайман, биласанми? Сув тўлдирилгани идишга юзингни босиш керак! Жон бериш осон, деб ўйлаяпсанми? Ўн сония нафас ололмасанг, қандай азоб чекишингни биласанми? Билмайсан! Жон бериш энг буюк азобдир. Ўлимдан кейин ҳаммаси тугайдими? Иймонинг қаерда? Охиратга бўлган иймонинг қани? Қабр азобига иймонинг қани? Шунчалар заиф бўлурми муслима?! Дунё ҳаёти охират қошида бир нафасдир! Бир нафасдан ҳам қисқадир! Бир нафасни жонингни қатл этиб, абадий азобга айирбошлайсанми?

Розия хонимнинг овози кўтарилиб кетди, юзи қизарди. Шафиқа хонимнинг ғазабидан кўрқди. Бу шундай кўрқув эдики, унинг моҳиятини аёл билмасди, шунчаки, Розия хоним унинг қалбига ҳайиқиш олиб кирди.

– Башарти, яна ўзимни ўлдиражакман десанг, сенга ўлим азобини ўзим тоттираман! – Розия хоним бу таҳдидни Шафиқанинг юзига юзини энг яқин масофага келтириб эълон этди. Шафиқанинг кўрқуви кўпайди. Кўрқуви кўпайгани сайин яшаш иштиёқи тирилди.

– Шафиқа, сени уйимга, Туркияга элтаман. Сен тарбиятга муҳтожсан!

... Шафиқа Розия хонимнинг ортидан ёш боладай эргашди. Хонимнинг Истанбул ташқарисида, Қора денгиз бўйидаги ҳовлиси сўлим экан. Чор-атрофи кўм-кўк. Бу Шафиқага Куала Лумпурни эслатди. Бироқ у Куала Лумпурни, эри Фотих Каримни эслашни истамасди, зотан, бу эслаш унга унинг ношукурлигини намойиш этади. Бой берилган неъматларнинг азоби аччиқ. Айниқса, бу азобнинг ортида ўз хатойинг тоғдек қад ростлаб турган бўлса! Розия хоним хонаси ёнидан Шафиқага бир хонани берди. Хонанинг юзи кунчиқарга қараган. Деразанинг тагида сопол йўлак. Йўлакдан сўнг гулзор. Гулнинг ададсиз турлари ўсади, гўё. Розия хоним бир неча кун

Шафикани ўз ҳолига қўйди. Лекин уч кундан сўнг Шафиқа хонимга айтдики, у уй ишларида кўмаклашмоқни истайди. Хоним қабул этди. Келинига буюрдики, у Шафиқага қилажак ишларини кўрсатади.

Орадан бир ой ўтди. Шафиқа Розия хонимни муттасил мутолаа, тиловат, ибодат устида кўрди. Хоним на овознигор тинглайди, на ойнайи жаҳон кўради. Боғ ўртасидаги айвонда тонг ва оқшомда Қуръон, тафсир, ҳадис ўқийди. Хоним шу қадар сокин, шу қадар маъноли эдики, Шафиқа у билан кўпроқ суҳбатлашмоқ хоҳлади. Оқшомларнинг бирида айвонга борди, хоним ўтирган сўрига чиқиб, тиз чўкди. Розия хоним китобдан кўзини олиб, Шафиқага боқди, кўзойнагини кўзидан туширди.

– Мен покистонликман. Лаҳорданман, – деб сўз бошлади Шафиқа. У ўз ҳаётининг саҳифаларини варақлади. Ҳар бир варақда у ўқишни истамайдиган изтиробли сатрлар бор, бироқ у ўқиди. Ҳаммасини Розия хоним қаршисида ўқиди.

Шафиканинг дардли қиссаси ярим тунга чўзилди. Розия хоним уни катта эътибор ила тинглади, сўзларини бўлмади, сўнгра дедики:

– Хато қилиш Одам атодан мерос, Шафиқа. Тавба қилиш ҳам унинг суннати. Роббисининг қошига синиқ қалб ила бориш беайблик давоси ила боришдан кўра яхшироқдир, иншаАллоҳ. Надомат ханжари қалбингга нақадар чуқур ботганини Аллоҳ билгувчи. Бу жароҳат қалбингни Аллоҳга буткул таслим этсин! Билурмисан, ҳидоят йўлини топиш унда юришдан оғирроқ, зотан, шайтон ҳамиша у йўлдан оздирмоқ қасдида. Бугун биз дажжол маданияти даврини бошдан кечирмоқдамиз. Дажжолнинг бир кўзи бор. Дажжол маданияти инсониятни бир залолат ботқоғига ботирди. Бундан қирқ йил олдин ҳар бир халқнинг ўз урфи бор эди. Ўз қондаси, ўз либоси, ўз нияти, ўз тақвоси бор эди. Бугун дунёнинг ҳамма халқи бу бойликни бой берди. Ҳеч бир миллатнинг аслияти қолмади. Одамзод ўз аслиятидан юз ўгирди. Ўз илдизидан узилди. Аслиятда қоламан, деганларни қолақ дейиш урф бўлди. Аслиятга талпинганларни душман, деб билиш қоидага айланди. Бугун Ер юзининг қайси нуктасига қадам босма, бир хил нарсани кўрасан: инсоният ечинишга, семиришга, еб-ичишга, кайфу сафога муккасидан кетганлар Ер юзини эгалладилар. Ҳеч бирида муқаддас эътиқод йўқ. Эрнинг аёлдан, аёлнинг эрдан фарқи қолмади. Катта ва кичик орасидаги ҳадлар барбод бўлди. Бу шайтон ўйини, бу дажжол маданиятидир. Одамзоднинг аслияти – Аллоҳга бўлган комил иймондир. Шафиқа, сен комил иймонга эришмоғинг лозим.

– Қандай? Мен дин олимининг фарзандиман. Дин нафаси ичида улғайиб сиз айтаётган неъматни топмадим. Ёд олганим ақийда матнлари, Қуръон оятлари, ҳадислар менинг дардимга даво бўлмади, – деди Шафиқа қайғуда. – Сиз яна қандай иймонни айтмоқдасиз?

– ИншаАллоҳ, буни ўзинг кашф этажаксан, қизим, – деди Розия хоним.

Субҳи содиқ қирган эди. Бомдод намозини адо этдилар. Шафиқа тобора ўзи истаган Бир Ҳидоятга яқинлашаётганини сизди.

Кейинги суҳбатда Розия хоним Шафиқани яна саволга тутди:

– Муслмонмисан?

– Алҳамдулиллаҳ, муслмонман, – деди Шафиқа.

– Муслмон эканлигингни қай тариқа билдирасан? – сўради Розия хоним.

– Шаҳодат калимаси ила, – деди Шафиқа. – Ашҳаду ан ла илаҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва росулуҳ.

– Субҳаналлоҳ, – деди Розия хоним. – Шаҳодат калимасининг маъноси недир?

– Аллоҳдан бўлак Илоҳ йўқ деб гувоҳлик бераман, – деди Шафиқа. – Ва Муҳаммад Унинг бандаси ва элчисидир деб гувоҳлик бераман.

– Субҳаналлоҳ, – деди яна Розия хоним. – Гувоҳлик бермоқ недир? Тушунурмисан?

Шафиқа ўйга толди.

– Гувоҳлик аниқ билганинг хусусда ўртага чиқажак бир Ҳақиқатдир, – деди Розия хоним. – Аллоҳнинг ягона илоҳ эканлиги хусусда гувоҳлик бериш зиммангга қандай вазифалар юклашини англайсанми? Ҳар бир сўз юракдан чиқмоғи шарт. Ҳар бир калима қалб тубидан янграши лозим. Қалб қаъридан порлаб чиққан Сўз ҳаётимизни ёритади. Ўйлаб кўр, шаҳодат калимасини айтар экансан, унинг қудрати, сенинг қалбинг, руҳинг, ҳаётингга нақадар таъсир этажаги ҳақида тафаккур қилганмисан? Шаҳодат калимаси сени дунё зиндонидан охират саодатига олиб чиқажак Нур эканлигини тасаввурингдан ўтказмишмисан?

Шафиқа сукутда эди. У болалигидан ўзига берилган таълимни эслашга тиришди. Бундай сўзлар наҳот унга зинҳор айтилмаган бўлса?!

– Шафиқа, Роббимизни таниш сўзларни ёд олиш билан амалга ошса, кошкийди! Қуръонни, Энг Буюк Каломни ҳифз этамиз, тинглаймиз, ҳолбуки, нечун бу қадар ҳаловатсизмиз? Иймон калимаси ортидаги кашфга қадар узун бир йўл бор, зотан.

САККИЗИНЧИ БОБ

Иброҳим Ёрқин Шермуҳаммадбекдан сўради:

– Бейим, Туркистон мужоҳидлари ўрисга, ўриснинг кофирига нима учун таслим бўлдилар? Ҳамиша шу азобли тарихимиз ҳақида ўйлайман ва бу ўйлар менга тинчлик бермайди...

Шермуҳаммадбек хўрсинди. Эҳсон афандига қараб деди:

– Келажак авлод, албатта, шу саволни беришини билардим. Бу сўровга жавоб бериш осон эмас. Инсон қошида осон эмаски, Роббимиз терговда қандай жавоб беражакмиз? Ахир, биз миллат ва дин ҳимоясини елкамизга олиб эдик. Ҳолбуки, курашни бой бердик. Қанийди, авлодларимизга Аллоҳнинг бизга берган нусрати ҳақида хотиралар қолдирсак! Йўқ, биз юракнинг қоп –қора қони томчилаб турадиган бир аламли ҳикояларни,

қалбларни ўртайдиган мағлубият тажрибаларни баён этишга мажбурмиз. Баён этайликки, болаларимиз биз тушган чоҳларга қайта йиқилмасинлар, балки у чоҳлардан қутулсинлар. Биз борган тиканларни босиб, зулм дарахтларини қонлари ила суғормасинлар, золимларнинг чанғалида шоқолнинг тиши орасига тушгандек ингранмасинлар! Иброҳим, айтажагим сўзларни нақш каби қалбингга жо эт. Бу сўзларни фарзандлар билмоқлари лозим, шубҳасиз. Кўп хато қилдик. Биринчи хатойимиз ғафлатимиз эди. Ўрис юртимизга келганида дунёда не бўлаётганидан беҳабар эдик. Қудратли давлатлар Ер юзини ўзлари учун томорқа каби бўлишиб олаётганларини ҳеч биримиз билмасдик. Ватанимиздаги бойликлар ҳисобини биз билмасдик, душман билар эди. Биз билсак -да, уни қандоқ истифода этиш илмидан бебаҳра эдик. Ҳаётимиз ўзаро жикқамушт ўтди. Сен сарт, сен тожик; сен қиёт, сен қўнғирот; сен найман, сен уйғур деб баҳслашдик. Кошки, илм ила баҳслашсак! Кошки, тақвода мусобақалашсак! Йўқ, биз тўй қилишда тенгсизмиз. Биз ғийбатда кучлимиз. Мансабпарастликда ғайратлимиз. Ҳолбуки, инглизлар, французлар, немис ва руслар Ислом салтанатларини емириб келар эдилар. Жаннатмакон Осиёни жаҳаннамга эвирдилар. Ундай эмас, аслида, ўзимиз ўзимизга гўр қазидик. Оврупода милтиқ, замбарак, снаряд билан жанг қилганларида, биз камон ва қилични чангалладик. Овупо, Амирқо ўз ҳаётини тартиблаш қайғусида қонунлар ёзар эканлар, биз минг йиллик қонунларимизга тупурдик. Ғайридинлар қонунни у асосда яшамак учун тузсалар, биз ўз мукаммал коидаларимизни амал этмаслик қасдида буздик. Ғайридинлар, кофирлар Ислом дунёсини ер билан яксон этишни режалаштирдилар. Подшоҳларимиз ўриснинг подшоҳига қуллик ва қуллук қилиб, совға –салом билан югурдилар. Улуғ деб билганларимиз юрт деб, миллат деб, дин деб ғам чекмаганларидан сўнг биз эрийгитлар, бўзийгитлар қўлга қурол олдик. Ўрисга билганимизча қарши чиқдик. Бироқ бизда на ҳарбий илм, на эътиқодий бир таълим йўқ эди. Устоз деб борганларимиз кўркдилар, дўст деб ўйлаганларимиз сотдилар. Бизнинг ягона мақсадимиз юртдан кофирни ҳайдаб чиқармоқ эди. Шу қадар содда бўлдики, кофир ўзимиз чиқиб кетамиз, бизни ўлдирманглар деса, осон алдандик. Мужоҳид биродарларимиз билан орамизга фитна солса, алдандик. Бир –биримизга ишониниш ўрнига кофирга ишондик. Бизга бир зот бўлмадики, урушимизнинг моҳиятини англатса! Даставвал, юртни кофирдан тозалаймиз дея майдонда эдик. Қуролларимиз эски, ўқ тополмаймиз. Хоинлар пода –пода бўлиб, кофирга таслимият келтирди. Жон сақлаш қийинлашди. Оқибат, жон сақлаш учун ўқ отдик, кейин жон сақлаш учун ўқ отиш шарт эмас деб ўйладик. Минг афсус, минг афсус, минг афсус! У кунларни эсласам, юрагим қонга тўлади. Қандай, чора қўллашни билмасдик. Қочишдан, баъзиларимиз қуролини топширишдан бўлак чора топмадик. Ўз дўстларимиз бизни босмачи деб, қонимизни тўқди. Биродар, нега мен босмачи бўлай? Ахир, мен ўз юртимдаман. Отам, бобом яшаган тупроқдаман. Бу тупроқда босмачи ўрис эмасми? Кофир эмасми? Шундай, босмачи ким, ҳимоячи ким – фарқлай

олмас ҳолга тушдик. Биз кўп нарсани англамаганмиз. Қаршимиздаги ғанимни танимасдик. Ғанимни танимасак -да, майли, биз ўзимизни танимасдик, жигарим. Бундан даҳшатли не бор жаҳонда? Ўзинг боқ: ўрисни ҳайдаб солсак, кейин нима қилишни билмасдик! Юртни идора қилиш илмидан беҳабар эдик. Ўзини миллатпарвар деб билганларнинг эса ўзаро низолашмоқдан бўлак ишлари йўқ. Сенга бир воқеани айтиб берай.

Кофирга жиход бошлаганимизнинг илк вақтларида оловдек ёндик. Кучимиз, ғайратимиз танага сиғмайди. Коммунистларни водийдан ҳайдаб чиқара бошладик. Эргаш кўрбоши раҳбаримиз. Мадаминбек ва мени ўзига энг яқин ёрдамчи билиб, кофирдан озод этганимиз ерларни кўриклашни, ҳужумни давом эттирмоқни амр этди. Роббим нусрат бериб, икки кунда ўн қишлоқдан болшовойларни қувдим, қолганини ўлдирдим. Қўлимда беш юз йигитим бор. Ўзим кофирлардан қутқарган қишлоқлардан бирида тунаб қолдим. Эрталаб қароргоҳим олдида оломон. Бир йигитнинг қўлини боғлаб ерга ташлаб қўйишибди. Бу йигит шу тунда ўғирлик устида ушланибди. Илк маҳкама. Халқ илк даъфа дардини айтиб қошимда турибди. Эл орасида кўрбошилар, мужоҳидлар ҳақида кўп гап тарқалган. Энди адолат лозим. Қишлоқ одамлари жуда содда, ёши улуғларидан бири менга вазиятни тушунтира кетди:

– Бек, қишлоқларимизда ўғирлик бўлмас эди. Кофир келди – ўғирлик келди. Кўз олдимизда мулойим одамлар болшовойман деб, қутуриб кетди. Олти ой уларнинг қўлида қолдик. Ҳамманинг молини тортиб олди. Бировнинг додини биров тингламай қўйди. Ўғирлик ҳам бошланди, беадаблик бошланди. Ёшларимизни базўр ушлаб ўтирибмиз. Сиз бу қўли эгриларни шариат билан жазоланг, ҳаммага ибрат бўлсин.

Чолни тинглай туриб, ҳукми мен бера олмаслигимни эсладим. Менда илм бўлмаса! Тўғри, Қуръондан бир неча порани ёд олганман. Сўфи Оллоёрни ўқиганман, лекин қози эмасман-ку!

– Қози борми? – сўрадим қариядан.

– Кофир ҳужуми бошланган қозимиз ҳаммадан аввал ҳижрат қилишди. Чунки болшовойлар қозиларни аввал ўлдиришаётган экан. Қозимиз шу музофотнинг чорак қисмига масъул эди, – жавоб берди чол.

– Имом борми? – сўрадим яна.

– Қишлоқда бир имом бор.

У киши масжиддан чиқмайди. Кофирлар имом билан роса гаплашишибди. – Чақиринглар имомни, – буюрдим.

Имом ёши қирқлардаги чуваккина киши экан. Бўйи пакана, кўса, қандайдир кўрқинчи бордай туюлди.

– Келинг, мулла, – деб уни ичкарига таклиф қилдим. Имом эгилиб салом берди, икки қўллаб сўрашиб, ичкарига югуриб кирди. Мен ундан сўрадим.

– Қаерда ўқигансиз, мулла бува?

– Бухорои шарифда таҳсил кўрганмиз, – деди имом.

– Яхши, мулла бува, – дедим. Вақтим зиқ, тезроқ ҳукм зарур. – Бир ўғрини келтиришибди. Шариат билан ҳукм чиқариб беринг.

Имомнинг кўзи ўйнаб кетди:

– Ундай қилолмайман!

Ундай қилолмайман!

Мен жуда ҳайрон қолдим.

– Нимага, мулла бува?

– сўрадим.

– Болшовоилар эртага қайтса, додимни ким эшитади? – кўзи чақчайди имомнинг.

Ғазабим қайнаб кетди. Белимдаги тўппончага беихтиёр қўлим югурди. Бироқ олмадим.

– Ҳой, мунофиқ! – деб қалтираганча унинг ёқасидан тутиб силтадим. – Менга қара, пакана! Худодан кўрқмасдан кофирдан кўрқасанми? Кофир қайтиб келмайди! Билдингми? Келмайди!

Имом адоии тамом бўлди. Ранги ўчиб, лаби пирпиради, пешонаси терлади.

– Билдим, билдим, – деди ялингансимон йиғламсираб. – Истасангиз, ҳукм чиқариб бераман, бек. Қандай ҳукм чиқарай?

Бу гапидан қоним қайнаб кетди. Мен бу итдан шариат ҳукмини сўрасам, менинг раъиймга қараяпти? Уриб, башарасини қонга белашдан ўзимни базўр тийдим. Силтаб, итариб юбордим. Пакана имом гандираклаб туриб қолди. Салласи бошидан чувалашиб ерга тушди. Шаҳд билан ташқари чиқдим. Оломон тинчиди. Ўғрининг тепасига келдим.

– Исминг нима? – сўрадим ундан.

– Ўроз, бегим, – деди ўғри. Туркидан нашавандлигини сездим.

– Нима ўғирладинг? – важоҳатим ёмон эди, шекилли, ўғри типирчилаб деди:

– Мен... Мен... Ҳалиги...

– Нима ўғирладинг, ит! Каззоб! – ҳайқириб юбордим. Шундай ҳайқирдимки, овозимда қаҳримнинг ҳамма алангаси бор эди. Одамлар чўчиб кетганини яққол сездим.

– Қўй... Қўй олдим, бегим...

– Чап қўлини ечинглар, – дедим. Ўғри ялина бошлади:

– Раҳм қилинг, бегим, раҳм қилинг! Шайтон йўлдан урди. Бир зумда чап қўлини ечиб, ўнгини танаси билан қўшиб маҳкамроқ боғлашди. Ўғри чийиллади:

– Раҳм қилинг... Раҳм қилинг...

Мен одамлардан сўрадим:

– Кимнинг уйига тушди бу ит?

Қотмадан келган, қора бир одам чиқди:

– Менинг уйимга тушган, бек.

– Касби корингиз нима?

– Деҳқонман.
– Нечта қўйингиз бор?
– Битта ориқ қўйим бор, холос. Кофирлар молларим билан қўшиб тортиб олди. Қизил аскарларни боқармиш.

Ўғрига қарадим:

– Сен ит бир камбағалнинг шўрини қуритмоқчи бўлибсан-ку! Қўлингни чўз!

Ўғри тиз чўкди, чап қўлини қаерга яширишни билмай менга ялиниб узатган эди, қиличимни кўз юмиб очгунча бир фурсатда қиндан суғурдим, билагидан чопдим. Ўғри чинқириб қонига беланиб йиқилди.

– Кигиз куйдириб босинглар, – дедим. Бир зумда айтганимни бажаришди, қон тўхтади. Ўғрининг оёқ – қўлини ечишди, у ҳамон хушсиз эди, замбилга солиб олиб кетишди. Одамлар мендан қандайдир гап кутаётганини билдим.

– Кофир билан урушдамиз,

– дедим. Очиғи, чиройли гапира олмасдим. – Ким яна шундай иш қилса, шариатга кўра қўлини кесаман, керак бўлса, бошини узаман. Биз Худо йўлида халқ ҳимоясига чиқдик. Бу кофирга қарши ғазовот дейилади. Қўрқманглар, кофирни юртдан қувамиз! Мусулмонлар! Унутиб қўйманг, Худо Бир, Расул Барҳақ!

Одамлар тарқалди. Менинг кайфиятим йўқ эди. Қизиллар бу ердан йигирма чақирим нарига жойлашаётганини эшитиб, йигитларим билан кетарканман, имомнинг сўзларини ҳамон ҳазм этолмасдим. Жигарим, бу биз ичида бўлган муаммоларнинг энг майдаси эди. Лашкарни бошқариш, лашкар ичидаги низони ҳал этиш, таъминот, кофирдан қайтариб олинган ҳудудларни сақлаб қолиш, асосийси, лашкарнинг руҳиятини кўтариб туриш каби ишларнинг чеки йўқ эди. Йигитларим кўпайди. Икки мингдан ошганимиздан сўнг, Эргаш кўрбоши маслаҳат солди, лашкаримизни Ислом лашкари деб эълон қилдик. Ҳарбий тайёргарлигимиз барибир суст эди. Йигитларнинг қони қайноқ, бироқ кўпи ҳаёт кўрмаган, шижоати бор, тажрибаси йўқ. Калта ўйлайди. Баъзилари билиб – билмай хатолар қилди. Кофирни водийдан улоқтирганимизда уларнинг саркардалари сулҳ таклифи билан чиқди. Бу ҳол обрўимизни ошириб юборди. Сафимизга одам оқиб келди, афсуски, келаётганларни текширишга, улар билан батафсил суҳбатлашишга вақт ҳам, имкон ҳам, олимларимиз ҳам йўқ эди. Ҳафтияк ўқиган, Сўфи Оллоёрни ёдлаганларни лашкар ичидан топтирдим. Йигитлар ибодатга мустаҳкам туришлари шартлигини тушунтирдим. Ҳар хил гуноҳлардан қайтиш кераклигини уқтирдим. Сонимиз кўпайди, сифатимиз ошмади. Эргаш, Мадаминбек ва менда умумий ҳисобда ўн беш минггача қўшин йиғилгани аниқ ёдимда. Учовимиз ҳам биров ҳаволандик. Эргашни амирулмуслимин деб тан олсак -да, ичимиздан унга бўйсумаганимизни биламан. Эргаш ҳам буни сезиб юарди. Лашкар ҳам бундан огоҳ эди. Ҳозирги ақлим ўшанда бўлганида эди ҳаммани Эргашга мажбурлаб итоат қилдирган бўлардим.

Итоатсизларни ўлдириб, бутун водийда темир интизом жорий этардим. Бироз илмимиз, ақлимиз бўлганида ўзаро адоватлашмасдан кофирни таг –туги билан қуритардик, албатта. Кофирнинг Фрунзе деган саркардаси катта фитна қилди. Биз алдандик. Эргаш бир жангда яраланди, эсини йўқотди, Мадаминбекка мени хоин ўлароқ кўрсатдилар, менга эса Мадаминбекни ёмонладилар. Бу аламли ва узун ҳикоя. Ҳаракатимиз билан Фарғонани эмас, бутун Туркистонни ларзага солдик. Кейин эшитдимки, ўрис кофир бу ерлардан умид ҳам узган. Ҳолбуки, биз ғофил эдик. На ўрис ичида жосусимиз, на бир руҳоний йўлбошчимиз йўқ эди. Қизилларга қарши Оқ подшонинг эски ҳарбийларидан лашкаримизга таълим ҳам ўргатдик. Орамизга хоинлар кирди. Динидан, иймондан юз ўгирганлар бизни сотди. Минглаб йигитларимиз шаҳид бўлди. Кофир юртимизни бўғма илон каби бўғиб, босиб олди. Биз боримизни бой бериб, қон йиғлаб чиқиб кетдик. Аллоҳ бизга ўз Ватанимизни қайта раво кўрмади. Биз Амударёнинг нариги томонида, афғон шамолида қум ютиб, куфр халқимизни қай тариқа хорлаганини жим томоша қилдик.

– Эй Шермуҳаммад, – деган эди амир Олимхон менга. – Аллоҳ берган Ислоом салтанатини мен қўлдан чиқардим. Неча асрлик мусулмон юртини кофирга топширдим. Бунинг учун Маҳшарда Аллоҳга қандай жавоб беражакман?!

ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

Розия хоним Шафиқа билан кўп суҳбатлашди. Денгиз бўйига олиб чиқди. Бомдод намозини ўқийдилар, тиловат ва зикр ила ўтирадилар, сўнг уфқ қирмизи тус олиш арафасида соҳилга йўл оладилар.

– Инсон ўзини таниб, ўзини енга олишидан каттароқ иш йўқ, Шафиқа, – деди Розия хоним. – Бу нафс билан курашмоқдир. Аллоҳга ибодат ва итоатда бўларканмиз, нафсимизни синдиришимиз, уни таслим этишимиз энг машаққатли курашга айланади. Дунё ва унинг ичидаги нарсаларга муҳаббат билан қараганинг сайин Аллоҳдан йироқлашасан. Аллоҳдан йироқлашган банда ҳеч бир ҳақиқатни идрок этмас, унинг тафаккури ҳақни англашдан ожиз қолажак. Иймон калимасини айтсанг-да, беш маҳал намозни адо этсанг-да, закотингни мусрифларига тутқазсанг-да, Рамазонда рўзали юриб, ҳаж нияти ила Каъбанинг зиёратида бўлсанг-да, нафсингдан ғолиб келмагунингча бу амаллар сени яхши томонга ўзгартирмагай. Ҳатто, жиҳод майдонига чиққан мужоҳиднинг нафси унга иймонидан кўра кучлироқ таъсир ўтказса, кофирнинг қонини тўкиб, жонини олишдан кимга қандай наф бўлгай?! Зотан, жиҳоднинг асли нафсга қарши жиҳод қилмоқдир. Нафс кўзни кўр этади, ҳақиқий ишқдан айиради, рўёларга асир этади. Мушриклар “Ла илаҳа иллаллоҳ” демадилар, чунки Аллоҳга сиғинмоқ ила нафсларининг хоҳишларидан юз ўгиришга мажбур бўлишларини улар биздан теранроқ тушунган эдилар. Бугуннинг мусулмонлар иймонга олиб киражак калималар

моҳиятига Макканинг ўша мушриклари қадар ҳам назар сола билмаймиз. Исломга бир шакл ўлароқ боқдик. Унинг ичига қизиқмаймиз. Қалбингни тарбиялаб, руҳингни кирлардан поклайдиган Исломни эмас, қонун-қоидалардангина Исломни ушладик. Ҳолбуки, Исломнинг моҳияти инсонни Роббисига етаклашдан иборат, бизнинг исломимиз эса, аксинча, Худодан тескарига олиб кетмоқда. Чунки биз Ислом ила яшамаяпмиз. Ислом ила яшаш ўғрининг қўлини кесиб, фоҳишани тошбўрон қилишгина бўлсайди, бундан осон иш топилмас эди, шубҳасиз. Ислом ила ҳар бир мўминнинг ички олами, ҳаммадан беркитадиган яширин ҳаёти, қалбидаги ўйлари, ҳиссиёти, ақлининг ҳулосалари – ҳамма-ҳаммаси исломий бўлмоғи лозим. Роббимнинг қошида бу ниятим учун қандай жавоб беражакман? Бу амалим сабабли Аллоҳнинг муҳаббатидан маҳрум бўлмасманми? Қайси ишларим Роббимга ҳуш келади? Ахир, мен Аллоҳга таслимман, унинг амрларини сўзсиз бажаришга қасам ичдим, менда заррача шубҳа бўлмасин, икки дунё бўлурми, бўлмасми, Роббимнинг амрларида собит туришим керак, лекин бу менинг қўлимдан келса, қошки! На ниятларимни ўнглай оламан, на амалларимни ислоҳ этаман! Ҳар бири Роббимнинг изнида. У хоҳласа, мен ҳидоятдаман, у хоҳласа, мен яхши ишга қодирман, “ё Роббим, менга ёрдам бер, бизни ўз ҳолимизга ташлаб қўйма!” Бизнинг борлиғимизда шу қоидалар ишлаши керак. Ҳар бир ишни Аллоҳ амрлари асосида бажариш керак, Аллоҳнинг буйруқлари, таъқиқ ва ижозатларидан каттароқ кенглик йўқ, эркинлик, ҳуррият йўқ. Буни иймон эгалари кашф этадилар, ҳолос. Аллоҳ иймон келтирган ва ҳидоятланган ҳар бир одамга ўз амрларини жуда осонлаштириб беради. Лекин шайтон бошқаларнинг кўзига Аллоҳнинг шариатини оғир ва қийин кўрсатади. Шафиқа, шундай – иймон калимасин тилингда айтар экансан, қалбингда тасдиқ, яқийн, муҳаббат, ихлос ва сидқни топ. Акс ҳолда, худди илгариги ҳолатингдан ҳалос бўлмайсан. Ёки дунё ҳаётига боши билан чўккан одамлар каби Аллоҳ учун бир дақиқангни ажрата олмай ўтиб кетасан. Худди бўшлиқда қолиб кетган бир маъносизлик сингари. Шайтон маъносизлик ичидадир. У бошидан оёғига қадар умидсизлик ва исён ила ўралган. Ислом эса умид ва муҳаббат, инонч ва ихлос йўлидир.

Шафиқа денгиз соҳилида узоқ сайр қилди. Бир неча кун тонглари, оқшомларини денгизга термилиб ўтказди. Азим тўлқинларнинг сўзларини тинглади. Қуёшнинг сокин сув ичига атроф –жавонибни олтинлантириб ботишини кўрди. Қум ичида ялангоёқ юрди.

Бир куни Розия хоним ўлимдан сўз очди:

– Ўлим охират учун эшик кабилар. Ҳар қандай нафс бу эшикдан ўтишга мажбур. Истаганлар ҳам, истамаганлар ҳам Аллоҳнинг қадарига мувофиқ ҳолда, шубҳасиз, ўлим шарбатини ичади. Ўлим биз учун узоқдаги бир манзил сингари туюлади, афсуски, бу энг катта нуқсонимиздир. Ўлим қош ва қовоқ қанчалик бўлса, бизга ана шу қадар яқиндир.

Розия хонимнинг кўп такрорлайдигани: “Биз гўзал ўлимга тайёргарлик кўриш учун яшамоқдамиз”, – эди. Хоним деярли ҳамиша рўзадор эди.

– Шуни билки, Шафиқа, Аллоҳнинг дини инсоният учун осонлик ва халоват динидир, – дер эди Розия хоним. – Мусулмоннинг ҳаётида қийинчилик бўлиши мумкин эмас. Чунки Аллоҳ менинг амрларимни бажариш ҳидоятланганлар учун катта иш эмас деб айтган. Модомики, дин арконларини бажаришда биз қийинчилик топаётган бўлсак, бизнинг айбимиз. Зотан, Аллоҳ ваъдасига ҳаргиз хилоф этмас, банда ўз вазифасини мукаммал бажара олмайди. Қўлимизда Қуръон, дилимизда Иймон, йўлимизда Ислом бўла туриб, бизнинг, мўмин ва мусулмонларнинг хорликда яшаши мумкинми?! Мумкин эмас, бироқ ночор аҳволдамиз, нечун? Чунки динимизга амал қилмаяпмиз. Аллоҳдан йироқлашганмиз. Ихлосдан мосуво бўлганмиз. Қалбимиз куйиб, Аллоҳга қачон юзландигу, Аллоҳ бизни ноумид қолдирдими? Йўқ, биз Аллоҳга юзланмадик. Қиблага юзланиб, ўзимизни Аллоҳга юзлангандек тутмоқдамиз, холос. Қалбимизда на ишқ, на шавқ бор! Устига устак, хорланишимизга динимизни айбдор қиладиган даражада мардудмиз, астафидуллоҳ!

Шафиқа зикрларни қайта ёд олди. Қуръонни янгидан ўқишга киришди. Фарзлар адосидан ортиб, нафл ибодатларни лозим тутди. У гўё Исломни энди кашф этди. У гўё Исломда эмас эдию, энди мусулмон бўлди.

Ҳар бир қадамида тасбиҳ, таҳмид, такбир, истиғфор айтар экан, тилига бегона сўз, дилига бегона ўй келишидан уяла бошлади.

– Ислом камолот динидир, – деди Розия хоним. – Динимизда қалбдан, ихлос ила маҳкам тутиш ва маърифатини англаш ила биз ҳар куни камол топамиз. Мусулмоннинг ҳаётида хорлик, таназзул бўлиши мумкин эмас. Мусулмон юксалса, юксаладики, тубанликка тушмайди. Чунки бу юксалтирадиган йўл. Чунки Аллоҳ йиғлаб сиғинаётган мухлис ва муслим бандасини ёрдамисиз ташлаб қўймагай. Ёнида бир дўсти, ишида бир унуми, бошида бир ҳимояси, саъйларида парвози бўлмаган мусулмон, аввало, ўз қалбига назар солсин, сўнг амалларига боқсин. Албатта, нуқсонини топади. Ё қалбида Аллоҳга тўла таслим эмас, ё амалларида ихлоссизлик борлигини англаб етади. Сени уйингдан чиқарган, эрингдан ажратган, болаларингдан юз ўғиртирган сабаб шу. Акс ҳолда, она ўз жигаргўшасидан воз кечадими?

Шафиқа нақадар зикрга, ибодатга чулғанса, шу қадар надоматга, афсусга чўкди. Ўтмиш хатолари қаршисидан чиқаверди. Эри Фотиҳ Карим, икки фарзанди, отаси, онаси, ака-укалари кўз ўнгидан кетмай қолди. Чунки Шафиқа ўзини уларга ноҳақлик қилган одамдек ҳис этди. Улардан афв тилаб, кўнгилларидаги норизолик тугунларини ечиб юбормагунича зинҳор хотиржам бўла олмаслигига иқрор эди у.

– Мен Малайзияга қайтишим керак, – деди бир куни Розия хонимга. – Истихоралар қилдим, Роббим қалбимга эримнинг ҳузурига қайтиш ниятини солди.

Розия хоним табассум қилди:

– Алҳамдулиллаҳ, – деди мамнун. – Сени ўзим олиб бораман.

...Куала Лумпурга боргунларича, ундан кейин ҳам Шафиқа бир оғиз гапирмади. У ажиб бир кўрқув, шунингдек, тўғри иш қилаётганига аниқ ишонч ичида эди.

Шафиқа бошидан оёғига қадар қора чодрага ўралди, эрининг ҳовлисига келиб, машинадан тушганларида Розия хонимнинг ортидан эргашиди. Эшикни уй хизматчиси очди:

– Ассалому алайкум, келинг, хоним, марҳабо, – деди у очик юз ила.

– Ва алайкум ассалом ва роҳматуллоҳ, – алик олди хоним. – Хатиб Фотиҳ Карим жаноблари уйдами?

– Уйда, илм ила машғул, – деди хизматчи.

– Агар ижозат берсалар, суҳбатларига киришни истаймиз, биз Истанбулдан келдик, исмим Розия Мухсин, бу эса менинг синглим, – деб ўзини таништирди хоним.

– Марҳабо, бу ерда биров ҳордиқ олинг, мен жанобимизга хабар бераман, – деб хизматчи уларни ичкарига таклиф этди.

Меҳмонлар учун мўлжалланган хона кенг, шинам эди. Хизматчи Фотиҳ Каримнинг хонасига кетаркан, истарали бир аёл кирди.

– Бекам, Истанбулдан меҳмонлар келишибди, хатибимизни сўрамоқдалар, мен у кишидан ижозат олай, – деди хизматчи йўл-йўлакай.

Унинг “Бекам” деган сўзи Шафиқага чакмоқ ургандек таъсир этди. Беихтиёр аёлга қаради. Аёл келиб, уларга салом берди.

– Келиб, кўзимизни нурга тўлдирдингиз, – деди мезбон хоним очик юз ила. – Исми шарифим Амина Карим, Фотиҳ Карим жанобларининг завжалариман.

Шафиқа муздек сув ичига чўккандек сесканиб кетди, хайриятки, у паранжи ичида эди, юзларини парда ёпиб турибди, акс ҳолда, Амина бу аёлнинг нима учун бу қадар оқариб кетганидан таажжубга тушар эди, албатта.

– Жуда ҳам мамнунмиз, – деди Розия хоним. – Фотиҳ Каримдек олим инсонга сиздек мутоҳҳара завжа беҳад ярашади. Аллоҳим турмушингизни хайрли, барокатли қилсин, амийн!

– Амийн, – деди Амина.

– Амийн, – деди эшитилар-эшитилмас оҳангда Шафиқа. Кўзларини тўсиб турган қора тўрли парда унинг кўзёшини ҳам яширди.

– Менинг исмим Розия Мухсин, – деб ўзини таништирди хоним. – Бу менинг синглим. Фотиҳ жанобларига бир масалада мурожаат этмоқчи эдик.

Шу пайт ташқаридан бири беш, бири уч ёшли икки болакай чуғурлашиб кириб келди. Шафиқа ўрнидан туриб кетди. Ортиқ ўзини ушлай олмади. Югуриб бориб болаларни кучоқлади. Буни кўриб, Амина ҳам, Розия хоним ҳам тезда турдилар. Шу онда хизматчининг овози келди:

– Устоз Фотиҳ Карим азиз меҳмонларимизни кутмоқдалар.

Розия хоним Шафиқанинг кўлидан ушлади. Шафиқа сассиз-садосиз ҳолда икки болани яна бир марта маҳкам бағрига босиб, кейин Розия хонимнинг изидан юрди.

– Амина хоним, – деди Розия хижолатомуз. – Бизни афв этасиз...

– Нега ундай дейсиз? – деди шошиб Амина таскин ва тасалли ила. – Хижолат бўлманг...

– Ойи, акам билан уй қурдик, – деб кенжатойнинг мақтанаётгани эшитилди ортдан.

– Вой, кўзимнинг қораси, у уйда кимлар яшайди? – дегани қулоққа чалинди Аминанинг...

Фотиҳ Каримнинг ижодхонаси кенг. Ёруғ. У меҳмонларни ўрнидан туриб кутиб олди, хонимларга юмшоқ ўриндиқлардан жой кўрсатиб, ўзи тўрдаги ёзув столига чўкди. Хонанинг деворларига суянган жавонлар турфа китоблар ила тўла.

Дуодан сўнг, Фотиҳ Карим меҳмонларга саволомуз боқди.

– Фотиҳ жаноблари, – деб сўз бошлади Розия хоним. – Бир гуноҳкор ўз хатосини тушуниб, тавба этса, Аллоҳим уни ўз марҳамати, фазли ила афв этади.

– ИншаАллоҳ, – деди Фотиҳ Карим. У меҳмоннинг муддаосини ҳамон англамаётган эди.

– Биз динимизни, набиййимиз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам келтирган динни тўғри тушуна олмаяпмиз, тушунмаганимиз учун уни тўғри татбиқ эта билмаяпмиз, – сўзида давом этди Розия хоним. – Аллоҳ ал-Карийм, Аллоҳ ал-Ҳакийм, Аллоҳ ал-Муиз, Аллоҳ ал-Ҳодийдир. У биз бандаларга сўрамасак-да кўпдан кўп, саноксиз неъматлар беради. У Ўз ишини буюк ҳикмати ила қилгувчидир. У хорликдан иззатга кўтариб, бандасини ҳидоятга йўлловчи ягона Зотдир. Аллоҳ Роббимиздир, у бизнинг Тарбиячимиздир. Ўзига иймон келтирган ҳар бир бандани тарбиялайди, камолга етказди.

– Ҳақ сўзларни айтмоқдасиз, – деди Фотиҳ Карим.

– Сизнинг биринчи завжангиз Шафиқа Карим ёдингиздами? – савол берди Розия хоним.

– Шафиқа?! – чўчиб кетгандек бўлди Фотиҳ. – Шафиқа менинг собиқ хотиним, унга талоқ берганман.

– Талоқ бердингизу, унинг кейинчалик қандай аҳволга тушганидан хабарингиз борми? – сўради Розия хоним.

Фотиҳ Карим бу саволдан ноқулай бўлди, қизаринқираб деди:

– Бегона аёл билан менинг қандай ишим бўлсин, хоним?

“Бегона аёл” таърифи Шафиқанинг юрагига ўқдай қадалди.

– Талоқ билан у бегонага айланади, бироқ бир муслима сифатида мусулмонларнинг ҳимоясига у муҳтож эмасмиди? Сизлар биз мусулмонмиз, деб айтасиз, бироқ адашса ҳам, адашмаса ҳам диндошингиз бўлган бир

заифани ҳимоясиз, чорасиз ташлаб қўйишларингиздан озурдаман, – деди бироз қизишиб Розия хоним.

– Бу кечирилмас хатойимиз, – деди Фотиҳ Карим. – Шафиқадан ранжигандим. Шу боис, уни қалбимдан юлиб отдим. Уни қандай танийсиз? У қаерда? Яхшими?

– Қалбдан юлиб отиш ожизларнинг иши, мўминнинг иши эмас, – деди Розия хоним кескин. – Мўмин дунё муҳаббатини қалбдан юлиб отсин, кофирдан қўрқишни қалбдан юлиб отсин! Хато устидаги муслимани ислоҳ этиш ўрнига уни қалбдан юлиб отиш нақадар тўғри иш деб ўйлайсиз? Қалбини Аллоҳга топшириш ўрнига бир аёлга бериб қўйиш ҳам муслмон эрга ярашадими?

Фотиҳ Карим мум тишлади.

– Сиздек соҳиби илмга танбиҳ бериш учун келмадим, – деди Розия хоним. – Шафиқа билан орангиздаги ақдни қайта тиклашингизни истаб келдим.

– Шафиқа қаерда? У келдими? – деб сўраркан Фотиҳ Карим чодра ичида ўтирган аёлга кўз қири билан қараб қўйди.

– Амина хонимдек дилбар муслимани никоҳингизга олибсиз, – деди Розия хоним.

– Албатта, – тасдиқлади Фотиҳ Карим. – Болаларимни қаровсиз қолдира олмас эдим.

– Шафиқанинг ота-онасига нима дедингиз?

– Устозимга буни айтишга журъат этмадим, – деди Фотиҳ. – У кишининг орияти бу ҳодисани қабул этмайди. Бирор кун Аллоҳнинг тавфиқи етиб, Шафиқа тавба қилиб қайтиши мумкин, деб ҳамиша ишончда эдим. Ўшанда мен уни афв этсам-да, отаси кечирмайди, деб хавотир олганим учун бу тўғрида у инсондан сир тутдим.

– Сиз нима учун Шафиқа тавба билан қайтиб келади, деб ишондингиз? – сўради яна Розия хоним.

– Чунки... – бироз жим қолди Фотиҳ. – Чунки у кетганидан буён Роббимдан унга тавфиқ сўраб дуо қилмоқдаман.

– У ҳолда, Шафиқани қалбимдан юлиб отдим, деганингизни қандай тушунай? – деди Розия хоним.

– Шафиқа кетгач, – деди Фотиҳ Карим бир изтироб ила. – Уни ҳаддан ортиқ яхши кўришимни англадим. Шу қадар яхши кўрибманки, унга бўлган муҳаббатим қалбимни буткул эгаллаган экан. Мўминдан у нимани кўп севса, олиб қўйилган. Мен Шафиқанинг кетишини ана шу ҳикматдан деб билиб, истиғфор ва дуода эдим.

Розия хоним Фотиҳ Каримнинг жавобидан мутаассир бўлди.

– Фотиҳ жаноблари, – деди у. – Сизни ўғлим, деб чақирсам ҳам ҳаққим бор, чунки кенжа ўғлим сиз ила тенгдош. Мен борай, Шафиқа билан гаплашай, унга асл ҳолатдан хабар бераман. Агар у рози бўлса, сиз рози бўлсангиз, никоҳингизни ўқисинлар.

– ИншаАллох, – деди Фотих Карим. – Агар Шафиқа келса, уни никоҳимга оламан. Болаларимнинг ёнида ўз оналари бўлишини истайман.

Розия хоним таклиф этилган қахвани ҳам, чойни ҳам назокат ила рад этди. Эр-хотин Фотих ва Амина Карим уларни кузатиб, остонага чиқдилар.

Машинада кетарканлар, Шафиқа бир оғиз ҳам гапирмади. Меҳмонхонага бориб, ўз хоналарига кирганларида Розия хоним Шафиқанинг юзига қараб қўриқиб кетди:

– Ё Аллоҳим! Шафиқа, нега ўзингни бунчалик қийнаяпсан, қизим?

Шафиқанинг икки кўзи йиғидан қизариб, ҳатто, шишиб кетган эди.

ЎНИНЧИ БОБ

Шермуҳаммадбек Амир Олимхон билан бўлган суҳбатни эслаш асносида бир он ўйга чўмди. Эҳсон Ҳаким афанди ва Иброҳим Ёрқин уни диққат ила тинглар эдилар.

– Амирни мен шундай қайғуда кўрдимки, умрим бино бўлиб, у каби андуҳли бошқани учратмадим, – деб ўтмиш хотираларига яна шўнғиди Шермуҳаммадбек. – Мен ўз елкамдаги вазифани бажара олмаганимдан озурда эдим. Кофирга юртни бериб қўйдим. Бу шармандалик эди. Шундан кейин ҳам тирик юриш изтиробли. Бироқ менинг ғамим амир Олимхоннинг ҳасрати олдида денгиз тубидаги муштумдек бир тошга айланиб қолди. Амирнинг вужудидан бир алам ҳарорати тарақар эди. Билдимки, у деярли ҳеч бир киши билан сўзлашмай қўйган. Содик хизматчиси унга таом келтиради, ювинши учун ёрдамлашади. Амир эртадан кечгача, окшомдан тонггача Қуръон ўқийди. Менинг келганимни айтишганида: «Ким у?» – деб сўрабди. «Шермуҳаммадбек, мужоҳид», – деб мени таърифлаганларидан кейин, ҳузурига киришим учун изн берибди. «Шермуҳаммад, – деди менга амир Олимхон, – Бизнинг халқимиз ўзи ҳам англаб ета олмайдиган бир буюликдан англаб етганида надомати юракни парчалайдиган тубанликка чўкмоқда. Бу шундай тубанликки, унда одамзод яшашнинг мақсадини унутди. Ҳайвон мақомига, ҳайвондан ҳам пастроққа тушади. Қудсиятдан ақл бовар этмас даражада йироқлашиб, наҳсиятга шу қадар яқинлашади, натижада инсон ва наҳсиятни ажратишга қийналиб қоласан. Шермуҳаммад, ҳамма нарсани бой бердик: динни, иймонни, исломни кофирга бердик, юртни, ватанни босқинчига текиндан текин тақдим этдик, халқни золимларга қулликка топширдик, ундан ҳам мудҳишроғини айтайми? Мудҳиши шуки, келажак насларни душман кўлида қолдирмоқдамиз. Туғиладиган болаларимиз Аллох, деб, Муҳаммад Расулуллох соллаллоҳу алайҳи ва саллам, деб, миллатим, давлатим, халқим, деб тил чиқармайди. Уларнинг тили тоғутнинг исми такрорлаш ила чиқади, оёғи шайтонни қадами билан босилади. Ўзлигидан йироқлашиб, Аллоҳга мункар бўладиган, бири иккинчисини ваҳшийларча қирадиган, энг даҳшатли қийноқларга соладиган бир авлод дунёга келади. Бу авлод ўтмишга тупуради, келажакни кўрмайди,

Ўзини мактаб, худо, деб атайди. Олимлари жаҳолатни, қозилари разолатни тутати. Волийлари хиёнат –ла, миршаблари жиноят –ла тирикчилик ўтказати. Шоирлари мунофик, адиблари каззобдир. Воизларининг ягона иши халқни алдашдан иборат. Бу авлод ҳақгўйларни ўлдиради, мўминларни азобга солади, тақво аҳлини ёлғончига чиқаради. Катта иззатни, кичиги ҳурматни билмайди. Аёли эрликни, эрлари аёлликни хоҳлайди. Бу авлод ўз ҳалокатини кўради, бироқ ҳис этмайди. Ўз саодатини англайди, лекин интилмайди.

Ҳамма чиройли ишларни зийнат учун бажарадилар, бирор кас қалбини ислоҳ этишга иштиёқ топмайди. Бу авлоднинг бири иккинчисини сотади, бошқаси бошқасига фириб беради, ҳаргиз боши бирикмагай, ҳаргиз аҳиллик нелигини билмагай!»

Амир Олимхон шундай гапирдики, ранглари оқариб, соқолларига қадар қалтираб кетди, ожиз кўзларидан, ҳатто, ёш сизиб чиқди, нафас олиши –да қийинлашди. Мен эса шу қадар мутаассир бўлдимки, ихтиёримни йўқотиб:

«Астағфируллоҳа алиййил азийм! Ва атубу илайҳ!» – деб»Астағфируллоҳ, де, мужоҳид! Астағфируллоҳни айт! Шаънимга кўп ножоиз сўзлар ёғилади, беҳад кўп айблар ила айбландим. Хайриятки, у айбларим ўзимда бор гуноҳларнинг олдида ҳеч нарса! Мен тахтда ўн йил ўтирдим. Ўн йилни мен Бухорои шарифнинг шарафини тиклашга сарф этдим. Ўн йил тин олмадим, ўн йилим беҳаловат ўтди, нураб бўлган азим давлат иморати пойдеворини қайта тиклашга Аллоҳим қодир қилган даражада азм этдим, мужоҳид. Раиятни билмасмидим? Билар эдим. Диндорлигимиз ҳолини билмасмидим? Билар эдим. Ташқаридан келаётган бало нақадар улкан бўлса, ичимиздаги офат ундан икки баробар улкан эди. Ўрис биздан қавий эди, биз эси заиф эдик. Ўйлама, Шермуҳаммад, жисмда заиф эдилар, қуролсиз заиф эдилар, деб ўйлама. Жисмга қувват берадиган, қуролга қудрат ато этадиган нарсадан айрилган эдик. Бу Динимиз эди. Уламолар, садрлар, беклар, қозилар, лашкар, толиби илмлар, ё Роббим, ҳаммамиз кўрлар подаси эдик, гўё. Оловдек ёнасан, сўзингни ҳис этмайдилар, шижоатдан айро ўлиққа ўхшайдилар. Ҳаммамиз охиратни унутиб, дунё зиндонининг энг тубига, зулматнинг зулматига ўзимизни ўзимиз занжирбанд этган эдик...»

Мен лол эдим. Амирнинг нуқтасига кўтарилмоққа тиришдим. У муаммога қай нуқтадан қараётганини билгим келар эди.

«Шермуҳаммад, – деб давом этди амир. – Муҳожиротда йилларки, рўзадорман. Ислом кишварини кофирга бой берган бир амирнинг бу дунёда тўйиб овқат емоққа ҳаққи йўқ, зотан. Очлик руҳингни тозалайди. Ўзгаларга кўринмаган сарҳадлар сенга кўринади. Мен бу сарҳадларда ана шу айтганларимни идрок этмоқдаман».

«Амир ҳазратлари, – дедим мен изтироб ила. – Сиз шундай нарсаларни баён этдингизки, гўё жаҳаннамга рўбарў келдим. Наҳот, бизнинг юртга, халққа бир имдод бўлмаса?! Бир нажот йўли топилмасми?!»

«Имдод – Аллоҳнинг Каломи, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатидир. Нажот шу иккисига эргашмоқ билан пайдо бўлажак, – деб жавоб берди амир. – Бироқ бу ҳақиқатни англаб етгунимизча бизга неча ўн йил, йўқ, неча юз йил керак? Буни билмайман. Миллат ўзини хорликда эканлигини англамагунча, у нажот ҳақида зинҳор ўйламагай. Шермуҳаммад, қадим шарафимиз, қадим буюклигимиз ўз –ўзидан қайтади, деб хаёл қилма. Бу хаёл бир хом тамаъ, холос. Қадим қудратимиз ортида боболаримизнинг минг чақиримлик йўллари бор. Отларнинг кишнашлари, қиличларнинг жаранги, қонлар тўлиб оққан дарёлар бор. Биз бу қудратни ғафлатимиз сабабли йўқотдик. Уни бир кунда йўқотмадик, жуда секин йўқотдик. Буюк давлатимиз ўзимизга сездирмасдан нураб, ер билан яксон бўлиб йиқилди. Уни яна аслидай тикламоқ учун аждодлар босиб ўтган йўлни худди улар каби босиб ўтмоқ лозим. Боболаримиз азим қудратга эришиб, олий давлатни куриш учун нақадар машаққат чеккан бўлсалар, худди ўша машаққатлар кутиб турибди.

Бироқ бу шарафни ҳис этадиган, бу азаматни, бу қудратни танийдиган насллар қачон туғилиб, бу йўлга жонларини тикиб отланишлари ёлғиз Роббимизга аён!

«Амир Олимхон ана шуларни сўйлади. Мен амирга у кўрсатган улут йўлдан юришимни айтдим. У Аллоҳ ёрдамчи бўлсин, деди. Мен афғон тоғларида, туркман саҳроларида лашкар йиғиб, кофир ўрисга қарши жиҳод қилиб, юртимни унинг ҳаром оёғидан покламоқчи эдим. Шу мақсадда Истанбулга келдим. Бу ерда эса, қазои қадарда бор экан, иккинчи кўзимдан ҳам айрилдим. Шу ерда қолиб кетдим.

Шермуҳаммадбекнинг қайғули қиссаси Эҳсон афандига ҳам Иброҳим Ёрқинга ҳам кучли таъсир этди. Қаршиларида ўтирган кекса паҳлавон қаноти кесилган, кўзларидан маҳрум қилинган бургутга ўхшайди. Унинг юраги ёняпти, шижоати вужудига сиғмайди, бироқ юришни истамай қолган оёқлар, кўришни хоҳламаётган кўзлар у шижоатнинг намоён бўлишига изн этмайди.

– Иброҳим, башарти, кўзларим кўр бўлиб, оёқларим юриб турганда эди, отимга миниб ота Туркистонимга кетар эдим, – деди у яна бир хиёл жимликдан кейин.

– Субҳаналлоҳ, – деди Иброҳим Ёрқин.

– От устида жангчиларга хос шараф ила шаҳид бўлмоқ орзуйимдир, Роббим бу орзуйимни ижобат этгайми, йўқми, билмайман, – деб қўйди Шермуҳаммадбек. Улар кечгача кекса мужоҳиднинг зиёратида қолдилар. Кенжа ўғил Абдуллоҳ тузалди, у янги маҳаллани ҳам тезда «ўзлаштирди»: тенгдошларининг тилини топди, ўзидан катта болаларга қўшилиб мактабларга ҳам бориб юрди. Иброҳим Ёрқинга Шермуҳаммадбекнинг маҳалласи яқинидан ҳовли топиб беришди. Ихчам, учта хонаси, ошхона,

хаммомлари бор, асосийси, ҳовлининг этагидан ариқда сув оқади. Иброҳимнинг аёли Робиянинг қалби шодликка тўлди. У салкам бир ойга чўзилган сафарнинг машаққатлари тугаб, Аллоҳ уларга гулдай маскан ато этгани учун шукроналар келтирди. Қисқа фурсатда Иброҳим Ёрқин хонадони энг файзли, энг баракали хонадонлардан бирига айланди. Робия эртадан кечгача ҳовлини обод қилиш, рўзгорини тартиблаш учун куйманади, Иброҳим эса шу ерлик ёрдамчилар кўмагида кичик дўкон очди.

Орадан йиллар ўтди. Аввал Шермуҳаммадбек, кейин Эҳсон ҳаким афанди вафот этдилар. Замон ўзгарди, одамлар ўзгарди. Ер шари бўйлаб бир шамол эсарди, гўё. У шамол қайси инсоннинг танасини силаб ўтса, ўша инсон фақатгина роҳат ва фароғат мухлисига айланди. Роҳат ва фароғат олий қадрият мақомига кўтарилди. Инсоният қизиқ томошаларни, ёқимли оҳангларни, мактову фахрни, лаззат ва ҳузурни, нафис қомат ва гўзал чехраларни, эҳтиросли нафас ва туганмас шодлик талабгори бўлиб қолди. Ҳаёт шу талаб устига қурила бошланди, мақсадлар, ниятлар фақат шу манзилларга қанот қокди. Ўтмишнинг руҳоният оламидаги софлик ирсиятини сақлаган илдизлар қирқилди, замин ҳаёти томири куриб, шамол ўйнаб юрган қоқшол дарахт қиёфасига кирди. Ҳамма янги ранг излайди, янги шакл қидиради, эски ранглар зерикарли, қадим шакллар кераксиз, гўё. Ранг ва шакллар аҳамиятга айланди, унинг ичи унутилди. Ҳаракатлар маънодан, сўзлар ҳақиқатдан айрилди. Замон ана шундай ўзгарди. Аждодлар орзуси авлодлар наздида қадрсизланди. Аждодлар йўлидан юрилмай қўйди. Юрилмаган йўлни тикан босди. Насллар тўда –тўда бўлиб ҳар томонга сочилдилар -да, юраётган жойларини Йўл, деб атадилар. Бироқ бу ҳолни идрок этувчилар кам эди, зотан, ҳамма шу иқлим асири, ундан ташқарида нафас олмагач, тоза ҳавони танимоқ мумкинми?!

Иброҳим Ёрқин хонадони кенгайди. У турмушга кириб келаётган ҳар бир янгиликка теран разм солар эди. Одамларнинг шошиб қайгадир чопишларига қараб, ойнайи жаҳон тасвирларини кўриб, овознигор сасини тинглаб, инсониятга улкан тўфон яқин қолганини сезар эди. Бу, албатта, росмана тўфон эмас, рамзий бир тўфон эди. Қалбларни маҳв этадиган, меҳру оқибатни ўлдириб, барчани худбинлик зиндонига якка –якка қамайдиган Тўфон эди бу.

Иброҳим Ёрқин руҳоний ўтмишнинг энг сўнгги вакили эди. У фарзандларига ўзи кўраётган ҳақиқатларни англатишга тиришди, кўп тиришди, шунда туйқус англадики, жигаргўшалари гўдак эканидаёқ уларнинг онги ва қалбига бегона уруғлар келиб тушибди. Иброҳим Ёрқиннинг тўнғичи савдони тутди, кейингиси, яъни Абдуллоҳ Ёрқин янги соҳага – компьютер илмига қизиқди, тўрт нафар қиз кўрган эди, уларнинг бири шифокор, бири муаллима, қолгани уй бекаси бўлди. Ўтмишдаги Тоза Дард юки, Шаън Қайғуси Абдуллоҳнинг елкасига ортилган эди. Бироқ у буни билмасди. Унинг қалби тубида ўзлик эҳтиёжи, деб аталган вулқон яширин эди. Бу вулқон отилса, ўз соҳибини ҳаммадан аввал куйдириши муқаррар.

Ана шу мукаррар ҳодиса Абдуллоҳ Ёрқин Урумчига борганида содир бўлди. Бу пайтга келиб, Иброҳим Ёрқиннинг ёши олтмишга етган, Абдуллоҳ уйланиб, бир ўғил кўриб, уни катта бобосининг исми билан Қиличбек, деб чақирган эди. Хитойда, айниқса, Шинжондаги воқеалар дараги Ер юзи бўйлаб тарқалаётган паллада Абдуллоҳ Ёрқин Урумчига боришини отасига айтди.

– Нима қиласан у ерда, болам? – деб сўради ота.

– Уйғурлар учун таълим дастури ишлаб чиқдик, у ердан бу дастурга муносиблар танланди. Сўнгги синовга мени таклиф қилишди, ҳакамлик учун, – сабабни изоҳлади ўғил. Иброҳим Ёрқин чуқур ўйга ботди ва деди:

– Халқимиз ҳозир қуллиқда яшамоқда, ўғлим. Қул бўлган халқнинг ичидаги муносиблар рағбат ва имкониятдан мудом маҳрумдирлар, сенга у жойларда зиён етишидан қўрқаман, – деб хавотирини баён этди ота.

– Рухсат берсангиз, ота юртга борсам, Хўтан, Ёркент, Кошғарни зиёрат этсам. Юрак-юрагимда нимадир ўша тупроқларга тортаётир, – деди Абдуллоҳ.

– Болам, ўша танлов сенсиз ҳам битар, – деди Иброҳим Ёрқин ўғлини юборгиси келмай. – Зулм маконига киришга бу сабаб арзимамайди.

Абдуллоҳ индамади. Уйғур юртига бориш истаги уни қамраб олганини отаси сизди. Сизди -да, ноилоҳ деди:

– Майли. Жуда ҳам боргинг келибди. Бориб келақол, Аллоҳнинг паноҳида бўл.

Абдуллоҳнинг юзи яшнади. Астойдил ҳозирлик кўрди. Бир ҳафтадан сўнг, отасидан дуо сўради, хотини Роҳила билан хайрлашди, ўғли Қиличбекни кўтариб, пешонасидан ўпди. У ўн кунда қайтиши керак эди. Шунинг учун сафарини ҳаммага билдирмади. Бу сафар узоқ йилларга чўзилмоғидан, ота-онасини, оиласини, бу кунларини чуқур мунг ичида эслашидан у беҳабар эди, зотан.

ЎН БИРИНЧИ БОБ

Тонг насими денгиз ҳавосини олиб келди. Бу ҳаво намчил, ҳатто, шўртак эди, гўё. Шарққа қараган очиқ дераза олдида Розия хоним Қуръон ўқийди. Деразадан денгиз жуда яқин кўринади. Жимирлаётган баҳр, даставвал, ол тусга кирди, кейин оловланди, сўнг офтоб олтин қош каби кўтарила бошлади.

Розия хоним Шафиқанинг муаммосини ҳал этиб, бугун Истанбулга учиш ниятида эди.

Кеча Шафиқани йиғидан тўсолмади. У на гапирди, на сўзлади, фақат сиқтади. У ўз ичидагини баён этишга бир сўз топмасди.

Йўқ, сўз эмас, сўз топса-да, ҳоли йўқ эди, зотан. Надомат, тавба, истиғфор, қайта дийдор, тақдир қошидаги таслимият Шафиқани ажиб кайфиятга тутиб берди. Розия хоним буни яхши тушунди. Уни ўз ҳолига қўйди.

Фотиҳ Каримникига борганларида хонадон соҳиби қайгадир кетибди, тезда қайтаман, дебди. Уларни Амина очик юз ила кутиб олди.

Бир финжон чой ичишаркан, Розия хоним вазиятдан Аминанинг хабари бор-йўқлигини билишни истади.

– Амина хоним, – деди у. – Биз кеча ҳам келдик. Бугун яна уйингиздамиз. Бу сизни ажаблантирмаяптими? Соҳибингиз бу хусусда гапирдими?

Амина чиройли кўзларини дастурхондан узмай деди:

– Эрим гапирмади, мен ҳам сўрамадим. Соҳибим муносиб билган гапини айтади, муносиб билмаса, айтмайди. Мен эса талаб қилмайман, – Амина шундай деб, бироз сукут сақлади, сўнг давом этди. – Бироқ эримнинг илк завжаси Шафиқа хоним ташриф буюрганини жуда яхши биламан.

Розия хоним ҳам ажабланди, ҳам хотиржам тортди. Ажабланиши эҳтиромдан, хотиржамлиги шукрдан иборат эди. Шафиқанинг эса ичи куйди. Негадир қизариб кетди. Юзидаги парда буни ошкор этмади, беркитди.

– Эрим уйланса, монелик қилолмайман, бу унинг ҳаққи, – деди Амина. Гарчи у мардона сўзласа-да, сасида бир алам жизилладики, сезмаслик мумкин эмасди.

Шафиқа юзидаги пардани кўтарди, чехрасининг гўзаллиги уйни ёритди, гўё, у икки кўли билан Аминанинг кўлларини тутди:

– Амина, мен Шафиқаман, – деди дона-дона қилиб. – Роббим эримга сиздек солиҳани насиб этганидан беҳад шодман, мен ҳам ўзимни Аллоҳ йўлида Фотиҳ Карим ва болаларим хизматига бағишламоқ учун келдим. Биз аёллар рашк ва макрдан зинҳор холи эмасмиз. Аллоҳдан кўрқишгина бизни рашк ва макр азобидан озод этади. Фотиҳ Карим никоҳига ўтар эканман, Амина, сизни синглим каби кўришга аҳд бераман. Сизга ҳаргиз ёмонлик тиламасман. Балки, ҳаққингизга дуо қилгайман.

– Шафиқа хоним, бизнинг юртда эрларнинг икки аёлга уйланиши ғайритабиий ҳол эмас-ку, – деб кулди Амина. – Кундошлар ўртасидаги жанжаллар нақадар табиий бўлса, уларнинг ўзаро сабрли бўлишлари шу қадар мажбурий. Аллоҳим берган рухсат бўлмаса эди, эрини баҳам кўрадиган муслима Ер юзида топилмасди, валлоҳу аълам. Сизнинг фарзандларингиз менинг фарзандларимдир. Улар сизнинг йўқлигингизни сезмасликларига интилдим. Роббимиз ризолиги йўлида уларга меҳр кўрсатишимдан норизо бўлмайсиз, деб инонаман.

– Болаларимга раҳм этганингиз каби Аллоҳим ҳамиша сизга раҳмат ва мағфират раво кўрсин! – дуо қилди Шафиқа кўзида ёш йилтираб. – Ўғилларимни кўрсам бўладими?

... Шафиқа ҳикоясини деярли якунлади.

– Эримга иккинчи хотин ўлароқ никоҳландим, – деди у тингловчиларига боқиб. – Бу воқеаларга ҳам ўн йилдан ошди. Ўғилларим ўн беш, ўн олтига тўлди. Роббим менга ҳам, Аминага яна фарзандлар ато этди. Хулоса қилиб айтмоқчиманки, гоҳо дин муҳити инсонга етарли эмас, инсон

табиатини Аллоҳим сирли яратган, одам боласи хатолари ортидан аниқ ҳақиқатларни кашф этмаса, қалбан таскин топмас экан.

– Ҳайратланарли! – ўрнидан туриб кетди Анна. – Мен зинҳор ақлимга сиғдира олмайдиган бир воқеа! Ҳикоянгиз эртак сингари жозибадор. Агар ўз оғзингиздан буни тингламасам эди, ҳеч ишона олмасдим. Фикримча, аёл табиати Ер юзининг ҳеч бир иқлимида ўзгармайди. Ислонда бўлиши ёки бўлмаслигидан қатъий назар, аёл, аввало, Она. Унинг фитратидаги оналик туйғуси буюк инъом. Сўнг у садоқатли ва муҳаббатга ташна ҳилқат. Қизиги шундаки, аёлга муҳаббатнинг зиёдаси малол келади, ози эса етмайди. Аёл ўзини тушунишдан заиф бўлган яратик. Шафиқа хоним, сиз болаларингизни -да фаромуш этдингиз, қалбингизда уйғонган ғайритабиий қудрат эса сизни тарбиялади, деб ўйлайман.

Анна таассуротларини изҳор этиб тугата олмасди, бироқ унинг режаси бўйича яна бошқа муслималарни тинглаш керак эди.

– Мен болаликда дин тарбиясини олмаганман, – деб сўз бошлади навбатдаги суҳбатдош. У ўрта ёшли муслима эди, овозидан чўрткесарлиги бирдан сезилди. Ҳаракатлари ҳам дадил эди. – Ота –онам қўйган исм Анжелина, Ислонни қабул этганимда ўзимни Мубина, деб атадим. Анна, сиз жуда ёшсиз. Менинг ёшлигимни ёдимга солдингиз. Мен Австрияда, немис муҳожирлари оиласида туғилдим. Отам вино сотарди. Онам унга кўмакдош эди. Акаларим, укаларим ҳам меҳнаткаш, урушқоқ эдилар. Оилада ягона қиз эдим. Иккинчи жаҳон урушида етим қолган ота –онам турмуш куриб, тирикчилик илинжида Австрияга келиб қолишган.

Ота-онам муҳожирлар мавзесидаги хароба кулбага бир амаллаб жойлашишган. Очлик, камбағаллик кучли эди. Европа ўша пайтлар ҳам аксар китъаларда жаннатдек кўринган. Бироқ асл ҳаётнинг кинофильм ва телекўрсатувлардан фарқли жиҳатлари жуда кўп. Ҳақиқатан, Европада одамларнинг эркин ва фаровон ҳаёти учун курашган қаҳрамонлар кўп. Бу қаҳрамонлар, аввало, ғоя эгаларидир. Уларнинг ғоялари халқларни оёққа турғизган. Ҳуррияти, наслининг келажаги, дахлсиз ҳаёти учун курашга отлангилар. Биз европаликлар учун ўтган асрнинг ўрталарида инсон қадр-қиммати бирламчи масала бўлган.

Инсон қадри олдида биз курашдан ҳам, ўлимдан ҳам кўрқмаганмиз. Ҳар биримиз, аввало, ўз эркимиз йўлида қатъий эдик. Жиноятчилар ҳам кўп эди. Порахўрлик ҳам. Қийноқлар ҳам. Биз жиноятдан хабар топсак, кўчага чиқардик -да, полициядан ишлашини талаб этардик. Ҳукумат бизни алдаса, яна кўчага чиқиб, бошқа раҳбар келишини талаб қилардик. Ҳаёт шундай эди. Онг, тафаккур шундай эди. Қўшнимга бўлаётган зулм эртага менинг бошимга келиши аниқ бўлгани учун уни ҳимоя қилганман. Менга бўлаётган зулм авлодимга бўлишини тушунганим учун курашдан ҳайикмаганман.

Бизнинг ёшлигимизда онгимизга сингдирилган ғоя шу эди. Биз каби муҳожирлар яшайдиган мавзелар асло хавфсиз бўлмаган. Кўча безорилари

изғиб юришарди. Бироқ улар ҳам инсофсиз эмасдилар. Қашшоқ ва бегуноҳларга тегмасдилар.

Газета-журналлар, кино ва театрлар, китоблар бизга ана шу ғояни сингдирди. Бу ғоя, шунчаки, назария эмас, ҳаёт эди. Бизнинг турмуш тарзимиз эди. Ҳаққимизни бировга бермаслик учун ўлиб –тирилганмиз. Ҳар қандай сўзимизни очиқ айтишдан чўчимадик.

Хуллас, отам кекса француз виночига шогирд тушган.

– Францияни Гитлер бошлиқ немислар босиб олди, лекин айб немисларда эмас, Гитлерда, – дер экан у француз. – Биз биринчи жаҳон урушида бу ерга келганмиз. Лекин мен қалбан францияликман. Шарль де Голль фашистларга қарши партизан уруши қилганида, бормоқчи эдим, ўзлари ишни менсиз ҳам амаллашди, азаматлар!

Виночи деганим вино ишлаб чиқармайди, вино савдоси бу. Европада француз винолари машҳур. Бандаргоҳга кемалар Франциядан вино келтиришади, отам устози билан бирга олиб келган, савдосига ҳамиша ёрдам берган. Кекса виночи уни ҳеч қачон қуруқ қўймаган. Яхши тўлаган. Шунинг учун ҳам ота –онам қисқа йилларда кулбаларини шинам уйга айлантиришган. Акаларим, мен, укаларим – ҳаммамиз кетма-кет туғилдик. У пайтларда аёллар оилани, фарзандни, эрни муқаддас билган, ҳаёт мазмуни санаган.

Туғишдан қочмаган. Ҳозир эса вазият жуда бошқача. Мен бугун ҳаётимизга қараб, бегона дунёга тушгандай ҳис этаман ўзимни.

Биз туғилиб, улғайган муҳит ўзгача эди. Тўғри, меҳнатдан бошимиз чиқмасди, бироқ дам ҳам олардик, далаларга борардик, соҳилларни айланардик. Ғамгин ва мамнун кунларни ўтказдик.

Бизнинг оилада дин қоидалари заиф эди. Отам деярли чўқинмасди. Демак, черковга боришини тасаввур этиш қийин. Онам эса бувисидан қолган Инжилини баъзида ўқирди, иконаларга қараб чўқинарди, бизга ҳам Исо ҳақида, Марям ҳақида, авлиёлар ҳақида ривоятлар айтиб берарди.

Биз ҳам қизиқиб тинглардик. Шундай бўлса-да, биздан ибодат талаб қилганини эслай олмайман. Муаммоларимизни Худонинг иштирокисиз ҳал қилишга ўргангандик. Бўйнимиздаги хочнинг қалбимиздаги бу эътиқод билан боғлиқ эмасди. Ақлимизни таниб, оиладаги ҳар бир фарзанднинг ҳаёт ҳақида аниқ тасаввури шаклланди. Бу тасаввурда Худо кўринмасди. Худо биз учун қайғули кунларимизда тасалли берувчи Зот эди, холос. Унинг зиммасига бошқа вазифа юкламагандик. Ўрта асрлар католик черкови истибдоди, инквизиция кирдикорлари ҳамда индульгенция тижорати ҳақидаги тарих бизнинг онгимизда ғалати бир тушунча уйғотган эди. Унга кўра, Худонинг қонунлари инсонлар ҳаётида унчалик қатъий эмас, агар у қатъий тус олса, демак, унга одам боласидан кимнингдир манфаати аралашгани аниқ.

Шундай экан, Худонинг қонунларига ёпишиб олиш шарт эмас, биз ўз хоҳишларимизга назар солайлик. Башарти, кимнингдир табиатида художўйлик ошиб-тошиб кетаётган бўлса, марҳамат, черковга борсин,

монастирда яшасин, Инжил ёдласин, роҳибликни танлаб, авлиё ота касбини ўзлаштирсин. Ҳарқалай, авлиё оталарга ҳам жамиятнинг баъзи қатламларида эҳтиёж катта бўлади. Мен адабиётга, санъатга қизиқиб қолдим. Роман ўқишга муккасидан кетдим. Бизнинг давримизда максималист ёшлар орасида Кафка, Камю, Хемингуэй, Фолкнер, Маркес кабилар урф эди.

Руслардан Достоевскийни мен суйиб ўқиганман. Европада ёзувчилар ўша пайтда ҳам кўп эди. Америкада ҳам минглаб қаламкашлар топиларди. Воқеа баёнидан иборат романларнинг адади кўринмасди. Омманинг катта қисми воқеий романларни, детективни севади. Сентиментал, сюрреалист ва модерн асарларни эса олифта ёшлар яхши кўришади.

Мен ҳам ўшалар сафида эдим. Зальцбург университетида ўқишни ишташимни айтгандим, ота-онам бажонидил қўллаб-қувватлашди. Фалсафа йўналишида ўқий бошладим.

Бакалавр даражасини олдим, кейин магистр дипломига эга чиқиш истаги пайдо бўлди. Таҳсилни давом эттирдим.

Ёшим ўттизга кирганида онам: «Йигитинг борми?» – деб сўради. Мен хайрон бўлиб, «Йўқ», – дедим.

Ўшанда онам турмуш қуришимни истаётганини илк даъфа сездим.

Магистрлик ишим юнон мифлари ва фалсафа мавзусида бўлди. Миф, дин ва фалсафа орасидаги боғланишни тадқиқ этдим. Инсон онгидаги эрк, руҳнинг англамсизлиги, бунда мифнинг ягона ечимлигини тушунтиришга интилдим.

Энди олим сифатида талабаларга маъруза ўқишим учун доктор даражаси зарур эди. Негадир, буни истамадим. Тўсатдан университет ҳаётидан чиқишни истаб қолдим. Қизиқарли, Ер юзининг ҳамма бурчакларига элтадиган, турфа эл ва элатлар ҳаётини таништирадиган касб излай бошладим.

Бу истагим ўзимга маълум эди, холос. Зерикишимни бартараф этиш учун йигитлар билан танишдим, кўпинча сигарет чекдим, вино, виски ичдим, клубларда кўнгил ёздим.

Бироқ турмуш қуриш режамда йўқ эди.

Бу вақт орасида бир танишим илмий фильмлар суратга оладиган компанияда бўш иш ўрни борлигини айтди. Сценарийнавис керак экан. Резюме топширдим. Суҳбатга чақиришди. Ишга кирдим. Ишхонам уйимдан узокда – Германияда эди. Ота –онам билан хайрлашиб, Берлинга йўл олдим.

Бу ёшимда ҳам мен қайғусиз эдим. Ҳаётда мени Худо ҳақида ўйлашга мажбурлайдиган бир воқеага дуч келмаган эдим.

Биринчи ишим Болқонда бошланадиган бўлди. Болқон тарихда узок йиллар турк фотиҳлари кўл остида бўлган. Бу юртларга турклар мажбуран Ислом динини сингдирганлар. Биз суратга оладиган фильм сербларнинг туркларга қарши аёвсиз қурашларига бағишланиши лозим эди. Мен йўл – йўлакай тарихчи олимлар, археологлар билан кўп суҳбатлашдим, илмий –

хужжатли фильмнинг сценарий ғоясини миямда пишитиб, синопсис қоралашга киришдим.

Сараевога жойлашдик. Айтишларича, шу шаҳардаги археологик ёдгорликлар бизнинг бош объектимиз, тасвирлар, далиллар шу ердан йиғилади, маҳаллий халқ билан, мутахассислар билан суҳбат қилинади, мен ишга шўнғидим. Сараево жуда гўзал шаҳар экан. Ҳавоси ёкди. Одамлари камсуқум, Европанинг бошқа шаҳарлари аҳолисидан кескин фарқли эди. Масалан, ғарбий ва жанубий Европада эркинлик қонунга айланган. Шаҳар кўчалари нақадар гўзал ва сокин бўлмасин, сассиз шовқинни тинглайсан, кўринмас исённи кўрасан. Болқон эса мутлақо бошқа дунё эди. Мусулмонлар кўп. Ҳаммаси серб. Ҳаётларидан мамнун. Менга берилган фактларга кўра, сербларни туркларга қарши курашини ёритишим керак эди, бироқ сербларнинг турмушида буни сезмадим.

– Йўналишни ўзгартириш керак, – дедим ижодий гуруҳ мажлисида. – Тахминан Болқонга Исломни кириб келиши, серб ва турк муносабатлари масалаларини асосий ўринга чиқаришимиз керак.

– Нима учун? – деди лойиҳа раҳбари. Мен далилларимни тақдим этдим. Тарих ҳақиқатини холис етказмоқ учун серб ва турк халқи орасида, мусулмонлар ва ғайримусулмонлар ўртасида зиддият уйғотадиган жумлаларни қўллаш шарт эмас, балки бу каби сўзлардан қочиш зарур, дедим.

Баҳс бошланди. Кимдир мени рад этди, кимдир маъқуллади. Вақт эса зиқ.

– Бизнинг мақсадимиз туркларни босқинчи, Исломни эса зулмкор дин сифатида кўрсатиш эмас-ку! – дедим мен. – Балки, тарихий ҳақиқатни холис ёритиш, яъни турклар Болқонга нима учун, қандай кириб келди, оқибати қандай кечди, деган саволга замон нигоҳи билан боқиб, атрофлича жавоб бериш бош мақсадимиз-ку!

Фикрларим қийинчилик билан бўлса -да, қабул этилди, мен таклиф этган йўналиш бўйича тасвирга олиш ишлари бошланди.

Ўшанда илк бор Ислом дини билан учрашдим. Болқон мусулмонлари ҳаёти менга жозибали, ёруғ кўринди. Муслималарнинг соддалиги ажойиб эди. Улар мен каби мифлар ҳақида бош қотиришмасди, фалсафанинг минг бир қоидаси ҳақида ўйламасдилар, беш маҳал ибодатларини адо этиб, эр ва фарзандларга ғамхўрлик машғул эдилар. Биргина эрга итоат этишади, эр ҳам аёлини ҳимоялайди, менга бу жуда ажиб туюлди. Ўзимнинг алмашиб турадиган йигитларим, ичкилик ҳамда тамаки ила ўтаётган ҳаётим кўз олдимда ғариблашди, гўё.

Кейин эсимни йиғиб олиб, бу ҳолатимни ўта эмоционаллик деб баҳоладим. Эзотерикага берилиш яхши эмас, дедим. Кейин ўзингни бахтиёр сезиш учун эзотериканинг нимаси ёмон, дедим.

Суратга олиш давомида бир серб оиласи билан яқиндан танишдим. Улар чинакам мусулмон эдилар. Оила буткул исломий урф –одатлар асосида яшар эди.

Бу оила мени меҳмонга чақирди.

Ҳовли баланд девор билан ўралган. Баланд ва нақшинкор эшиги шарқона санъатдан дарак беради. Ичкари кирдим. Мени хонадон бекаси кутиб олди. Бошида пушти рўмол, юзи кулиб турган бу аёлнинг сеҳрига бир лаҳзада мафтун бўлдим. Унинг немисча лаҳжаси ҳам ёқимли эди. Келганимдан жуда хурсанд эди.

– Келинг, келинг, – деб ҳовлига йўл бошлади. Баланд девор ичида жаннатни кўрдим! Ўртада фаввора, отилган сув етти қиррали ихчам ҳовузни тўлдиради. Ҳар қирранинг учидан сув оқиб чиқиб, гуллар, турли экин ва ўсимликларнинг жўяклари бўйлаб югуради.

Ҳовлига киришда ўнг томонда айвон, айвоннинг чегарасига нафис зийнатланган тўсиқ ўрнатилган, айвондан қандайдир хонага кирилади. Ҳовли ичи гулхона! Сарик, қизил, алвон, пушти, зарғалдоқ, сиёҳранг, оқ, мовий гуллар саф тортиб, енгил шабада қўлида титрайди.

Фавворага олиб борадиган мрамар йўлак тушган, уй бекаси мени шу йўлакдан бошлади.

Гуллар мавжи устида ранго –ранг капалаклар қанот қоқади, асаларилар учади, гулзор ичига узок –узок масофада олча экилган, четларига эса бир хил бўлиб анорлар қад ростлаган. Бу манзарани кўриб, қадим Қуртуба халифалиги ҳақида эсладим. Бу Андалусиядир.

Андалусия мусулмонлари зироат, боғдорчиликда ўз даврида бутун Европани лол қолдирган. Қуръонни ўқиган роҳиблар Андалусия босқинидан сўнг, бориб у ердаги боғларни кўришган, тилларини тишлашган. «Мусулмонлар Қуръондаги жаннат лойиҳаси асосида уй қуриб яшашган экан, биз қачон уларга етиб оламиз?!» – дейишган ичлари куйиб. Мен кирганим хонадонда ўзимни айнан қадим Андалусия ўлкасига тушгандек ҳис этдим, у пайтларда Қуръонни ўқиб чиқмагандим, агар ўқиган бўлганимда худди ўша роҳиблар каби бу хонадонни жаннатнинг лойиҳаси билан Ер юзида бунёд этилган уй, деб атаган бўлардим, шубҳасиз.

Фавворанинг ортида тўртта нақшинкор устун кўтариб турган айвонни кўрдим. Айвон ердан бел бўйи кўтарилган. Ўртада оёқлари калта Осиё столи, уни баъзи халқлар хонтахта, деб аташаркан, айвоннинг гирди гулдор нақшли тўсиқ, шу тўсиқларга алвон рангли болишлар суялган.

Айвон тўрида эса ёши улуғ, нуроний, кенг либосли, бошидаги рўмоли узорларига қадар ўралган аёл тасбеҳ ўгириб ўтирарди. Сездимки, хонадоннинг улуғи шу аёл.

– Онажон, меҳмонимиз келди, – деди уй бекаси.

Ёши улуғ аёл бошини кўтариб, қаради -да, жилмайди:

– Қандоқ яхши! Олиб кел ёнимга, – деди меҳрибонлик билан. Улардаги эҳтиром, мулозамат ва лутф қаршисида ўзимни ҳаётимда илк марта анча беўхшов, очиғи, қўпол ва дағал ҳис этдим.

«Бу бир шакл, – дедим ўзимга ўзим. – Моҳиятга боқиш лозим. Бундай гўзал муомала гўзал бир ички дунёнинг мевасими, йўқми?»

Очиғи, ўша гумонларим учун бугун уяламан.

ЎН ИККИНЧИ БОБ

Абдуллоҳ Ёрқин Уйғур диёрига учиб бораркан, ота юрт дийдоридан бироз бўлса -да, хаяжонга тушди. Ҳар хил маълумотлар унинг тасаввур дунёсида Ватан қиёфасини мужмал ҳолга келтирган эди.

Учоқдаги йўловчиларнинг хотиржам чеҳралари Хитой томонга яқинлашганлари сайин хавотирга чулғанаётганини Абдуллоҳ яққол сизди. Кулиб турган кўзлар маъюслашди, ўз –ўзидан бошлар эгилди, одамлар ўйчанлашди, юзлардаги ажинлар ҳам қуюқлашиб, кўпайиб ҳам кетди, гўё.

Ўттиз йилки, бу маконлардан йироқда сув ичган, гўдаклигидаёқ қардошлар ўлкасига тақдири олиб кетган бир фарзанд ўлароқ Абдуллоҳ бу ҳолдан ажабланди. Зотан, у ҳали ҳақсизлик таъмини тотгани йўқ, зотан, у зулм чанғалида ҳаргиз инграниб кўзёш тўккан эмас. Музтариб ва мазлумнинг оламини изтироб чекмаган, зулм кўрмаган зот қаердан билсин?!

Учоқ бир силкиниб пастлай бошлади. Туйқус Абдуллоҳ ўз кайфиятида оғир ҳавони сизди. Учоқнинг ғилдираклари ерга теккан ондан эътиборан у вужудини ғалати ҳузун буткул эгаллаганига иқрор бўлди, ҳолбуки, кўнгилни хира қилгулик бирор воқеа ҳали рўй бермади. Ҳолатини таҳлил қилишга улгурмай, Абдуллоҳ ўзини учоқ эшиклари ёнида кўрди, димоғига Урумчи нафаси урилди. Йўловчилар шошилиб, нимадандир кўрққандек зинадан пала –партиш тушар эди.

Абдуллоҳ ҳам уларнинг бу ҳолатини кўриб ғайриихтиёрий тезлашди. Тезлашдию, «Бизни ҳеч ким қувмаяпти-ку!» – деган ўй онгида «йилт» этди.

Учоқмайдон ари уясини эслатди: ҳеч кимнинг ҳеч ким билан иши йўқ, турфа одамлар юкаравачаларини судраб югуради, хитойча бақир –чақирлар кулоққа чалинади.

Абдуллоҳнинг хаёлини банд этгани инсонларнинг юзлари эди. Барчанинг қиёфаси бир хил! Эътибор берсангиз, ундай эмас: кимдир баланд, кимдир пакана; кимдир қоракўз, кимдир кўйкўз, кимдир қирғизқовоқ; кимдир япалоқбурун, кимдир киррабурун; биров чўзинчоқюз, биров юмалоқбашара; айримлар соқолдор, айримлар кўса. Уларни бир хил кўрсатган умумий сифат қон –қонга, зехну зехниятга, жону рухга, ақлу қалбга сингиб, ўрнашиб кетган кўрқув ҳамда тобелик мунги эди.

Бу мунг уларнинг ўзларидан яширин, бироқ Абдуллоҳ каби хурриятли ўлкадан келган ҳар кимга пешвоз чиқади. Бу мунг аччиқ тутун каби димоқни ачиштиради. Ҳаммадан ана шу тутун таралиб, атрофни қоплаган.

Тиқилинчда юкаравачасини базўр олиши билан Абдуллоҳнинг қаршисида пўрим кийинган, ёши ўттиз беш ва қирқ ўртасидаги бир киши пайдо бўлди. Кўзи қийиқ, жигарранг, юзи юмалоқтоб, соқоли қиртишланган, кастим –шим кийган бу одамнинг уйғур эканлиги аниқ эди.

– Салом алайкум, хуш келдингиз, меҳмон! – деди Абдуллоҳга мамнун қўл чўзиб. – Исми шарифим Мойимхон Сотим. Уйғур ёшлар ташкилотининг етакчи фаолиман, коммунистик партия аъзосиман. Коммунистман, яъни. Партиямиз раҳбари кўрсатган йўлдан юриб бормоқдаман. Сизни кутиб олиш менга буюрилган. Сиз – туркиялик Абдуллоҳ Ёркинсиз! Қадим Уйғур диёрига хуш келдингиз!

Абдуллоҳ унга пешвоз чиқажак мезбон ҳақида огоҳлантирилган эди.

Демак, шу силлиқ назарда тутилган экан. Гарчи, Абдуллоҳ Мойимхоннинг хушчақчақлигидан энсаси қотса -да, сездирмади, чунки унга бу лутф жуда сохта кўринди.

Мойимхон тинимсиз гапириб, Абдуллоҳнинг диққатини бошқа нарсалардан асрамоқчидай эди, гўё: учоқмайдондан катта, кенг, аммо исқирт кўчага чиқишди. Кўчанинг исқиртлиги бўшаган елим сувидашлар, халталарнинг сочилиб ётиши, ариқларнинг ахлатга тўлалиги, овозини «ванг» қўйиб тинмаётган катта –кичик, эски –янги, рангли –рангсиз ўзиюрар уловлардан чиқаётган бурқсиқ тутунлар билангина эмас, булутли осмон, нафасни ҳам, кўкракни ҳам қисадиган «дим» ҳаво ҳамда қора –кура, сариқ –суруқ, пакана –новча, семиз –озғин одамларнинг ҳар қаёққа олазarak шошиши билан ҳам намоён эди.

Йўл ёқаларида тунд бинолари қалашиб турибди, биноларнинг манглайига хитойча ҳарфлар ёзилган ҳархил пешлавҳалар осиб ташланган, куйисида дўконлар қайнайди. Аёлу эркак, ёшу қари, болаю бақра дўконларга киради, чиқади, соқоли ўсган тиланчилар қўл чўзиб бир нима тиланади, йўл ўртасидан қандайдир темир излар ўтган, йўлчиноқлар ёнади, ўчади.

Мойимхон Абдуллоҳни хитойча русумли уловга таклиф этди, улов кўзгалди, бир неча дақиқадан сўнг, диққинафас ва хўмрайган кўча ортда қолди, уйлар сийраклашиб йўл янада кенгайгандек бўлди, ўйдим –чуқурлар камайиб, улов ҳам қоқилмай қўйди.

– Учоқмайдонимиз шаҳарнинг четроғида жойлашган, сизни марказга олиб кетяпман, марказ маданиятли, осойишта. Буюк Хитой ва коммунистик сиёсатнинг асл қудратини кўрасиз, бунёдкорлигига гувоҳ бўласиз, – дерди Мойимхон Сотим. – Ватанпарвар ёшларимизнинг хорижда ўқиши – ютуғимиз. Биз катта ривожланиш йўлидамыз. Хитой Ер юзини лол қолдирыпти. Хитойга камарбаста уйғур халқи, Шинжон ўлкаси ҳам буюк йўлдан буюк келажакка бормоқда. Сиз ёшларимиз ичидан асл иқтидорларни саралаб олишингизга ишончим комил!

Абдуллоҳ Мойимхонни бош силкиб, маъқуллагандек ўтирса -да, зерикиб кетди. Университетда ўзини бозорга соладиган жипириқ ёшлар бўларди.

Ҳаммага яхши кўринишни истайдиган бу тоифадан Абдуллоҳнинг доим кўнгли айниган, Мойимхон эса ўша ёшлардан ҳам ўтиб тушди. Коммунистлар йиғинида минбарга ёпишиб олган вайсақи нотикларнинг ҳаммасига хос ҳолат эди бу, улар, одатда, миясига пайвандланган ясама ғоявий жумлалари билан бошни оғритиб юборадилар. Мойимхон

коммунистик жамият кураётган сиёсатнинг энг кўп учрайдиган вакилларида бири эди. Улар жорий этилган ҳамма қонунларга риоя этадилар, қайишувчанлиги учун ҳамма тешикка сиғадилар, қоидаларда ахлат ейиш ёзилса, албатта, иштаҳа билан фақат ахлат ейишади.

Уларда шахсий дид мавжуд эмас: катта раҳбарларга тақлидан кийинишади, масалан, пойабзал ва кастим –шимнинг ранги, галстукнинг кўриниши, сочни қай тарафга ётқизиб тараш кабиларда ҳам эргашилади.

Абдуллоҳга бундай маданият ёт эди, чунки у келаётган ўлкада коммунизмнинг «ҳаётбахш» нафаси йўқ, диндан эркин бўлишдек «тараққийпарвар» ғоялар Туркияда ҳам устувор эса -да, диннинг файзи одамлардаги самимиятни ҳамон таъминлаётган эди, ҳарқалай.

Мойимхоннинг вайсашларига бош силкиса -да, ҳаёли бошқа жойларда юрган Абдуллоҳ йўлнинг қайсидир қисмида ўргимчак тўридек қаватлашган кўприклардан ўтишаркан, «Қойил!» деб юборди.

Бундан Мойимхон илҳомланиб кетди:

– Бу каби кўприклар Буюк Хитой қудратидан бир дарак, йўлбошчиси коммунистик партия миллатнинг ижоди! Бундай иншоотларнинг саноғи йўқ!

Коммунистларнинг бунёдкорлиги ҳақидаги ҳаяжонли қиссалардан Абдуллоҳнинг қулоғи батанг бўлиши арафасида улов Урумчи марказига кирди. Меҳмон уни тинглаш иштиёқидан йироқлигини, ниҳоят, англаб етгач, Мойимхон ҳам секин жим бўла қолди. Марказий кўча ораста эди, албатта, ҳар хил уловлар, мутаҳаррик ёзувли пешлавҳалар, шакл берилган дарахтлар чирой кўчага бағишлайди, хитойча ва инглизча битиклар кўп, одамлар ҳам юриш –туришда, расм –русумда оврупоча бўлишга талпинишида Абдуллоҳ яхши идрок этди.

– Кечирасиз, Мойимхон, – деди Абдуллоҳ. – Бир саволим бор эди.

Гапиролмай маъюс ўтирган Мойимхон меҳмоннинг мурожаатидан шодланиб кетди:

– Бемалол, меҳмон! Бажонудил!

– Мен намоз ўқийман, борадиган жойларимизда ибодатга шароит бўладими?

Мойимхон «намоз», «ибодат» сўзларидан ғайриихтиёрий безовталанди, лекин тезда жавоб берди:

– Коммунистик партия диндан воз кечган, худо ҳақидаги сафсаталарга мен ҳам ишонмайман, бироқ меҳонимиз динга мойил бўлса, бемалол намоз ўқиши, чўкиниб, юкиниши мумкин.

Мойимхон бу гапларини кулимсираб гапирди, бу ҳол Абдуллоҳга оғир ботди.

– Динга бундай беҳурматлик қилманг! – деди кескин. Ҳатто, овози титраб кетди.

Мойимхон мусоҳибини тинчлантиришга шошилди:

– Азиз меҳмон, бу ҳақорат эмас, қизишманг! Коммунистик партия инсоният онгининг энг юксак кашфиёти, бемисл ютуғидир. Дин ҳам одамзод

ақли топган топилмалардан бири. Коммунизм инсонларни онгли бўлишга чорлайди, дин онгсизликка даъват этади. Онг билан ёндашсак, дин ҳақидаги танқидий фикримдан сиз нима учун асабийлашяпсиз, меҳмон? Ҳамма динларда радикализм бор, бу, айниқса, Исломда кучли. Мусулмонларнинг ҳаммасида радикаллик унсурлари мавжуд. Меҳмон, мен дин ҳақида танқид қиляпман, сизнинг шахсиятингизни эмас. Демак, ранжишингизга ҳожат йўқ. Келинг, ҳамма нарсани мана шундай онгли ҳал қиламиз.

Абдуллоҳ Мойимхон ўзи ўйлаганчалик гўл эмаслигини тушунди. Мойимхон коммунистлик ва даҳрийлик ғояларини ўзига чуқур сингдирган ноёб мутахассис эди, аслида. Унинг олдида асабийлашиш заифликдан бўлишини Абдуллоҳ англади, ичида: «Астағфируллоҳ», – деб такрорлай – такрорлай

ўзини босишга уринди.

– Ажойиб мантиқ, – деб жилмайди у. – Тўғри айтасиз. Ҳар бир масалага онг ила ёндашсак. Сиз динни, айнан, Исломни илоҳиёт дастури эканлигини рад этияпсиз, бу фикрингиз сабабли жаҳли чиқаётган мусулмонни радикал, деб таърифлаяпсиз, шундайми?

– Шундай, – жавоб берди Мойимхон мамнуниятдан ял –ял ёниб. – Диндорлик ва тажовузкорлик ҳамиша ёнма –ён юради. Диндан қутулиш ҳамма ёвузликдан қутулиш демакдир.

– Буни қаранг, шунга сира ҳам ақлим етмаётган экан, – заҳарханда килди Абдуллоҳ. – Коммунизмни энг аҳмоқона ғоя, одамзод учун зарарли, деб ўйласам ва айтсам, бундан ғазабланманг! Акс ҳолда, сиз ҳам, ўз мантигингизга кўра, радикализмни юзага чиқарасиз. Коммунистлар радикал эмас, тўғрими, ахир?!

Бирдан Мойимхоннинг туси ўзгарди.

– Сиз... Сиз буюк коммунизм ҳақида бундай дея олмайсиз! – деди кучаниб.

– Кечирасиз, қизишманг, радикал бўлманг! – деди Абдуллоҳ. – Коммунизмни сиз Исломни рад этганингиз каби рад этиб, таҳқирлаганингиздек, таҳқирлайман. Бироқ сиз мусулмонлар ғазаблангани каби ғазабланманг, бу радикализмга айланиб қолади.

Мойимхон «мум» тишлади, лекин ўзини тезда қўлга олди:

– Тилингизга эрк берманг, меҳмон, сиз коммунистик давлатдасиз! – деди тиш орасидан.

– Таҳдид қиляпсизми? – сўради Абдуллоҳ. – Ҳамма меҳмонларни таҳдид билан кутиб оласизларми?

– Сиз туркияликсиз, меҳмон, – деди Мойимхон. – Бироқ уйғурсиз! Туркия ватандоши бўлсангиз -да, уйғурсиз! Бу сизни буюк коммунистик Хитой давлатига боғлаб ташлайди!

– Кечирасиз! – росмана қизишди Абдуллоҳ. – Мен ҳозироқ Истанбулга қайтаман. Менга қилинган бу таҳдид сабабли барча дастурларни бекор қиламан. Мени учоқмайдонга қайтаринг!

Бу кескин қарорни эшитиб, Мойимхон ўзини йўқотгандек бўлди.

– Ўзингизни босинг, меҳмон, минг бора узр, – деди мулойимлашиб. – Дастурни амалга ошириш керак. Ахир, баҳс ўта табиий жараён-ку! Мен ҳазиллашдим! Нега, жаҳлингиз чиқади, ахир?

Мойимхон шундай деб, қаҳ –қаҳ отиб кулди, шундай кулдики, кўзидан ёш чиқиб кетди, Абдуллоҳ унинг, ҳақиқатан ҳам, ҳазиллашганига ишониб қолди.

– Оббо, меҳмон! – дерди тиззасига қўлини уриб куларкан Мойимхон. – Арзимаган гапларга хафа бўлманг! Сиз бу ерда, аввало, буюк коммунизм химоясидасиз! Бир тола сочингиз тўкилмайди!

Зинҳор хавотирланманг! Мана, манзилга етиб келдик! «Абадий дўстлик» меҳмонхонаси хизматингизда!

Улар уловдан тушишди. Тўққиз қаватли бино. Манглайига хитойчалаб ёзилган. Барзанги кўриқчилар. Кирди -чикди кўп. Хорижликлар. Ойнаванд эшикдан хизматчи югуриб келиб, Мойимхонга таъзим қилди. Хитойчалаб бир нималар деди. Мойимхон улов юкхонасига ишора қилиб, юкни ол, деб буюрди, чоғи, хизматчи шундай қилди.

Меҳмонхонанинг қабулгоҳи кенг, ёруғ, серҳашам, қизил зийнатлар ҳаддан ташқари кўп; салқин, қаҳва иси; юмшоқ курсилар, хушмуомала ходимлар.

Келганларга навбатчи маъмурлар жилмаяди, калит узатишади, маслаҳат беришади.

– Бешинчи қаватдаги йигирма биринчи махсус хона олдиндан буюрилган, – деди Мойимхон маъмурлардан бирига.

– Хуш келибсиз! – деди жилмайганча маъмур ҳам уйғурчалаб ва компьютер ойнасига қараб, буюртмани топди. – Ҳа, мана, 521 –хона, Туркия ватандоши Абдуллоҳ Ёрқин учун банд этилган. Марҳамат, калитни олинг!

Калитни олиб, кўтармада бешинчи қаватга кўтарилдилар.

Хона шинам, деразалари шимолга қараган, ҳамма шароит муҳайё.

– Ёқимли ҳордиқ! – деди Мойимхон илтифот ила. – Мана бу телефон рақамим, зарурат туғилса, тезда қўнғироқ қилинг! Эрталаб соат тўққизда сизни биринчи қаватда кутаман. Соат ўнда тадбирга борамиз. Сафарингиз дастурини ҳам ўшанда бераман. Оқшомингиз хайрли ўтсин!

Мойимхон кетди. Абдуллоҳ жуда толиққанини билди. Боши ичига ари кириб олгандай, ғувиллайди.

Пардани очди: шаҳарнинг қовоғи солиқ қиёфаси намоён бўлди. Қуёш кунботарга оққан.

Абдуллоҳ телефон рақамларини терди ва гўшакка деди:

– Мени Истанбулга уланг, – сўнг уйининг рақамларини айтди. Икки марта чақирув сасидан кейин кимдир гўшакни олди. – Ассалом алайкум!

Нарига томондан отасининг товуши келди:

– Ва алайкум ассалом. Абдуллоҳ, сенмисан, ўғлим?

– Ҳа, ота, Абдуллоҳман, Урумчидаман. Яхши меҳмонхонага жойлаштиришди. Ҳаммаси яхши, алҳамдулиллаҳ.

Ота –бола бироз гаплашишгач, хайрлашдилар.

... Эрталаб Абдуллоҳ бомдодга ухлаб қолди. Уйғонганида кун ёйилиб кетган эди. Шошиб, таҳорат олди, фажрни адо этди. Бироқ кўнгли ғашлик чангалида эди.

Нонуштадан сўнг, кўтармада пастга тушди.

Одам сийрак. Кўпчилик ухляпти, шекилли. Абдуллоҳ юмшоқ ўриндиқлардан бирига ўтирди, столга ташлаб қўйилган газеталардан бирини олди: ҳам уйғурча, ҳам хитойча. Биринчи саҳифасида қирмизи саҳнда Хитой раиси савлат тўкиб турибди, ёнида дафтарча чангаллаб, боши эгилган бир неча киши, худди энг муҳим ишлари раиснинг нутқини ёзиб олишдан иборатдек туришибди. Абдуллоҳга бу эриш туюлиши керак эди, бироқ Урумчи ҳавоси унинг ўпкасига кириб, қонига сингиб улгургани учунми, негадир ажабланмади. Гўё шундай бўлиши керак, деган ахборот унинг миясига аввалдан қуйиб қўйилган эди.

Туйқус бир чинқириқдан Абдуллоҳнинг ҳуши бошидан учиб, сакраб кетди: маъмурият олдида бир хитойлик ёш хизматчини тепиб, бақирар эди. Абдуллоҳ ҳайрон қолди, хизматчига бирор тепки қаттиқ тегди, шекилли, букчайиб ҳиқиллаб қолди. Абдуллоҳ уларнинг олдига югурди. Хитойи одам ерда ётганнинг юзини мажақламоқчидек оёғини кўтарган эди, Абдуллоҳ уни итариб юборди.

Саҳнда одам сийрак эди, бироқ кўпчилик бу ҳолга индамаётгандилар. Абдуллоҳнинг ҳимояга отилгани бир неча сонияда рўй бериб, ҳамма қотиб қолди.

Кутилмаган турткидан йиқилган хитойи ўрнидан туриб, ҳезланиб келди -да, Абдуллоҳнинг жағига мушт солди.

Абдуллоҳнинг кўзидан ўт чакнади, ғазаби миясини қайнатди, энди у ҳам ўзини ушлай олмади, бор кучи билан хитойининг иягига мушт урди. Хитойи «ғийқ» деб овоз чиқардию, ерга йиқилди, йиқиларкан, боши девор қиррасига тушиб, ёрилди, бир зумда қон оқди.

Меҳмонхонада қиёмат кўпгандек шовқин кўтарилди, полиция етиб келди, кириш -чиқиш эшиклари қатъиян ёпилди.

Қалтак еган хизматчининг мурдадек оппоқ эди, хитойини «Тез ёрдам» олиб кетди, Абдуллоҳнинг кўлига кишан солишди.

ЎН УЧИНЧИ БОБ

Анжелина, Аллоҳ ҳидоят бергач, исмини Мубина, деб ўзгартирган муслима ўз ҳаётини ҳикоя этмоқда.

Ҳа, кечагидек ёдида: илмий фильмлар сценаристи ўлароқ бошлаган илк лойиҳаси «Болқон: битмайдиган жароҳат; ухламайдиган вулқон», – деб

аталганди. Бу номни Анжелинанинг ўзи топди. У Болқон тарихини ўрганиб, бу ўлка Оврупонинг Буюк Оғриғи, Аччиқ Изтироби эканлигини билиб олди.

Болқон баланд тоғлар, яшил ўрмонлар, мусаффо дарёлар диёри. Бўйсунмас одамларининг кўзида чакмоқ чақади, овозида момагулдирак гумбирлайди. Серёмғир кўклам, хушхаво ёз, олтинранг куз, кумушдай оппоқ киш яриморол жозибасига жозоба қўшади.

Чапдаст, малла, бақувват, мушакдор, елкадор, дароз халқи меҳнатдан қочмайди, бироқ ор масаласи ўртага чиқса, уларнинг йўлида туриб бўлмайди. Бу инсонлардаги зарда, важоҳат олдида марказий ва ғарбий Овруподагилар мулойимдан мулойим кўринадилар.

Бир қанча фазилатга бой бу жасур элнинг заифлиги – содда ва ишонувчанлигида эди. Бири хорват, бири серб, бири босниан бўлса -да, яна қанчадир уруғларга ажралса -да, гоҳида бир шохтомирнинг дарахтлари эканлигини унутиб, бир –бирларига қурол ўқталишларининг ягона сабаби шу эди.

Анжелинани Сараевода обрўли инсонлардан бири ўз уйига меҳмонга чақирган эди. Бу одам асли серб бўлиб, исми Умар, аجدодлари турк фотиҳларининг илк келишидаёқ Исломни қабул этишган. Маҳаллий инсонлар билан суҳбатлашиш асносида Анжелина Умарга дуч келди. Умар Анжелина ўз ишига ихлос билан қараётганини сизди, масалага тарафкашларча эмас, холис ёндашаётганига ишончи ҳосил бўлгач, «Хоним, хонадонимизга келинг, ёши улуғ волидам бор, суҳбатлашсангиз, ишингизга ёрдам бўлади», – деди.

Бу тақлиф Анжелинага жўяли туюлди. У меҳмонга бориб, аввалги бобларда айтганимиздек, фусункор бир масканга тушиб қолди, гўё. Қадим мусулмон маданияти, урф –одати, эътиқодига мувофиқ қурилган ҳовли Анжелинани мафтун этди –қўйди.

– Бошимиздан ўтган ишларни эслаш ҳам оғир, – деди Умарбейнинг волидаси саломлашувдан сўнг бир финжон қаҳва устида. – Бизнинг боболаримиз Усмонлилар салтанатига хизмат қилганлар. Ўғлим Умарнинг аجدодлари султон Сулаймонхон, султон Аҳмадхон, султон Салимхон даврларида пошшо мақомида эдилар. Кейин дини Исломнинг равнақи, шариати Муҳаммаднинг ҳимояси учун ота юртга – Ватанга юборилдилар. Болқон қадимда Рим империясига тобе эди. Насронийлик дини халқ ичида ёйилди. Кейин турклар Исломни келтирдилар. Шуни яхши билингки, Болқонда ҳеч ким Исломга мажбуран киритилмади. Мусулмонларининг улуғ олимлари даъвати, фотиҳларнинг ерлашиб, гўзал ҳаёт намунасини кўрсатишлари натижасида одамлар Исломни қабул этдилари.

Диққатингизни бир ҳақиқатга қаратай: Болқон Усмонлилар қўл остида бўлган пайтларда халқ жуда осойишта яшади. Зотан, Ислом замонамизнинг айрим «маданиятли» ва «илғор» инсонлари каби терининг ранги, тилга, насл –насабингга қарамайди, ўз нафсига ёқмаган бировни ерга уриб, ўзига маҳбуб бировни кўкка кўтармайди. Ислом қандайдир зўравонларнинг раъйи,

кайфияти, туйғуси, истакларига боқиб яшаш эмас, балки ҳар ишни илоҳий қонунга мувофиқ бажарадиган диндир.

Анжелина хоним, менинг эримни, ўғлимнинг Умарнинг отасини Мусо пошшо, дейишарди. У ўлкамиздаги мусулмонларнинг раҳнамоси эди. У барча ички диний масалаларни ҳал этарди, ҳукумат ҳам у киши билан ҳисоблашиб иш тутарди. Мусо пошшонинг бирор гапи ерда қолмаган. Борган жойида бошга кўтариб кутиб олардилар.

Насронийлар ҳам, зўравонлар ҳам, Мусо пошшо бор экан, ўзбошимчалик қилишга журъат этмадилар.

У пайтлари биз жуда мухташам уйда яшардик. Умарнинг етти акаси, икки опаси бор эди. Невараларим кучоғимда, келинлар хизматимда эди. У пайтлар офтоб бошқача порлаб, оқшомлар ўзгача тароват касб этарди. Кунлардан бир куни Мусо пошшо уйга ҳар кунгидан эрта қайтди. Биз энди пешин намозини ўқиб бўлгандик...

Гўё бир шамол елдию, Зайнаб хонимнинг хотира китобини варақлади. Балки, бу варақларни кўтариб, ҳар ёққа сочи. Хоним эрининг ўша қайғули кундаги ҳолатини ҳозиргидек яққол эслайди.

Мусо пошшонинг ранги оқарган, пешонасидан реза –реза тер оқарди. Базўр ўз ўрнига ётди -да, тепасида унга хавотир –ла қараб турган аёлига деди:

– Хоним, менга суиқасд қилдилар, Сен ақлли, эсли хотинсан. Дод –вой солиб, фарёд урганинг бефойда. Хорватияда эмас, Боснияда эмас, Белградда эмас, бутун Болқонда улкан фитна оловини ёқмоқдалар, хоним!

– Пошшом, – кўрқиб кетди Зайнаб. – Қандай фитна? Бу нима деганингиз? Сизга ким қасд қилади?

– Ўғилларимизга одам юбордим. Табиб ҳам чорлатдим. Бироқ улар етиб келишганида тирик бўламанми, йўқми, билмайман. Хоним, мен қон исини сезмоқдаман. Минглаб бегуноҳлар қирилади, бир миллатни қирадилар.

– Ё Аллоҳ! – деб юборди Зайнаб хоним. – Миллатни қирадилар! Кимни ўлдиришади? Нима учун?

– Хоним, сафар тадоригини кўр. Болаларга эътиборли бўлинглар, айниқса, ўғил болаларга! Мен ўлишим билан жанозамни ўқинглар ва ҳовлига кўминглар! Ҳаммангиз кетинг! Одамларга айтинглар, кетишсин! Жонларини сақласинлар!

Зайнаб хоним қарахт эди. Эри алаҳлаётгандек гапирмоқда.

– Алаҳламаяпман! – деди Мусо пошшо худди хотинининг фикрини ўқигандек. – Ва энг муҳимини ёдда тутинглар! Ҳамиша Аллоҳнинг зикрида бўлинг. Ҳар қандай ҳолда ҳам ибодатни унутманг! Бошингизга келажак ҳар ишни Аллоҳдан деб билинг ва тақдир ишига исён этманг! Золимга бош эгманглар, бу нажотга етаклайди. Золимга ёлворсангиз, хорликка юз тутасизлар. Гувоҳлик бераманки, Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ! Ва яна гувоҳлик бераманки, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг бандаси ва элчисидир!

Тамом. Забардаст Мусо пошшонинг жони узилди. Жони узилиши асносида хонага саккиз ўғил бирин –кетин шошиб кириб келдилар. Улар оталарининг бошида кўзда ёш ила туриб қолдилар.

– Ўғилларим, – деди кўзидаги ёшини артиб Зайнаб хоним. У, ниҳоят, гапиришга куч топди. – Шундай қайғудаманки, тилимга на бир сўз, дилимга на бир ўй сиғмайди! Бироқ отангизнинг васиятини айтиш бўйнимдаги қарз. Отангиз эсини йўқотмади, кўркмади, талвасага тушмади, мардона туриб ўлимни қарши олди, иймон калимасини айтиб, Роббисига қовушди. Бироқ у шундай гапларни васият этдики, у мени жуда ҳайрон қолдирди...

Зайнаб хоним Мусо пошшонинг ҳар бир сўзини ўғилларига етказди. Ўғиллар эса ҳайратга тушдилар.

– Қандай қилиб, отамизни ҳовлига дафн этамиз? – деди тўнғичи. – Нима учун қочишимиз керак? Одамларга нима учун қочинглар, деб айтамиз? Ахир, бунга асос йўқ! Ундан кўра, отамизнинг жанозаларини эълон қилайлик!

Умардан бошқа ҳамма шу фикрда эди. Умар ҳали ўсмир, ундан ҳеч ким: «Сен нима дейсан?» – деб сўрамади. Зайнаб хоним эса иккиланаётган эди:

– Отангиз васиятига мувофиқ иш тутайлик, болаларим, – деди. – Шунча гапни бекор айтмагандир, ахир.

Хоним шундай деса -да, овозида қатъият йўқ эди. Шу пайт табиб келди. У жасадни текшириб кўришини айтди.

– Керак эмас, – деди яна катта ўғил. – Отамнинг танасини қийнамаймиз!

– Енгил кўрик ўтказаман, холос, – деди табиб ҳурмат билан. – Мусо пошшо ҳаммамизга қадрли эдилар. Ўлимлари сабабини аниқлаб қўйсак, бунинг ёмон томони йўқ, деб ўйлайман.

Кенжа ўғилларга ҳам табибнинг талаби маъқул келди. Улар оталарини кўрикдан ўтказишга рози бўлишди.

Табиб жасаднинг танаси рангига, қовоғини кўтариб, кўз ичига, милкларига қаради ва деди:

– Мусо пошшони заҳарлашган, аммо буни ҳеч ким исботлай олмайди, пошшомизга энг қиммат заҳар ичиришган. У заҳар аломатлари ўлимдан сўнг дарҳол юзага чиқади, ўн беш дақиқада яна ғойиб бўлади. Мен заҳар белгилари йўқолишининг сўнгги босқичида, яъни ҳозир буни аниқладим.

– Бу ерда катта фитнани сезмоқдаман, – деди катта ўғил. – Ҳукуматга ёки полицияга хабар бериш фойдасиз, чунки давлат идоралари уюшган гуруҳларнинг жосуслари билан тўлдирилган. Отам айнан кимлар билан зиддиятга борганини билмаймиз. Агар заҳарланиш ҳақида хабар берсак, бу қотилликни ёпиш учун оиламизга ҳам, табибга ҳам ҳужум қиладилар. Ҳозирча ўзимизни тағофулга соламиз, зимдан отамнинг қотилларини топишга киришамиз.

– Ташқарида одам кўпайиб кетди, – деди уй хизматчиси кириб. Ўғиллар ҳовлига чиқишди. Ташқи ҳовли, дарвозахона ва кўчада одам кўп

эди. Ҳамма Мусо пошшонинг сикҳати ҳақида гаплашарди. Пошшонинг ўғилларини кўриб, ҳамма жим бўлди.

– Инсонни йўқдан бор қилган, Ер юзида яшатиб, сўнг жонини оладиган, охиратда қайта тирилтирадиган Аллоҳга чексиз ҳамду мактовларимиз бўлсин! – деб сўз бошлади тўнғич ўғил. У отасига жуда ҳам ўхшарди. – Исломи динини гўзал бир тарзда бизга етказган ҳабибимиз Муҳаммад Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга, оилаю асҳобларига, авлоду атболарига дурдудлар, саловат ва саломлар бўлсин! Азиз мусулмон дўстлар! Акалар, укалар! Ҳаммамиз Аллоҳникимиз ва, албатта, Унга қайтажакмиз! Отамиз Мусо пошшо Маҳмуд пошшо ўғли бир неча дақиқа олдин жон омонатини Аллоҳга топшириб, иймон калимасини айтиб, боқий оламга рихлат этди.

Оломон гувиллади.

- Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиун!
- Аллоҳ раҳматига олсин!
- Аллоҳ гуноҳларини кечирсин!
- Қандай буюк одам эди!
- Ахир, соппа –соғ юрган эди-ку!
- Аллоҳнинг тақдири!

Одамлар ичидан ёноқлари ва ияги туртиб чиққан, кулранг кўзи чуқур ботиқ, сариқ қошлари сийрак, яккам –дуқкам соқолли, суяги бузуқ бир нусха бақириб сўради:

– Пошшомиз бизга нимани васият қилдилар?

Товуш совуқ ва жуда баланд янграгани учун бирдан шовқин босилди. Мусо пошшонинг катта ўғли сўровчини кўзлари билан топди, негадир, бу афти ангорни яхши эслаб қолишга тиришди, сўнг жавоб берди:

– Отамиз Аллоҳдан қўрқинглар, гуноҳдан четда бўлинглар, шариатни маҳкам ушланглар, деб васият қилди.

- Субҳаналлоҳ!
- Аллоҳ Мусо пошшомиздан рози бўлсин!
- Охиратлари обод бўлсин!

Тўнғич ўғил ғовур тинишини кутди, нигоҳини савол берувчидан узмаган ҳолда дона –дона қилиб деди:

– Ва яна... Фитна қилманглар, фитначининг жойи – жаҳаннам, деб васият қилди отам.

Дафн учун ҳаракат бошланиб кетди. Ғассол келди, кафанликни ҳозирлаб, жасадни ювишга киришди, гўрков гўр кавлагани кетди, қорилар Қуръон ўқийди, таъзиячилар, ҳамдардларнинг қадами узилмайди, бутун шаҳар Мусо пошшонинг жанозасига йиғилиб келаётган эди.

Бомдоддан сўнг, тобутни кўчага чиқариб, қибла тарафга қаратиб кўйишди.

Одам кўплигидан игна отсанг, ерга тушмайди. Ҳукумат одамлари, полиция ҳар ер, ҳар ерда кўринади. Қуёш машрикдан қон каби қизариб, кўтарилаётганда имом жаноза ўқиш учун сафларни текислашни буюрди.

Қисқа маъруза ила марҳум яхши сифатлар ила ёдга олинди, сўнг жанозанинг биринчи такбири учун қўллар кўтарилди, айнаи шу лаҳза кунчиқар ва кунботардан иккита парракли учоқ пайдо бўлди ва оломон устига тобора яқинлаб келаверди. Жанозанинг учинчи такбирида одамлар намозни унутиб, осмонга қарадилар, парракли учоқдан улар устига ўк ёғилди. Бу ҳеч ким кутмаганда содир бўлди, чалғи ўрган ғалладек ҳамма ерга йиқила бошлади, одамлар тутдек тўкилди, қочиш имконсиз эди: ўликлар айқаш –уйқаш ерда ётар, ўк эса тўхтаб демайди, оломон бирини бир босиб довдирайди, ниҳоят қий –чув кўтарилди. Парракли учоқлар ўн дақиқада кўчани қонга тўлдириб, ерга қўнди, ичидан ниқобланган барзангилар отилиб тушиб, инсонларни беаёв ўлдиришда давом этдилар.

Ваҳшийлар ичидан бири ўз соқчилари билан Мусо пошшонинг ҳовлисига юрди, дарвоза тагида пошшонинг етти ўғли қонга беланиб, жонсиз ётарди.

Ички ҳовлида ҳамма даҳшатга тушган эди, Зайнаб хоним эрининг васиятини энди тушунди. У босқинчилар уйга кириб келишларини билди, таъзияга келган аёлларни ва келинларини йиғиб деди:

– Ҳозир шовқин –сурондан бизга наф йўқ, қизларим, мардона бўлинг! Ўғилларингизни беркитинг! Мусо пошшонинг амри шундай эди!

Ўқ овозлари яқинроқдан эшитилди. Зайнаб хоним ранги оқариб титраётган Умарни ва ўғил невараларини уй остидаги ертўлага олиб тушди.

– Нима бўлса, жойингиздан жилманг!

Умар жиянларини қучоқлади. Зайнаб хоним деворни пайпаслаб, қандайдир ғиштни бор кучи билан итарди, ертўланинг пишиқ ғиштли шарқий девори одам сиғар даражада қия очилди.

– Киринглар! Умар, жиянларингизни олиб кир! – деди шошиб. Умар икки гўдак жиянини кўтариб ичкарига қўйди. Улар эса қоронғудан кўрқиб, йиғлай бошлади. Қолган невараларини Умарга узатишга улгурмай ертўланинг ташқи эшиги қарсиллаб очилди. Босқинчилар кулфни синдирганлари аниқ. Зиналардан оёқ товуши ва «Қаердасанлар, итваччалар!» деган бўкирик эшитилди. Зайнаб хоним бошқа чораси қолмаганини билди: қия деворни ёпди. Умар: «Она! Она!» – дедию, бироқ энди ичкаридан чиқолмасди.

Кейинроқ Зайнаб хоним бу совуққонликни қандай топганига ўзи кўп ажабланди.

Кенжа ўғли ва икки неварасини яширишга улгурди, ўн уч невараси эса қалтираб –қақшаб туришарди. Шарқий девор зичлашиб ёпилиши билан, ертўланинг эшиги ичкарига кулади: зинадан ниқобланган тўрт барзанги автомат билан тушиб келди. Улар ертўлада невараларини қучоқлаб турган ёши улуг аёлни кўришди.

– Эй кампир! Тепага чик! – деди улардан бири. Зайнаб хоним ўзига ўқталинган автомат учига хотиржам боқди -да, икки неварасини даст кўтариб, қолганларига деди:

– Мен билан юринглар! Қўрқманглар!

Ҳовлида аёллар тиз чўкиб, йиғлаб ўтиришарди, Мусо пошшонинг жасада тобутдан олинибди, етти ўғлининг ўлиги билан бирга териб кўйилибди.

Зайнаб хоним энди чидай олмади:

– Аллоҳим, золимларга кифоя эт! – деб ҳайқириб юборди.

– Ўчир овозингни, кампир! – босқинчилардан бир хонимнинг бўйнига автоматнинг кўндоғи билан туртди, аёл мункиди, лекин йиқилмади, кўлидаги болаларни ҳам тушириб юбормади. Бироқ ваҳшийлар тортиб олишди, хонимнинг кўлини бойлаб, аёллар каторига ўтқазилди. Ўн уч нафар ўғил неварани ўлик бобо ва оталари тепасига сафлантирилди.

– Нима қияпсанлар! – аёлларнинг фарёди фалакка чиқди.

Босқинчилар ичидан бири, у бошлиқ эди, шекилли, ўлик оталар ва гўдак болаларнинг тепасига бориб, аёлларга юзланди:

– Аёллар! Эшит! – деди. – Сенларга таҳдид йўқ. Бироқ эрларинг ва ўғилларинг ўлади!

Кенжа келин кўзида ёш ила бақирди:

– Мени ҳам ўлдир, ваҳший!

Ваҳший:

– Хўп, – деди -да, жувоннинг пешонасига кўрғошин жойлади. Аёлларнинг уни ўчди.

«Бундай даҳшатни ҳеч кимга раво кўрмайман, – дейди Зайнаб хоним айна шу воқеа ҳақида изтиробдан куйиб. – Биз музлаб қолдик. Ўликмизми, тирикмизми, билмас эдик. Инсон зоти бундай юкни кўтариши қийиндир, Аллоҳ эса бизга матонат берибди, сабр берибди».

Ваҳший сўзида давом этди:

– Бизга Мусо пошшонинг саккиз ўғли ва ўн беш ўғил неварасини ўлдириш буюрилган, бироқ бизда еттита ота жасади ва ўн икки ўғилнинг тириги бор. Кенжа ўғил ва икки невара қани?! Қани! Қаерда!

Ваҳший шундай деб бўкирган кўйи автоматини болаларга қаратди ва тепкини босиб турди. Бегуноҳ норасидалар сассиз –содасиз оталарининг устига йиқилдилар. Оналар ўринларидан туриб ўзларини фарзандларига отдилар.

Уларнинг оҳу ноласидан босқинчилар маст бўлишди. Кўчадан ҳам тўхтовсиз ўқ овози эшитилиб, даҳшатли катлиом авжга чиқмоқда эди.

– Ўликларга тўйиб ол! – деди ваҳший. – Ҳозир улар уйларинг харобаси остида қолиб кетиши мумкин.

Зайнаб хонимда мадор қолмади, томоғи қуриди: босқинчилар ҳовли ва уйга, ертўла ичига бензин сепар эдилар.

Бири гугурт чақиб юборди: муҳташам ҳовли, уй аланга ичида қолди.

Босқинчилар қах –қах отиб, ҳовлини тарк этдилар. Уй эса гуриллаб ёнар эди.

Зайнаб хоним ертўлага отилди. Ертўла ичида олов лангиллар, тутун ҳам бурқсиб чиқарди. Келинлар ўлик болаларини қучоқлаб, инграб, мунграб эс – хушларини йўқотиб бўлдилар.

«Ҳозир уй қулаб тушади! Болаларим ертўлада!»

Зайнаб хоним бутун оламини унутиб, аланга атрофида чарх уриб югурарди.

Бир неча дақиқада томлар қулади, атрофни қуюқ чанг, қурум, тутун қоплади, нафас олиш, бирор нарсани кўриш имконсиз эди.

Зайнаб хоним келинларини кўчага судради. Уйнинг ёнишига маъносиз ва ўта ҳорғин қараб ўтиришди. Чунки бутун оламда уларга ёрдам берадиган ҳеч ким қолмади. Ёрдам берадиган ҳамма ўлиб ётибди. Кўчалар ўликка тўлди. Ариқларда қонлар оқди. Осмонни қора тутун ва мурда исини сезган ўлаксахўрлар эгаллаб олди. Мусо пошшо хонадонининг бева аёллари либослари кир, юзлари қора қуя, ўзлари озурдаҳол ўтирардилар.

«Ўшанда қалбимни эзган азобнинг таърифи йўқ, – дейди Зайнаб хоним. – У оғриқни бошдан ўтказмаган бирор зот била олмаса керак. Қандай тирик қолдик – билмайман! Аллоҳ, Аллоҳ деб фарёд чекардим, бўғзимдан бир сас чиқмасди. Миямда бирор фикр, қалбимда бирор туйғу қолмади, гўё. Ақлим ҳодисотларни миямга муҳрлашдан тўхтамаганини биламан... Эҳтимол, ҳамон тириклигим Роббимнинг бир ҳикмати ва раҳматидир».

Зайнаб хоним куч топиб, ўрнидан турди. Ер билан яксон бўлган ҳовлисига қараб талпинди. Ертўлани топмоқчи эди. Бироқ олов ҳамон ҳароратли, тафти терини куйдиргулик эди. Бироқ аёлни бу тўхтата олмади. У иссиққа ҳам, қуяётган қўлларига ҳам, ачимсиқ тутунга ҳам парво этмай олазарак қараб, ертўлани излаётган эди...

ЎН ТЎРТИНЧИ БОБ

Бу воқеалар ўнгда содир бўлмоқдами ёхуд тушда?! Абдуллоҳ Ёрқин гарангсиб қолди: миршаб уловининг чинқирғи ва меҳмонхона ҳалокат кўнғироғининг шовқини қоришиб кетди, Абдуллоҳни бир зумда ерга ётқизиб, қўлларини қайириб кишанладилар, оёғини ерга тегизмасдан темир билан ўралган улов ичига улоқтирдилар. Абдуллоҳ бошини кўтариб ўзини ҳибс этганларни кўрмоқчи бўлган эди, бошига келган қаттиқ зарб уни хушдан айирди.

У кўзини очиб, олти томони тош девор, бир томонида қалин темир эшик, бир томонида калладек туйнуғи панжараланган хонада ўзининг ётганини кўрди. Кишанларни ечишибди, бироқ билаклари оғрияпти.

Хона узунасига тўрт, энига бир ярим, баландлиги олти қадам чиқса керак. Ним қоронғу. Эшик тепасида хира чироқ. Эшикнинг чап томонида хожат учун чуқурча, ундан бир қулоч тепада сув оқадиган темир қувур, аммо

сувни очиш учун бурама кулоқ кўринмади. Хонанинг чап деворига ёпиштирилган икки қаватли иккита темир ўрин, бош томони тайин бўлсин учун бир ёғи сал қиялатилган; юқорисига чиқиш учун оёқ қўйиладиган зина вазифасида иккитадан уч бурчак темир пайвандланган. Бу ўринларда тўрт киши ётиши мумкин.

Бироқ ўринларда на тўшак, на бошқа нарса йўқ. Темир.

Абдуллоҳ ўрнидан турди, томоғи қақрабди, боши ҳам сезилар –сезилмас айланди, эшикка яқинлашди.

Хожатхона тешигидан чиқаётган сассиқдан ўқчиди, эшикни тақиллатди, ҳеч ким жавоб бермади. Абдуллоҳ хайрон бўлди. Эшикка суянди. Эшикнинг ўртасида тўрт бурчак дарча бор эди. Эҳтимол, шу дарча очилса керак.

Абдуллоҳ бениҳоя ташна бўлганини яна ҳис этди. Айти шу пайт захар танг қилди. Хожатхонага қаради -да, бошқа иложи йўқлигини билди...

Энди ўтирган лаҳзада ташқарида хитойча бақир –чақир эшитилди, чўчиб кетиб, шимини юқори кўтариб, тезда ўрнидан турдию, «Оҳ!» деб юборди, икки курагининг ўртасини хожат тешиги тепасидаги қувурга урган эди, суяк –суягига оғриқ тарқалиб, ихраб, темир ўринга ўтириб қолди. Жароҳатланган жойини қўли билан пайпаслади, бармоғи намланди, юмшоқ гўштга тегди, шошиб қўлига қаради: умуртқа суягининг ёни қонабди.

Азоб зўридан чанқоқ ҳам, захар танг ҳам ғойиб бўлди, хитойча овозлар эшикка яқинлаб келди, шарақа –шуруқ овозлар эшитилди, қулфга калит урилди, шекилли, темир тамба сурилди, оғир ғирчиллаган саси баробарида эшик қия очилди, хитойбашара миршабнинг қалпоқли боши кўринди, у уйғурчалаб буюрди:

– Чиқ! Тез бўл!

Тишини тишига қўйиб, оғриқни енггандек бўлди -да, Абдуллоҳ эшикка қараб юрди. Чиқиши билан яна буйруқ бўлди:

– Энгашиб югур! Бошингни кўтарма!

Абдуллоҳ ё амрни англамади, ё довдиради бошини беихтиёр кўтариб: «А?» – дедию, елкасига тушган миршаб таёғи даррасидан ерга чўккалаб қолди. Иккинчи зарба бўйнига тушиб, уни чўзилтирди. Бояги хитойбашара Абдуллоҳнинг ёқасидан даст кўтариб, деворга тираб вишиллади:

– Менга қара, ит! Энгаш, бошини кўтарма! Югур, маймун!

Миршабнинг ичидан ўликнинг исидек бадбўй хид келаркан, Абдуллоҳ ўзи истамай юзини буриштирди.

– Нега турқингни бужмайтирасан? Тўнғиз! – миршаб таёғини ишга солди. Абдуллоҳ ғужанак бўлиб олди.

– Ўрнингдан тур! Тур, деяпман! Тўнкайиб югур!

Абдуллоҳ ўрнидан турмаса, калтак тўхтмаслигини билди ва бир амаллаб турдию, энгашган қўйи айтилган тарафга югурди.

– Нега қўлингни туширасан! Қўлингни орқага қил, аҳмоқ!

Абдуллоҳ икки қўли орқада, чопишда давом этди. Унинг мияси шанғиллар, иситмаси кўтарилиб, кўзи ҳеч нарсани кўрмай қолди. Шу

югуришида бориб, боши билан ҳибс хоналарини маъмуриятдан ажратиш учун ўрнатилган пўлат панжарага урилиб, орқасига чалқанча йиқилди, йиқиларкан бошини чангаллади.

Миршабларнинг хохолагани қамоқ бўйлаб акс –садо берди. Абдуллох шошиб, яна ўрнидан турди. Хитойбашара секин юриб келиб, бақирди:

– Деворга ўгрил! Энгаш!

Абдуллох деворга юзини буриб, энгашди. Ўртадаги панжара эшик очилди:

– Юр!

Бироз юришгач, қора темир эшик олдида тўхташди. Миршаб эшикни қия очиб, хитойчалаб рухсат сўради, чоғи, Абдуллохга деди:

– Ичкари кир!

Абдуллох ҳадиксираб, елкасини қисиб ичкарига кирди. Хона кенг эди, ўртада узун стол, тўрда бир киши, столнинг икки ёнида уч киши ўтирарди. Абдуллох уларнинг қаршисида қўлини орқасига қўйиб, англамсиз бир ҳолда мутеларча туриб қолди.

– Хитой фуқаросини урдингиз, бошини ёрдингиз, қани ўша жасорат?

Савол берган овоз жуда таниш эди, Абдуллох кўзларига ишонмай қолди. Ўтирганларнинг бири Мойимхон Сотим эди!

– Мойимхон! – Абдуллох ғайритабиий овозда ҳайқириб юборди.

– Маҳбус, ўзингизни асранг! – Мойимхоннинг саси ўта жиддий, ҳокимона ва сиёсий жаранглади. – Сиз кеча коммунистик партияни ҳақоратладингиз, Ислом террорини эса мақтаб, унга даъват этдингиз. Бу жиноят жазоланиши шарт!

Абдуллохнинг тили тутилди. Кеча айтганларининг бадали шу қадар қимматми эди? Умри ва жони ила нархланажак сўзларни изҳор этибми эди?!

Ўтирганлардан иккисининг хитой миллатига мансуб эканлиги кўриниб турибди. Икки уйғурнинг бири Мойимхон, бири нотаниш.

– Келинг, яқиндан танишиб оламиз, Абдуллох Ёрқин жаноблари, – деди айнан ўша Нотаниш. – Олдимизда икки йўл бор, очиқ ва самимий суҳбат. Бу биринчи йўл.

Абдуллох томоғи қуриб, ютинди. Калтакланган оёқлари – сони, болдири оғриди. Нотаниш ўзига шишадан финжонга сув қуйди, ҳўплади, сўнг эриниб, ўта сокин оҳангда давом этди:

– Биринчи йўлни танласак, унда хотиржамлик, хавфсизлик, амният бор! Амният арабий сўзми? Сиз исломчи экстремистлар арабий сўзларни севасизлар-ку! Амният! Хуллас, камгина муддатга қамаймиз, яхши қамоққа жўнатамиз, ҳамкорлигимиз бардавом бўлса, балки, жазони тугатиб, қамоқдан чиқиш ҳам насиб этади, албатта!

Абдуллох тергов муштлашув устида кетмаётганига мутлақо амин бўлди, бироқ терговчи ундан нимани хоҳлаяпти?!

– Энди иккинчи йўлни тушунтираман, – деди Нотаниш салмоқлаб. – Бу жаҳаннамдан ўтадиган йўл. Мусулмон жаҳаннамга ишонасизлар-ку, тўғрими?

Абдуллоҳ савол моҳиятини англамай ҳайрон қаради.

– Жаҳаннамга ишонасизми? Яъни, дўзах борми? – такрор сўради Нотаниш.

– Албатта, бор, – жавоб берди Абдуллоҳ.

– Аммо жаҳаннамга кириб чиққанлар борми? – кўзини лўқ қилди терговчи. – Йўқ! Демак, дўзах йўқ нарсаси. Тўқима! Аҳмоқлар тўдасини васвасага солиб, йўқ куч билан бошқариш, дейилади бу. Адашдим, нодон галани ҳаёлот воситасида маймундай ўйнатиб, эшакдай ишлатиш учун жаҳаннамни тўқиб чиқаргансанлар!

– Ундай эмас! – деди дарҳол Абдуллоҳ. – Жаҳаннам кофирлар, золимлар ва хоинлар учун тайёрлаб қўйилган улкан азобдир!

Мойимхон Сотим икки кафтини уч –тўрт уриб қарсак чалди:

– Офарин! Тасанно! Ўтиқодингизга қойил қолдик! Худди кечагидек динингиз ҳимоясидасиз! Сиздан собит мусулмон чиқади, шекилли.

Абдуллоҳ ҳеч сўз демади, фақат бор кучини кўзига йиғиб, ўқрайди.

– Хой, бунчалик ғазабланманг! – уни кўриб хиринглади Нотаниш. – Мойимхонни кўзингиз билан қатл қилиб юборманг, илтимос. У бизга керак. Ҳа, дарвоқе, жаҳаннамга ишонаверинг. Бизнинг иккинчи йўлимиз ўша ишончингизни маҳкамлаб, мустаҳкамлайди. Биласизми, бу қандай рўй беради?

Абдуллоҳ нигоҳини бир нуқтадан узмади, индамади. Нотаниш овозини таҳдидомуз кўтариб, деди –

– Биласизми, деяпман!

– Билмайман, – деди Абдуллоҳ.

– Унда эшитинг, – деб тиржайди Нотаниш. – Сизга шундай қийноқ тақдим этамизки, ҳақиқатан, у дунёда жаҳаннам бор экан, азоби жуда кучли бўлар экан, деб иймонингиз зиёда бўлади!

Нотаниш совуқ илжайиб, стол устига дурадгорлар асбобларини сақлайдиган қути каби бир қутини қўйиб, очди. Унда бир неча хил бигиз, пичоқлар, қайчилар, омбурлар, ҳар хил мих, бир ўрама арқон, сим бор эди.

– Менимча, ҳаммаси тушунарли, – деди Нотаниш. Сўнг стол каршисидаги курсига ишора қилди.

– Ўтиринг.

Абдуллоҳ курсига ўтирди. Мойимхон финжонга сув қўйиб, узатди:

– Ичинг, ташнадирсиз.

Абдуллоҳга сув жуда оромбахш туюлди, мириқиб сипқорди ва: «Алҳамдулиллаҳ», – деди. Мойимхон бўшаган финжонни яна тўлдирди. Абдуллоҳ буни ҳам охиригача ичди. Учинчи финжонга келганда чанқоғи қонди, фикри равшанлашди. Терговчилар ундан кўз узишмас, ҳар бир ҳаракати, юз ифодаларини ҳам кузатаётган эдилар.

– Сувдай сероб бўлинг! – деди Нотаниш кесатиб. Чунки Абдуллох сувни ичди, ичдию, на соқийга, на бошқага раҳмат, демади, «Алҳамдулиллах», – деди, бўлди. Нотанишнинг кесатиғини тушунмагандай Абдуллох уларга қараб талмовсиради.

– Энди ишга ўтамиз, – Нотаниш қовоғини солиб, Абдуллохга тикилди. – Қани, ҳаммасини бир бошдан гапиринг. Биз тинглаймиз.

– Нимани гапирай? – хайрон сўради Абдуллох.

– Нега Туркиядан Урумчига келдингиз? Сизни ким юборди? Қандай мақсад –муддаоингиз бор? Ҳаммасини айтинг, – тушунтирди Нотаниш. – Ҳар бир сўзингизни ўйлаб, кейин гапиринг. Алдаманг. Ёлғонингиз, албатта, бошингизга бало бўлади. Борини, рўй –рост сўйланг. Ўзингиз учун мана шу ёрдам бўлади.

– Уйғур ёшларини Европада ўқитиш дастури бўйича келдим, – деб сўз бошлади Абдуллох.

– Бизнинг ортиқча вақтимиз йўқ, – деди шарт кесиб Мойимхон важоҳат билан. – Эртакни неvara кўрсангиз, уларга айтасиз. Қайси террор ташкилотининг буюртмасини бажаряпсиз? Биз ҳаммасини биламиз. Ўз оғзингиздан эшитмоқчимиз.

– Террор ташкилоти? – мияси шанғиллади Абдуллохнинг. – Мен ҳеч қандай террор ташкилотини билмайман.

– Сиз террор, деб ўйламайсиз-ку! – деди Нотаниш. – Сиз уни Ихванул муслимин, яъни Мусулмон биродарлар, деб атайсиз.

– Адашяпсиз! – деди кескин Абдуллох. – Менинг ундай ташкилотларга алоқам йўқ.

– Шундайми? – муғамбирларча илжайди Нотаниш. – Отангиз Иброҳим Ёрқин Истанбулга боргандаёқ югуриб кимнинг уйига борганини биласизми? Абдуллох ўттиз йил аввалги воқеа титкиланаётганидан ҳайратланди.

– Билмайман, – деди у.

– Билмайман, деб тураверинг, ҳозирча, – деди Нотаниш. – Отангиз туркистонлик террорист, буюк Совет давлатининг душмани кўр Шермуҳаммаднинг уйига борган, оёғини ўпган, террористлар сардори ўлгунича унинг хизматини қилган. Тўғрими? Буларни биласиз-ку!

– Шермуҳаммадбей террорист эмасди, – деди Абдуллох. – У кекса, бемор бир мусулмон эди, холос.

– Ҳа –ҳа –ҳа! – заҳарханда кулди Нотаниш. – Балки қуёндай беозор мусулмондир, а? У қизил аскарларни, садоқатли коммунистларни ўлдирган қотил! Пуштун жангариларини қўллаб –қувватлаган. У билан ҳамкорлик қилиш учун аввал, Германия махсус хизмати, кейин Ихванул муслимин террорчилари алоқага чиқишган. Шермуҳаммадбек араб давлатларини Исроилга қарши урушини ёқлаган. Умар Мухтор ҳақида доим тўлқинланиб гапирган. Сиз ва отангиз эса унинг хизматида бўлгансизлар. Энди очиғини айтаверинг, Шермуҳаммадбекнинг қайси террорини амалга ошириш учун топшириқ олгансиз? Бу ерда кимлар билан учрашмоқчисиз?

Абдуллоҳ қулоқларига ишонмас эди, донг қотди.

Бироқ энди гапириш керак эди. – Мен сизларга Шермуҳаммадбей ҳақида ростини айтаман, – деди жиддият ила. – Гапларимга ишонинг. Заррача ёлғон аралаштирмайман.

– Жуда соз, қани, бошланг! – деди Нотаниш.

– Ҳақиқатан, биз Туркияда Шермуҳаммадбей ҳимоясида эдик, бироқ у аллақачон сиёсий ва ҳарбий фаолиятини тўхтатиб бўлган эди. Оёғи ишламасди, кўзи кўрмасди. Гитлер Олмонияси унга махсус ҳаракат режасини тақдим қилган, лекин у инсон бу режани қабул этмаган. Ва сиз айтгандек, Ихванул муслиминдан ҳам вакиллар келган, Шермуҳаммадбей истаса, бу ҳаракатда иштирок қилса бўларди, бироқ унга таклифни батафсил ўрганиб рад этди, бу ишларда фитна бор, деб айтган. Тўғри, у инсон Туркистонни Совет давлатидан ажратиб олишни истарди, бироқ амалий ҳаракат қиладиган даражада имконияти бўлмаган.

Мен таниган Шермуҳаммадбей ибодатгўй қария эди, холос. Ундан ҳеч кимга, бирор давлатга, айниқса, Хитой каби катта давлатга зиён етиши мумкин эмасди.

Абдуллоҳ гапини тугатиб, сувдан ҳўплади. Унинг гапини диққат билан эшитган икки хитойи ҳам бир –бирига нимадир дейишди, кейин Нотаниш савол беришди.

– Абдуллоҳ Ёрқин, – деди Нотаниш уларнинг саволини тушуниб олгач. – Сиз ўз ота –боболарингизни биласизми?

– Ҳа, – деди Абдуллоҳ. – Отам Иброҳим, бобом Холид, катта бобом Қиличбек, ундан каттаси ҳам Иброҳим.

– Бизни зериктиряпсиз, дўстим, – деди Нотаниш. – Нега фахрланиб Холид мужоҳид, Қиличбек мужоҳид, демаяпсиз? Боболарингиз сўнгги томчи қони қолгунича буюк Хитой давлатига қарши урушганини яширяпсизми? Амир Ёқуббек, маршал Алихонтўранинг аскарлари эдилар-ку улар! Буни билмайман, деб бизни ишонтирмоқчимисиз?

– Буни биламан, албатта, – деди Абдуллоҳ.

– Нега у ҳолда яширмоқдасиз, Абдуллоҳ бей? – сўради Нотаниш. – Қўрқяпсизми?

– Қўрқмайман! – туйқус Абдуллоҳнинг ичидаги қўрқув таг –туғи билан қўпорилиб, ғойиб бўлди. – Қўрқмайман, Алҳамдулиллаҳ. Боболарим хитой мустабидига, хитой босқинчиларига қарши урушдилар. Хитой босқинчиларининг бошини узишди, юрагини суғуришди. Минг афсуски, биз ношуд авлод бўлдик! Ўз юртимиздан қочдик, ёвуз душманга Ватанни қолдирдик. Ўз ўлкамизга кадам қўя олмаяпмиз. Ўз диёримизда қулларга айландик. Имконим бўлса эди, сизлар ўлгудек қўрқадиган террорчилар ичида бўлардим! Минг афсус, ундай эмас!

Абдуллоҳ бу гапларни айтаркан, қизишиб кетди, юзи қизариб, бўйин томирлари бўртди. Донг қотиш навбати терговчиларга келган эди.

Улар бир –бирларига қараб қолишди. Нотаниш терговчи ва Мойимхон икки хитойига ҳадиксираб тикилдилар. Улар сапчиб ўринларидан турдилар ва ғазаб билан, лекин паст товушда таҳдидомуз гапирдилар ва терговхонани тарк этдилар. Нотаниш жирканиш билан Абдуллоҳга боқди:

– Жуда жасур экансиз! Ҳар бир айтган сўзингиз учун чексиз уқубатлар тортасиз! Буни кафолатлайман!

– Имконият эшикларини умрбод ёпдингиз, Абдуллоҳ бей, – деди Мойимхон ачингансимон. – Ўлгунингизча қамоқдан чиқмайсиз, деб хавотирдаман.

– Олдиндан айтиб қўйай, – деди Нотаниш. – Сиз қамоққа эмас, улкан терговхонага кирмоқдасиз. Бу ерда энди сизни биз каби инсофли мутахассислар эмас, ўз отасини ўлдиришдан тоймаган манфурлар тергов қилишади.

... Камерага Абдуллоҳни қандай ур –сур қилиб олиб кетган бўлса, худди шундай ҳолда қайтариб келтиришди.

Ичкари кириб, Абдуллоҳнинг кўзи тинди, қоронғуга кўзи кўникиб улгурмай, кимдир унинг жағига мушт урди, кимдир биқинига, кимдир кўлидан тортиб йиқитди. Абдуллоҳнинг овоз чиқаришга ҳоли қолмай, ғужанак бўлди, боши, елкаси, бели, оёқлари – бутун аъзойи баданига аёвсиз тепки ёғилаверди. Бу Абдуллоҳ ҳушини йўқотгунича давом этди.

... Юзига сепилган сувдан Абдуллоҳ кўзини очди. Қовурғаси, пешонаси, боши, ҳар бир суяги, ҳар бир бўғими қақшаб оғриётган эди. Абдуллоҳ туришга тиришди, йўқ, қуввати етмади, тепасида ўзига тикилаётган ойтовоқдай икки башарани ғира –шира илғади ва «Камида тўртта қовурғаси синган, тепага кўтариш керак», – деган бўғиқ овозни элас –элас эшитди.

Икки киши Абдуллоҳни даст кўтариб, ўриннинг иккинчи қаватига итқитди, Абдуллоҳ темир юзага «гурс» этиб тушди, қовурғасининг синган суяклари қиррали учи билан ичакларига санчилгандек бўлиб, ихраб юборди. Ихрадио, оғзидан оқаётган сўлакни ҳам ушлаб қолишга мадори етмади. Абдуллоҳ шу ётганча кўзларини юмди, йўқ, унинг жони узилмади, балки кун бўйи то кечгача давом этган калтак унинг бор қувватини сўриб олгани учун уйқу босиб келди.

Бу шундай уйқу эдики, кейинчалик Абдуллоҳ Ёрқин уни: «Раҳмат уйқуси», – деб айтиб юрди.

«Асҳоби Каҳф ҳикоясини ўқиб, Аллоҳ таоло мўминларни уч юз тўққиз йил ухлатиб қўйганидан доим ҳайратланардим. Уч аср ором уйқусида бўлган йигитлар жуда кам ухладик, деб ўйлашган, уйғониб шаҳар тушиб, не кўз ила кўрсинларки, тавҳид замонаси экан! Халқнинг ҳаммаси мувахҳид, ҳаммаси якка Аллоҳга сиғинаркан, ғордаги биродарларнинг ёдида қолган мудҳиш давр – иймон эгалари қатл этиладиган, азобга солинадиган давр интиҳо тошган экан. Ўшанда йигитлар ғорга қайтиб, абадий уйқуга кетадилар, Аллоҳ уларни жаннат ила мукофотлади, уларга эргашган бир ит бор эди, у ҳам жаннатга киради. Аллоҳ таоло бу қиссани биз мусулмонларга ибрат ўлароқ

Қуръонда баён қилди. Валлоҳу аълам, мени ўшанда қамраб олган уйқу асҳоби қахфга ором берган ўша уйқу бўлса, не ажаб! Зотан, у уйқу танимга шифо, қалбимга сакинат, руҳимга ҳаловат бағишлади. Шундай ухлабманки, золимлар нима учундир мени уйғотиб қайта дўппосламадилар, уйғонишимни кутдилар», – дейди Абдуллоҳ Ёрқин.

Бу ҳикояни айтиб бериши учун у яна узоқ йўл босиши керак. Суубатли, укубатли йўл!

Абдуллоҳ бир кечаю бир кундуз тўлиқ ухлади, қамок назоратчилари унинг бошига тушаётган кўргиликдан бохабар эдилар, текширувларда ҳам уйғотиб ўтиришмади. Аслида, уйғотиш бир оз мулоҳазали эди: Абдуллоҳ ярим чалқанча ётиб ухлар, кийимининг тугмалари юлиб олингани учун қонталаш, кўкарган ва қорайган қорни, кўкраги очилиб ётарди. Кўрган кишининг сесканмаслиги қийин эди.

Маҳбуснинг юзи ҳам шишиб, кўкимтир тус олган, лаблари, ёноқларида қотган қон парчалари кўзга ташланади.

Абдуллоҳ эрта сахар уйғонди. Шифтга, камера деворларига қаради, қаерда эканлигини идрок эта олмай, гангиди, бир неча лаҳзадаёқ ҳамма воқеани эслади. Секин ёнбошлаб, пастга қаради: бири чалқанча, бир тўнтарилиб икки маҳбус ухлайди, бири хуррак отади. Эшик тепасида чироқ хира милтирайди. Абдуллоҳ Аллоҳга дуо қилиши зарурлигини билди, кўлини кўтариб, деворга сурди ва таяммум қилди. Намозга ният қилди, шифтга қараб ётган кўйи икки қулоғининг юмшоғига бош бармоғини текизди, сўнг икки кўлини қорни устида боғлаб, пичирлаган кўйи санони ўкиди: «Субҳанака Аллоҳумма ва биҳамдика ва табарокасмука ва таъала жаддука ва ла Илаҳа ғойрук!»

Бисмиллаҳга келгандаёқ Абдуллоҳнинг ашки кўзидан тошди, ичида тўфон янглиғ йиғи ташқарига қараб ёпирилди, у фарёд солиб йиғлашни истарди, бироқ бу имконсиз эди.

«Аллоҳим! Аллоҳим! Аллоҳим! Мени ўз ҳолимга ташлаб қўйма!»

Унинг бутун вужудини титратаётган илтижо шу эди.

«Эй оламлар Роббиси! Ўзингга ҳамд бўлсин! Мақтовга фақат Сен лойиқсан! Сенга ибодат қиламан! Сендангина ёрдам сўрайман! Мени неъмат этилганларнинг Йўлига, Иймонга ҳидоят эт! Адашганлар, ғазаб учраганлар йўлида қилма, Аллоҳим! Буюк синов бердинг, Роббим! Бу синовдан ёруғ юз ила мени чиқар! Охиратда Сенга рўбарў турганимда юзимни қора қилажак хатолардан мени омон сақла, Аллоҳим! Сен мадад бермасанг, Сен сақламасанг, на шайтон ҳийласига бас келмайман, на нафсимдан ғолиб бўла олмаяжакман!

Роббим, мени золим зулмидан халос эт, офияту омонлик бер! Иймонимни саломат эт! Расулинг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга муносиб уммат эт, Роббим!»

... Бирор соатлар ўтиб, камера дарчасидан қўёшнинг бир тутам нури кирди. Миршаблар ташқари йўлакда кезиб, «Уйғон! Уйғон!» – деб бақира бошлашди.

Махбуслар бирма-бир туриб, хожатга чиқишди, ювинишди...

Абдуллоҳ ҳам қийнала –қийнала тепадан пастга тушди, бўшанди, ювинди, кейин ўзига бақрайиб ўтирганлар қаршисига келди. Улар уч киши эди: биринчиси пакана, қоши калин, оқарган, тепакал, дўрдоқ лаб, манглайининг чап ёни тиртиқли; иккинчиси бўйи баланд, озгин, ёноғи ёнғоқдек туртиб чиққан, афтини чўтир босган, елкаси тор, боши ва ияги уч бурчакни ёдга солади, умуман, турки конус шаклида эди; учинчиси эса ёшроқ йигит, юзи оқ, қош-кўзи келишган, ўзи ҳам барваста, бироқ нигоҳида қандайдир бешафқатлик ва беҳаёлик уфуради.

– Менга қара, – деб пакана гап бошлади. – Сени биламиз, террористсан, бизни таниб ол: мени Айдар киллер, дейишади. Эллик етти кишини сўйганман, давлат бор –йўғи йигирма учтасини билади, қисқаси, мен билан ҳазиллашга, гапимни икки қилма, шу камеранинг эгаси менман. Манави шунчаки, Найнов. Исми ҳам шу, лақаби ҳам шу. Бу Олифта тирриқ. Сен мени Айдар оға, деб, буларни эса Найнов оға, Олифта оға, деб чақирасан. Камеранинг қоидаларини билиб ол: Худо, пайғамбар дейиш мумкинмас, дуо, намоз таъқиқланади. Пичирлаб дуо қилсанг ё ишора билан намоз ўқисанг, ўзингдан кўр! Таҳорат олиб юрма! Юзингни ҳам, оғзингни ҳам, кўлингни ҳам бир марта ювишга рухсат.

Кўтингни эса умуман ювиш йўқ. Қоғозга артасан. Овқатни чап қўлда ейсан! Юзига фотиҳа тортсанг, икки кўлингни синдираман, қандай тушундинг?

Абдуллоҳ Айдарнинг гапини жим эшитди, ичидан зил кетса -да, ўзини босди, титроғини енгиб деди:

– Умуман тушунмадим!

Айдарнинг кўзи косасидан чиққудек бўлди:

– Тушунмадингми!

Кўлини мушт қилиб, Абдуллоҳнинг юзига урмоқчи эди, Абдуллоҳ чаққонлик қилиб оёғини кўтариб, унинг қорнига тепди. Айдар ўриннинг ичига букланиб кириб, деворга урилди. Зарба кутмаган Найнов ва Олифта бир он ажабсиниб қолдилар ва бирваракайига Абдуллоҳнинг устига шоқолдек чийиллаб отилдилар. Уларга қарши оёқда туриш ҳам мумкин эмасди, Абдуллоҳ яна йиқилди, тепки ва калтак аввалгидан икки карра кўпайди, ураётганлар ҳансираб қолишди.

Бу сафар Абдуллоҳ хушини йўқотмади, танаси қаттиқ оғриса -да, деворга суяниб оёққа қалқди. Айдар қорнини чангаллаб ўтирарди, у ҳозирок Абдуллоҳнинг жонини олишга шай эдию, тепки зарби фавқулодда кучли бўлиб, уни беҳол қилиб қўйган эди.

Абдуллоҳнинг оёққа тураётганини кўриб, бироз куч тўплаб олган Найнов ва Олифта яна ҳужумга ҳозирландилар. Шу пайт эшик шарақлаб очилди ва буйруқ янгради:

– Ҳамма ташқарига! Текширув!

ЎН БЕШИНЧИ БОБ

Зайнаб хоним ўз оиласидаги эрларнинг қатли ҳақида гапираркан, нуроний чехрасига қайғу булути соя солди. Бу соя Анжелинанинг ҳам қалбига кўчиб ўтди. Ноҳақ қонлари тўкилган мактуллар аҳлига ҳамдарду уларни киприк қоқмай қирган ва хонадонларни куйдириб, хонумонлар кулини кўкка совурганлар қаршисида қасоскор бўлиб қолди беихтиёр. Кекса хонимнинг ҳикояси уларни ўтмишнинг қонли ҳудудларига етаклади. Анжелина бу воқеа тафсилотини матбуотда ўқиган эди, марҳумларга қалбида раҳму шафқат уйғонган эди, саккиз минг қуролсиз инсоннинг шунчаки ўлдириб юборилишидан, бутун англаб етдики, етарлича ларзага тушмаган экан. Ахир, бегуноҳларнинг жонини олиб, қонини тўкиб, уларнинг аёлларига зулм қилишдан улканроқ қабоҳат борми? Бу қабоҳат ҳақида эшитиб, билиб, ҳамдард бўлмаслик инсофданми? Ҳамдард бўлса -да, ул бечоралар ҳимояси учун бир сўз айтишга-да қодир бўлмасликдан каттароқ ноинсофлик бўлурми?! Надоматлар бўлсинки, инсониятнинг аксари ўзгаларнинг изтиробини, ўлими ва фожиасидан зарра қадар ғам чекмай қўйди. Наҳот, қалблар ўлиб, руҳлар сўнди? Наҳотки, одамийлик унутилди?!

Анжелина бу эҳтирос унинг ичида илк бор тўлқинланганини кейинчалик эслайди. У одамзод чекаётган мунг, эътиқоди, дини учун азобга маҳкум этилганлар, тили, ирқи ва фикри учун қатағон бўлганларнинг ўнлаб, юзлаб мисоллари билан юзлашгач, бетоқат ҳолга тушди. Айниқса, зулм қаршисида бефарқ қарайдиган тоифалардан кўп ажабланди, ўзи ҳам уларнинг ичида эканлигидан кўрқиб кетди. Янги туйғулар унинг фитратан тоза қалбини Ҳақиқат сари бошлаётган эди. Ҳали чинакам Ҳақиқатга учрашмоқ учун узоқ йўлни босиб ўтмоқ лозим. Зайнаб хоним ҳикояси Ҳақиқатнинг заиф, бироқ уйғотишга қодир саси эди, аслида. Анжелина дуч келадиган, ўзи ҳам иштирокчи бўладиган юракни тирновчи ҳодисотларни мавриди билан ўқиймиз, ҳозир эса Зайнаб хонимнинг ҳолатига назар солайлик.

...Қонли ҳодиса хабари шамолдек бутун дунё бўйлаб елди. Шу кун кеч бўлмай ҳар тарафдан ёрдам кела бошлади. Телевидения, радио, қирғин тафсилотларини эълон қилди, айбдорларни топиб жазолаш талаб этила бошланди. Зайнаб хоним эса булардан хабарсиз, унинг бу хабарларни билишга ҳам хоҳиши йўқ. Вайронага айланган хонадони узра полапонидан айрилган бургутдек чарх урди, кўмакка келган ҳарбийларга ертўланинг жойини кўрсатди.

У ерда одам борлиги айтилгач, бир неча ўн киши ишга киришди. Ярим соатларда ертўла очилди, беҳуш ётган ўсмир ва болакайни кўтариб чиқдилар...

Шу тундаёқ бутун Болқон йиғи ва ўқ овозларига тўлди. Кўмиладиган мурдаларнинг саноғи кўринмасди. Қариндоши, ёру биродари ўлдирилган ҳар ким қасос ўтида ёнарди. Воқеанинг асл сабаблари ҳақида таҳлилчилар, сиёсатчилар тинимсиз гапиришди. Мусо пошшо болаларига, хотинига куйидаги воқеани айтиб улгурмаган эди: Охирги бир йилда онда —сонда ҳар хил қотилликлар ҳақида ноҳуш хабарлар тарқалди. Матбуотда ташвишли мақолалар эълон этилди, бироқ кўпчилик ҳолатни бутунича идрок этмаётганди. Мусо пошшо баъзи насронийлар ва мусулмонларнинг орасида рўй бераётган зиддиятлардан хавотирга тушди. На ҳукумат, на бошқа бирор куч бу зиддиятни ечиш ҳақида ўйламас эди. Мусо пошшонинг фикрича, миллатчилик адоватидан кўра диний адоват хатарлироқ. Ерли мусулмонларга проваслав ҳамда католик черкови пешволари: «Ота-боболарингиз босқинчи туркларга динини, юртини сотган, сизлар хоинлар авлодисиз, аслингизга қайтинг! Насроний бўлинг!» мазмунида ошкора шаъма қилишга ўтдилар. Масжидларда эса бу шаъмаларга нисбатан оғирроқ киноялар янгради. Мусо пошшо бу фитнанинг илдизи чуқурлигини англади. Черков пешвоси ёхуд масжид имоми ўз фикридан, туйғусидан келиб чиқиб, ғайридинни таҳқирламайди, мусулмонлар қудратли Турк султонлари даврида ғайридинларни бесабаб чертган эмас. Насроний ва яҳудийлар ҳам шунга муқобил даражада адабли эдилар. Мусо пошшо фитна илдизини топишга қатъий қарор қилди, шогирд ва ёрдамчиларига черков руҳонийларини кузатишни буюрди. У ишнинг бошида турганлар кимлигини шу йўл билан аниқлайман, деб ўйлади. Ҳукуматдаги танишларини юзага келаётган хавф ҳақида огоҳлантирди.

— Ортиқча хавотирга тушяпсиз, — деди ҳудуд ҳокимининг ёрдамчиси. — Мавжуд бўлмаган хатар ҳақида гапиряпсиз.

Мусо пошшонинг одамлар черковнинг хорижликлар нотанишлар билан бир марта учрашгани ҳақида хабар келтиришди. Хорижликлар деб айтилган кишилар эса Америкадаги номаълум гуруҳлар билан шубҳали тижорат қилишларини билгач, Мусо пошшонинг шубҳаси кучайди, у Болқонда қандайдир ларзага ҳозирлик кўрилаётганини тушунди. Айнан қандай режа учун тайёргарлик кўрилаётгани унинг учун ҳамон мавҳум эди. Охирги вақтларда уч-тўрт марта насроний ва мусулмонлар ўртасида жанжал чиқди, баъзи маҳаллий уруғлар ҳам бир-бирини кўп марта ҳақоратлади. Масала ҳақида узил-кесил хулосага келиш учун Мусо пошшо черковга таъсир ўтказишга уринаётган гуруҳнинг шаҳар ташқасидаги манзилига йўл олди. Дарё ёқаси бўйлаб минглаб таноб ҳудудга ёйилган ўрмонда ажиб тароват ва сеҳр бор. Тоғ бағридаги дарахтлар ўрмоннинг чўққига узанган қўлини эслатади. Муаззам дарахтзорнинг ичига қадам босиш кўпчиликка қизиқ эмас, чунки адашиб қолиш ўлим билан баробар. Мусо пошшо эса ўрмон ичидаги

кўл ёқасида жойлашган пинҳона қароргоҳга етиб борди. Қароргоҳ беҳад муҳташам, ўз соҳибининг қудратини кўз-кўз қилади. Баланд деворлар, ҳар томонни тасвирга муҳрлаётган «кўзлар», ўнлаб девқомат ва хўмрайган, қуролли соқчилар бу маконни сирли, кўрқинчли кўрсатади. Мусо пошшо дарвоза кўриқчисига шахд билан гапирди:

– Сер Арчибалдга Мусо пошшо келди, деб айт!

Соқчи эътирозсиз хабар бергани жўнади. Зотан, сер Арчибалднинг исмини биладиганлар Оврупонинг ўзида санокли эди. Модомики, соч-соқоли оппоқ ва узун, эгнида мусулмонлар яктагини кийган, ўртабўй, чехрасида жиддият ёғилаётган бу чол сер Арчибалд исмини тилга олдим, у ҳақда зудлик ила маълумот бермоқ зарур.

Жавоб ҳаялламади: сер Арчибалд Мусо пошшони дарҳол ҳузурига чорлади. Мусо пошшо шундай бўлишини тахмин қилган эди, Аллоҳга дуо қилган кўйи соқчилар қуршовида қароргоҳнинг юнон мармарлари ётқизилган йўлагидан Арчибалднинг хос қабулхонасига йўл олди.

Сер Арчибалднинг қабулхонаси кенг, безаксиз эди: оқ стол, бир неча стуллар, оқ девор, ўрмонга юзланган дераза. Деворларда сураат ёки зийнат йўқ. Киришдан ўнг томонда улкан жавон, унга мингга яқин китоб тахланган: фалсафа, мифлар, динлар, жанглар ва тарих ҳақидаги илмий, назарий ва бадий асарлар, рисоалар.

Хона ёруғ, Арчибалд ёқаси бўйнини сиқиб турадиган жигарранг, тугмасиз свитер устидан кулранг кастим кийган, столнинг устида бир неча оқ қоғоз, ручка ва телефон бор. Мусо пошшо қабулхонага кириши билан сер Арчибалд ўрнидан турди, тез юриб келди ва очик юз ила Мусо пошшонинг кўлини сиқди:

– Кунингиз хайрли бўлсин, Мусо пошшо, – деди кўли билан курсини кўрсатиб. – Марҳамат, ўтиринг. Мен истеъдодли инсонларни яхши кўраман. Истеъдод – Тангрининг санъати. У одамнинг ичидан вулқондай отилади, булоқдай қайнайди, бошқаларни мафтун этади. Сиз бағоят истеъдодли инсонсиз, Болқон мусулмонлари сизни норасмий сиёсий йўлбошчи, деб билади, турк диаспораси, Туркиядаги турли кланлар орасида жуда мавқеингиз баланд. Менинг исмимни Европадаги катта-катта амалдорлар ҳам била олишмайди, фақат оламшумул ишларимдан хайратга тушиб ўтирадилар, сиз эса менинг исмимни билиш ҳам камдай, маконимни топиб, якка ўзингиз келишга жасорат топдингиз, офарин!

Сер Арчибалд гапириш асносида Мусо пошшонинг рўпарасига ўтирди ва:

– Пошшом, қахва буюрайми, чойми? – деб сўради.

– Мен сув ичаман, – деди Мусо пошшо.

– Жуда соз, – сер Арчибалд телефон гўшагини олиб, буюрди. – Иккита финжон ва сув. – Сўнг яна пошшога юзланди. – Мен Болқонда улкан лойиҳани бошладим. Ўзим ишни шахсан бошқариш учун бу ерга келдим. Ҳали ишим лойиҳа эканлигидаёқ кимлар қарши чиқиши мумкин, деган

саволни ўзимга бердим. Насл –насабингиз, тарихингиз, фаолиятингизни ўрганиб, гаровга олиш мумкин бўлган бирор яширин ё ошкор жиноятингизни тополмадим. Ҳукумат раҳбарлари, амалдорлар, дин пешволари – уларнинг ҳаммасининг кўтарган қоплари йиртиқ, яъни ўзларидан қўрқадиган жойлари бор, фош бўлишдан чўчийдиган ишлари кўп. Тажрибам давомида, ишонинг, сиз сингари шахсиятга илк бор учрадим. Менинг лойиҳамнинг яккаю ягона тўсиғи шу одам бўлажак, деганман. Ўткир ақлим янглишмади: Мусо пошшо бугун рўпарамда турибди. Очиғи, Болқондаги нотинчлик сабаб казо-казолар билан учрашдингиз, Европа ҳукуматларидаги танишларингизга хабарлар юбордингиз, менинг ҳамма одамларимнинг ортидан кузатувчилар қўйдингиз, бироқ уйимгача келишингизни кутмагандим. Офарин ва яна офарин!

Мусо пошшо Арчибалднинг гапини бўлмади, ҳамсухбати кулиб гапирса-да, ўзини бир поғона баланд тутаётгани кундай равшан эди. Шунинг учун, Мусо пошшо Арчибалдга тик қаради, оптик линза йилтираётган кулранг кўзларга ўқрайиб деди:

– Сер Арчибалд, мактовни севадиган ёшдан ўтганман. Ҳар қандай мулозамат ансамни қотиради. Мени ёш болани алқагандек алқашингизга умуман ҳожат йўқ. Эртакларингизни бошқаларга сақлаб қўйинг. Фитнангизга сотилаётган мутаассибларни шундай мақтасангиз, чалган ноғорангизга ўйнайдилар, лекин мен эмас!

Шу пайт хизматчи патнисда графинда сув ва иккита финжон келтирди. Арчибалд Мусо пошшонинг гапларига жиддий кулоқ тутаркан, финжонларга сув қуйди, бирини ўз олдига, бирини Мусо пошшонинг олдига қуйди.

– Яхшиси, менинг саволимга жавоб беринг, сер! Болқонда диний ва миллий низони кўзгаб, нима учун фуқаролар урушини уюштирмоқчисиз?

Сувдан ҳўплаб, Арчибалд ажабланганнамо қошини чимирди:

– Бу қандай сафсата? Асосингиз борми? Балки, менинг Болқондаги амалиётим хайрлидир!

– Хайрли?! Сиз проваслав ва католик черковларидаги епископларга катта миқдорда пул бердингиз, уларни мусулмонларнинг босимидан ҳимоя қилишга, Исонинг динини нафақат Болқонда, балки Ер юзи бўйлаб, тарқатишларини иташингизни айтдингиз. Сотиб олган мухбирларингиз ерли мусулмонлар ва мусулмон муҳожирларини ғайридинларга эътиқод сабабли тажовуз қилганлари ҳақида хабарни тарқатдилар. Ҳолбуки, бу хабарлар сохта эди! Серблар ва хорватларни, боснианлар ва сербларни бир –бирига қайраш учун ҳукумат ичидаги хоинлардан фойдаландингиз. Болқонда ҳар бир диндорни, ҳар бир инсонни ўзаро адоватлантириш учун ҳамма ишни қилиб келяпсиз. Мусулмонлар ичидаги жоҳилларни ҳам фойдасиз тўқнашувларга илҳомлантиряпсиз. Кейинги пайтда Белградда, Сараевода, яна бошқа ўнлаб худуд масжидларидан ҳар хил одамлар: даҳрийлар, мушриклар, кофирларнинг Исломга кириши урфга айланди. Айниқса, охирги олти ойда бу ҳол кўпайди. Содда мусулмонлар янги диндошини кучоқ очиб қабул этмоқда. Бироқ уларнинг бир қисми мусулмонлар ичида ихтилоф ва фитна

уруғини сочяпти, бир қисми диндан қайтиб, мусулмонларнинг ички ҳаётига туҳматлар ёғдирыпти, бир қисми эса, ҳақиқатан, холис мусулмонлардир. Мен мунофиқларни текширдим, ҳаммаси сизнинг ҳомийлигингизда Исломга душманлик қиладиган университетларда етиштирилган. Ҳаммасига нифок «илми» ўргатилган. Ана ўшалар худди «исломшунос»дек минг йиллик ихтилофни кўзғаяпти, Аллоҳ ҳақида куфроний саволларни бермоқдалар. Сер Арчибалд, сиз нима қилмоқчисиз? Ортингизда кимлар турибди?!

Арчибалд Мусо пошшога қараб хохолаб кулди.

– Сиз ажойиб экансиз! Ўйлаганимдан кўпроқ нарсани билиб олибсиз-ку! – деди. Кейин жиддийлашди, овозида таҳдид пайдо бўлди. – Сизнинг эсингиз жойидами, пошшом? Шундай хатарли маълумотларни йиғибсиз, ҳаёт учун хавфли хулосаларга келибсиз, қойил қолдим! Нима деб ўйлайсиз, энди келажакдаги режаларим ва сиз билмайдиган яна бошқа ишларим ҳақида сизга тик оёқда туриб, маълумот беришим керакдир!

Мусо пошшонинг ранги гезарди, кўзининг оқи қонталаш тусга кирди, асабийлигини енгил учун финжондаги сувдан ичди.

– Сер Арчибалд, керак бўлса, айтасиз! – деди шахд билан. – Мен эса сизни огоҳлантираман! Шайтонга хизматкорлик қилишни бас қилинг! Истеъфога чиқиб, Болқонни эса тезда тарк этинг! Мен бутун кучимни сизни тор –мор қилиш учун сафарбар этганман.

Мусо пошшонинг таҳдиди Арчибалднинг аччиғини келтирди, кибри кўзгалди.

– Эй Мусо пошшо! Икки қулоғингиз билан эшитиб олинг, майлими? Ёдингиздан кўтарилиб кетмасин, яна! – деди дарғазаб бўлиб. – Мутлақо тўғри фаҳмлабсиз! Болқон яқинда ёнади! Ҳамма бир-бирини отади, ўлдиради. Ҳеч ким омон қолмайди! Америка ва Россияга қарши бирлашиб, иттифоққа айланишни истаётган Европа яна Болқон билан овора бўлиб қолади. Мен эса бу йўлда насроний ва мусулмонлардан ҳамда маҳаллийчи аҳмоқлардан фойдаламан. Улар бир-бирларини қонларини тўкар экан, менинг қудратим ошади. Улар бир-бирларининг уйларини ёқар эканлар, бу оловда менинг қозоним қайнайди. Биласизми, пошшом, мен бутун Болқонни тўр билан ўрадим, ўтин ғарами устига ўтқаздим, ёқилғи сепдим, гугурт чаксам, кифоя!

Мусо пошшо сапчиб ўрнидан турди, тудию, чап кўкси санчди, нафас сиқди, столга суяниб, финжондан сувни охиригача симирди.

– Бундай типирчиламанг, пошшом, – заҳарханда қилди Арчибалд. – Сизнинг салобатингизга ярашмайди. Финжонни менга отиб ўтирманг, бу уят бўлади.

– Менга уятни ўргатма! Арчибалд, бутун дунёни сенга қарши оёққа қўяман! – деди Мусо пошшо.

– Бутун дунёни? Кулгимни қистатманг, пошшом! – деди Арчибалд лабини масхараомуз қийшайтириб. – Биринчидан, мени ҳеч қаердан топиб бўлмайди, иккинчидан, мени ўлдира олмайсиз, чунки сизни оилангиз билан

эртага кириб ташлашади. Дунё эса арзимаган нарсa учун оёкка туравермайди. Дунёни арзийдиган манфаатга ишонтириш осон эмас. Охирги гапим шуки, Болқонда, албатта, геноцид бўлади, давлатлар майдаланади, эски ҳукуматлар кетиб, янгилари – бизнинг ўйинимизни ўйнайдиганлари ташкил бўлади, иттифокқа бирлашаётган Европа, қадим олигарх, аристократ ва монарх сулолаларининг Европа бирлиги ҳақидаги хомхаёллари, шубҳасиз, чиппакка чиқажак. Бечора мусулмонлар бу қирғинда кўп азият чекишади, мен эса уларга ҳамдард бўлиб, қурол бераман, улар қурол билан кўпроқ қон тўкишади ва тагин менинг олдимда қарам бўлиб қолишади. Сиз эса буни кўра олмайсиз, бир соатдан сўнг ўласиз, чунки сув ичган финжонингизни заҳарлатиб қўйгандим.

Мусо пошшо оёқларидан мадори қочиб, иситмаси кўтарилганини, терлаётганини сезаётган эди. Бор кучини тўплаб, деди:

– Эй шайтоннинг қули! Эҳтимол, сен айтгандек бўлар, сен иблис минглаб одамларни васваса этиб, қонлар оқизарсан, Аллоҳ номи ила қасам ичаманки, албатта, бу қон ичида ўзинг чўкиб ўласан. Ҳар бир зулм учун ҳам, ҳар бир адолат учун ҳам Аллоҳнинг ҳисоби бор. Сен дунёда ҳадсиз хорлик чангалида ўласан, қиёматда жаҳаннамда абадий ёнажаксан!

Мусо пошшо қувватини жамлаб, ташқарига чиқиб, эшикни қарсиллатиб ёпди ва тез-тез қадам босиб дарвозадан чикди, уловга етиб бориб, ўтирди, ҳайдовчисига буюрди:

– Энг катта тезлик билан уйимга ҳайда!

Арчибалд Мусо пошшонинг юзида ажал белгиларини кўрди, бироқ рақибининг охирги гаплари уни мувозанатдан чиқарди. Гарчи, у ҳар қандай диний эътиқодга куфр келтириб яшаса -да, Мусо пошшонинг дунёдаги хорлик ва жаҳаннамдаги абадий азоб ҳақидаги таҳдиди уни кўрқитиб юборди. «Йўқ, ҳаммаси ёлғон! Дин – васваса, диндорлар галлициядаги тентаклар-ку! – деди ичида. – Аммо айтаётганлари рост бўлса-чи! Мумкин эмас, ёлғон! Башарти, рост бўлса ҳам, бизни гуноҳкор, деб дўзахга қарши уруш эълон қиламан!» Арчибалд ўзини шундай деб овутган бўлди -да, бақирди:

– Виски келтиринглар менга!

Мусо пошшо уйига келгани, хотини Зайнаб хонимга нималарни айтишга улгургани китобхонга маълум. Зайнаб хоним эса қирғиндан кейин беҳуш ўғли Умар ва неварасини ертўладан чиқариб олгач, сув пуркаб хушига келтирди.

Шифохоналар ҳам вайрон бўлган эди, шаҳарда қон ҳиди куюк иси билан қоришиб, анқиб кетди. Томоқлар, димоқлар бу ҳиддан бўғилди, тирик қолган аёллар шаҳар ташқарисидаги далага олиб чиқилди, тикилган чодирларга жойлаштирилди. Европанинг турли бурчакларидан, Туркиядан кўнгилли ёрдамчилар кўмакка етиб келдилар, мурдаларнинг шахсини аниқлаш, уларни кўмиш ишлари бошланди. Бу ишлар пайти ҳаммаёқ талатўп бўлди, ҳамма чарчаган, ҳамма асабий, ҳамма қайғуда, ҳамма кўрқувда эди. Болқонни ҳали

у нуқтасида, ҳали бу нуқтасида намоишлар, қуролли тўқнашувлар бошланди, кимлардир қасос талаб қилди, кимдир ҳукуматлар истеъфосини.

Гўё ҳамма айбдор, ҳамма жиноятчи эди, қўли қонга ботмаган одам қолмагандек туюларди. Зайнабнинг у кунлар изтиробидан ҳамма каби юраги санчади:

– Қуръонда Аллоҳ таоло марҳамат қилади: «Биз сизларни хавф-хатар, очлик, молларингизга, жонингизга, меваларингизга зиён етказиш билан имтиҳон қиламиз. Сабрлиларга хушхабарлар бўлсин! Улар бошларига мусибатлар келганда: «Биз Аллоҳникимиз ва, албатта, Унга қайтажакмиз!» дейдиганлардир. Уларга Роббиларидан нажот, раҳмат бор. Улар ҳидоят топганлардир!»

Бу Бақара сурасидаги ояти каримадир.

– Имтиҳон шундай оғир кечди биз учун, бироқ тоқатимиз уни кўтарди. Сабр қила олдикми, йўқми, билмаймиз, – деди Зайнаб хоним Анжелинага. – Ислом ягона яратган зот Аллоҳга таслим бўлиш динидир. Инсон, нафақат, Аллоҳнинг амру фармонларига, балки, тақдирига-да, таслим бўлмоғи лозим. Ана шундай мусибатлардан чин таслимиёт, чин иймон ўртага чиқади, ўзини намоён этади. Аллоҳ, шубҳасиз, нажот беради, ўз раҳматини ёғдиради, мусибатни мўмин учун енгиллаштириб қўяди, мусибат устидан мусулмонни музаффар айлайди. Бироқ мусибатни соғинмаслик лозим. Мусибат тиламаслик шарт. Аллоҳга дуо ила ёлвориб, ҳамиша нажот ва нусрат сўрамоқлик даркор. Зотан, мусибатлар бир тиғ, у кесган жойнинг чандиғи, албатта, сақланади.

Анжелина Зайнаб хоним суҳбатидан сўнг чиндан паришон бўлди. У ўзи турган бу яшил маскан, суҳбатлашаётгани одамларнинг тарихида бу қадар улкан фожиалар борлигидан бир ҳайрат баробарида қўрқувга тушиб юраги орқага тортса, шунча йўқотиш ва изтироблардан кейин ҳам қаддини тик тутиб, ибодат тўла нурли ҳаётини Роббисига шукрона ила кечираётганларидан уларга эҳтироми кўпаярди.

– Келинларингиз тақдир қандай кечди? – деб сўради Анжелина.

– Келинларимни узатдим, – деди Зайнаб хоним. – Йўқ дейишларига кўймадим. Аёлнинг дини олдидаги бурчи ўлган эри ва болаларига мотам тутиб, умрини исроф қилиш эмас, балки, солиҳ бир мусулмонга, хоҳ биринчи, хоҳ иккинчи хотин сифатида турмушга чиқиб, фарзанд дунёга келтириб, тарбиялашдир, Ислом учун етук мусулмонни камол топтиришдир. Мен шундай тушунаман. Шайтоний туйғуларга, тушкунликка алданиб, ўзини жабрдийда кўрсатиб яшайдиган аёлларнинг кучли бўлишларини истардим. Бундай кучнинг манбаи эса Исломдир, соф Иймондир.

Анжелина учун бу янги мезон эди. У ўқиган фалсафа китоблари ўзинг учун яша, деб уқтиради. Зайнаб хоним эса бошқа бир ҳадафни, умр ва жонни бахшида этишга арзийдиган Юксакликни кўрсатаётир. Хоним Анжелина учун мавҳум бир руҳоний мулкнинг маликаси ўлароқ туюлди; бу малика ўз мулкида зерикмаяпти, шикоят этмаяпти, у ҳаловатда, таърифга сиғмас

сакинатнинг тахтида улуғвор яшамоқда. Анжелина айнан ана шу руҳоний мулкка мансуб бўлишни истай бошлади.

У ишига қайтди, лойиҳадаги фильм суратга олинди, намоиш этилди. Анжелина яна жўшқин ҳаёт бағрига кирди. Зайнаб хоним суҳбатининг таъсири хиралашди. Бироқ Анжелина хиёнатга, қайғуга дуч келганида Зайнаб хонимни, унинг гапларини беихтиёр эсларди. Бир неча фильмлардан кейин галдаги лойиҳа Анжелинада ўзгача иштиёқ уйғотди. Бу Ўрта Осиёдан Ҳиндистонга бориб, салтанат қурган Муҳаммад Заҳириддин Бобур исмли мусулмон подшоҳи ҳақидаги йирик лойиҳа эди. Анжелина ижодий гуруҳ билан подшоҳ Бобур ва унинг сулоласи ҳақида бир неча қисмли илмий фильм тасвирга олиш учун Ҳиндистонга учиб кетди. Бу янги саҳифа. Анжелина кўп таъсирлантирган, ҳатто, уни йиғлашга мажбурлаган воқеалар Ҳиндистонда кутаётганидан у мутлақо беҳабар эди шу онда.

ЎН ОЛТИНЧИ БОБ

...Абдуллоҳ текширувга ҳаммадан кейин оқсоқланиб чиқди. Айдар, Найнов ва Олифтаннинг қаторида сафга турди. Текширувни олти миршаб ўтказар экан. Улар исковуч ит ҳам етаклаб олишган эди. Икки миршаб исковуч ит билан камерага кириб кетди. Миршабларнинг каттаси буюрди:

– Ҳамманг кийимингни еч!

Абдуллоҳ кўрдики, шериклари бир зумда лунгидан бўлак ҳамма либосларини ечишди.

Миршаблар ҳар бир маҳбуснинг исм-шарифларини ўқиб, йўқлама ўтказдилар. Абдуллоҳнинг наздида ҳамма миршаблар бир хил эди, гўё уларнинг ҳеч бирида бирор хос фарқ йўқ. Аслида, қамоқ кўрмаган инсон учун дастлаб шундай туюлади.

– Қандай муаммолар бор? – сўради бир миршаб. Маҳбуслар бир овоздан:

– Муаммо йўқ! – дейишди ва жўр бўлиб бақирди. – Буюк Хитой, олға бос! Буюк Хитой, олға бос! Коммунизм, олға бос!

Миршабларнинг каттаси маҳбусларга рухсат беришга шошмаётган эди. У ҳар бир маҳбуснинг яланғоч танасига диққат билан разм солди, Абдуллоҳнинг рўпарасида тўхтади.

– Менимча, янги маҳбусимизда муаммо бор, – деди елимтаёғи билан унинг танасини кўрсатиб. – Бу ўртоқнинг баданида кўкармаган жой қолмабди-ку! Башара ҳам шишиб кетибди! Бу нимаси?

Абдуллоҳ каловланиб қолди. Чунки миршаббоши саволни азбаройи ғамхўрликдан эмас, мазах қилиш мақсадида бераётгани унинг афтидан, овоз оҳангидан маълум. Камерадаги олишувни айтишдан қандай наф? Уларнинг ўзига ҳаммаси аён-ку!

– Янги маҳбус йиқилиб тушган, – деди Айдар.

Миршаббоши Айдарга қаради:

– Йиқилиб тушган?! – маҳбуснинг гапини худди ажабсингандек такрорлади. – Ёмон йиқилибди-да! Қаерда йиқилдинг, эй маҳбус?

Абдуллоҳ дам миршаббошига, дам Айдарга қаради. Бу ўйиндан асаби бузилаётганини сезди.

– Тегирмоннинг паррагига йиқилибди, – деди Айдар яна. – Шунинг учун, танасида кўкармаган жой йўқ.

– Шундай демайсанми, ахир, – деди миршаббоши хотиржам бўлгандек. – Қамоғимизда тегирмон йўқ, демак, бошқа жойда йиқилган.

У шундай деб маҳбусларга камерага қайтиш учун рухсат беришга чоғландию, тўсатдан яна бир нима эсига келди.

– Менга қара, янги маҳбус, – деди Абдуллоҳга.

– Қамоқ қоидаларини билиб олдингми? Шиорларни ёдладингми?

– Ўргатамиз, яхши билиб олади, – деди Айдар.

– Жуда соз, – деди миршаббоши таҳдидомуз, Абдуллоҳдан кўз узмай. – Камерага кир ҳамманг!

Камеранинг темир эшиги занжирлангач, Айдар ўрнидан туриб Абдуллоҳнинг қаршисига келди.

– Ҳа, ботир! – деди тиржайиб. – Даминг жуда баланд-ку!

– Сенлар билан очиқ гаплашаман! – деди Абдуллоҳ ўзини йўқотмай. – Эркакка ўхшаб гаплашиб олишимиз керак.

– Нима, сен зўрмисан? – хезланди Айдар.

– Зўр эмасману, мени дўппослайман, десанглар, кафолат бераман: учовингдан бирингни шу ерда ўлдираман! – деди Абдуллоҳ кўзи қонга тўлиб. Унинг шу туриши ҳужумга шайланган илонга ўхшарди. – Сенлар шоқолдек тўдалашиб урушар экансанлар. Бир кишига уч киши! Ўзларинга шуни раво кўряпсанларми?

– Ақлимисан? Шу қадар ақлимисан? – деди Айдар. Унга Абдуллоҳнинг гапи наштардек ботган эди.

– Ҳа, ақлиман! – деди Абдуллоҳ паст кетмай. – Жуда ҳам ақлиман!

– Аҳмоқ ўзини ақли, дер экан, – деди Найнов.

– Аҳмоқ кўчада, – деди Айдар Найновга. У бир нималарни ўйлаб улгурган эди. Шунинг учун, Абдуллоҳга илжайиб ўгирилди. – Одатда, кўпчилик янги маҳбуслар қопдаги мушукдай питирлайди. Мушт уришинг шарт эмас, бир марта сўксанг, хизматингга шай бўлишади. Сен эса қайтмас экансан! Юрагинг бор экан.

– Бир бошга бир ўлим! – деди Абдуллоҳ. У ҳамон ҳимоя ҳамда ҳужумга шай эди.

– Гап йўқ! Эркак экансан, – деди Айдар. – Сенга тан бердим. Энди камеранинг тенг ҳуқуқли аъзосисан.

Найнов ва Олифта Айдарнинг бу ҳимматидан ҳайрон ҳолда бир-бирларига қараб қўйишди.

– Сендан бир илтимосим бор, фақат тўғри тушун, майлими? – деди Айдар.

– Қандай илтимос? – сўради Абдуллоҳ.

– Намозни ишора билан ўқийсан, чунки қамокда ибодат тақиқланган. Намоз ўқишинг ҳамон сени маъмурият жазолайди. Бизни ҳам. Ишора билан ибодат қиласану, савол –жавоб бўлса, намоз ўқимаяпман, дейсан, – тушунтирди Айдар. – Акс ҳолда, сени намоз ўқиш тугул, оёқда туролмайдиган қилиб қўйишади. Бизнинг камерадан бошқа жойга ўтсанг, гапингни эшитиб ҳам ўтиришмайди.

Айдарнинг овози мулойим ва самимий эди, гўё. Абдуллоҳ бу илтимосни қабул қилди.

– Яхши. Энди бир аччиқ чой ичайлик, – деди Айдар ва эшикка бориб, тақиллатди. Дарча очилмади, балки эшик очилди.

Навбатчи миршаб кўринди:

– Айдар, бу ёққа чиқ! – деди у. Айдар камерадошларига ҳозир қайтаман, дегандек кўлини кўтариб қўйди-да, эшикдан чиқди. Уни миршаббошининг хонасига олиб боришди.

– Айдар, янги маҳбусга кучинг етмадими? – деди миршаббоши Айдар кириши ҳаманоқ.

– Ўлдиришга кучим етади, – деди Айдар дарҳол. – Аммо итдай қайсар экан. Эшакдай оёғини тираб турибди. Бўйсундира олмадим. Ўзингиз ўлдирма, оёқда юрсин, дедингиз. Рухсат берсангиз, тиз чўктираман. Бироқ унда у ўлган бўлади.

– Йўқ, ўлдирма. У ўзини қандай тутяпти, бирма-бир айт-чи, – сўради миршаббоши.

– Уриб, ичини тўқдим, лекин дадил, – деди Айдар. – Бир бошга бир ўлим, дейди. Ишора билан намоз ўқишга кўндирдим.

– Майли. Эрта-индин унинг тергови бўлади, тезда суддан насибасини олиб, жамлоққа юборилади. У ерда худо дейиш тугул худонинг кимлигини унутади. Бироқ террористни ўз ҳолига ташлаб қўя олмаймиз.

– Нима қилишим керак? – сўради Айдар.

– Эрталабдан кечгача беҳаё ҳикояларга зўр берасанлар, – йўл-йўриқ берди миршаббоши. – Фоҳишалар ҳақида тинимсиз гапирасанлар. Айниқса, намоз ўқишни бошласа, кўпроқ сўкининглар. Ҳамманг овқатни чап қўлда енглар. Сигаретнинг кўтини кўтига улаб чекинглар. Камерани тутунга тўлдириб юборинглар. Сигарет чекмаган пайтларингда нос чекиб туфла. Анави художўйга ҳам севган қизи ёки ўйнашлари ҳақида савол беринглар. Мени тушундинг-а?

– Албатта, – ҳиринглади Айдар.

– Бу ишни қойиллатамиз. Лекин сигарет, нос, чой керак.

– Ундан хавотир олма, – деди миршаббоши ва тортмасидан бир елимхалта тамаки ва носни олиб, Айдарга сурди. – Мана, тамакини қоғозга ўраб чекасанлар, нос ҳам етиб ортади. Чойни эса навбатчидан сўрайсан.

– Раҳмат, бошлиқ, – деди тамаки ва носни олиб оғзи қулоғига етиб Айдар ва хонадан чиқди.

Айдар камерага катта ишни дўндиргандек керилиб кириб келди.

– Тамаки, нос, – деб иккита елимхалтани деворга ва ерга пайвандлаб маҳкамланган столга қўйди. – Миршаббошидан ундирдим. Йигитларга бер, дедим.

Абдуллоҳ зикрда эди. Айдарга эътибор ҳам бермади. Эшик очилди ва миршаб чақирди:

– Найнов!

...Найновни ҳам миршаббоши хузурига келтирдилар. Миршаббоши Найновга савол берди:

– Камерада нима гап?

– Террорист ўзиникини қўйди, – деди Найнов норози бўлиб. – Айдарнинг унга кучи етмади. Ҳатто, намоз ўқишига рухсат берди.

– Намозга рухсат берди?! – хайрон бўлди миршаббоши. – Яна нима гап?

– Террористни нима учун эркалаяпмиз? Шунга тушунмаяпман! Унинг журъати жуда баланд, – деди Найнов.

– Ҳеч ким эркалаётгани йўқ, – деди миршаббоши. – Ҳар бир ишнинг ўз вақти бор. Сенларга жиддий топшириқ: террористни жиғига тег, унга ёқмайдиган ҳамма ишни қил. Камбағални урма-тепма, ёқасини йирт.

– Агар менга айтсангиз, у душманнинг тезда эсини киритаман.

– Қизишма, – деди миршаббоши. – Сенга жиддий бир гапни айтай. Сен билан қиладиган ишларимиз кўп. Сен давлатга катта хизматлар қилишга қодирсан. Шунинг учун, шошма. Бу террорист оддий нусха эмас, у чет эл ватандоши. Шу боис, уни ортиқча калтаклай олмаймиз. Фақат рухий синдиришимиз керак. Қонун билан уни эзамиз. Тушундингми?

– Тушундим, – деди Найнов.

– Судинг ўтгач, жамлоқда ҳам яхши яшашингга шароит ҳозирлатиб бераман, – ваъда қилди миршаббоши, – сени унутиб қўймайман.

– Раҳмат, бошлиқ, – миннатдор бўлди Найнов чиқиб кетаркан.

Миршаббоши Олифтани чақиришни лозим топмади, бироқ Абдуллоҳ Ёрқин билан суҳбат ўтказмоқчи эди. Навбатчи миршаб Абдуллоҳни етаклаб келди. Абдуллоҳ қўлини орқасига қўйиб, эшик олдида миршаббошига қараб туриб қолди. Миршаббоши эса худди хонада ҳеч ким йўқдек қандайдир қоғозларни титкилаб ўқий бошлади. Бир неча дақиқани ўтказиб, Абдуллоҳга қаради.

– Махбус, ўзингизни таништиринг, – деди.

Абдуллоҳ исм-шарифини айтди.

– Шинжон провинцияси фуқаросимисиз? – деб сўради.

– Йўқ, – деди Абдуллоҳ.

– Қаернинг фуқаросисиз?

– Туркия Республикаси ватандошиман.

– Фахрланасизми бу билан?

– Албатта, – деди ишонч билан Абдуллоҳ.

– Ўз ватанингизга хоинлик қилиб, қочиб кетгач, фахрланасиз-да, бошқа нима ҳам қилардингиз! – деди нафрат билан миршаббоши. Абдуллоҳнинг миясида ҳарорати ошди.

– Туркия ҳам, уйғур ҳам қондош, – деди асабийлашиб. – Бири оға, бири ини. Ўртада ҳеч қандай хиёнат йўқ!

– Жуда ҳам ақлли экансизми! – ҳиринглади миршаббоши. Бу ҳиринглаш замирида ваҳшийликнинг хиди анқирди. – Сиз қамоқ қондасини билмайсизми?

– Билмайман. Қандай қоида? – деди Абдуллоҳ.

– Миршаббнинг ҳузурида ўзингизни тўлиқ танитишингиз шарт, – деди миршаббоши.

– Буни ҳеч ким айтмади, – деди Абдуллоҳ.

– Айтишади, жуда тушунтириб айтишади, – деди миршаббоши. – Қандай жиноят билан келдингиз?

Абдуллоҳнинг энсаси қотди, миршаббоши ҳамма гапдан хабардор эканлигига унинг ишончи комил эди. Била туриб сўраш, албатта, масхара ва ерга уриш эканлиги аниқ. Шундай бўлса-да, ўзини қўлга олиб жавоб берди:

– Муштлашув.

– Қандай муштлашув? – анқовсиради миршаббоши.

– Мазлум уйғурни ҳимоялаб, золим хитойни урдим. Шунга қамашди, – деди Абдуллоҳ.

– Бу жиноятингиз учун неча йил қамоқда ўтиришингизни биласизми? – деди миршаббоши.

– Мен жиноят қилмаганман, – деди Абдуллоҳ кескин. – Мен ҳимоячи талаб қиламан!

– Ҳимоячи? – ҳайрон бўлди миршаббоши.

– Ҳа, мени судсиз бир неча кунки, ушлаб турибсиз! – деди Абдуллоҳ. – Мен уйимга хабар беришим керак.

– Суд?! – миршаббоши бу сўзни умрида илк марта эшитаётгандек эди. – Ҳуқукий, қонуний ишлардан хавотирланманг, маҳбус. Биз бундай ишларни жуда маромига етказамиз. Терговчиларингиз келса, қолган талабларингизни айтарсиз.

– Мен бу ерда на қонунни, на ҳуқуқни кўрмайпман! – деди Абдуллоҳ.

– Куйинманг, маҳбус, – таскин берди миршаббоши. – Бу ерда кўрганларингизнинг кўпини кўрмайсиз. Кўрмаганларингизнинг эса жуда кўпини кўрасиз. Энди эса камерангизга боринг-да, терговчингизни кутинг.

– Ҳибсга олинганим ҳақида оиламга хабар беришингизни талаб қиламан! – деди Абдуллоҳ оёқ тираб.

– Сиз бу ҳаётда талаб ва истакларсиз яшашни тезда ўрганиб кетасиз, маҳбус, – файласуфлик қилди миршаббоши. – Сизга жуда фойдали маслаҳатни бераман, олинг ва фойдаланинг, майлими? Ўнг қулоғингиз билан ҳам, чап қулоғингиз билан эшитинг: икки жағ орасидаги лахтак гўштни кўп ишлатманг. Тартибга бўйсунинг. Исён қилманг. Тортишманг, акс ҳолда,

халок бўласиз. Бу ерда манаман, деган паҳлавонлар ер чизади, йўлбарсман, деганлар сичқон бўлиб чийиллайди. Айтган ҳар бир гапингиз, қилган ҳар бир ишингиз бошингизга шундай балоларни келтирадики, туғилганингизга пушаймон бўласиз. Осмондаги худойингизнинг бу қамокда гапи ўтмайди, дуоларингиз шу қамок деворлари ичида қолиб кетади. Бу жирракилингиз билан ҳамон тирик эканингизга ҳайрон қолинг. Шундоқ ҳам, сиз катта хавф остидасиз!

Абдуллоҳ миршаббошининг таҳдидларидан кулгиси келди, қасдлашиб кулмоқчи эди, кула олмади. Лекин гапирди:

– Мени кўрқитманг!..

– Биз кўрқитмаймиз, ишларимизни кўриб, ўзингиз кўрқасиз. Боринг камерангизга, маҳбус!

Миршаббоши жуда мулойим, ҳатто, бироз чўзиброқ сўзларкан. Абдуллоҳни бир ой ичида ҳеч ким йўқламади. Бир ой унинг учун жуда оғир ўтди: камерадошларининг беҳаё гапларидан кўнгли айнаиди, улар эса бу масалада сира тўхтамас эдилар, мана шундай бузук гаплар ичидан чиқаётган бу одамлар Абдуллоҳнинг кўзига шу қадар жирканч туюла бошладики, уларга на амри маъруф, на наҳйи мункар кор қилмаслигини англади. Бундай шалоқ сўз одамлар, бундай фасод фикрли каслар, бундай ахлоқсиз кимсалар билан бир ҳаводан нафас олиш жаҳаннам азоби каби туюлди, шубҳасиз, бу тоифа тубанларнинг қўлидан ҳар қандай ёвузлик, ҳар қандай пасткаш ишлар келишига ишонмоқ мумкин. Абдуллоҳнинг хавотири оиласидан эди: отаси не аҳволга тушди экан? Онаси-чи? Агар узоқ йилга қамалиб кетса, завжасининг холи не кечаркин?

«Тақдирнинг яхшиси ҳам, ёмони ҳам Аллоҳдандир! – дер эди хаёлан ўзига Абдуллоҳ. – Аллоҳдан келадиган ҳар қандай қадар ишига рози бўлиш банданинг адабидир. Аллоҳим, менга хайрлар йўлла! Мени ношукурларинг сафидан айлама, Роббим! Иймонимни саломат қил, агар Сен ёрдам бермасанг, менинг ҳолим вой! Аллоҳим, гуноҳларим беҳад кўп! Мени кечир ва бошимдан бу мушкулотни кўтар!»

Бир ой ичида Абдуллоҳнинг танасидаги калтак излари батамом йўқолди. Буни миршаббоши ҳар куни текширди. Унинг ўзи тиш ювадиган пастанни берди ва кўкарган жойларга суришни буюрди. Абдуллоҳ шундай қилди. Камерадошларнинг ахлоқсиз суҳбатлари, ахлоқсиз саволлари бир жиҳатдан уни кўп беҳузур этса, бошқа томондан аср вақтидан то ярим тунгача давом этадиган нолаю фарёдлар эзиб юборди. Орада Олифтани олиб кетиб, ўрнига ёшроқ йигитни келтиришди. У амакисини пичоқлаб қўйибди.

– Эшагим амакимнинг боғига кириб, экинларини еб қўйди. Амаким эса мени ҳақоратлади. Жаҳлим чиқиб юрагига ошпичоқ тикиб қўйдим.

Боланинг ёши йигирма иккида эди. Жиннидек ўтирарди. Айдар ва Найнов эса унинг устидан кулишди:

– Ҳаммасига эшак айбдор! – деб ҳукм қилди Найнов.

– Эшак қочган, – хохолади Айдар. – Қидирувда!

У болани олиб кетишди. Унинг ёшидаги яна бир йигитни шу камерага қамадилар. У эса шериклари билан олтмиш ёшли чолнинг уйига ўғирликка кирибди. Чолни уйида йўқ, деб ўйлашибди, афсус, уйида экан. Уйғониб қолган экан, гулдон билан бошига уриб тинчителишибди.

– Хафа бўлма, – деб унга таскин берди Айдар. – Мен ўн олти ёшимда биринчи марта одам ўлдирганман. Қорнига ўроқ санчганман. Қамалиш масаласида тажрибам ошиб кетди. Қўрқадиган жойи йўқ.

– Қамоқ биз учун уй, – деб мақтанди Найнов. – Кўчага чиқсак, уйдан ҳайдалган одамдай ҳис қиламан ўзимни.

– Сенга ҳам бу жой ёқиб қолади, – деди Айдар.

– Йўғе, – йигитча бу гаплардан қўрқиб кетди. – Адвокатларим бор. Энг кам муддатни олиб беришади. Қамоқдан чиқсам, ҳалол яшайман.

– Хихихи! – хиринглади Найнов.

– Вохахaha, – ётиб қорнини чангаллаб кулди Айдар. – Ҳали қамоққа кирмабсан, дунёга келмабсан! Бўйнингга яна беш-ўнта жиноятни қўйишади, ҳаммаси зўр бўлади!

– Адвокатлари кам муддат олиб берармиш! – кулгидан ўзини тўхтата олмасди Найнов. – Адвокатлар бор-ку!..

У шундай деб сўкинди.

Йигитчанинг ранги оқариб гапиролмай қолди. Абдуллоҳ эса бирор суҳбатга аралашмай жим ўтирарди. Икки кундан кейин йигитчани аср вақти терговга чақирди.

– Адо бўлади, – фол очди Найнов. – Ё калтак ейди, ё ҳамма жиноятни бўйнига олади.

– Калтак ҳам ейди, тан ҳам олади, – деди Айдар бепарво.

Одатдагидек, фарёдлар ертўладан чиқиб, қамоқ деворларига урилиб, тепага ўрларкан, Абдуллоҳ қайси чинқирик анави йигитчага тегишли эканлигини билмоқчи, хаёлан унга ҳамдард бўлмоқчи эди. Вақт хуфтондан ошди. Ухлаш буйруғи берилди. Шу пайт камера эшиги очилди ва йигитчани ичкарига итариб юборишди. У эмаклаб кирдию, бетон полга ётиб қолди.

– Ҳей, тура оласанми? – деди Айдар ётган жойида ёнбошлаб. Абдуллоҳ тепадан тушди,

Найнов ўз ўрнини йигитчага бериб туришга қарор қилди: биргалашиб уни ётқизишди. Йигитчанинг оёғи даҳшатли даражада қонталаш бўлиб шишиб кетган, ўзи эса иситмаси кўтарилиб:

– Урманг! Урманг! Тан оламан, урманг, – деб йиғламсираб алаҳларди. Алаҳлаганда эса овози шивирлаб чиқарди.

Абдуллоҳ тепа ўринга чиқиб ётаркан, уйқуси қочди.

«Аллоҳим, бу азоблар қачон тугайди?» – деди ичида. Унинг руҳи синаётганди, қалби умидсизланиб, кўзлари қувончни унутди. Эрталаб йигитча оёққа турди. Текширувдан кейин Айдар уни гапга тутди.

– Нима бўлди? – деб сўради.

– Менга бошқа яширган жиноятларингни айт, дейишяпти, – деди у хазин. Йигитчанинг руҳи батамом синиб, на курашишга, на ўзини ҳимоя қилишга кучи ҳам, ишончи ҳам қолмагани кундай равшан эди. – Бошқа жиноятим йўқ-ку, ахир. Ўртоқларимга эргашиб, шу уйга киргандим-да.

– Майли, сиқилма, – таскин берди Найнов. – Яширганинг бўлса, айтавер ўзингга яхши бўлади.

– Нимани яшираман! – деди йигитча кўркувга тўлиб.

– Унда бошқа осон йўли бор, – деди Айдар. – Хоҳласанг, айтаман, калтак еб юрмайсан.

– Қандай йўл? – танига жон киргандай бўлди йигитчанинг.

– Терговчига: «Оға, қайси жиноятларни тан олай? Қандай қоғозларга қўл қўяй? Фақат мени урманг», дегин. Майлими? – тушунтирди Айдар.

– Нега, ахир... Бу ёлғон бўлади-ку, – деди йигитча кўзлари пирпираб.

– Нима ўзи рост? Дунёда ҳамма нарса ёлғон, укам, – деди Айдар. – Шундай қилсанг, кўп фойдалар топасан. Калтак тўхтайдди, бу бир. Айбларингга иқдор бўлганинг учун камроқ йилга қамаласан, бу икки.

– Адвокатларингдан шимилдирик ҳам кутма, – деди Найнов. – Сен ўзингга фақат ўзинг ёрдам бера оласан.

– Бу уч, – деб қўшиб қўйди Айдар.

Йигитча ўйланиб қолди. Эртаси куни уни яна чақиришди. У бу сафар чехраси очилиб қайтиб кирди:

– Терговчи гапимдан хурсанд бўлди, – деди у. – Эркак экансан, деб ширинлик билан мени сийлади. Мен ҳар қандай қоғозга қўл қўяман, дедим.

Қисқа вақт ичида йигитча Айдар ва Найнов билан чиқишиб кетди, ўзи сигарета чекаркан, улардан тамакини қоғозга ўрашни ва нос отишни ўрганиб олди. Беҳаё ҳикоялар эса уни жуда мафтун қилди. Абдуллоҳ бу ҳолнинг чорасиз гувоҳига айланаркан, иблис ҳийласининг бу қадар турфалигини кўриб, ўзи учун тинимсиз истиффор айтарди. Шу тариқа, бир ой ўтгач, уни расмий терговга чақиришди.

– Келинг, – деди терговчи. Унинг ёнида бир кекса киши ҳам бор эди. – Мен терговчингизман. Бу киши адвокатингиз.

– Салом, – деди адвокат очиқ чехра билан қўл узатиб. – Исмим Тублибек. Сизнинг ҳимоячингизман. Менинг ҳақимни давлат тўлаяпти.

– Шундай, – деди терговчи.

– Давлатимиз терговда ҳам, судда ҳам адолат, конун бўлишини истайди. Сиз чет эллик экансиз. Адвокатга пул беролмайсиз. Шунинг учун, Тублибек оға сизни давлат ҳисобидан ҳимоя қилади. Энди терговни бошласак ҳам бўлади.

– Ҳа, ҳа, албатта, – деди адвокат Тублибек. – Қани, ҳимоямдаги маҳбус Абдуллоҳ Ёркинга қўйилаётган айблов билан таништиринг-чи.

– Сиз Абдуллоҳ Ёркин, – деб гап бошлади терговчи. – Хитой фуқаросини сабабсиз уришда, қасддан тан жароҳати етказишда

айбланмоқдасиз. Энди ишга ойдинлик киритиш учун сиз билан ҳар бир ҳолат юзасидан суҳбатлашамиз.

Абдуллоҳ ўзига қўйилаётган айбловлар ичида сиёсий айблов йўқлигини билиб, беихтиёр хотиржам тортгандек бўлди. У хитойликни сабабсиз урмаганини тушунтирса, озод бўлиб кетадигандек эди, гўё.

Кутилмаган қайғу инсонни бир тола нурга ҳам қуёшга талпингандек талпинтиради. Аммо бу нур эмас, йилтираётган муз бўлса-чи!?

ЎН ЕТТИНЧИ БОБ

– Европада Европа халқи учун ҳуррият бор, адолат бор, – деди Мубина хоним, яъни собиқ Анжелина. – Ҳукумат тепасидаги сиёсатчиларнинг худбинликларини инкор этмайман. Бироқ халқ демократияга ишонади. Меҳнат ва иқтидор муносиб баҳоланади. Шарқ одами учун ғайритабиий туюладиган ўзсеварлик бу ерда жуда ҳам табиий. Кайфиятинг, хоҳишларинг, фикр ва сўзларингга ўзинг эгалик қиласан. Бошқаларда ҳам бу эгалик ҳуқуқи бор. Унга дахл қилмайсан. Ана шу бош қоида.

Мен Шарқнинг мусулмонлар кўп яшайдиган ҳудудларида бўлганимда уларнинг Европа ҳақидаги қарашлари икки хил эканлигини кўрдим. Бир тоифа одамлар Европани нуқул танқид қилади. Ҳолбуки, уларнинг бирортаси бизнинг Ватанда яшамаган, саёҳат ҳам қилмаган. Бу танқид ҳукмрон ҳукуматнинг бир ёқлама мафкурасининг меваси, холос. Бундай мафкуралар, одатда, миллионлаб одамларнинг манфаати, эркини ҳимоя қилмайди, балки, давлат тепасидаги гуруҳларнинг шахсий фаровонлигини таъминлайди.

Одамлар қулоқлари билан шундай катта даъволарни эшитадилар. Улар эшитишга мажбур этиладилар. Мафкуранинг баланд овози чор-атрофни шу қадар қоплаб оладики, қулоқлар батанг бўлади. Инсонлар, натижада, шахсий ҳаётларида на фаровонлик, на ҳурриятни кўрмасалар-да, руҳиятларига ғалати, ҳеч тарқ этмайдиган кўрқув сингиб кетса-да, ўзини бахтли яшаётган ишонади, умрини бахтли яшаётгани ҳақидаги аргументларни излаш билан ўтказиб юборади. Европада эса одамлар бахтли ёки бахтсиз эканликлари ҳақида кўп ҳам бош қотиришмайди. Улар учун, ўзлари истаган ишни қила оляптиларми, шу муҳим. Зотан, сенга бу масалада ташқи тўсиқ йўқ. Давлат ҳам халқ учун шароит яратиб беряпман, беҳаёларча деб кўксига уравермайди, бунинг имкони йўқ. Чунки ёлғон гапирса, халқ ҳукуматнинг эсини киритиб қўяди. Чунки давлатнинг мажбурияти шу. Ҳукуматнинг яккаю ягона вазифаси шу. Агар ҳокимият шу вазифасини бажара олмаса, исталган одам унга қарата: “Ҳей ҳукуматдагилар! Ишларингни эпложмаяпсизлар, кани, ўрнингизни эплайдиган одамларга бўшатиб беринглар!” – дейишга ҳаққи бор. Бу сира ҳам ажабланарли ёхуд кўрқинчли ҳолат эмас. Шарқда, Осиёда эса буни ҳеч ўзларига сингдира олишмас экан, айниқса, мусулмонлардан иборат мамлакатларда ҳукуматдан яхши ишлашни талаб

қилганларни жазолашади, ҳолбуки, улар Европадаги каби ҳукуматдан истеъфо сўрашмайди ҳам.

Кейинроқ Ислом тарихини батафсил ўрганиб, биздаги бу эркинлик Ислом таълимотининг асоси эканлигини кўрдим. Гап шундаки, пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдан кейинги Абу Бакр, Умар, Усмон, Али розияллоҳу анҳу даврларида уларни, жамиятнинг саъвияли инсонлари, агар адолат қилмасанг, сени ўлдирамиз, деб огоҳлантиришган. Оддий одамлар давлат раҳбарининг қарорига, агар унда хатолик бўлса, эътироз билдиришган. Бу учун ҳеч ким қораланмаган, аксинча, олқишланган.

Европа Исломнинг шакли, қолипи билан ўз ҳаётини курди. Бироқ Ислом ақийдасини қабул этмади, ақийдасиз исломий қолип Европани ҳуррият ва адолат ўлкасига айлантирди. Шарқ ва Осиё эса исломий ақийдани ҳам, исломий қоидаларни бузиб юборди. Майли, бу чуқур масала. Кўп жиҳатлари бор, кейинроқ тўхталамиз.

Европага нисбатан шарқликларнинг яна бир муносабати буткул тақлиддан иборат. Кўп Осиё одамлари парвоналар чироққа қандай талпинса, Европага шундай талпинади. Европага эргашади. Ажабланарли жиҳати шуки, осийликлар ҳам, шарқликлар ҳам Европага энг биринчи бўлиб, кийинишда, маиший турмуш услубларида тақлид қилишади. Шахсан, бу менга бироз эриш туюлади. Ахир, Европа халқи очиқ кийинса, столда овқатланса, ички, интим ҳаётида қандайдир қоидаларга амал қилса ёки бир жинсли никоҳни тасдиқласа, шуларни бутунича қабул қилсангиз, Европадек тараққиётга эришиб қолмайсиз-ку!

Мен ўз ўлкамнинг Ер юзининг бошқа ҳудудларидан устунлигини тақлиддан йироқлигида, одамлари ўз ичидагини борица тақдим этишида ҳамда инсонлар ўз миллатдошлари устидан ҳукм юритишга интизмасликларида, деб биламан. Чунки шу асосида ҳамма ютуқни қўлга киритиш мумкин. Осиё мусулмонлари эса аксинча: улар, нима учундир, қудратлиларнинг хоҳиши учун яшашади, бошқаларнинг олдида муте ҳолда турадилар, ошкор этолмаган истакларини пинҳона амалга оширишга уринишади. Ҳолбуки, тилларида ёлғиз Аллоҳнинг розилиги ҳақида гапиришади. Аслида, инсон ёлғиз Аллоҳнинг розилиги учун яшаганида Ер юзида заррача зулм бўлмасди, бирор одамнинг кўзидан бир томчи ёш беҳуда тўкилмасди, ҳатто, чумоли ҳам оёқ остида қолиб эзилмасди, чунки Ислом нафақат одамзоднинг, балки, жонли ва жонсиз жамики мавжудотнинг ҳуқуқини, ҳурриятини мукаммал ҳимоялайди. Шундай ҳимоялайдики, бировнинг ҳаққини адо этиш билан бошқанинг ҳаққи поймол бўлмайди. Башарти, инсонлар Исломда яшайпман, деб ҳаётларига Исломни татбиқ этмасалар, тилларида диёнатдан сўзлаб, дилларида хиёнатни одат этсалар, уларнинг устидан зулм тошлари ёғади, золимлар ҳамиша қойим бўладилар. Чунки бу Аллоҳнинг қонунини ўйин қилишдир. Аллоҳ Ўз Қонунини ўйин қилганларни эса, албатта, жазолайди. Масалан, золимларнинг қўли билан.

Менга Ўрта Осиёда туғилиб, Ҳиндистонда салтанат барпо этган бир подшоҳ тарихи ҳақида айтишди. У ҳақдаги илмий фильм лойиҳаси тасдиқланибди. Мен сценарийнавис ўлароқ бу подшоҳ тарихини ўқишга киришдим. Унинг исми Муҳаммад Заҳириддин Бобур эди.

Юқорида айтганларимнинг аксари подшоҳ Бобур фаолиятига ҳам тегишли, чунки у Исломнинг асл қудратини ўрта асрларда намоиш эта олган кам сонли ҳукмдорлардан биридир.

У ҳақида сизларга батафсил гапиришга вақт етишмайди, бироқ бир неча муҳим нуқталар борки, шу нуқталар сабабли мен Бобуршоҳга маҳлиё бўлдим. Бу Бобуршоҳнинг тугамас шижоати, қатъий иродаси, ақлни лол этадиган ғайратидир.

Унинг таржимаи ҳолига боқиб, чинакам Эрни, мухлис мусулмонни, Роббисига боғланиб, Ундан чексиз қувват олишга эришган Бандани, буюк мақсад йўлида ўзини қурбон этишга тайёр Улкан Шахсиятни кўрасиз. Унинг ўткир ақли, мустаҳкам эътиқоди, беҳад кенг тафаккури, кучли хотираси, сиёсат ва ҳарб илмидаги маҳорати сабаб мен Бобуршоҳга ошиқ бўлдим.

Дастлаб, унинг “Бобурнома” китобини ўқидим. Ўқиганим сари қаршимдан жуда ғайритабиий, аини пайтда, хислат ва фазилатлари одамни сеҳрлаб қўядиган бир Инсон пайдо бўлди. Хоҳласангиз ҳам, хоҳламасангиз ҳам, Бобуршоҳни ҳурмат қилиб бораверасиз. Мен бундай шижоатнинг, бундай жозибанинг манбасига кўпроқ қизиқдим, ўргандим. Хулосам шу бўлдики, Бобуршоҳнинг қудрати Ислом экан. Ўн икки минг лашкар билан юз минг қўшин қаршисига чиқиш учун, ўйлаб кўринг, инсон ким бўлиши керак? Ёки бу қандай одам бўлиши мумкин? Ёки ўн икки минг одам юз минг кишилиқ қўшин билан жанг қилишга рози. Уларни қандай қилиб бу йўлга бошлаш мумкин, ахир? Ўн икки минг инсон юз минг нафар аскар рўпарасига чиқар экан, уларни қандай ишонч воситасида тарбияланган экан? Мени шу лол қолдирди.

Энг ҳайратланарлиси, ана шу ўн икки минг юз мингни тор-мор қилди. Аминманки, Бобуршоҳ ҳам, унинг қўшини ҳам ўлимни бўйинга олиб урушга чиққан эдилар. Улар бу урушда ўлиш орқали дунё ҳаётидаги неъматлардан кўра улкан неъматга эришмоқларига инонмаганларида бу йўлга азм қилармидилар? Йўқ. Улар учун урушнинг натижасидан кўра урушнинг Мақсади қийматли бўлгани аниқ. Ана шу Мақсад уларни музаффар этди. Бу Мақсадни Бобуршоҳ ўз қалбига жо этиб, лашкарини ҳам шу Мақсад кучи билан майдонга олиб чиққан эди.

Мен бу Мақсадни Аллоҳнинг розилиги бўлганига ишонаман. Бобуршоҳ Аллоҳ учун Ислом фатҳини амалга оширишни истади, нияти тўғри экан, Аллоҳ унга бу шарафни берди.

Ана шундай хаёллар, хулосалар мени тўлқинлантириб юборди, Ҳиндистонга шундай завқ ва иштиёқ ила учдим...

Анжелина Ҳиндистонга учаркан, у фақатгина Бобуршоҳ эмас, балки, ҳинд маданияти ва замонавий сиёсати ҳақида ҳам ўзига етарли маълумотларни ҳам ўрганди.

Учоқ Янги Дехлига қўнди.

Оқшом. Анжелинага айтишганидек, ҳаво кўрқинчли даражада бўғувчан ёки иссиқ туюлмади, лекин иқлим ўзгаришини яққол сезиш мумкин.

Шу куниёқ кечқурун Ҳиндистоннинг қайси шаҳарлари бўйлаб саёҳат қилишлари ҳақида қайта эслатма берилди. Саёҳатларнинг ҳаммаси автобус ҳамда поездларда бўлади.

Илк манзил Агра шаҳри. Кейин Файзободдаги Аёдхия, Ҳайдарабод, Аҳмадобод ва ҳакозо. Ҳар бир шаҳарда Бобур ва бобурий подшоҳлар қурдирган масжид, мадраса, сарой ва бошқа иншоотлар суратга олинади, маҳаллий тадқиқотчи олимлар, журналистлар, тарихчилар ва ерли одамлар билан суҳбат олиб борилади. Сценарийда “Бобурнома”да акс этган жўғрофия, ҳайвонот, набодот ва иқлимшуносликка оид маълумотларни бугунги шароит билан қиёслаш ҳам назарда тутилган.

Тож Маҳал ҳамда баъзи қадимий масжидлар билан боғлиқ тасвир ишлари икки ҳафта давом этди. Анжелина қадимги ҳинд меъморчилиги ва санъати билан Мовароуннаҳр Ислом меъморчилигининг уйғунлигига дуч келди. У нафис нақшлар, ранглар, безаклар, бино тузилишлари, қурилиш услублари, фойдаланилган хом-ашёлар, ҳашамат ва улуғворликка боқиб, Бобурийлар салтанатининг қудратга тўла, дориломон даврларига тушиб қолгандек эди.

Ўз иши билан овора, лекин одамга қулиб қарайдиган қорачадан келган ҳинд эрлари, сарига ўранган аёллар, соқол ўстириб, салла ўраган, тириклик меҳнатига ғарқ бўлган мусулмонлар...

Шарқу Ғарбдан келиб, атроф-жавонибни тўлдирган турли рангли ва турфа тилли сайёҳлар...

Қайноқ об-ҳаво...

Одамлари зич кўчалар, инсонларнинг дарду ҳасрати, қувончу шодлиги, хайру шарри, савобу гуноҳи, итоату исёни, садоқату хиёнати, диёнату даҳрийлиги кўзгуси бўлган пасту баланд, ранго ранг, харобу обод бинолар, уйлар, маконлар, эҳтиромга сазовор сигирлар, муҳаббатга лойиқ илонлар, таъзимга арзийдиган маймунлар...

Исонинг ҳайкали ўрнатилган, қўнғироқлари жаранглаб турадиган, деворларида насроний ривоятлари тасвирланган черковлар...

Брахма, Шива, Индра, Ганеша, Рам ва ҳоказо маъбудларнинг бутлари учун қурилган бутхоналар...

Азонлари қалбни титратиб, кироатлари инсонни ларзага соладиган масжидлар – буларнинг ҳаммаси Анжелинани мафтун этди.

Қадимдан ҳиндлар ўз юртларини Бхарат, деб аташаркан, Ҳиндистон сўзи эса мусулмонлар томонидан кўп қўлланган. “Панчатантра”,

“Маҳабҳорат”, “Рамаяна” ва “Ведалар” Анжелина учун буюк тафаккур, юксак гуманизм, чуқур фалсафа ўлароқ туюлди.

Ислом тарихида айтилишича, Одам ато ва Момо ҳаво ҳам Ҳиндистондаги тоғларда яшаб ўтишган.

Бир ойлар ўтиб, Анжелина Ҳиндистонга мослашиб қолди. Ҳиндий саломлашув, муомала, баъзи сўз ва ибораларни ўрганди. Ҳиндларнинг тоифалари, қадимдан қолган браҳманчилик, табақаланиш ҳақида нафақат, эшитиб, ўз кўзлари ила кўра бошлади. Гарчи, шимолий ва марказий Ҳиндистонда одамларнинг браҳманлар, кшатрийлар, шудралар, ҳатто, чандаллар каби табақаларга ажралиши у қадар сезилмаса -да, чека ҳудудлар, айниқса, шарқий ва жанубий Ҳиндистонда фақат шу қоидалар устунлигини билиб олди.

Бобуршоҳ ва унинг авлодлари ана шу табақаланишга қарши курашгани, мусулмон бўлмаганлардан жия ҳам олганлари ўртага чиқди. Бобурий подшоҳлар қудрат ва таъсир масаласида турлича эдилар. Уларнинг баъзилар жия олишда безътибор бўлган, аммо Аврангзеб Оламгир иккинчи Ҳиндистонни бутунича итоатга келтирган, табақаланишга, ўликларни ёқишга, қарокчиликка, ўзбошимчаликка қарши қатъий курашган, мамлакатнинг ҳар бир нуқтасида Исломий қоидаларни жорий қилишга тиришган, бироқ бу ҳамиша ҳам самара бермаган.

Ҳиндлар ичида ўз бутларига садоқатли ҳамда жангари қабилалар кўп бўлган. Улар аксари ҳолларда таслим бўлиб, шартларни қабул қилишарди, сўнг яна тезда ўз билганларича яшардилар. Ана шундай ҳудудларда Исломга ҳам, мусулмонларга ҳам, Бобуршоҳга ҳам, бобурийларга ҳам беҳад кучли адоват борлигини Анжелина англай бошлади.

Аёдҳияга борганида қадимий Бобур масжиди бузиб ташланганлигини кўрди. Шу масжидга яқин мусулмон маҳалласидаги одамлар билан суҳбатлашиш истаги уйғонди. Бу ерда бобурийлар, деб аталадиган бир уруф бор экан. Улар бевосита Бобуршоҳнинг наслидан эмас, фақат Бобурийлар давлатининг Мовароуннаҳрдан келган хизматчилари экан.

Анжелинага маҳаллий мутахассислардан икки киши: Ашока ва Гуру бириктирилган эди.

Ашока Лондонда тарих ва санъат йўналишида таълим олган, Янги Деҳлида шахсий мактаби бор, жуда маданиятли, миллатпарвар одам эди. У ўзини ёзувчи Рабиндрантх Тҳакурга қариндошлигини айтиб фахрланарди.

Гуру эса Янги Деҳлиги Банорас штатидан келган. У шу ерда таълим олган. Ҳинд тили, лаҳжалари, урф-одатларини мукаммал билади, лекин ҳар қандай гапининг оҳангида Бобур, бобурийлар ва мусулмонлар ҳақида бирор салбий фикр айтишга ўч эди, буни Анжелина сезди.

– Мусулмонлар гаплашишга арзимаёди, деб ўйлайман, хоним, – деди Гуру. – Сизга айтганимдек, уларнинг дини босқинчиликка буюради. Улар юртимизни босиб олишган. Динларини мажбуран тикиштиришган. Шунинг учун, уларнинг бизнинг юрта гапириш тугул, яшашга ҳам ҳақлари йўқ.

Улардан қандай маълумот олишингиз мумкин, ахир? Мана, биз ҳаммасини сизга батафсил тушунтиряпмиз-ку!

– Гуру соҳиб, – деди Анжелина. – Фикрларингизга эътирозим бор. Инсонларни бундай таҳқирлаш тўғри эмас. Мен улар билан гаплашишим шарт.

– Гуру, дўстим, – деди Ашока юмшоқлик билан. – Қўй, шу гапларингни. Хоним ўз лойиҳаси асосида ишлаши керак. – Ашока шундай деб, Анжелинага қаради. – Хоним, сиз истаган жойингизга боришингиз мумкин. Сизга ўзим ҳамроҳлик қиламан. Одамлар билан таништираман.

Мусулмонлар мавзеси бошқа кўчалардан ажралиб туриши сезилди: тозалиги, тартиби, одамларининг юриш-туриши ғайридин хиндлардан фарқли, албатта.

Ашока Анжелинани Бобурийлар хонадонига таклиф қилди. Хонадон соҳиблари қандолатфуруш экан. Ҳовлининг атрофидаёқ ширин таъм, ёқимли ифторлар кезади. Кираверишда бир қанча мижозлар кўринди. Уларнинг баъзилари қоғоз қутиларни ўз уловларига юклашмоқда, баъзилари ўрта бўйли, қорачадан келган, оқ салла ўраб, узун кулранг кўйлаги устидан енгсиз жигарранг нимча кийган, мошкичири соқолли, кўз ойнак таққан, ёши элликлар атрофида бир одам билан суҳбатлашмоқда.

Ашока ва бошига пушти гулдор рўмол ўраган ажнабий аёлни кўриб, у одам ҳамсуҳбатларига узр, айтди-да, улар томонга юрди.

– Ашока, сени бизнинг уйга қайси шамоллар учирди? – деди кулиб. – Хуш келибсан!

Улар сўрашишгач, Ашока Анжелинага мусулмон дўстини таништирди:

– Анжелина хоним, бу инсоннинг исми Хўжа Али оға. Мусулмонлар мавзеси оқсоқоли. Бу кишининг боболарининг оталари сўнгги Бобурий ҳукмдор Баҳодиршоҳ Зафар саройида мунший бўлиб хизмат қилганлар.

– Сиз билан танишиш мен учун шараф! – деди Анжелина хурсанд бўлиб.

– Раҳмат, хоним, хуш келдингиз, – деди Хўжа Али, бироқ хонимни танимагани учун Ашокага савол назари билан қаради.

– Бу Анжелина хоним, Бобурийларнинг мухлиси, сизларга жуда қизиқяпти, – деди Ашока.

– Хўжа Али жаноблари, – деди Анжелина. – Мен учун Ислом, мусулмонлар тарихи, ҳаёти қизиқарли мавзу, бобурийлар йўли эса жуда жозибали. Мен учун китоблардаги маълумотлар ҳам, ҳатто, тарихий ёдгорликлар ҳам тирик тарих бўлган инсонлар билан суҳбатлашишдек муҳим ва завкли эмас. Аминманки, сизда мени жалб этадиган ажойиб ҳақиқатлар бор.

Хўжа Али меҳмонларни ичкарига таклиф қилди, ўғилларидан бирига ишини топширди, чой келтирди.

– Эҳтиромингиз ва адолатингиз эҳтиромга лойиқ, – деди меҳмонларга ширинлик ва чой узатиб. – Бироқ мақсадингизни билишни истардим, чунки

биз мусулмонлар Ҳиндистонда кўраётган зулмларнинг чегараси бўлмаяпти. Шундай ҳолда, Анжелина хонимнинг ташрифларидан ҳайронман, очиғи.

– Хўжа Али жаноблари, менинг мақсадим ҳақиқатдир, – деди Анжелина. – Кўзбўямачилик, ёлғон, сохталикни ёқтирмайман. Мен сизлар билан холис танишмоқчиман. Керак бўлса, буюк сулола ҳақиқатини бутун дунёга етказишга ҳаракат қиламан.

– Жуда яхши ният, инша Аллоҳ, – деди Хўжа Али жиддий. – Бирок бизнинг ҳаётимиз, тақдиримиз йўли сизни ларзага солади, деб қўрқаман. Ва бу масалада, аввало, хонадонимиз аёллари билан диллашсангиз, мақбул иш, назаримда. Чунки аёлнинг тилини аёл билади, кейин қўшимча саволларингизга ўзим жавоб бераман.

Анжелина ташаккур айтди. Аслида ҳам, унинг нияти хонадон ичидаги хонимлар билан суҳбатлашмоқ эди. Чунки чодралар ичидаги муслималарнинг ички дунёси уни тобора ўзига тортяпти, ахир, Муҳаммад Заҳириддин Бобур ва у каби юзлаб фотиҳларни тарбиялаган муслима аёлларнинг бугунги сийратлари қандай экан?!

ЎН САККИЗИНЧИ БОБ

Терговчи Абдуллоҳга муштлашув юзасидан бир неча саволлар берди. Ажабки, сўроқ ярим соатда тугади. Терговчи айбланувчига қоғоз ва қалам тутқазди.

– Абдуллоҳ, – деди у. – Мана шу қоғозга менга айтганларингизни батафсил ёзинг. Энг майда жиҳатларга ҳам диққат қаратинг.

Абдуллоҳ адвокати Тублибекка саволомуз қаради.

– Шундай, қонунга кўра тушунтириш хати ёзилади, – деб тушунтирди адвокат. – Унутманг, Абдуллоҳбей, бу хат жиноий ишнинг юраги ҳисобланади.

– Тушундим, – деди Абдуллоҳ ва: “Бисмиллаҳ”, – дея ёзишга киришаркан, ичида дуо ўқиди: «Робби ишроҳли содри, ва яссирли амри, ваҳдул уьқдатан мин лисани, яфқоҳу қовли».

Абдуллоҳ ўқиган бу дуо Тоҳа сурасининг 25 – 26-оятидир.

Айтиладики, Мусо алайҳиссалом фиръавн ҳузурига Аллоҳнинг амрини бажармоқ учун – Тавҳидни етказмоқ учун йўл олди.

Ва мазкур дуони ўқиди: “Роббим, Ўзинг қалбимни кенг қилгин, ишимни осон айла! Тилимдаги тугунни еч: сўзимни англасинлар!”

Аллоҳ таоло пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга ваҳий йўли ила Мусо алайҳиссалом қиссасини билдирди, Мусо алайҳиссалом ўқиган буюк дуони ўргатди. Қуръоний бу дуо катта ва мушкул иш қаршисида турган ҳар бир мўмин учун Аллоҳга ёлвориш, Ундан ёрдам сўрашнинг энг тўғри, энг ишончли йўли бўлиб қолди.

Абдуллоҳ ҳам бўлиб ўтган воқеани баён этишга киришар экан, шу дуони ўқиди, қалбан Аллоҳга таважжух этди.

Абдуллоҳ терговчининг таълимига таяниб, тушунтириш хатида дастлаб ўзини таништирди, сохта гувоҳлик ёки кўрсатма бермаслигини айтди, кейин воқеани баён қилди. Воқеа жуда қисқа эди, чўзиб ёзишнинг имкони бўлмади: “Бир уйғурни бир хитойи урди, мен мазлумни ҳимоя қилдим, холос”.

Терговчи тафсилотларни батафсил ўрганишини маълум қилди, даъвогар жабрланувчи ҳамда гувоҳлар билан юзлаштиришини таъкидлади, имзолаш ишларини якунлагач, ҳужжатларни папкага жойлади, адвокат билан Абдуллоҳни қолдириб, хонани тарк этди.

– Тублибей, – деди Абдуллоҳ. – Сизга телефон рақам бераман, илтимос, уйимга қўнғироқ қилинг. Ота-онамга вазиятни айтинг. Хавотир олмасинлар. Ўғлингиз тезда қайтади, денг, майлими?

– Албатта, шундай дейман, – деди Тублибек кўзойнагини рўмолчаси билан артиб. – Мана бу вараққа рақамларни ёзинг.

...Абдуллоҳ камерага қайтиб, ўз ўрнига чиқиб ўтираркан, жуда чарчаганини ҳис этди. Шериклари Айдар ва Найнов эса, негадир, ўзгариб қолган эдилар. Улар Абдуллоҳга кўп эътибор беришмади.

“Келдингми?” – ҳам демадилар. Уларнинг суҳбат мавзуларида ўзгариш бор эди.

Айдар ёш камерадошга “Кичкина” деб лақаб қўйди.

Дарҳақиқат, Кичкинанинг бўйи ҳам, ўйи ҳам, ёши ҳам кичкина эди. У Айдар ва Найновнинг йўриғидан чиқмай қолди. Айдар унга жуда “ғамхўр” эди: қамоқ ҳаётидаги “қаҳрамонликлар”, ўғрилиқ “сирлари”, фириб бериш “махорати”дан жуда кўп маъруза ўқирди, қамоқ жаргонларини қўллаш қоида ва ўринларини ўргатарди.

Кичкинанинг назарида, Айдар энг ақлли, устомон одамга айланди. Найновнинг яккаю ягона муҳим иши Айдарни тасдиқлашдан иборат.

Абдуллоҳ бу давранинг одами эмаслиги аввалдан маълум бўлган. Бирор “суҳбат”га аралашмагани боис камера аҳлига бегоналашди. Ҳозир ҳам терговдан қайтди, унга совуққон муносабат ана шу бегоналик билан шарҳланса-да, бу бошқа аниқ сабабга боғланади. Абдуллоҳ тергов бераркан, Айдар миршаббошининг қабулида навбатдаги “махсус” топшириқни олди.

Жамлоқларда маҳкумлар икки тоифага ажратилган: террорчи ва жинойтчи.

Террорчиларнинг умумий равишда икки хил сифатланади: ювош ва ашаддий. Ювош террорчилар тартиботга қатъий итоаткор, қамоқ “байрам” тадбирларида жуда фаол, қамоқ ишлаб чиқаришида жонини бериб ишлайди, намозу ибодатдан ошкора воз кечган. Уларнинг энг “намунали”лари миршаблар билан ҳамкорлик қилади ва очик куфр ёки ширк ила диндан юз ўгирган. Ювошлар учун анча енгилликлар бор, бунинг тафсилотини кейинги бобларда, Аллоҳ насиб этса, китобхонлар билиб олишади.

Ашаддий террорчилар эса қамоқда одам сонидан чиқарилган маҳкумлардир. Уларни миршаблар ҳам, бошқалар ҳам оддий ҳайвон ёхуд

зараркунанда ҳашарот каби кўради. Ҳашарот бўлганда ҳам, кўпроқ суварак, деб ўйлашади. Чунки улар ашаддий террорист!

Уларнинг ашаддийлигининг биринчи белгиси – миршаблар билан ҳамкорлик қилишмайди. Бу ерда эса: “Менга дўст эмасмисан, демак, душманимсан!” қонуни ишлайди.

Ашаддийлар тамаки, нос чекмайди, сўкинмайди, диндан ҳам чиқмаган, ҳамиша озода юради, меҳнатдан бўйин товламайди, фақат энг хавфли ишлари: улар бир-бирлари билан гаплашишади, бир-бирларига қайғуришади, бир бурда нонини ҳам шеригига илинади, устига устак, пичирлаб, имо-ишора билан намоз ўқийди, Қуръон қироат қилади, бир нуқтага тикилиб қолдими, тамом, қандайдир зикр билан машғул!

Жинойтчилар ва ювошларнинг қамок ҳаётидаги энг муҳим вазифаси, аниқроқ айтсак, умрининг мазмуни ашаддийларнинг ҳар дақиқасини миршабларга етказиб беришдир. Ҳар бир ашаддийга бириктирилган ювошлар, жинойтчилар бор. Улар ўз нишонларининг уйқудаги ҳурраги, ел чиқаргандаги овоз децибили, пешоб пайти неча дақиқа сарфланиши ва ҳақозо дақиқ маълумотларни хотираларига, қалбларига жойлаб, миршабларни бундан, албатта, огоҳ этишлари шарт. Бу улар учун “фарз”, улар учун “вожиб”.

Жинойтчиларнинг деярли ҳаммаси миршаблар билан ҳамкорликда яшайди. Яшайди, деяпмиз, чунки ҳаётлари шундай ўтади. Бу ҳамкорлик маҳкумлар ҳаётининг икир-чикирларидан миршабни хабардор қилиб туришдир. Бу ишни жинойтчилар ё очик, ё пинҳон бажаришади. Очик бажарувчилар ҳаммага аён, пинҳон фаолиятдагилар эса номаълум.

Ашаддий террорчилар сиёсий ва исломий, деган икки синфга ажралади. Уларга белгиланган кундалик махсус жазолар ҳақида бизга “қаҳрамонларимиз” сўзлашади, биз эса энг оғир азоб исломийларга йўналтирилганлигини айта оламиз. Шу сабабли, барча жамлоқларда “исломий” сўзи мудҳиш жаранглайди, инсоний азобланишнинг жами тури шу сўзга сингдириб юборилган.

“Исломий” террористлар” таърифи вабодек даҳшатли эди. Ҳар бир маҳкум улар ҳақидаги афсоналарни эшитади ва уларни, шубҳасиз, таҳқирлаши шарт. Таҳқирлашнинг энг юмшоқ шакли оддийгина сўкишдир.

Айдар миршаббошидан камерада исломийлар ҳақида гапириш ҳамда Абдуллоҳни ажратиб қўйиш ҳақида буйруқ олган эди. Шунинг учун, Айдар Абдуллоҳдан аввалроқ камерага қайтиб, худди энг керакли, оламшумул янгиликни билиб олгандек эълон қилди:

– Анави Абдуллоҳ исломий экан!

Кичкина бу сўзнинг даҳшатини ҳали умуман англамасди. Шунинг учун анграйди. Найнов эса гўё “ажабланиб”, қаттиқ “қўрқиб”, ўрнидан сапчиб кетди:

– Йўғе, ростанми? Вой ...! – деб сўкинди. – Унинг турқига қараб, одам дебман-а! Ҳайвон экан-ку! Чўчка экан-ку! Тўнғиз! Маймун!

Кичкина Найновнинг бу “мутаассирлиги”дан чўчиб кетиб, шошиб сўради:

– Исломий нима дегани? Шунақа кўрқинчлими?

Айдар Кичкина жуда “маъноли”, “эзгин” нигоҳлар билан боқди.

– Билмасанг, ўзингга яхши, – деб “хўрсинди”.

– Нега ундай дейсиз? – деб “астойдил куйинди” Найнов. – Бола билсин, ким билан ўтирибди, атрофида ким бор, ҳаммасини билсин!

Айдар “ғам”га ботиб, жавоб беришга улгурмай Абдуллоҳ келиб қолди. Шу боис, ҳеч ким унга салом ҳам бермади, бир сўз айтмади. Бир оздан кейин Айдар темир финжонига аччиқ чой дамлади, чой дам еб, ранги чикқунича газетага тамаки ўради, тамакини ёқди, икки марта чуқур тортиб, Абдуллоҳ тарафга сезилар-сезилмас тутун пуфлади, тамакини эса Найновга берди, Найнов ҳам ютоқиб тортди ва Кичкинага тутқазди, Кичкина ҳам фахр билан тамакини қабул қилиб, эҳтиром кўрсатиб, худди Айдар ва Найновга ўхшашга тиришиб, тутунни ичига сўрди.

Бу орада “чой ҳам кўтарилди”, шекилли, Айдар ўз қўли билан қуюқ қайноқ чойни финжондан финжонга ташлаб, шопирди. Камерани чой ҳиди қоплади, бироқ буни маҳбуслар сезмасди: бўғиқ ҳаво, тамаки тутуни билан битган димоқлар ҳидларни ҳам фарқламай қўйган эди, зотан.

Чойни бироз тиндириб, Айдарнинг ўзи хўплади, орқасидан тамакини сўрди ва кўзини юмиб, жуда “ҳузурланиб” “Оҳ, оҳ!” деди. Ундан кейин Найнов ва Кичкина ҳам аччиқ чойдан ичишди.

– Биласанми, Кичкина, – деди Айдар салмоқлаб. – Мен тўртинчи ўтиришимни Россияда ўтказганман. Томск деган жойда бир қамоқ бор. Э, жуда ажойиб у қамоқ! Маҳкумлар жаннатда яшайди. Қора дори, наша, ароқ, қизлар – ҳаммаси бемалол. Миршаблар маҳкумлардан кўрқади. Маҳкумларнинг каттасини ўрисчалаб, братуха дейишади. Братуха ўғридан келган буйруқларни бажаради. Братухага гап йўқ! У ерда маҳкумларни мужик дейишади. Қамоқда ҳамма нарса мужиклар учун. Греф, скачуха, теплота! Ия, сизлар бу гапларни қаердан ҳам тушунардинглар! Бизнинг қамоқлар ундай эмас. Томскдаги қамоқни қора дейишади. Чунки братуха положениега қарайди. Положениени ҳам билмайсан-ку, а? Тушунтираман, десам, сочим оқаради. Хуллас, мана бу аччиқ чойни Томскда чифир, дейишади. ЧИФИР дегани чай – источник философии и разума, дегани. Маъноси чой фалсафа ҳамда ақл манбаси, деганидир.

Айдар гапираркан, Кичкина унга лол бўлиб тикилиб ўтирарди. Найнов эса Айдарнинг бу “ҳикоя”га умуман алоқаси йўқлигини яхши биларди, чунки Айдар ҳеч қачон Томскда бўлмаган, у ҳам қайсидир каззобдан шу ривоятни эшитиб, ёдлаб олган эди. У бу “ривоят”дан янги қамалганларни алдаш учун фойдаланади.

– Шунақа, – деб Айдарни маъқуллади Найнов. – Бизнинг қамоқлар ҳам қачондир қораярмикин?

– Йўқ, бу жуда қийин, – деди “қайғу” билан Айдар.

– Нега, ахир? – деди бу ҳолдан чиндан ачиниб Кичкина.

– Чунки бунга исломийлар айбдор, – деди Айдар, ниҳоят.

Абдуллоҳ ҳали қамокда “исломий” сўзини маҳбуснинг тилидан эшитмаган эди. Ҳозир бу сўздан сесканиб, “ярқ” этиб, Айдарга қаради.

Айдар буни сезди, Абдуллоҳни безовталантирганидан ичида хурсанд бўлди, лекин ўзини билмаганга олиб, давом этди:

– Исломийлар давлатнинг душмани, халқ хоини, – деди у овозига жиддий тус бериб. – Улар биз уйғурларни кўра олмайди, буюк Хитойга қарши курашиб, давлатни эгаллашни исташади.

– Исломийлар ҳам одамми? – деб сўради Кичкина. У саволни шундай бердики, Айдар ҳам, Найнов ҳам кулгидан ўзларини базўр тўхтатишди.

– Одам, албатта, ўзимизнинг уйғур улар ҳам, – деб жавоб берди Айдар. – Фақат таши одам, ичи ҳайвон. Ваҳший. Одамхўр. Қонхўр.

– Йўғе! – деди кўзларини катта-катта очиб Кичкина. Айни пайтда у ҳам, Айдар ҳам ўзларининг одам ўлдириб, қамокқа тушишганини унутгандилар, гўё. Исломийлар, уларнинг наздида, одамхўр, бу жинойтчи қотиллар эса қанотсиз фариштаннинг ўзгинаси!

– Уларни қаттиқ қийнашади, чунки улар шу қийноқларга лойиқ, – деди ишонч билан Айдар. Сўнг мароқ билан гапиришга киришиб кетди. Шундай мароқ билан гапирдики, бирор гапини у шу қадар лаззатланиб айтмаган эди. – Исломийларни азоблаш терговда бошланади. Уларнинг думи жуда узун. Биттасини қўлга олсанг, мингта шериги чиқади искиртларнинг. Терговда товонига уришади. Елимхалта кийдиришади, аввал қўлидан, кейин оёғидан осиб, калтаклашади. Бошидан осса ҳам бўларди, хахахаха! Агар шерикларини айтмаса, жинойтини тан олмаса, оёғининг орасидаги иккита тухумини айлантриб, қаттиқ ип билан боғлашади, у ипни эса калта қилиб, орқасига кишанланган кўлининг бармоқларига улашади. Қани, кейин ҳам жинойтга иқрор бўлмай кўрсин-чи! Иқрор бўлади, онасини эмиб ётган пайтидан бошлаб, сўнгги нафасигача бўлган ҳар дақиқани эслаб, терговчига сайрайди. Яна бир йўли: уларнинг орқа тешигига елимтаёқ тикишади. Ёки миршабтаёққа аччиқ қалампир ёки ёпишқоқ елим суриб қўйилса, нима бўлади, биласанми? Дод, дейди-да! Терговда уларнинг коворғалари, оёқ-қўли, бурни синиши, боши ёрилиши энг яхши қийноқ. Ана шунақа!

Абдуллоҳ бу гапларни эшитиб, нафаси сиқа бошлади, қўллари қалтирай бошлади. Айдар эса завқу шавққа тўлиб вайсарди:

– Исломийларнинг тергови бир тараф, камера ва жамлоқ бир тараф, – деб Айдар газета парчасига янгитдан тамаки ўрашга киришди. – Камерада йигитлар уларни тепиб ташлашади, хожатхонани тозалашади, идиш-товок ювади. Жамлоқда эса энг оғир ишларни қилишади: ғишт қуйишади, пиширишади, юклашади. Оҳак тайёрлашади, рангли бўёқ тайёрлашади, бетон қуйишади. Ҳар куни ва ҳар ҳафта, албатта, белгиланган алоҳида калтаклари бор. Уларга гаплашиш, бошларини кўтариш, осмонга, ён-атрофга қараш мумкин эмас. Бир ўзи юришлари таъқиқланган. Сафда ёнма-ён ўтириб

қолишса, тамом! Ҳолларига маймунлар йиғлайди. Чунки исломийлар шунга муносиб! Улар халқ душмани! Коммунизмга хиёнат қилишган! Худо, Аллоҳ, деб одамлар онгини заҳарлашади. Энг ёмони, ана шу маймунлар сабабли бизнинг қамокларда маҳкумлар азобда. Ҳозир жамлоқларда бир миллион маҳкум сақланади. Беш юз минг исломий. Қолган беш юз минг айбсиз ўтирибди. Чунки исломийларни бошқариш учун биз каби тарбияли одамлар керак. Шунинг учун, кўчада миршаблар ҳар ойда йигирмата одамни, албатта, қамашди керак. Шунга мажбур. Бунга эса исломийлар айбдор.

Кичкинанинг оғзи ланг очилди. Абдуллоҳ эса ҳар бир гапи учун Айдарни бўғиб ўлдиришга ҳозир эди, бироқ у кутилмаганда хузунга чўкди, ўзини бу хузундан қутқара олмай қолди.

Фақат: “Аллоҳумакфиний би ма шиъта!” дер эди ичида.

Саҳиҳ ҳадисда айтилишича, бир неча минг йиллар аввал бир воқеа содир бўлган. Бу воқеа пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ҳам илгари юз берган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг айтишларича, қадимда бир подшоҳнинг сеҳргари бор эди. Сеҳргар қариб қолгач, подшоҳга деди:

– Ҳукмдорим, мен кексайдим, бир шогирд беринг, унга сеҳр илмини ўргатаман, ўлсам, хизматингизни қилади.

Подшоҳнинг амри билан бир ёш болани сеҳргарга шогирдликка бердилар.

Сеҳр шундай илм эдики, уни осмондан Бобил шаҳрига тушган иккита фаришта одамларга ўргатишган. Фаришталарнинг исми Ҳорут ва Морут эди. Улар сеҳр илмини ўргатишдан олдин: “Бу катта гуноҳ, уни ўрганиш, сеҳр қилиш куфрдир. Бизнинг ишимиз фитна қилишдан иборат”, – дейишарди. Бироқ одамларнинг кофирлари сеҳрни ўрганаверишди, Аллоҳга куфр келтиришдан кўрқмадилар. Улар сеҳр воситасида, асосан, эр-хотинларни бир-биридан совутишарди, ажратишарди. Аллоҳнинг изни билан сеҳр орқали инсонларга биров зиён-заҳмат етказишарди.

Мақсадлари одамлар устидан ҳоким бўлиш эди. Бу ҳодиса Сулаймон алайҳиссалом даврларида содир бўлди. Аллоҳ таоло Сулаймон алайҳиссаломга барча дев ва жинларни бўйсундириб бериб, сеҳргарларнинг нақадар заифлигини одамзодга яққол кўрсатиб қўйди. Лекин қалби куфр сабабли қулфланганлар сеҳр билан машғул бўлишарди, баъзи кофир подшоҳлар эса махсус сеҳргар хизматидан фойдаланганлар.

Ҳадиси шарифда айтилаётган ҳикоятда ҳам бир кофир подшоҳнинг сеҳргари ҳақида гап борапти.

Сеҳргарнинг шогирди ҳар куни дарсга бориб юрди. Бир куни йўлда роҳибга учради. Роҳиб мўмин эди. У болага Аллоҳнинг динини, тавҳидни ўргата бошлади. Бола сеҳргардан ҳам, роҳибдан ҳам бир хилда илм олиб юрди.

Бир куни бола роҳибнинг суҳбатида узоқроқ қолиб кетди. Сеҳргар: “Нега кечикдинг?” – деб сўради. Бола жавоб бермади, сеҳргар дарғазаб ҳолда болани урди. Эртаси куни бола роҳибга бўлган воқеани айтиб берди.

“Озурда бўлма, – деди роҳиб. – Яна кечиксанг, сеҳргарга уйимда ушланиб қолдим, де. Ота-онанг нега кеч келдинг, деб сўраса, сеҳргарнинг ҳузурида қолиб кетдим, дегин”.

Шу тариқа, бола сеҳр ва тавҳидни бир вақтда узоқ вақт ўрганди. У бу икки йўлнинг қайси бири ҳақлиги тўғрисида бош қотирар эди. Бола ё тавҳид, ё сеҳр йўлидан кетиши кераклигини қатъиян тушунаётган эди. Ана шундай зиддият ичида юрганида унда бу иккидан бирини танлашига ёрдам берадиган воқеа содир бўлди.

Шаҳар кўчаларидан бирини жуда баҳайбат бир махлуқ тўсиб қўйди. Бу махлуқни баъзилар ҳўкиз эди, дейишади. Одамлар махлуқдан кўрқиб, кўчадан ўта олмай қолишди.

Ўша пайт бола дарсга кетаётган эди. У махлуққа дуч келгач, қалбида заррача ҳам кўрқув йўқлигини билди. Ердан кичкина тошни олди-да, Аллоҳга дуо қилиб: “Аллоҳим, менга ҳақни кўрсат! Роҳиб ёки сеҳргардан қайси бири тўғри йўлдалигини намоён эт! Агар роҳибнинг йўли тўғри бўлса, шу махлуқ йўлни бўшатсин ва бу ерни тарк этсин!” – деди-да, тошни махлуққа отди. Махлуқ эса индамади, балки, кўчани бўшатди, секин юриб, шаҳардан ташқарига чиқиб кетди. Боланинг бу иши шов-шув бўлди. Одамлар унинг қошига ҳар хил муаммолар билан кела бошлади. Кимдир пес, кимдир шол, кимдир кўр, кимдир кар бўлса, бола Аллоҳнинг номи билан уларни даволайверди. Роҳиб боланинг олдига келиб: “Эй шогирдим, сен мендан ўзиб кетдинг, жуда баланд мақомга эришдинг, энди бошингга жуда кўп синовлар, балолар келади, ҳеч кимга менинг исмимни айта кўрма!” – деб тайинлади.

Юрт подшоҳининг яқинларидан бирининг кўзи кўрмай қолди. Унга бола ҳақида айтишди. Подшоҳнинг қариндоши боланинг олдига келиб: “Илтимос, кўзимни давола”, – деди. Бола: “У ҳолда, оламларнинг якка Роббиси, шериги, ўхшаши, тенги бўлмаган, ҳар бир ишнинг Эгаси Аллоҳга иймон келтир! Шундагина мен сени даволай оламан”, – деди. Кўр одам дарҳол иймон келтирди, коинотни, бутун борликни ёлғиз Аллоҳ яратгани ва инсонлар Аллоҳнинг йўлидан юришлари шарт эканлигига иймон келтиди. Бола эса Аллоҳнинг номини айтиб, уни даволади.

Подшоҳ кўр бўлган қариндошининг кўзлари қайта кўраётганидан хабар топди. Уни чақириб, бу ишни ким қилганлигини сўради. Қариндоши айтишни истамади, бироқ кийноқдан кўрқиб: “Мени бир ёш боланинг Роббиси даволади”, – деб сирни айтиб қўйди. Подшоҳ болани ҳузурига чорлатди.

“Сен жуда кучли сеҳргар бўлиб етишибсан!” – деди болага.

“Бу сеҳр эмас, – деди бола. – Бу Аллоҳнинг марҳамати, зотан, касалликни берадиган ҳам Аллоҳ, шифо ато этадиган ҳам Аллоҳдир!”

Подшоҳга бу гап ёқмади.

“Мен сенинг Роббингман, – деди қаҳр билан. – Аллоҳдан воз кеч!”

“Йўқ, – деди бола. – Сен оддий бандасан, Аллоҳ эса бутун оламнинг якка Роббисидир. Унинг шериги йўқ!”

Подшоҳ болани қўйиб, ўз қариндошига юзланди: “Сен ҳам шу боланинг Роббисига иймон келтирдингми?” – деб сўради. “Ҳа”, – деди қариндоши.

“Тезда бу диндан қайт! – деб буюрди подшоҳ. – Акс ҳолда, сени ўлдираман!”

Бироқ подшоҳнинг яқини диндан қайтмади, подшоҳ жаллодларни чақириб, уни арралашни амр этди. Жаллодлар уни арралаб, бир неча бўлакка бўлиб ташлашди, ҳаммаёқ қонга беланди.

Подшоҳ яна болага қараб: “Сенга Аллоҳ ҳақида ким гапириб берди?” – деб сўради. Бола: “Айтмайман”, – деди. Подшоҳ болани азоблашни буюрди. Бола қийноқларга чидолмай роҳибнинг исмини айтиб қўйди.

Роҳибни тезда подшоҳ саройига келтирдилар. Подшоҳ унга ҳам диндан қайтишни буюрди. Роҳиб эса: “Аллоҳдан бўлак илоҳ йўқ!” – деди. Подшоҳнинг буйруғи билан уни ҳам азоблашди ва арралаб ўлдиришди. Ерда роҳибнинг қонга ғарқ бўлган, парчаланган бадани, суяклари ётарди. Подшоҳ эса болага: “Кўрдингми? – деди. – Сен ҳам динингдан қайтмасанг, шу аҳволга тушасан!”

Бола эса: “Аллоҳдан бўлак илоҳ йўқ!” – деди. Подшоҳ ғазаб отига минди, у, албатта, болани диндан қайтаришга қасд қилди. Чунки бутун мамлакатга боланинг довуғи тарқалиб, Аллоҳни таниётганлар кўпайиб бораётган эди. Подшоҳнинг наздида, болани ўлдиришдан кўра кўрқитиб, ўзига бўйсундириш мақбул кўринди. Шунинг учун ўз аскарларидан бир нечасини чақириб, амр қилди: “Болани тоққа олиб чиқинг, яхши гапиринг, кўрқитинг, диндан қайтсин, қайсарлик қилса, чўққидан пастга улоқтириб юборинглар!”

ЎН ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

– Биласизми, хоним, – деди Хўжа Алининг хотини Анжелинани диққат билан тинглагач. – Биз уй аёлларимиз. Сиз айтаётган кўп гапларга ақлимиз етмайди, эримиз сўрамаса, бирор масалада маслаҳат ҳам беролмаймиз. Чунки биз аёлларнинг фарз ибодатдан кейинги энг муҳим иши – фарзанд дунёга келтириш, уни парваришлаш, тарбиялаш, эрнинг хизматини қилиш ва уй ичини озода, батартиб, саришта сақлаб, борни ошириб, йўқни йўндиришдир. Аёлларнинг жамиятдаги ўрни, уларнинг ҳуқуқини таъминлаш каби тумтароқ сафсаталардан шахсан менинг энсам қотади. Ҳуқуқ талаб қилиб кўчага чиққан хотин шу қадар оқила, шу қадар жасур экан, нима учун бир эрни эплай олмабди? Ҳайронман. Ундай аёлларнинг ичига шайтон уя қуриб олгани аниқ.

Анжелина Зайнаб хоним суҳбатидан сўнг, муслималарга чуқур эҳтиром ила қарай бошлаган эди. Шунинг учун, Хўжа Алининг завжаси айтаётган фикрларда асос бор, деб ўйлади.

Қолванинг хамирини қориб суҳбатлашаётган хонимдан сўради:

– Сабринисо хоним, сиз менинг наздимда жуда кескин фикрламоқдасиз, – деди нима табассум билан. – Ахир, аёлларга ҳам жуда ноёб салоҳият ато этилади. Наҳотки, бу салоҳият уй ичида увол бўлиши керак? Аёллар ичида жуда ҳам илмли шифокорлар, адибалар, муаллималар, ҳатто, ҳарбийлар етишиб чиққан. Сиз бу ҳақиқатни инкор этяпсиз. Бу гаплар шахсий фикрингизми ёки динингиз шуни талаб этадими?

– Диним ҳар муслим ва муслимага илм олишни фарз этган. Ислом оламидаги аёлларнинг фаҳму фаросати, илму маърифати туфайли ҳам Ер юзини забт этган, инсониятга нажот йўлини етказган даҳолар, улуғ фотиҳлар, буюк мутафаккирлар етишиб чиқдилар, – деди Сабринисо хоним келинига тайёр қолвани бериб юбораркан. – Аёлнинг ички дунёсидаги ғайритабиий қувватни инкор этмаяпман. Менинг эътиқодим шуки, номахрам эрлар орасида юрган аёл жуда катта йўқотишларга йўлиқади. У, аввало, ҳаёсидан айрилади. Аллоҳ беркитишни буюрган аъзоларини бегона эркакларга кўз-кўз этиб, Роббисини норози қилади. Онаси очик болдир ва сонлар, яланғоч елка, ўралмаган бўйин, рўмол бош билан, шахват уйғотувчи атирлар сепган ҳолда бегона эрлар орасида юрганини кўрган ўғиллар мардликни, рашкни, ҳамиятни бой беради, қизлар эса оилага меҳр беришдек ички, табиий савқдан айрилиб, умрини кўча учун зийнатланиб ўтказади. Қаранг, бугун йигитлар хотинчалиш, қизлар эркакшода! Чунки жамиятда номахрам эр ва хотинлар аралашиб кетди. Аёллар ўз салоҳиятларини, ким бўлишларидан қатъий назар, исломий рухсатлар ҳудудида намоён этсин. Табиб бўлсин, олима бўлсин, тижорат қилсин, бироқ Аллоҳнинг чегараларини бузмасин. Ҳозир одамларга бу тўғрида гапириш жуда ҳам эриш туюлади. Ҳатто, мусулмонлар бу қонунни қабул қила олишмайди. Аёллар эркини бўғяпсанми, дейишади. Ўрта асрларда ёки ғорда яшашни истайсанми, дейишади. Ундай эмас, ҳар қандай муслима ўз қобилиятини Аллоҳнинг амрига мувофиқ юзага чиқарсин, кучини эр, фарзанд ғамхўрлиги ва бошқа мусулмонларнинг манфаати учун йўлласин. Шунчаки, тирикчилик ёки зерикмаслик учун ишлайдиган ҳар қандай аёлга, айниқса, муслималарга ачинаман.

– Жуда ҳам бошқача қарашлар, – деди Анжелина. – Сиз ўз фикрига, қатъий эътиқодга эга экансиз. Очиғи, хулосаларингизга ҳозир муносабат билдира олмайман. Уларни хато ёхуд тўғри, дейиш шахсан мен учун қийин. Айтинг-чи, сизнинг бундай мустаҳкам ёндашувингиз қай тариқа шаклланди? Оила муҳити, олган таълимингиз ёки яшаш жараёни – қайси бири сизни шу нуқтага олиб келди?

– Гапларимдан хафа бўлманг, меҳмон, – деб жилмайди Сабринисо хоним. – Сиз айтаётган сабаблар билан қатъий бир нуқтани топиш маҳол бўлса керак. Мен эртага Аллоҳимнинг қаршисида туриб ҳисоб беришим

хақида ўйлайман ва бу мени ана шундай эътиқод устида собит этади. Эрим Хўжа Али аслига нисбатан жуда ёш кўринади. Уни ҳамма элликка ҳам тўлмаган, деб ўйлайди. Ҳолбуки, у олтимшидан ошиб кетган. Биз бундан қирқ уч йил аввал турмуш қурдик. Ўшанда Хўжа Али жуда кўркем, бақувват эди. У ўн тўққизни қоралаган, мен ўн саккизга тўлгандим. Сизга иккимиз бошимиздан нималарни ўтказганимни айтиб бераман, шояд, айтаётганларимни яхшироқ англасангиз!

...Хўжа Али мадрасада ўқир эди. Мусулмонлар мавзесидаги мадрасани “Дорул ҳуффоз” деб аташарди. У ерда, асосан, Қуръон таълими бериларди. Хўжа Али ўн олти ёшида Қуръонни ҳифз этди. Кейин қандолат сирларини ўрганиш учун Бухорий ҳолвачига шогирд тушди. Хўжа Алининг отаси Хўжа Асқар камбағал, лекин жуда мухлис одам эди. У тирикчиликка кўп эътибор бермасди, табиатан боқибегам эди. Хўжа Асқарни танбал ёки ишёқмас дея олмасдилар, чунки у дин уламолари, илми толиблар ва масжид хизматлари учун елиб кетади, хотини Нигор нолиса: “Илтимос, нолима, хотин, нима қилай, пул топишга ҳеч қизиқа олмадим. Ризқимизни Аллоҳ беряпти-ку. Мана, ўғлимиз қори бўлди”, – деб таскин беради.

Оила эса катта: беш ўғил, уч қиз. Хўжа Али учинчи фарзанд. У жуда меҳнатқаш, тиришқоқ. Акалари ҳам ҳар хил хунарамандларга шогирд тушдилар.

Биз улар ҳақида кўп тўхталмаймиз, чунки Хўжа Алининг тақдири ҳақида ёзаямиз.

Хўжа Али икки йилда уйига бир-икки рупий кўтариб кела бошлади. Ўн тўққиз ёшида эса устозининг маҳалласидаги бир қизни кўриб, эсидан айрилиб қолди, гўё. Бу унинг қиз болага нисбатан илк талпиниш туйғуси эди. Бухорий ҳолвачи энг зеҳнли, энг яхши шогирдининг хаёлчанлигини сезди ва гап нимада эканлигини дарҳол пайқайди. Бироқ текширишга қарор қилди. Бир ҳафтадан кейин Хўжа Али мис қозонга эриган шакарни эмас, доғланмаган ёғни учинчи марта қуйиб юборди. Кекса қандолатчи шогирдининг биллагидан ушлаб, ўзининг хонасига судради. Бошқа шогирдлар ҳадиксираб қараб қолишди. Уста эшикни зичлаб ёпди. Хонанингни яримдан кўпини бир тирсак кўтарилган сўри эгаллайди. Сўри ўртасида хонтахта ва атрофида кўрпача. Деворда ўйма тоқчалар, китоблар, чала ёнган шамлар. Тахмон.

Уста хонтахтанинг тўрига ўтирди. Шогирдга синовчан тикилди.

– Хўжа Али, – деди мулойим.

Хўжа Али бўйи чўзилиб, соқоли биров қалинлашган, пешонасида хуснбузар, томоғида эса “кекирдаги” бўртган, елкаси кенгайиб, йигитнинг ўзига ҳам худди ноқулайлик туғдираётгандек. У қилган хатосидан изтиробда, бошини эгиб, елкасини букиб олган, икки кўли орқасида. Бошидаги салла ҳам ўнг ёнга биров қийшайган, қалин кўнғир сочлар эса салланинг тагидан тошиб, пешонасига кокил бўлиб тушган, қулоқ, бўйинларини ҳам ёпган.

Уста шогирди хушсурат йигит бўлганини кўнглидан ўтказди. Бу ёшда йигитларнинг хаёлида нима бўлиши мумкин?!

– Хўжа Али, бошингни кўтар, болам, – деди яна Уста. Шогирд бошини бироз кўтариб, устозига хижолатомуз боқди. – Ўғлим, сен билан очик гаплашайлик. Сира кўркма, хўпми?

– Хўп, – деди Хўжа Али. У ўзини оқлашга ҳам уялаётган эди.

– Қани, ўтир, – деди Уста. Шогирд шиппагини ечди, кўлини қовуштириб, устози кўрсатган жойга чўкди.

– Болам, ҳамма шогирдларимга каттиққўлман, – деди Уста шошилмай. – Лекин нимани ўйлаяпсизлар, нимани хоҳлаяпсизлар, кайфиятингиз қандай – ҳаммасини баҳоли қудрат кузатаман. Алҳамдулиллаҳ, ҳар бирингиз ихлос билан, меҳр билан, иштиёқ билан ишлайсиз, ўрганасиз. Акс ҳолда, келганингиз куниёқ ҳайдаб юборардим. Иш пайтидаги хатоларингизни доим маъзур тутаман. Зотан, сиз совуққонлик, бефарқлик билан ёки қасддан эмас, ноҳосдан хато қиласиз, бу кечиришга лойиқ. Ихлос – энг муҳими, маҳорат Аллоҳ насиб этса, кўлга киради. Сенинг бир ҳафтада бир эмас, бир неча марта саҳвга йўл қўйишинг ҳам қасддан ёки лоқайдликдан эмас, бошқа сабабдан содир бўлди. Ўша сабабни айтасанми?

Хўжа Али индамади, лекин “дув” кизарди. Уста нишонда адашмаганига ишонч ҳосил қилди ва сўради:

– Болам, уялмасдан айт: у кимнинг қизи?

Хўжа Али Устадан бу саволни кутмаган эди, шунинг учун, довдиради, жойида ўтиролмай қолди, ҳаёси унинг ҳароратини кўтариб юборди, ёноқлар кип-қизариб, овози қалтиради:

– Йўғе, устоз... Йўғе, ҳалиги...

– Болам, Абдулҳайнинг қизими? – шогирднинг ҳолатига эътибор бермагандек навбатдаги саволни рўпара қилди Уста. Хўжа Али йўқ, деб бош кимирлатди. Уста эса шогирди шу маҳалладаги ошиқ бўлганига амин эди. Чунки етти кун саҳардан оқшомгача шу ерда кун ўтказётган йигит Кашмир гўзалини тушида кўриб, севиб қолмас, ҳарқалай.

Кекса ҳолвачи бўйи етган қизи бор хонадонларни бирма-бир айтаверди.

– Шайх Қосимнинг қизими? – деган эди, Хўжа Алининг кўзи чарақлаб кетди, бошини кўтариб, ҳатто, овозини хийла баландлатиб:

– Ҳа! – деб юборди.

Устоз шогирднинг беғубор ҳолатидан завқланиб, беозор кулди:

– Яхши, болам, катта қизими? Яхши. Сен иложи борица кўнглингни хотиржам қил, мен отанг билан маслаҳат қилай, совчиликни тезлаштирай.

Хўжа Али бундай лутфни ҳеч кутмаган эди, унинг назарида, Уста унинг тушида сўради, совчилик ҳақида айтди.

Бухорий ҳолвачи Хўжа Али билан гаплашиб бўлгач, кўча яктагини кийиб, чиқиб кетди. Шогирдлар, ҳатто, халфа (Устанинг ўринбосари) Хўжа Алини ўраб олиб савол бера кетдилар:

– Нима бўлди?

– Уста нима деди?

– Жазоладими?

– Уста қаерга кетди?

Хўжа Али ҳеч кимга жавоб бермади, фақат ўзига ўзи илжайгани илжайган эди.

– Бу савдойи бўлиб қолибди, – деди Халфа, ниҳоят. – Ҳамма ишга!

Хўжа Алининг юраги дукурлади. Кимнидир кўргиси келяпти. Қандолатхонадан секин сирғалиб чикди, оёғи уни Шайх Қосимнинг боғ ҳовлисига олиб кетди. Фақир бўлса-да, Шайхнинг меҳмони кўп: косибу хунармандлар, олиму талабалар, ёшу қари дам-бадам киради, чиқади.

Йигит орқа эшикка ўтди. Бу ер хилватроқ. Кўчадан ичкарига йўлак билан кирилади.

Шу ерда Хўжа Али қизни тасодифан, бир марта, ён тарафдан кўрди. Унинг хаёлида бир гўзал қиёфа қолди. Энди фақат шу чехрага термилиб ўтиришни истарди у. Бошқа ҳеч нарса керак эмас: ҳолва ҳам, новот ҳам, пашмак ҳам, парварда ҳам!

Ухласа ҳам, тушида қизнинг ён томондан узорини кўради.

Ҳозир у йўлак қаршисига келиб ўтирди. Зора, қиз адашиб бўлса ҳам, кўчага чиқса! Ҳеч бўлмаса, бир марта, бир мартагина жамолини кўра олса!

Йигитнинг кўнгли тоқатсизликдан ёнаётган эди. У оқшомгача Шайх Қосимнинг боғ ҳовлисининг деворига тикилиб вақт ўтказди. Аслида, вақт ўтганини у идрок этмади. Пешинни ҳам, асрни ҳам, шомни ҳам қазо қилди, ҳолбуки, намоз ўқиш ёдидан мутлақо фаромуш бўлди. Йигитнинг кўзлари эса ҳамон деворда.

Кимдир елкасига секин кўлини қўйди. Хўжа Али оёғини қучоқлаб, иягини билагига қўйиб ўтирган эди, чўчиб қаради: тепасида Уста турибди!

– Ассалому алайкум, Уста!.. – деб сакраб туриб кетди Хўжа Али.

– Ва алайкум ассалом, – сокин алик олди Уста. – Намозларни ўқидингми, болам?

Хўжа Али шу ондагина фарз ибодатларини унутганини эслади.

– Йўқ, унутибман, Устоз, – деди изтироб билан.

– Овқат едингми? – яна сўради Уста.

– Овқат? Йўқ...

– Уйингга бор, ота-онанг хавотир олмасин, қазо намозларингни ҳам ўқи, қолдириб юборма, майлими?

– Хўп, албатта, Устоз!..

Хўжа Али шошиб йўлга тушаркан, Уста уни тўхтатди:

– Дарвоқе, болам, биз шайх Қосим билан гаплашдик, эртага яна келамиз, жавобини айтишади. ИншаАллоҳ, шайх сенга қизини беради.

Хўжа Али тўйгача ҳаяжонда юрди. Хайрият, катталар йигирма кунда тўйни ўтказишди, Бухорий ҳолвачи ўртада тургани учун иш жуда осон кўчди.

Тўйдан сўнг, бир ойдан ўтиб, Хўжа Али ишга келди. Энди уни таниб бўлмасди: у шердай кучга тўлганди, ишлаб чарчамасди.

Сабринисо Хўжа Али кутганидан аёло чиқди. Келинчак камбағалгина оилага файз киритди. Хўжа Алининг икки акаси ҳали бўйдоқ эдилар, ота уларга ҳам қиз излаб қолди.

Бир йилга бормай, улар уйланишди.

Тўй жуда ихчам ўтди.

Ҳиндистонда иқтисодий инқироз беҳад кучли. Бойларнинг ҳам бели ингичкалаб кетган. Қолаверса, Ислонда тўйдан мурод никоҳ эълони ва эҳсон бўлгани учун Хўжа Аскарнинг ўғиллари валимаси фақат энг яқинлар келишди.

Келаси бир йилда икки ака аёллари билан алоҳида чиқишди. Оилада Хўжа Али ота-она хизматида қолди. У жуда мамнун эди.

Аёли Сабринисо жуда меҳнаткаш, синикдил ва ибодатгўй эди. Нафл рўза ва намозлар ўқигани эрини рағбатлантирарди, уламолар суҳбатида бўлишга чақирарди, “Кўп ишламанг, кам, лекин баракали ишланг, барака эса Аллоҳнинг зикрида!”, – дер эди эрига.

Хўжа Али уйланиб, ҳаётига ранг, мазмун кирганини сизди. Устанинг дуоси билан уйида қандолатхона очди. Аёлига ҳам хунаридан ўргатди. Сабринисо ҳомиладор ҳолида ҳам меҳнат қиларди. Ишлаётганида эса лаби тинимсиз қимирлайди. У бу ҳолда ё Қуръон, ё бирор дуони ўқийди.

Беш йил ичида ёш оилада икки ўғил туғилди. Хўжа Аскар жуда мамнун, дастурхони тўлиб-тошмаса-да, ҳар кунги егулиги учун Аллоҳга шукур этади.

Ўшанда Сабриниса учинчи фарзандига юкли эди. Хўжа Али ширинликларини шаҳар марказига элтиб сотишни ўрганди.

Навбатдаги савдода у мижози билан тортишиб кетди. Бу нусха Хўжа Али билан жанжаллашгани келган эди.

– Ширинлигинг айниган экан, – деди ўша мижоз лабини дўрдайтириб. – Ташлаб юбордим.

– Кечиринг, соҳиб, сизни эслолмадим. Қачон мендан харид қилгансиз? – деб сўради ажабланиб Хўжа Али.

– Эслай олмайдиган бўлиб қолдингми? – мижоз важоҳат билан Хўжа Алига яқинлашди. Харидорнинг думалоқ ва семиз юзи, осилган тоғорадай қорни, бетартиб ва қазғоғи тошиб чиққан сочлари ва дидсиз кийиниши у ҳақда беихтиёр салбий таассурот уйғотар эди. Хўжа Алининг бундай одамлар билан тортишишга вақти йўқ, мурасага қарор қилди:

– Майли, соҳиб, янглишаётган бўлсангиз-да, сизга текинга ширинлик бераман, – деди иложи борица ўзини босиб. – Қандай ширинлик оласиз?

– Сен мени жинни, деяпсанми? Мен тиланчи эмасман, ўз ҳақимни сўраяпман! – харидор овозини кўтарди. – Сен ёлғончи экансан!

Хўжа Али бу одамнинг нияти яхши эмаслигига амин бўлди.

– Менга қара, – деди жиддийлашиб. – Нима хоҳлаяпсан? Мақсадинг нима?

– Мақсадим сени жағингни эзиш! – дедию харидор Хўжа Алига мушт солди. Хўжа Али чап беришга улгурди ва рақибининг мешдай қорнига жавоб зарби йўллади.

Икки дақиқадаёқ мешқорин ерга думалади. Шуни кутиб тургандек, оломон йиғилди. Орада кимдир:

– Одамлар! Мусулмонлар ҳиндларни уряпти! – деб бақирди.

– Нима?

– Қани?

– Қаерда?

Ҳамма томондан одам ёғилди: ҳиндлар, мусулмонлар Хўжа Алини ўраб олди. Ерда ётган “харидор” бир амаллаб тураркан жарбдийда овозда бақирди:

– Манави мени кофир ҳинд, деди! Урди!

Энди тумонатни бошқариб бўлмаиди. Ҳиндлар қий-чув билан Хўжа Алига ёпирилди.

Кимдир Хўжа Алининг қўлидан тортиб оломон ичидан суғуриб чикди.

– Тезде бу ердан қоч! – деди уни кутқарган киши. У серсоқол ўрта яшар мусулмон эди.

– Ўйланма! Тезде кет! Бу ер сен учун хавфли!

Хўжа Али бошқа иложи йўқлигини билиб, оломондан тезда узоқлашди. Одамлар орасида эса даҳанаки олишув қизиб борарди.

– Мусулмонлар ҳаддан ошяпти!

– Уларни ҳайдаш керак!

– Ўрнини билиб юрсин улар!

– Қани анави зўравон?

– Ур уни!

– Мусулмонларда айб йўқ!

Муштлашув бошланди: ҳинд мусулмон бўлса, бас, уришни, майиб қилишни истар эди. Оломон шовқин кўтарди, шайтоний васваса ҳамманинг эсини олиб қўйди.

Биров тош билан, биров сўйил, биров пичоқ билан бир-бирига хужумга ўтди.

Полиция етиб келди, ҳавога ўқ узилди, урушаётганлар бирма-бир хибсга олинди.

Бу можаро, аслида, биринчиси ҳам, охиргиси ҳам эмасди, фақат бу ҳудудда ҳинд-мусулмон тўқнашуви деярли содир бўлмас эди.

– Бу қандай бемаънилик! – тезкор мажлисда полиция бошлиғи Мукеш Мукрининг фиғони фалакка чикди. Чунки қамоқ тўлиб кетди, вазият издан чиқишига бир баҳя қолди. – Бу ишнинг ортида ким турибди! Ҳаммасини аниқланг! Айбдорни ким бўлишидан қатъий назар, жавобгарликка тортинг! Менинг ҳудудимда бундай хунрезликка йўл қўймайман!

– Мукеш соҳиб, – эшикни қия очиб мўралади полиция бошлиғи ёрдамчиси.

– Ҳа! – деди Мукеш асабий.

– Сизни ҳоким ўринбосари чақирибди.

Бош зобит айнан шу масалада ҳисобот беришини билиб, дастлабки маълумотларни олиб, ҳоким идорасига борди.

– Мукеш соҳиб, сизнинг узоқ йиллик меҳнатларингизни биз ҳамиша қадрлаймиз, – деди уни ўз хонасида қабул қилган ҳоким ўринбосари. Бош зобитни унинг ўта хотиржамлиги ҳайрон қолдирди. Чунки у амалдорни асабий ёки ғазабнок ҳолда кўришини тахмин этганди.

– Ташаккур, жаноб! – деди бош зобит.

– Мусулмонларнинг ҳиндларни таҳқирлаши ҳақидаги ишни ўрганияпсизми?

– Биз воқеага аниқ ном бермадик, буни оддийроқ қилиб, бетартиблик, деб атаяпмиз, – тушунтирди Мукеш. – Диний ёки ирқий адоват таърифидан узоқ турганимиз маъқул, деб ўйлайман.

– Бу ўйлашингиз менга ёқмади, – деди ҳоким ўринбосари. – Сиз кўриниб турган ҳақиқатни яширмоқчимисиз? Диний адоватни хаспўшлайсизми? Мусулмонлар ҳиндларни кофир, мушрик, деб жанжал кўтарганлари ҳаммага аён!

Бош зобит амалдорнинг бу қадар ишонч билан гапираётганидан ажабланди.

– Мени маъзур тутинг, пандит жий, – деди эҳтиром билан. – Мен, башарти, диний адоват юзага келган тақдирда ҳам буни муроса йўли билан ҳал этишни истайман. Одамнинг эътиқоди билан ҳазиллашиб бўлмайди. Эътиқодга ҳужум фақат қон тўкишга етаклайди. Сизга бироз нотўғри хабар берибдилар. Жанжал биз томондан, яъни бироз жоҳил ҳиндлар тарафидан чиқарилган. Бизнинг шаҳримизда мусулмонлар жуда беозор. Улар ўз меҳнатидан ортиб, бош қашишга вақт топишмайди.

Ҳоким ўринбосари бош зобитни жим тинглади. Худди уни маъқуллагандек, чеҳраси очилиб:

– Ишлаш тамойилингиз таҳсинга лойиқ, – деди. – Ўзим жаноб ҳокимга ҳисобот бераман. Сиз маълумотларни қолдириб, хизматга қайтаверинг.

– Ижозатингиз билан, – деди бош зобит ва хонани тарк этди. Ўринбосар ҳокимнинг ҳузурига кирди.

– Бош зобитнинг фикрича, бу оддий жанжал, жаноб ҳоким, – деди маълумотлар қоғозини ҳокимга тақдим этаркан.

– Мен ҳам шундай ўйлайман, – деди ҳоким варақларга кўз югуртириб. – Сиз янгисиз, балки, яхши хабардор эмасдирсиз, мен диний адоватга қарши жиддий курашаман. Мусулмон ва ҳиндлар, насронийлар орасида келишмовчилик бўлмасин, дейман. Йигирма йилдан буён менинг шаҳримда мусулмон ёки ҳинд бир-бирига дин сабабли овоз ҳам кўтармади. Мен бор эканман, бунга йўл қўймайман.

– Ҳурматим борган сари сизга зиёда бўлаётир, ҳоким жаноблари! – ялтоқланди ўринабосар.

У ўз хонасига қайтди, тоза варақ олди ва қуйидагиларни ёзишга киришди:

“Жаноб Қора Синхга.

Мен ўзимга юкланган вазифани адо этишга киришдим. Кўплаб амалдорларни ўзимга оғдириб олдим. Шаҳарнинг бой қатлами ҳақида пухта ахборот жамладим. Ҳинд-мусулмон тўқнашувининг биринчи қисмини амалга оширдим.

Бу воқеа Кашмирдаги каби катта қон тўкиш, мусулмонлар қирғинини келтириб чиқариши лозим. Бироқ шаҳар ҳокими ва бош зобити эскича фикрли одамлар. Иккаласи болаликдан дўст эмиш. Улар диний адоватга қарши туришларини айтиб мақтанишди. Жаноб Қора Синхдан бу иккисига қандай чора кўриш ҳақида буйруқ кутаман. Бизнинг лойиҳаларимизга бу икки қария жиддий тўсиқдир.

Ҳурмат билан Сарик Жосус”.

ЙИГИРМАНЧИ БОБ

Подшоҳнинг амри билан болани тоғ чўққисига олиб чиқдилар. Унга яхши гапирдилар, насиҳат қилдилар, дўк урдилар:

“Эй бола! Подшоҳ билан ўйнашма! У жуда қудратли. Сен сеҳргар сифатида унинг хизматида бўл. Ҳаётинг фаровон, қўлларинг узун яшайсан. Аллоҳдан воз кеч! Бошингдан бундай васвасани чиқариб ташла. Акс ҳолда, сени қатл этамиз!”

Бола уларга айтди:

“Аллоҳ оламларнинг якка Эгаси, фақат У ибодатга лойиқ. Унга иймон келтиринг, нажот топасиз!”

Подшоҳнинг сарбозлари ғазабланиб, болани улоқтириш учун уни ушладилар. Бола: “Аллоҳуммақфийни би ма шиъта!”, яъни “Аллоҳим, уларга Ўзинг хоҳлаган нарса билан кифоя қил!” – деб дуо қилди. Дуо ижобат бўлиб, чўққи ларзага келди, барча золимлар зилзиладан даҳшатга тушиб, ўзлари баланд тоғдан пастга “учиб кетдилар”. Бола эса соғ-саломат подшоҳнинг хузурига келди. Халқ ҳайратга ғарқ бўлди, одамлар боланинг Роббисига Аллоҳга иймон келтира бошладилар.

Подшоҳ болани тирик ҳолда кўриб ҳам кўрқди, ҳам қаҳр ила қутурди. Яна бир гуруҳ навкарларга буюрди: “Буни кемага солиб, денгизнинг ўртасига элтинг. Тушунтиринг, насиҳат қилинг, динидан қайтсин! Қайтмаса, денгизга чўктиринг!”

Хизматкорлар кема денгизнинг ўртасига боргач, боланинг қўл –оёғини боғлашди. Улоқтиришга шай қилиб, дедилар:

“Эй бола! Подшоҳдан кўрк! Аллоҳни унут, Роббингдан воз кеч! Подшоҳнинг худо қилиб ол. У сени мукофотлайди, Ер юзида шон-шараф, давлат ва савлат ила юрасан. Акс ҳолда, сени денгизга отиб юборамиз. Наҳанг ошқозонида ҳазм бўласан!”

Бола хотиржам туриб, уларга шундай жавоб қилди:

“Эй одамлар! Тавба қилинг ва ёлғиз илоҳ, бутун оламнинг Роббиси Аллоҳга иймон келтиринг ва таслим бўлинг! Акс ҳолда, сиз ва подшоҳингиз жаҳаннамда ёнасишлар!”

Аскарлар болани кўтариб, денгизга ташлашга шайландилар, бола эса: “Аллоҳуммақийни би ма шиъта!” – “Аллоҳим, уларга Ўзинг хоҳлаган нарса билан кифоя қил!” – дея дуо қилди. Денгизда пўртана кўтарилди, шамол эсди, тўлқинлар кемани шундай кўтардиларки, боладан бошқа ҳамма денгизга йиқилиб, наҳанг ошқозонига бориб тушдилар.

Боланинг эса қўл-оёқлари ечилди, у кема билан қирғоққа сузиб чиқди ва кофир подшоҳнинг олдига борди.

Болани кўрган подшоҳнинг тоқати тоқ бўлди, у қатлга ҳукм чиқарди.

Мамлакатдаги одамларни катта майдонга йиғди, болани бир устунга чирмаб боғлади.

“Эй одамлар! – деди подшоҳ. – Мана бу нонкўр болага сеҳр илмини ўргатишни мен буюрдим. Бу бўлса, қандайдир роҳибдан бемаъни нарсаларни таълим олди. Роҳибни шу қилмиши учун қиймаладим. Энди навбат болага келди. Ким унга эргашган бўлса, ақлини йиғиб олсин! Акс ҳолда, ҳаммангизни ўтда ёқаман!”

Подшоҳ шундай деб, болага юзланди:

“Эй аҳмоқ! Менинг худо эканимни тан ол! Шунда сенга ҳаёт бераман!”

Бола кулди ва: “Эй нодон подшоҳ! Сендан олдин ҳам сендан қудратли подшоҳлар бор эдилар. Ҳаммаси ўлди. Кофирлари Аллоҳнинг қаҳрига учрадилар. Сен ҳам улардан бўлма! Аллоҳга иймон келтир ва таслим бўл!” – деб хайқирди.

Подшоҳ бу ҳайқириққа чидай олмай, шахсан ўзи камондан болага ўқ узди. Ўқ нишонга тегди, лекин бола ўлмади. Кофир ҳукмдор яна бир неча бор ўқ отди, ўқлар болага тегса-да, санчилмасди ҳам, озорламасди ҳам.

Бола подшоҳга айтди:

“Эй подшоҳ, сенга ўзимни ўлдиришнинг йўлини ўргатаман. Ўқни “Боланинг Роббиси Аллоҳ номи билан!” дея менга от!”

Подшоҳ халқ олдида ўз айтганини қила олмаётгани учун шарманда бўлаётган эди, шунинг учун, ғазабдан кўзига ҳеч нарса кўринмади, камонни ўқлади ва: “Боланинг Роббиси Аллоҳнинг номи билан!” – деб бакириб, пайконни кўйиб юборди.

Ўқ боланинг юзига санчилди, у қонга беланди, бор кучини йиғиб, “Аллоҳдан бўлак илоҳ йўқ!” – дедию, жон берди.

Подшоҳ шундагина нима қилиб қўйганини тушунди: минглаб одамлар боланинг ҳақ йўлда бўлганлигини ўз кўзлари билан кўрган бу кароматдан сўнг англаб, иймон келтирдилар.

Подшоҳ эса аскарларига оломонни қуршовга олишни амр этди. Беҳад улкан чоҳ қавлатди. Чоҳни эса жуда кўп ўтин билан тўлдириб, уч кун олов ёқтирди. Сўнг қўшинига буюрди: “Аллоҳга иймон келтирганларга айтинг! Динларидан қайтсинлар! Акс ҳолда уларни чоҳга улоқтиринг! Оловда қуйиб, кул бўлсинлар!”

Иймон келтирганлардан ҳеч ким кофир подшоҳнинг амрига итоат этмади. Аскарлар уларни олов тўла чоҳга судраб, суриб улоқтира бошладилар. Одамлар ичида ёш гўдагини кўтарган аёл фарзанди сабаб оловдан қочмоқчи эди, гўдак тилга кириб: “Онажон, қўрқманг! Сиз ҳақ йўлдасиз!” – деди.

Мўминлар чоҳга йиқиларкан, Олов Аллоҳга илтижо этди:

“Аллоҳим! Кофирлар наздида иймондан бўлак айби бўлмаган мўмин куллариингни зинҳор ёндиришни истамасман! Уларни Ўз Олий Даргоҳингга кўтар!”

Аллоҳ чоҳга улоқтирилган барча мўминларни баданларини қуйдирмасдан, жонларини уларга енгил ва ҳузурли ҳолда олди ҳамда Ўз Олий даргоҳига кўтарди.

Олов эса: “Аллоҳим, Сенинг изнинг ила кофирларни қуйдираман!” – деди ва чоҳ тепасига шиддат ила чиқди. Кофир подшоҳ ва унинг барча кул, хизматкор, лашкари билан биргаликда ўз домига ютиб, азоблаб қуйдирди, ҳалок этди.

Ушбу буюк қисса мазмунини имом Муслим раҳматуллоҳи алайҳ ривоят қилган ҳадисдан топиш мумкин. Аллоҳ таоло Буруж сурасининг 4 – 9-оятларида бу воқеа ҳақида шундай марҳамат этган:

“Чоҳ эгаларига лаънат бўлсин! У чоҳнинг ёқилғиси оловдир. Кофирлар ўша олов тўла чоҳ атрофида ўтирибдилар. Улар иймон эгаларига қандай зулм этган бўлсалар, ўша ишларига ўзлари гувоҳдирлар! У кофирларнинг мўминлардан топган “айб”лари шу бўлдики, мўминлар Иззат ва Ҳамд эгаси бўлган ёлғиз Аллоҳга иймон келтирган эдилар. Аллоҳ, осмонлару ернинг подшоҳлиги фақат Унга хос бўлган Зотдир. Ва Аллоҳ ҳар бир нарсага гувоҳдир!”

Абдуллоҳ Ёрқин камерада ўтириб, Айдар ва Найновдан мусулмонлар устидан қилинаётган зулмлар ҳақида эшитгач, титроққа тушган эди. Бу титроқ кўрқувдан эмас, иймон эгаларига бўлаётган ҳақсизликдан туғилди. Бироқ унда: “Аллоҳуммақфийни би ма шиъта!” яъни, “Аллоҳим, уларга Ўзинг хоҳлаган нарса билан кифоя эт!” деб дуо қилишдан бўлак чора йўқ эди. Абдуллоҳ шундай деб дуо қилди. У ҳали бу дуони кўп зикр этади. Биз эса Сизга бу муборақ дуонинг тарихини айтиб бердик.

Энди эса Абдуллоҳнинг қамоқдаги ҳаёти ҳақида ҳикоя қиламиз.

Икки кундан сўнг, терговчи Абдуллоҳни чакиртирди. Адвокат Тублибек ҳам келибди.

– Мана, сизнинг “иши”нгиз, – деб терговчи қалин ва қора жилдни Абдуллоҳ томон сурди. – Ўқиб чиқинг ва керакли жойларини имзоланг.

Абдуллоҳ ўз “жиной иши” диққат билан ўқишга киришди: у тушунтириш хатида ёзиб берган ҳамма нарса киритилибди, аввалги сафарги тергов тафсилоти ҳам икир-чикирларигача баённомага туширилибди. Ҳар бир саҳифанинг энг тагига, ҳар бир хатбошининг сўнгига, терговчининг ҳар бир саволига берган жавобидан кейин тасдиқ имзосини қўйиш шарт экан.

Ярим соат ичида Абдуллоҳ имзолашни тугатди. Энди адвокат қўл қўйишни бошлади.

Абдуллоҳ ишнинг бу қадар силлиқ кетаётганидан шубҳага тушди. Бу “адолат” ортида, албатта, қандайдир разолат борлигига, негадир, ич-ичидан амин эди.

Адвокат ҳам ишини битиргач, терговчи эълон қилди:

– Абдуллоҳбей, жабрланувчи, Хитой Халқ Республикаси фуқароси жаноб У ва гувоҳ Саримсоқ Сағир ўғли ҳам келишган. Чакиринглар!

Хонага Абдуллоҳ калтаклаган хитойи аввал кирди. У худди отасининг мулкига киргандек керилди, бурни осмонда. Терговчи ўрнидан туриб, Уни кутиб олди, ўтириши учун курси кўрсатиб, хитойчалаб чуқур мулозамат қилди.

Бўйинини қисиб, хитойидан калтак еган хизматчи ҳам шу ерда ҳозир бўлди. Абдуллоҳ хизматчига диққат қилди: у жуда ориқ, нимжон ва касалмандлигини эса қиёфаси “айтиб турибди”.

Терговчи хитойи У билан анча чуғурлашди, кейин Абдуллоҳга деди:

– Абдуллоҳбей, сиз жаноб Уни бесабаб урибсиз.

– Йўғе, у мана бу йигичани ўзи урди-ку! Мен бир мазлумни ҳимоя қилдим, холос.

– Жаноб У эса аксинча айтяптилар... – деди терговчи ва хизматчига савол берди. – Сиз мана қаршингизда ўтирган айбланувчи жаноб Уни беаёв ва ваҳшийларча дўппослаганини холис гувоҳ сифатида тасдиқлайсизми?

Саримсоқ Сағир ўғли дам терговчига, дам хитойига, дам Абдуллоҳга мўлтиради. Овози қалтираб деди:

– Ҳа, тасдиқлайман.

– Қандай бесабаб? – ҳайрон бўлди Абдуллоҳ. – Хитойлик сизни ураётган эди. Мен эса ҳимоя қилдим-ку!

Хизматчи жим бўлиб қолди. Билинар-билинемас минғирлади:

– Мени ҳеч ким урмади. Сиз жаноб Уга сабабсиз тажовуз этдингиз...

– Тажовуз?! – Абдуллоҳ кулоқларига ишонмади. Ўрнидан сапчиб турди. – Ҳой, ноинсоф! Нега алдаяпсан? Нега менга тухмат қияпсан?

– Алдамаяпман! Тухмат қилмаяпман! – Саримсоқнинг овози туйқус дадиллашса-да, йиғлагудек бўлиб гапирди. – Сиз жаноб Уни негадир ҳақоратладингиз. Урдингиз, мен эса буни кўрдим, ҳозир эса тасдиқлайман!

Абдуллоҳнинг тарвузи қўлтиғидан тушди. У ҳаммасини тушунди.

– Эҳ, бечора!.. – деди ҳорғин қараб хизматчига. – Менга тухмат қилсанг, сенга душманлар лутф қиладиларми? Улар учун бир кўппакчалик ҳам қадринг йўқ.

– Тухмат қилмаяпман! Алдамаяпман! – деди хизматчи.

– Йўқол! – деди Абдуллоҳ унга.

– Айбланувчи, гувоҳга тазйиқ ўтказманг! – огоҳлантирди терговчи ва даъвогар ҳамда “холис”га кетиш учун рухсат берди. Абдуллоҳ асабий эди.

– Уларнинг кўрсатмалари расмийлаштирилади, ишни судга ўтказаман, – деди терговчи. – Қонун олдида жиноятингиз учун жавоб берасиз.

– Қўйсангиз-чи! – Абдуллоҳнинг энсаси қотди. – Қайси қонунни айтяпсиз? Ўзингиз ўша қонунингиз ишламаслигини жуда яхши биласиз-ку!

– Сизга яна бир янгилик бор, – Абдуллоҳнинг гапига эътибор бермади терговчи. – Устингиздан шикоят тушди. Раҳбарият бу ишни ҳам менга топширди. Бу бошқа жиноят. Ўта оғир турдаги, ўта хавфли жиноят. Бу алоҳида тергов, алоҳида суд, демакдир.

– Сизлар тухматдан чарчамас экансиз, яна қандай ўйин топдингиз? – тишининг орасидан гапирди Абдуллоҳ.

– Терговга ҳалал беряпсиз, адолатли Давлатимиз тизимини ҳақоратлаяпсиз, ҳар бир гапингизни “ишингиз”га кўшаман, жазони оғирлаштиради, – деди терговчи.

– Шундай денг? – кулди Абдуллоҳ. – Ажойиб! Ҳақ гапни айтсанг, терговга ҳалал берган бўласан! Қойил қолдим.

– Абдуллоҳ Ёрқин! Эшитинг! – деди терговчи кўлидаги вараққа тикилиб. – Сиз, Туркия ватандоши, буюк Хитой Халқ Республикасига фитна уюштириш, давлатни обрўсизлантириш, Хитой фуқаролари орасида давлатига ишончсизлик уйғотувчи тухматона уйдирмалар тарқатиш, бетартиблик келтириб чиқариш мақсадида таълим дастури ниқоби остида кириб келиб, фаолият юритганликда айбланасиз!

Абдуллоҳ ўзини кулишдан тўхтата олмай қолди.

– Бу қандай аҳмоқона бўҳтон бўлди, жаноб терговчи! – деди. – Урумчига келишимдан йигирма тўрт соат ўтмай қамоққа тикдингиз. Қандай қилиб фаолият юритаман?

– Биз осмондан олиб гапирмаймиз, – деди терговчи дўқ оҳангида. – Фукаро Мойимхон Сотимга учоқмайдондан меҳмонхонага келишда экстремистик, террористик ва антикоммунистик ғояларни сингдиришга урингансиз. Ана шу хатти-ҳаракатингиз уюшган ҳолда давлат тўнтариши уюштириш йўлидаги фаолият ҳисобланади. Лекин ватанпарвар фукаро сизнинг кутқуларингизга учмади, ёт ғояларингизга алданмади, ўз вақтида тегишли ташкилотларга хабар берди. Ана энди ана шу фитнангиз хусусида алоҳида тергов ўтказаман.

Абдуллоҳ лол эди. Макрнинг бу қирраси унинг ақлини шоширди.

– Энди менга макр қилдингиз, шундайми? – деди терговчига. – Билиб қўйинг, Аллоҳ ҳам сизга шундай макр қиладики, кўзингизга ҳеч нарса кўринмай қолади!

– Абдуллоҳбей! Абдуллоҳбей! – шу онда тилини ютиб юбориб жим ўтирган Тублибек гап қотди. – Бундай қизишманг! Ишни қийинлаштирманг! Агар айбловда хатолик бўлса, қонунан курашамиз.

– Сиз ҳам қонун дейсизми? Кўряпман қонунларингизни! Жуда “мукаммал” ишляпти! – заҳарханда қилди Абдуллоҳ.

– Судда бу гапларингиз учун ҳам жазо оласиз, – деди терговчи совуққон. – Сизга савол: сизни ким Хитойга юборди? Ғоявий раҳнамоингиз ким? Моддий таъминотчингизнинг исмини айтинг.

– Мен бу масалада бирорта саволингизга жавоб бермайман! – деди Абдуллоҳ.

– Терговга ёрдам беринг, – огоҳлантирди терговчи. – Ўзингизга осон бўлади.

– Осонлаштирувчи ҳам, қийинлаштирувчи ҳам Аллоҳдир! – деди Абдуллоҳ.

Терговчининг кўзида бирдан ёвузлик чақнади:

– Менга қара, маҳбус, ўзингни ким деб ўйлаяпсан? Бу қамоқ жаҳаннам эканлигини кўрдингми? Сени ҳеч чертмаяпти? Биласанми, нима учун? Чунки юқоридан айтишди: келгиндининг бурни қонамасин, дейишди! Акс ҳолда, унингни ҳам чиқара олмасдинг! Киндигингдан бошлаб қорнингни ёриб, ичагингни салла қилиб, бошингга ўраб қўярдим, аллақачон! Худойингга ибодат қилиб ўтирардинг! – деди оғзидан тупук сачраб. – Индамаганим сари бошга чиқяпсан! Суд ўтади, камида ўн бешта оласан, камида ўн беш! Жамлоқда эсингни киритиб қўйишади!

Адвокат Тублибек терговчининг дағдағасидан ранги оқариб, нафас ололмай қолди.

Абдуллоҳ пинагини бузмади. Терговчига хотиржам деди:

– Асл башарангизни очдингиз, офарин! Кўзбўямачиликка ўйлаб топган қонунларингизни беҳаёларча пеш қилишингиз-чи! Мойимхоннинг шикояти юзасидан эса битта сўз айтмайман ҳам, ёзмайман ҳам!

– Мард экансиз-да, Абдуллоҳбей! – тўсатдан тиржайди терговчи. – Шундай жинойтларни бўйнингизга қўяманки, иқроқ бўлсангиз ҳам, бўлмасангиз ҳам, бемалол қамоққа кириб кетаверасиз!

– Қўлингиздан келганини қилинг, жаноб терговчи! – Абдуллоҳ шундай деб ўрнидан турди. – Миршабларга айтинг, камерамга кузатиб қўйишсин!

Терговчи ташқарига чикди, Тублибек овози қалтираб, ялингганнамо деди:

– Абдуллоҳбей, терговчидан кечирим сўранг! Ўзингизга қийинчилик туғдирманг!

– Хавотирланманг, ҳасбияллоҳу ва ниъмал Вакийл! – деди Абдуллоҳ катъий. – Сиз ота-онамга кўнғироқ қилдингизми? Менга шуни айтинг!

Тублибек жавоб беришга улгурмади, икки миршаб кирди ва Абдуллохнинг кўлини қайириб, олиб кетдилар.

Абдуллох ўз камерасига эмас, зиналар орқали ер тагига, ним қоронғу, чироғи хира милтираётган йўлакка тушаётганини кўриб, бақирди:

– Мени қаёққа олиб кетяпсанлар! Кўйиб юбор! – деб силтанди.

Ер тагида узун, охири кўринмайдиган, эни икки кулоч келадиган йўлакка тушдилар. Бетон деворларда ўргимчак тўри йилтирайди. Димокқа «гуп» этиб йиринг, қон, зах, нажосатнинг аралаш иси урилди. Ҳаммаёқдан ингроқ овозлари тараларди.

– Сенинг тилинг жуда узун экан, келгинди, – деди миршаблардан бири. – Тили узунлар билан яқиндан танишиб ол -чи!

Иккинчи миршаб хиринглади. Биринчи темир эшикнинг қаршисида тўхтадилар. Йўлакнинг нарига томонидан миршаб кийимида баланд бўйли, тиртиқ лабли, бесўнақай бир нусха уларнинг олдига келди.

– Кимни келтирдинглар? Янгисими? – деб сўради хириллаган товушда.

– Ҳа, янгиси. Янги келинчакдек нози бор, – боя хиринглаган миршаб. Абдуллох бу гапни эшитиб бир силтанди.

– Бунга ҳамма камераларни бир-бир кўрсатсанг, Девоға, – илтимос қилди миршаблардан бошқаси. – Келажак маскани билан яқиндан танишиб олсин!

Девоға:

– Яхши, – деди-да, Абдуллохнинг орқа ёқасидан даст кўтариб ерга кўйди. Абдуллох бўғилиб, йўталди. Дев уни судраб биринчи темир эшик рўпарасига келтирди. Эшикнинг тамбасини суриб, очди.

– Ичкарига қара, маҳбус, – деди қўлчиरोқ билан ёритиб.

Ичкарида икка яланғоч маҳбус икки томонга қўлидан осиб қўйилган. Уларнинг оёқда туришга қуввати қолмаган, билакларини темир ҳалқа тишлаб турибди. Қорин ичига тортилиб, тери қолган, холос. Қовурғалари саналиб ётибди. Соч ва соқол патак бўлиб ўсган, битлаган. Елка, сон, болдирларидаги яралари йиринглаган, пашша вижиллайди, майда куртлар босган. Камеранинг деворлари, поли қасмоқ. Ҳар ер-ҳар ерда одам нажосати. Камерага бир парча хам ёруғлик кирадиган дарча кўринмайди.

Абдуллохнинг димоғи ачишди, кўзидан дувиллаб ёш отилди.

ЙИГИРМА БИРИНЧИ БОБ

Хўжа Алига полициядан одам келди.

– Дуода бўлинглар, Аллоҳим хайрлисини берсин! – деб тайинланади Хўжа Али отасига, йиғламсираётган онаси ва аёлига.

Полиция бошқармаси олдига одам кўп. Кимдир терговга келган, кимдир шикоят билан турибди.

– Хўжа Али Хўжа Асқар ўғли, сиз полиция бошлиғининг хонасига кириш! – полиция кийимдаги ёш қизи Хўжа Алига йўл бошлади.

– Келинг, фуқаро, – деб уни ўтирган жойида кутиб олди полиция бошлиғи Мукеш Мукри. – Ўтиринг. Ўзингизни таништиринг.

Хўжа Алининг ичида хавотир тўла эди. Нафасини ростлаб олиб, жавоб берди:

- Хўжа Али Хўжа Асқар ўғли.
- Ёшингиз?
- Йигирмада.
- Касбингиз?
- Қандолатпаз.
- Динингиз?
- Ислом.
- Мазҳабингиз?
- Ҳанафий.
- Қайси мадрасада ўқигансиз?
- Дорул ҳуффоз.
- Яшаш жойингиз?
- Аёдҳия, Бобурийлар мавзеи.
- Уйланганмисиз?
- Ҳа.
- Аёлингизнинг исм-шарифи?
- Сабринисо шайх Қосим қизи.
- Фарзандли бўлдингларми?
- Фарзанд кутяпмиз.
- Қайнотангиз шайх Қосим қаерда яшайди?
- Аёдҳия, Боғ мавзеида.

– Яхши, Хўжа Али, энди мен ўзимни таништирай. Полковник Мукеш Мукри, шаҳар полиция бошлиғи, ёшим 60га кирапти, йигирма йилдан буён полицияда бошлиқман. Мустақилликдан олдин ҳам сидқидилдан ишладим. Ҳиндистон озод этилгач ҳам, ишляпман. Ҳар икки даврда ҳам жиноятга қарши курашиб келяпман. Энди ўйлаб кўр, Хўжа Али, мен нима учун сен билан шахсан юзма-юз суҳбатлашяпман? Нима учун маълумотларингни ўзим ёзиб олдим? Биласанми?

Хўжа Али елкасини қисди.

– Соҳиб, мен буни билмайман, – деди.

– Майли, буни билиб олиш учун вақтинг етарли бўлади. Сен менга ўзинг айт: кеча қаерда эдинг? Қандай жиноятга аралашдинг?

Хўжа Алининг ичида нимадир “шув” этди. Ранги туйқус ўзгарди.

– Ҳеч қандай жиноят қилмадим, – деди шошиб.

– Хўжа Али, кел, ҳаммасини осонлаштирамиз. Воқеа тафсилотини икир-чикирлари билан ўз тилингдан эшитсам, дегандим. Терговга берган ёрдамнинг жазони енгиллаштиради, – деди бош зобит.

– Соҳиб, Худо хайрингизни берсин, ҳеч қандай жиноятга алоқам йўқ, ахир! – деди Хўжа Али ялинганнамо.

– Ўзим сенга ёрдам бераман: кеча, пешиндан олдин, шаҳар марказидаги растада ширинлик сотаётган эдинг... Кейин нима бўлди? – сўради подполковник.

– Ширинлик сотишим жиноят эмас-ку! – деди Хўжа Али хотиржам тортиб.

Полковник Мукешнинг жаҳли чиқди.

– Ўзингни жиннига солма, олдингга келган мижозни нега урдинг? Нима учун уни кофир, мушрик, деб таҳқирладинг? Диний адоват уйғотмоқчимисан? Ким сенга бу ишни буюрди?

Хўжа Али кўзларини катта очиб деди:

– Мен уни кофир ҳам, мушрик ҳам демадим. Ўзи жанжал чиқарди.

– Ўзи жанжал чиқарди? – Хўжа Алининг гапини такрорлади полиция бошлиғи. У бироз ҳадик билан турган, юзли нурли, соддалиги қиёфасидан аён бу мусулмон йигити алдамаётганига амин эди. Чунки полковник Мукеш турфа жиноятчиларни кўрган. Йилларки, уларни фош этди, қамади. Сал кам қирқ йиллик фаолият унга одамларни бир кўргандаёқ «ўқиб чиқиш» қобилятини ҳадя этди. Кекса бош зобит шу тажрибасига таяниб, Хўжа Алида болаликнинг софлиги, ҳаётни билмаслик, бироз бўлса-да, анқовлик борлигини сизди. Бироқ йигитнинг фитратидаги тозалик барқ уриб турибди. Бу покиза фитрат ўзидан бебаҳо фазилатларни намоён қилажак, бироқ бу нуқтагача полковник Мукеш мулоҳаза қилиб улгурмади. У Хўжа Алидан воқеанинг ҳар бир нуқтасигача мукамал билиб олиш ниятида эди.

– Қани, менга ҳаммасини айтиб бер-чи! – деди бош зобит овози мулойимлашиб.

Хўжа Али ҳинди “мижоз”нинг келиб, шовқин кўтаргани, ҳақоратлаб, уруш чиқаргани, калтак еб, тухмат билан бақир-чақир қилганини айтиб берди.

– Ҳиндилар мени уришлари мумкин эди, уйимга кетиб қолдим, – деб гапини тугатди йигит.

Полковник Хўжа Алини киприк қоқмай тинглади, унга мутлақо ишонди. Кеча ҳибсга олинганларнинг бир нечаси тергов қилинганди, кўпчилик, ҳиндийнинг “Мусулмонлар мени кофир деди!” – деб додлагани учун жазавага тушганини тан олди. Бироқ айнан бирор инсон: “Фалончи мени кофир деди”, – деб гувоҳлик бермади. Ҳамма эшитганига таянган, шундан ғазабланган.

Бир неча киши жанжал қандолатпаз йигит атрофида бошланди, деди. Полковник барча кўрсатмаларни ҳаёлан таҳлил қилиб, солиштира бошлади. У фикрлаб олиши учун ёлғиз қолиши кераклигини ўйлади-да, Хўжа Алига деди:

– Сен ҳамма гапингни манави қоғозга ёзгин-да, навбатчи тезкор бўлимга бер. Уқдингми? Роҳит! Тушунтириш хатини олиб, қўйиб юборинглар. Зарурат туғилса, чақирамиз.

Полковник холи қолгач, фикрларини тартиблашга киришди.

“Одамларнинг ярмидан кўпи “Мусулмонлар бошимизга чиқиб кетди, энди таҳқирлаяпти”, – деган овозни эшитган. Лекин ҳеч ким бу овоз эгасини кўрмаган. Мана шу биринчи нуқта. Ва яна бирор одам ҳиндийларни сўккан мусулмонни ҳам билмайди. Иккинчи нуқта шу. Жанжал қандолат растасидан чиққан. Қандолатпаз билан гаплашдим... Шовқин кўтарган одам аниқ, лекин ҳибсдагилар орасида у бормикин? Лекин сўроқ қилинганлар орасида йўқ. Уни топсак, биринчи нуқтада нима борлиги маълум бўлади. Иккинчи нуқтада муаммо йўқ, яъни мусулмоннинг ғайридинни ҳақоратлагани уйдирма эканлиги тўқсон тўққиз фоиз аниқ ва равшан. Хўжа Алининг кўрсатмасига таяниб иш кўрсам, жанжал келтириб чиқарган одам орқали бу ишдан манфаатдор нуқтага чиқиб боришим мумкин. Терговни бугуноқ тугатиш шарт. Токи “биринчи нуқта”ни қўлдан чиқариб қўймайин! Дарвоқе, бетартиблик қатнашчиларининг ҳар бирининг турқини кўриб чиқишим лозим. Балки, Хўжа Али тасвирлаган одамни тахминан таниб оларман. Кейин махсус тергов ўтказиб, қандолатпаз билан юзлаштираман”.

Полковник ҳибсхонага бориш нияти билан ўрнидан тураркан, ёрдамчиси эшикни тақиллатиб кириб келди:

– Соҳиб, ҳибсхонада қотиллик содир бўлибди...

– Қотиллик? – полковник Мукеш деярли югуриб коридорга чиқаркан, буюрди. – Қандолатпаз шу ердами? Ушлаб турунглар, кетмасин! Тезкор бўлим бошлиғи қаерда? Қотиллик жойидами?! Яхши...

Ҳибсхонанинг қотиллик рўй берган камерасида текширув бошлаб юборилган. Полковникни тезкор бўлим бошлиғи кутиб олди.

– Сэр, қурбон пичоқланган, пичоқ кўкрак қисмининг чап соҳасига санчилган, юракнинг ўнг клапанини тешиб ўтгани гумон қилинмоқда, пичоқнинг учи курак суягидан бир миллиметр тешиб чиққан, демак, зарб кучли бўлган.

– Ўлик камера ўртасида ётибдими ёки ташқи панжара яқинида?

Полковник бу саволни бериш асносида қотиллик жойига келиб тўхтади. Камеранинг бир томони, яъни коридорга қараган тарафи икки қават панжара билан тўсилган эди, мурда бир оёғи букланган, бир оёғи эса узала ҳолда айнан панжарага тегиб турарди.

“Қотил ташқаридан келиб пичоқ урган! Ёки ҳибсхона назоратчиларидан бири хоинми?” – шу ўйлар полковникнинг хаёлидан “йилт” этиб ўтди. Бироқ сир бой бермай, тезкор бўлим бошлиғидан яна сўради:

– Қотилни кўрганлар борми? Дастлабки тезкор тергов кетяптими?

– Қотилни ҳеч ким кўрмаган, камерадаги ҳамма ва ҳибсхона назоратчилар ҳам тергов беришмоқда, – деди тезкор бўлим бошлиғи.

Полковник Мукеш ўликнинг башарасига, катта қорнига қараб турди-да, танигандай бўлди:

– Прасат, – деб ниҳоят тезкор бўлим бошлиғининг исмини айтди. – Мен бироз олдин Хўжа Али деган йигитни тергов қилдим. Айт, уни шу ерга келтиришсин.

...Хўжа Алини ҳибсхонага олиб келишаркан, кўнглига кўркув оралади. Полиция ходимлари, негадир, уни кишанлаймизми, йўқми, деб тортишиб қолишди. Ва кишанлашга қарор бердилар. Қўлига кишан билакузуклари тақилгач, Хўжа Али музлаб қолганини ҳис этди. Ўзини базўр қўлга олиб, “Ла ҳавла ва ла қуввата илла биллаҳил аълиййил аъзийм”ни ўқиб юраверди. Ҳибсхона деворлари қалин, девор тепасига тиканли сим ўрамлари ўрнатилган, автомат тутган кўриқчилар баланд кўтармада ҳаммаёқни кузатяпти.

– Имиламма! Тезлаш! – деди ходимлардан бири Хўжа Алини зарда билан ниқтаб.

Ҳибсхона уч қаватли тўртта бинодан иборат, бу бинолар бир-бирига қаратиб қурилган, ҳовлиси тор.

Ходимнинг ниқташидан кейин Хўжа Али беихтиёр югурди. У баъзилари очик, баъзилари ёпиқ камера панжаралари қаршисидан ўтиб бораркан, у ердан қараб турган ҳамма маҳбуслар жуда даҳшатли туюлди.

Бир камеранинг ёнида полковник Мукеш турган экан. У камера ичига ишора қилди:

– Қара, танийсанми?

Хўжа Али кўрқа-писа мурдага қарадию, ўзини орқага ташлади:

– Танидим, танидим! – деди нафаси тикилиб. – Мен билан шу одам уришди. Шу одам бақирди.

Полковник индамади, қовоғини солиб, нималарнидир ўйлади-да:

– Хўжа Алидан ўликни танигани ҳақида тушунтириш хати ёздириб олиб, қўйиб юборинг, уйига кетсин, – деди ва қандолатпазга жиддий тайинлади. – Ҳой, бола, полиция чақирса, тезда етиб кел! Уқдингми?

– Ҳа, уқдим, – деди Хўжа Али.

Полковник Мукеш эса хизмат автомобилига ўтириб, ҳокимнинг қабулига йўл олди.

– Ҳоким жаноблари, сиз билан юзма-юз суҳбатлашсам, дегандим, – деди полковник Мукеш ўзи билан эргашиб кирган ҳоким ўринбосарининг чиқиб кетиши кераклигига шаъма қилиб. Ҳоким ўринбосари бундан гезарса-да, мажбуран кулди:

– Сизлар... бемалол! Мен хонамда бўламан, – деди-да, “лип” этиб чиқиб кетди.

– Нима гап, Мукеш? – сўради ҳоким. У ҳам олтмишларни қоралаган одам. Ёшлигида Маҳатма Ганди нутқларини эшитиб юарди, Жавоҳарлаъл Неруни қўллаб-қувватлади. Инглиз ҳукумати уни ҳам кўп таъқибга олди. Ҳиндистон мустақилликка эришгач, шахсан бош вазир ундан ҳукуматга ёрдам беришини илтимос қилди, бироқ у шу шаҳар ҳокимлигига рози бўлди. “Кексайдим, туғилган шаҳримга хизмат қилиб ўлсам, шу мен учун шараф”, – деди. Муаммо кўп, камбағалчилик авжда, пулдорлар бўйин беришни истамайди, шаҳар ичида баъзиларнинг инглиз мафияси билан алоқаси

борлиги ҳақида ҳам “мишмиш”лар бор. Ҳоким эса бу масалаларни ҳал қилиш учун курашиб келяпти. Болалик дўсти Мукеш доим уни қўллайди.

– Кумар, – деди Мукеш улар ёлғиз қолишгач. – Бизга жиддий ҳужум бошланяпти.

Ҳоким ҳайрон бўлди:

– Қандай ҳужум ҳақида гапиряпсан?

– Қандолат растаси бекор алғов-далғов бўлмабди, бу ерда ҳиндий-мусулмон тўқнашуви учун ҳаракат бошлангани аниқ, – деди ташвишманд бўлиб бош зобит.

– Нималар деяпсан, ахир? – ҳокимнинг ранги ўчди. – Ўйлаб гапиряпсанми?

– Мен текширдим, жанжал бошлаган одамни бир соат олдин ҳибсхонада ўлдиришди. Чунки у ўз буюртмачиларини айтиб бериши мумкин эди.

– Яна қандай далилларинг бор? – сўради ҳоким.

– Ҳозирча йўқ, бироқ вазият жиддий. Бу ҳақда штат ҳукуматини, хавфсизлик хизматини хабардор қилишимиз керак, – деди полиция бошлиғи.

– Яхши. Бу масала билан шахсан шуғулланаман, чўғ аланга олмай ўчириш лозим, акс ҳолда, кеч бўлади, – деди ҳоким.

– Яна бир гап, – овозини пасайтирди Мукеш Мукри. – Ҳукумат ташкилотлари ичига инглиз ҳукуматининг реваншистлари жойлаштирилган бўлиши мумкин. Бу масаладаги ахборотни фақат биринчи раҳбарлар билан муҳокама этиш лозим. Айниқса, сенинг ўринбосаринг бу тартибсизликни диний зиддият, деб аташни жуда ҳам хоҳлаяпти.

Ҳоким бу гапни эшитиб ниманидир эслади.

– Тўғри айтасан, у яқинда менга ана шундай руҳдаги ахборотни киритган эди, – деди. – Саркетни штат ҳукумати бу лавозимга тавсия этган. Мен уни текширишни хавфсизлик идорасидан сўрайман.

Ҳоким Кумар ва полиция бошлиғи Мукеш муаммо устида суҳбатлашар эканлар, бир сирдан ғофил эдилар: ўринбосар Саркет ҳокимнинг столи тагига микрофон ўрнатиб, истаган пайтида ундан фойдаланаётганди.

Ҳозир ҳам бу гурунгни у диққат билан тинглади. Кеча ёзган мактубига Қора Сингхдан ўта тезкор жавоб олган эди: “Сарик Жосусга. Ишимизга ҳалал берган ҳар кимни изсиз йўқотинг! Қора Сингх”.

Саркет буйруқни дарҳол амалга ошириш шартлигини тушунди. Деразадан ташқарига қаради: куёш ботиб боряпти. У шу тунда барча тўсиқлардан қутулишга бел боғлади.

...Эрталаб шаҳар шумхабарлардан ларзага келди. Бу пайт Хўжа Али ҳолва ийлашга киришган эди. Бозорга чиққан отаси Хўжа Асқар шошиб кириб келди.

– Ўғлим, қандайдир кўнгилсизликлар келаётгандек! – деди хорғин.

– Аллоҳ сақласин! – деди Хўжа Али. У кеча шомда уйга келди. Жуда толиққан эди. Тунда уйқуси қочди. Ўзини нақадар хотиржам тутмасин, Сабринисо сезди, бироқ у ҳам сезганини эрига сездирмади.

Хўжа Али бомдодни адо этдию, яхши дам олмаган бўлса-да, ишга киришди. У ўзини чалғитмоқчи эди.

Отасининг ҳали айтмаган хабарияю нохуш тахминидан Хўжа Алининг безовталиги бирдан кучайди.

– Ҳоким Кумар соҳиб ва бош зобит Мукеш соҳиб шу тунда оламдан ўтишибди, – деди қайғу билан Хўжа Асқар. Буни эшитиб, Хўжа Алининг кўли ишга бормай қолди, беихтиёр ўзини ишдан тортди.

– Бу иккиси бутга сиғинса ҳам, адолатпарвар эди, – деди Хўжа Асқар паст овозда. – Устозларимиз суҳбатларда айтишарди: исломий давлат зулмкор бўлса, тезда кулайди, куффор адолатни тутса, яшайверади. Катталаримиз Кумар соҳибнинг ишларини кўриб, ғайридин бўлса ҳам, инсофи бор, дейишарди. Мукеш ҳам бировни беҳуда қамоққа тикқан эмас. Кеча сени чақиришганида шуни билганим учун ҳам хотиржам эдим. Қадимда форсларнинг Нўширавон деган подшоҳи бўлган экан. У адолати билан тарихда қолган. Эмишки, у маъжусий динида ўтган. Бироқ адолати билан давлатини мустаҳкам сақлабди. Мушрик бўлса-да, икки адолатли раҳбардан айрилдик биз ҳам. Бунинг оқибатида зулм шамоли келмаса, деб қўрқаман, ўғлим.

– Ота, – деди тасалли оҳангида Хўжа Али. – Ҳар иш Аллоҳдан. Аллоҳ бизга ёрдамчи бўлсин! Бизни золимлар қўлида қолдирмасин!

Хўжа Али шундай деса-да, бу гаплари, аслида, ўзининг ҳам хавотирига бас келмаётган эди.

Орадан бир ҳафта ўтиб, шаҳарга янги ҳоким, янги полиция бошлиғи тайинланди. Шу кунларда ҳиндийларнинг диний байрамларидан бири нишонланаётган эди. Янги ҳоким байрам баҳона одамларни йиғдирди. Халқ қаршисига чиқиб нутқ ирод қилди.

Ҳоким қирқ ёшлар чамасидаги тепакал ва ўртабўй бир одам экан. У, аслида, инглизпараст зодагоннинг эрка ўғли бўлиб, Англияда отасининг пулининг зўри билан “ўқиди”. Ўқишни базўр битириб, Ҳиндистонга келиб, қайфу сафога берилди. Отаси Ҳиндистон мустақиллиги учун аёвсиз кураш кетаркан, киши билмас инглизларни қўллаб юрди. Бироқ иш унинг учун тескари томонга юрди: Ҳиндистон мустақиллиги эълон қилинди. У одам дарҳол Озод Ҳиндистон ҳимоячиси ўлароқ майдонга чиқди. Катта мулклари, бойликларини, корхона ва ерларини йўқота олмасди, ахир.

Мустақил ҳукумат ислохотларининг тарафдори қиёфасида алмашаётган амалдорларни сотиб олишга кўп пул сарфлади.

Ҳаммаси яна изга тушди, суестлашган савдоси, ишлаб чиқариши юра бошлади, ҳам жиноий гуруҳлар, ҳам ҳукумат амалдорларининг оғзини мойлаш масаласида янги тизимни ўзлаштириб бўлганида унга Қора Сингхдан хабар келди.

“Рам Малхотрага. Ўғлинг Амит Малхотрани ҳоким қиламиз. Сен ўғлингни қўллаб-қувватла!

Қора Сингх”.

Шу. Рам Малхотра бу бир парча қоғозга ишониш ёки ишонмасликни билмай қолди. Деҳлида кайфу сафога боши билан шўнғиган ўғлидан ўзига тузукроқ меросхўр чиқишига шубҳа қилаётган чолнинг бу “мужда” сабаб боши қотди. У Ҳиндистоннинг гигант компанияларини ҳимоя қиладиган, курол, қора дори ва одам савдосини мувофиқлаштирувчи беҳад улкан қудрат эгаси бўлмиш “Қора Сингх” ҳақида афсонавор гапларни эшитган эди, албатта.

Бироқ ҳеч қачон Қора Сингхдан хат олишини тахмин ҳам қилмаган эди.

Уч кундан сўнг Рам Малхотрага ўғли Амитнинг Аёдҳия ҳокими бўлганлигини айтиб, суюнчи сўрашди. Суюнчи сўровчилар ўта жиддий одамлар эди. Улар Рам Малхотранинг деярли ҳамма ишларидан хабардор эканликларини исботлашди: пора йўлаклари, давлатдан яширин ишлаб чиқариш, беркитилган даромадлар, пинхоний иншоотлар ва ҳоказо. Буларнинг ҳаммаси жаноб Қора Сингхнинг марҳамати боис давлатнинг кўзига кўринмаётганмиш. Шундай экан, Рам Малхотра Аёдҳиянинг янги ҳокимини моддий қўллаши, ҳоким ўринбосари Саркетнинг харажат учун сўрайдиган маблағларини етказиб бериши шарт. Бу билан Малхотра жаноблари ҳам ўз тижоратларини хатарсиз юритади ва фаолиятини Шарқий Осиёгача кенгайтириши мумкин.

Рам Малхотра кўнди.

Ҳозир минбарда туриб, халққа ваъз ўқишга шайланаётган янги ҳоким Амит Малхотра ана шундай тарихга эга.

Амит Малхотра ўз ўринбосари ёзиб берган маърузани ўқишга киришди. Нутқда, хусусан, мана бундай жумлалар бор эди:

– ...Кейинги пайтларда шаҳримизда вазият оғирлашди. Тажовузкор руҳдаги мусулмонлар ҳиндий миллатини, ҳиндий динини ҳақоратлаш ҳолатлари тез-тез учрамоқда. Айниқса, бундан ўн кун олдин рўй берган ҳодиса фикримизни исботлайди. Шаҳар марказида бир гуруҳ мусулмонлар ҳиндийларни таҳқирлаган, уларга тажовуз этган. Экстремистларнинг тажовузига қаҳрамонларча курашган фуқаромиз эса қамоққа ташланган. Қамоқда уни ўлдириб кетишган... Марҳум ҳоким Кумар Санжай ҳамда полиция бошлиғи Мукеш Мукрилар ҳам шу ҳаракатлар қурбони бўлиши мумкин. Биз янги полиция бошлиғи Прасат Модии билан бирга бунинг тагига етамиз. Шаҳримизда халқ тинчини бузаётган мусулмон экстремистларининг раҳнамолари ҳамда моддий таъминотчилари Покистондаги гуруҳлар эканлиги ҳам тахмин этилмоқда. Мен аминманки, халқимиз давлатнинг ислом экстеримизмига қарши курашини қўллаб-қувватлайди ва мусулмон радикалларнинг ҳаддан ошишига йўл бермайди. Яшасин, она Ҳиндистон!

Бу нутқ офат даракчиси эди. Бу нутқ фақат мусулмонлар учунгина бало эмасди, балки бошқа диндаги оддий инсонларни ҳам безовта қилиб, уларни хуркитадиган, эл ўртасига адоват уруғини сочадиган нутқ эди.

Байрам маросими куни кечга яқин полиция қандолатпаз Хўжа Али ва унинг кекса отаси Хўжа Асқарни катта машмаша билан келиб ҳибсга олди.

Полиция кетганида бутун ҳовли ағдар-тўнтар бўлиб ётарди. Искович итлар ҳаммаёқни ҳидлаб ташлади. Улар солган ваҳимадан уйдаги ҳамма кўрқиб кетди, айниқса, ой-куни яқин қолган Сабринисонинг аҳволи оғирлашди. Қайнонаси келинни уйга ётқизди. Шу тунда Сабринисонинг кўзи ёриди. Ўғил кўрди. Янги меҳмонга бувиси Озод деб исм қўйди.

Бу яхши ниятлар жамланган исм эди. Яхши ниятларнинг амалга ошажак йўли эса, кўпинча, бениҳоя узун бўлади.

ЙИГИРМА ИККИНЧИ БОБ

– Кўрдингми? – деди хириллаб Дев.

Абдуллоҳнинг кўзидан отилаётган ёш кўркувдан, десак, инсофсизликдир, чунки у ҳозир кўркувни унутди. У одам зотини бундай ҳақир ва хорланган ҳолда кўриб, кўз ёшини тўкишдан ўзини тўхтата олмади. Устига устак, таҳқирланувчи диндошинг бўлса-чи? Унга бу азоблар фақат иймон боис ёғилаётган бўлса-чи?!

Дев Абдуллоҳнинг бўйнидан судраб, камерага тикди:

– Кўряпсанми? – деди яна. Абдуллоҳнинг назарида Девнинг луғатида бошқа сўз йўқ. Бу ҳақиқатга яқин, зотан, Дев темир эшикларни очиб-ёпиш, кунда бир маҳал овқат тарқатиш, одам қийнаш, қийнаб ўлдиришни мукаммал билади, холос. Миясида инстинктлар яшайди. Фикр мавжуд эмас.

Абдуллоҳ занжирбанд маҳкумларга тикилди, ўнг томондаги гапираётгандек туюлди. Шу лаҳзада Абдуллоҳнинг вужуди қулоққа айланди.

У занжирбанд одамнинг соқол-мўйлов орасида кўринмай кетган лабларидан: “Ва мин аннаси ман яшри нафсағубтиго амарзотиллах. Валлоху роуфун бил ибад” деган нидони пайқаб улгурди.

Бу Бақаранинг 207-ояти!

“Ва одамлар орасида Аллоҳнинг розилигини тилаб, жонини сотадиганлар бор! Аллоҳ эса бандаларига шафқатлидир!”

Дев Абдуллоҳнинг кейинги камерага итқитиб юборди.

Абдуллоҳ саноксиз тиглар оёғига, кафтига, бутун танасига “ғирч-ғирч” санчилаётганини сезиб, орқа қараб эмаклади. Эмакладию оғриқдан ихраб, қотиб қолди: камеранинг полида тигдор учи тепага қаратиб узун михлар қоқиб ташланган. Михлар қимирлашга ҳам, туриб қолишга ҳам қўймайди: тананинг хоҳлаган жойига санчилади, қон оқизиб ҳалок этиши мумкин.

Абдуллоҳ ҳаракатсиз қотди. У қимирлагани сари жароҳати кўпайиб, азобланишини сездди. Ҳозир унинг идрокида жонини химоялашдан бўлак

хаёл кўринмайди. Бу хаёл ҳар бир яратикқа Аллоҳ фитратан ато этган туйғунинг маҳсулидир. Тахминан бир дақиқа тишини тишига қўйиб кўзини юмган Абдуллоҳ оғриқлар босилганини билди. Секин кўзини очди. Қоронғуга ўрганган нигоҳи хона деворларига бир қарич тахтани ўриндик сифатида маҳкамланини кўрди. Ўша тахталарда уч киши деворга вужуди билан ёпишиб ўтирарди, чунки улар ерга оёқ қўйсалар, табиий, вужудларига мих қадалади.

– Биродар!.. – деди ўтирганлардан бири. Унинг овози бўғиқ, заиф эди, патак сочлари эса ўсиб елкасига тушган, соқоли юзини қоплаган, эгнидаги бир парча латта титилиб кетган, баданидаги чандиқларни эса зулмат ичидан ҳам кўзга ташланади. – Секин ўрнингиздан тулинг, ёнимизга келинг, йўқса, қон йўқотасиз!..

Абдуллоҳ мухотобига қаради-да, у томонга юришга интилди. Иккинчи одам маслаҳат берди:

– Секин судралсангиз, жонингиз оғрийди, кучингиз етса, иложи борича бир шиддат қилинг! Ёнимизга келасиз!

Абдуллоҳ маслаҳатга амал қилди: ўрнидан туриб, икки қадам билан деворга етди, бир қарич тахта устига нақадар тез чиқиб ўтирганини ўзи ҳам фаҳламай қолди, бироқ биқинлари, кўкрак қисми, сонлари – умуман, танасининг деярли ҳар қаричидан қон сизиб чиқаётган эди.

Оғриқ кучли. Кўзларини юмди. Тишини тишига босди. Нафасини ичига ютди. Бу қийналишни енгиллаштиргандек бўлди.

– Аллоҳнинг Ўзи ёрдам беради, биродар, – деди ўтирганларда бири. – Истиффор айтинг.

Абдуллоҳ бошини силкиди. Унда гапиришга мадор йўқ эди. Иккинчи маҳкум ҳам паст овозда сўзлай бошлади, қизиғи, уларнинг саси нақадар бўғиқ, нақадар жарангсиз бўлмасин, дадил, умид ва ишонч билан тўла.

– Аввалбошда жуда сиқиласиз, – деди тиззасини қучоқлаб. – Кейин кўникасиз. Кунларни қандай ўтаётганини билмай қоласиз. Тошбақа тошини ичига кириб кетгандек сиз ўз ичингизга кириб кетасиз. Зерикмай қоласиз. Сабаби – қалбингиздаги ортиқча нарсалар секин-аста йўқолиб боради. Қалбингиз бўшайди. Дунё ташвишлари ўлади. Иймон аталмиш неъмат қалбда қолади. Ёд олган сураларингиз, зикрларингизни такрорлайсиз. Шу билан таскин топасиз. Ҳаловатга эришасиз.

Абдуллоҳ ҳамсухбатининг фикрларини тинглаб, қандайдир қувват ҳис этди. Ажабки, уларга беражак бирор саволи, айтажак сўзи ҳам йўқ эди. Фақат маъқуллаб бошини силкиб қўйди. Шу онда темир эшик очилиб, Дев кўринди:

– Ҳей, янги! – деди у бўкириб. – Чик! Тез чик!

– Чикаверинг, Аллоҳ мададкор бўлсин! – деди ўтирганлар тезда.

Абдуллоҳ тишини тишига босиб, икки қадам босиб эшикка етди. Етдию, ерга йиқилди.

– Жойлашиб олдингми? – деди Дев. – Шошибсан-да! Ҳали бу ерда саргузаштинг кўп бўлади. Шошилма!

Дев Абдуллоҳни судраб кейинги темир эшикнинг олдида келди. Тамбани туширди. Хонанинг рўпарадаги деворига катта ит боғланган эди. Абдуллоҳ ҳали эсини йиғиб улгурмай Дев уни хонага итариб киргизиб юборди. Ит вовулламади, балки даҳшатли ириллаб Абдуллоҳга отилди, итнинг икки олди панжаси Абдуллоҳнинг елкасига тушди, кучсизлангани учун у ерга йиқилди. Кимдир Абдуллоҳнинг ўнг қўлидан ушлаб қаттиқ тортди. Абдуллоҳни итнинг остида суғуриб олди. Абдуллоҳ ўзини девор тагида кўрди. Ёнида кимдир турибди. У одамнинг юзи аниқ кўринмади. Кўриш имконсиз, зотан. Ит Абдуллоҳни ғажишга интилаётган эди. Дев эшикдан манзарани завқ билан томоша қилди: маҳбус итнинг тагида шу қадар типирчиладики! У ҳар сафар бу томошадан жуда роҳатланади. Баъзан ит маҳбуснинг бўғзидан олади. Иш ўлим билан тугайди. Лекин ит одамни емайди. Қонини ялаши мумкин. Бу ҳол ит билан одамни якка қолдирганда содир бўлади. Ҳозир бу хонада икки маҳбус бор яна. Улар, одатда, Абдуллоҳ каби янгиларни итнинг оғзидан қутқариб қолишади. Ҳозир ҳам улардан бири шиддат билан ҳаракат қилди: Абдуллоҳни хулос қилди. Ранги оқарган, юзи, вужуди қонга беланган Абдуллоҳ эса ички бир туйғу билан типирчилади, ҳолбуки, Аллоҳ ундан айна пайтда кўрқувни кўтариб қўйганди. Унинг кўзлари очиқ турса-да, кўрмасди, қулоғи овозни эшитса-да, маъноларни англамасди. Ваҳший ит занжирини шилдиратиб, унинг бурнини тагида ирилласа-да, заррача кўрқмаётган эди. Дев эшикни ёпди. Эшик тамбаси тарақлаб ўз ўрнига тушгач, нарига тарафда ўтирган маҳбус итга қараб паст овозда қаатъий буюрди:

– Йўлбарс, жим бўл!

Ит маҳбусга қаради-да, бирдан думини қисди. Кейин беозоргина бўлиб, нари кетди. Девор тагига бори ётиб олди.

Абдуллоҳ ҳушидан кетмади. Гарчи ҳислари фалажланса-да, тезда ақлини йиғди. Секин ўтириб, суянди.

– Исмим Довуд, – деди итга буйруқ берган маҳбус. Унинг ҳам авҳоли кўшни хонадагилардан фарқ қилмасди: ўсиб кетган соч-соқол, алва-далва кийим... Жароҳатларнинг чандиқлари... – Биродар, бу итни қотган нон бериб қўлга ўргатдик. Буни анави Дев билмайди. Унинг олдида итга умуман буйруқ бермаймиз.

– Мен Сулаймонман, – деди Абдуллоҳни қутқарган маҳбус кулимсираб. – Сиз каби биродарларни бу ерга баъзида олиб киришади. Бақувватлигим учун уларни Йўлбарсдан қутқариш менинг ишим. Тўрт йилдан буён шу зиндондаман. Унутиб юборишганми, ҳеч кимнинг иши йўқ.

– Иши бўлмагани ҳам маъкул, – деди Довуд бир бурда қотган нонни итга улоқтириб. – Зикру ибодатда ўтираверамиз.

– Бу шунақа зиндонки, маҳсус жазо зиндони, – тушунтирди Сулаймон. – Ҳар бир хонасида алоҳида жазолари бор. Кўргандирсиз. Бирида занжирлашади, занжир ҳеч ечилмайди. Бирида мана шундай – ит, бўри, ҳатто, айиқ билан қолдиришади. Менга мана шундай ҳайвон билан

қолдиргани ёқади. Ваҳший одамлардан кўра шу хайвонлар беозор. Яна бирида михларни тепага қаратиб қоқишган. Бирида эса чаёнлар тўлдирилган. Бирида илонлар. Бошқасида каламуш. Бошқасида захарли моддалар сепишади. Бироқ ҳаммасига кўникиш мумкин. Ажал етмаса, яшайверасиз. Аллоҳим иймондан айирмасин.

Абдуллоҳ толиққан эди. Ётган жойида кўзи юмилиб кетди.

– Биродаримиз чарчабдилар, – деди Довуд унга қараб. – Ухлаб олаверсинлар. Қолган гапларни кейин гаплашамиз...

...Тушида Абдуллоҳ намоз ўқиш учун жойнамоzга ўтирди. Қиёмга турган эди, жойнамоz ҳавога кўтарилди. Абдуллоҳ жойнамоz устида атрофни томоша қилиб, ҳузурланди. Мовий осмон, енгил шабада, пастдаги яшил дарахтларни томоша қилишдан шавқ туйди. Жойнамоz учиб, катта масжиднинг ҳовлисида ерга қўнди. Абдуллоҳ масжид хонақоҳига қадам қўйди. Хонақоҳ бўм-бўш. Ерга алвон гиламлар тўшалган. Деворлар зарҳал ранг. Гумбаз жуда улкан. Устунлари нақшли. Меҳроби баланд. Токчаларида китоблар, шамдонда шамлар. Абдуллоҳ ичида жуда катта қувончни туйди. “Аллоҳ!” деди кўксини тўлдириб. Хонақоҳнинг гумбази, деворларига бу сўз урилиб, ҳаммаёқдан “Аллоҳ!”, “Аллоҳ!” деган акс садо янгради.

“Намоz ўқишим керак”, – деб ўйлади Абдуллоҳ. Меҳробнинг қаршисида ўқиш учун қарадио, меҳроб олдида чўк тушиб ўтиган, бошига қора салла ўраган одамни кўрди. “Субҳаналлоҳ!” – деб у томон юрди. Қора саллалари одам унинг келаётганини сезиб, ўтирилди. Абдуллоҳ унинг юзини элас-элас кўрди, кейин уйғонди. Уйғониб аъзойи бадани қақшаётганини билди. Хона қоронғу эди. Бадбўй ҳидлар макони эди бу хона. Бироқ зиндондан йилларки, чиқа олмаётган одам бадбўйни сезиши мумкинми?! Димоқларга бу ҳид жойлашиб олган, ҳолбуки. Ўпкалар бу ҳавони яхши қабул қилмоқдалар.

Абдуллоҳ ўрнидан турди. Бурчақда Довуд ухлаб ётган экан, Абдуллоҳнинг турганини сезиб, кўзида очди:

– Ҳа, биродар? – деди у бошини хиёл кўтариб.

– Намоz ўқимоқчиман, – деди Абдуллоҳ. Абдуллоҳнинг овозини эшитиб, ит яна ириллади. Довуд итга буюрди:

– Йўлбарс, бу ўзимизнинг биродар, жаҳлинг чиқмасин! Билдингми? – ит гапни тушунгандек бошини икки олд оёқлари орасига қўйди. Довуд эса ичи ўйиб, кўза шаклига келтирилган ёғочни Абдуллоҳга узатди: – Суви бор, ичинг, таҳорат қилинг. Ҳартугул, сувимиз бор.

Абдуллоҳ сидқидилдан таҳорат олди. Баданидаги жароҳатлари унга оғриқ бермади, сув билан ювгани учун териси нафас олгандек бўлди.

– Қибла қаерда? – деб сўради сўнг Довуддан. Сулаймон эса ухлаётган эди. Аслида, Сулаймон ҳам ухлаётгани йўқ, шунчаки, кўзини юмиб ётибди. Қамокда шундай: кўзини юмиб хаёл суриб ётиш ҳам машғулот. Довуд эшик томонга ишора қилди:

– Бу томонда. Сал чапга қияга қараб, ният қилаверинг!

Абдуллоҳ қалбидан нафл намозга ният қилиб, такбири таҳрима учун қўлини кўтарди. Икки ракат намозни ўқиди. Салом бергач, зикрлардан сўнг қўлини дуога очди. Бу шундай дуо эдики, Абдуллоҳ келажақда бу дуодаги ҳолатини қайта топиши маҳол. Бу дуода сўраганларини кейин қайта сўраши ҳам гумон. Бу дуо пайтида симобдек эриб турган қалбнинг ҳароратини қайта бу нуқтага чиқадими, йўқми, буни ҳеч ким билмайди. Келажақда Абдуллоҳ ҳар сафар ибодатга тураркан, қалбида ҳозирги ондаги хушўни, ёлворишни топа олмаётганини ҳис этади. Аллоҳга қанчалик ёлвормасин, қоронғу хона, ташқарида золимлар изғиб юрган бир паллада, хонанинг бир тарафида ваҳший ит, икки тарафида мазлум мусулмонлар мизғиб, мудраб ўтирган бир пайтда ўқиган бу намози, қилган дуолари бир умр ёдида қолажак. Ҳар доим бу ибодатини, бу ибодатдаги лаззатни эслаб, кўзларидан ёш қалқаяжак. Чунки бу ибодатда риё йўқ эди, ушб йўқ эди. Зотан, у ҳозир ўз-ўзидан ажабланадиган ҳолда эмас. Зотан, у ўзини мақташ, фахр қилиш ҳақида ҳаёл қила олмайди. Зотан, у ҳозир бу ҳалокатлар гирдобидида иймонини сақлаб қолишдан бўлак ташвишни ўйламапти. Тўғри, Абдуллоҳ кўплаб машаққатларга учрайди, синовларни бошдан кечиражак, бироқ ҳар бир синов уни кучли қилгани каби, қалбида Роббисига бўлган таслимиятни аланглатгани сингари ўз-ўзидан миннатдор бўлиш, ўз ҳолатидан рози бўлишдек бир хатарга юзлашмоғи бор. Ҳали у бу хатардан ғолиб бўлиши, жамики ишларни Роббисига топширмоғи лозим.

– Эй оламларни яратган Зот! – айнан шу сўзлар Абдуллоҳнинг юрагидан отилиб чиқди. бу сўзларнинг отилиб чиқиши ва кўздаги ёшларни дувиллаб ёмғир мисоли ёғилиши бир бўлди. Абдуллоҳнинг тилидан учаётган бу калималар унинг қалбидаги изтиробнинг инграши эди. Юрагининг ич-ичидан куяётган, сим-сим оғриқ беришдан тўхтамаётган бир нидо бу сўзлар қиёфасида икки лаб орасидан ташқари чиқиб, Аллоҳнинг Даргоҳи сари кетаётган эди. Бирор тўсиқсиз, нурнинг тезлигидан ҳам кўра каттароқ тезлик ва қудрат ила кетаётган эди. Аслида, бу дуоларнинг қалб ичидан сизиб чиқишию Аллоҳнинг раҳмати ила қабул бўлиши бир он бўлса, не ажаб!

– Эй марҳаматли Роббим! Сен Улуғсан! Сен Буюксан! Сен иззат соҳиби бўлган Азизсан. Бошқаларга иззат берадиган ал-Муизсан. Қалбимдаги ҳар бир ҳолатдан хабардор ал-Хобирсан. Менинг ич-ичимни кўриб турган ал-Басирсан. Сўзларимни ҳаммадан кўра яхшироқ эшитадиган, ҳеч бир кимса мени эшитмаса-да, тинглай биладиган ас-Самиъсан. Дардларимга даво берувчи ҳеч кимса йўқ, Сен аш-Шофиъсан! Марҳамат қиладиган бирор зот йўқ Сендан бўлак, сен ар-Роҳмансан! Гуноҳларимни кечирадиганим Сенсан! Ал-Ғаффорсан, ал-Ғофурсан, ал-Афуввсан! Дўстларим йўқ, Ер юзида бирор инсоним йўқ, бирор дўстим йўқ, сен ал-Валийсан, Сен – Дўстимсан. Сендан бўлак ёрдам берадиганим йўқ, сен ан-Насийрсан! Айбларим очилса, Сендан ўзга беркитувчим йўқ, Сен – ас-Сатторсан! Қиёмат куни турилганимда жонимни қутқарадиган йўқ, сен Борсан, охиратда иймон келтириб, солиҳ амал этганларга раҳмат кўрсатувчи ар-Роҳиймсан! Ё Аллоҳ! Эй, абадул абад

Тирик бўлган ал-Ҳайй! Эй, абадул абад ўлмайдиган, ухламайдиган ал-Қайюм! Эй жонларни оладиган ал-Мумийт! Эй жон бахш этадиган ал-Муҳйи! Эй, ҳар ишни ҳикмат ила қилувчи ал-Ҳакийм! Эй, кофирларнинг куфрига, мушрикларнинг ширкига сабр этувчи ас-Сабур! Эй, ҳар бир ишни юмшоқлик ила адо этувчи ал-Ҳалийм! Эй, ҳеч нарсага беҳожат бўлган, мукаммал, бошқаларнинг ҳожатини раво этгучи ас-Сомад! Эй, гуноҳлари кўп бандаларини афв этиб, дўзахдан омон сақлаб жаннатларга киритувчи ал-Карийм! Эй, барчага саломатлик ато этувчи ас-Салом! Эй, ҳамиша ҳар қандай нуқсондан, балолардан саломат бўлган ас-Салийм! Эй кофирларга қаҳр қилгучи ал-Қаҳҳор! Эй, жонларни қабз этувчи ал-Қобийз! Эй барча иш кўлида бўлган, раҳмлиларнинг раҳмлиси, қарамлиларнинг қарамлиси, адолатлиларнинг адолатлиси бўлган Зот! Золимларни хор қилиб, мазлумларга нажот бергучи Зот! Олаётган нафасимни, ўйлаётган ўйларимни, томиримдаги қоннинг юришини, қонимдаги хужайраларнинг ҳаракатини яратган ал-Борий! Ал-Ҳолиқ! Сенинг мислинг йўқ! Сенинг тенгинг йўқ! Сенинг шеригинг йўқ! Сен нуқсонлардан пок! Сен камол топишдан поксан! Сен олийсан, Аллоҳим! Мен Сенинг бечораҳол, хаста бандангман. Хатоларимни санасам, саноғи йўқ. Гуноҳларимни эсласам, кўзимга дунёлар қоронғу бўлади. Ҳолбуки, Сенинг неъматларинг чегара билмас. Ҳолбуки, Сенинг марҳаматинг чексиз! Қошингдаман, Аллоҳим. Бошим ерда. Жоним кўлингда. Танамдан истасанг, жонимни ол! Бошимни уз, қонимни ерга оқиз, Аллоҳим! Сен берган тақдирга розиман. Сенга асло исён этмаслигим учун Ўзинг ёрдам бер! Мени ўз ҳолимга ташлаб қўйма! Аллоҳим! Душманлар кўлида мени хор қилма! Аллоҳим, иймонимни ҳамиша саломат сақла! Аллоҳим, иймонимни ҳамиша зиёда эт! Аллоҳим, ҳақ Сеникидир, менга ҳақни кўрсат, ҳақ томон йўлла! Аллоҳим, ботилни Сен яратгансан, Аллоҳим, кўзимга ботилни кўрсат, мени ундан четлаштир! Аллоҳим! Менда илм бор, на ҳикмат бор! Аллоҳим, менда хайр бор, на яхшилик бор! Аллоҳим, мендан фақат гуноҳлардан иборатман. Жонимга озор етса, уни қутқаришни истайман. Сенга тавба қилиб, тавбамга ҳамиша ҳилоф этаман. На тавбамда тутуриқ бор, на тақвойимда маъно! Аллоҳим! Намоз, дея ўқиганим ну хушуъ, на ҳузуъ! Аллоҳим! Закот, дея берганимда миннат! Аллоҳим, рўза, дея тутганимда ҳамиша маъсият! Аллоҳим, ҳаж, дея борганим бир саёҳати тижорат! Аллоҳим! Хайр ишларимни ўзимдан кўрдим, кечир. У ишларни менинг ишларим, деганим учун афв эт. Аллоҳим, ўзимга, ҳуснимга, қувватимга, нафсимга маҳлиё бўлдим, кечир. Аллоҳим, неъматларинг шукрини адо этмадим, кечир. Аллоҳим, Сени қўйиб, махлуқлардан кўрдим, таваккални ташлаб, сабабларга ёпишдим, мени кечир. Аллоҳим, Аллоҳим, Сени унутиб, мен, дедим, кечир. Аллоҳим, на сўзимда ишонч, на кўзимда қувонч! Аллоҳим, на қалбимда тоқат, на жисмимда итоат! Турган битганим хиёнат, садоқатдан асар йўқ. Аллоҳим, чимдим ибодатимни тоғ, деб кўрдим. Тоғдек гуноҳимни бир заррадек билдим. Йўлингда машаққат чекишдан қочдим, ҳамиша нафсим учун омонлик истаб, йўлингга қурбон бўлишни

ўйламадим. Аллоҳим, мени ўз йўлингда қурбон эт! Бу қурбонликни Ўзинг қабул қил! Аллоҳим, кофирлар олдида мени залил этма, улар менга зулм этишларига йўл қўйма! Аллоҳим, хиёнаткорларни мендан узоқ тут, Ўз дўстларингни менга яқин айла. Аллоҳим, қўрқоқларни менга яқинлаштира, жасоратлилар сафида эт! Аллоҳим, пайғамбаринг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг йўлидан юргаз, унинг хулқи билан хулқлантир, Аллоҳим! Аллоҳим, ҳикмак соҳибсан, менга ҳикмат ато эт! Аллоҳим, менга офият бер! Аллоҳим, қалбимни Ўзингга бўлган иймон билан лиммо-лим айла! Аллоҳим, Ўзингга бўлган муҳаббатни, сидқни, итоатни бер! Аллоҳим, Ўзингга рози бўлмаган ишлардан мени сақла! Аллоҳим, Ўзинг рози бўлган ишларга мени йўлла! Аллоҳим, махлуқларингдан мени кўрқитма, Ўзингдан шундай кўрқитки, бу кўркув қошида бошқа кўркувлар йўқ бўлиб кетсин! Аллоҳим, Ўзингни шундай севдиргинки, бу севги қошида бошқа севгилар дош бера олмасин! Аллоҳим, дунё зийнатларига мени алдантирма! Аллоҳим, шайтон ҳийлаларидан мени ғолиб қил! Аллоҳим, нафсимнинг ёвузликларидан мени эмин сақла! Аллоҳим, ақлимни йўқотишдан, қалбимни бой беришдан сақла! Аллоҳим, тўймайдиган нафсдан эмин эт! Аллоҳим, ажалим чоғида иймонимни ҳамроҳ эт! Қошингга иймоним ила юзимни ёруғ бўлиб боришини насиб айла! Аллоҳим, бир он ҳам зикрингдан мосуво этма! Аллоҳим, фисқу фужурдан, фитна-фасоддан, мактанчоқликдан мени омон сақла! Танимни соғ қил, вужудимни сихҳат айла! Фақирликдан асра. Бойлик берки, саховатим кўп бўлсин. Қалбимдаги ҳимматни баланд эт. Майдакашликдан асра. Қалбимда дунё ва ундаги нарсаларнинг бирортасига заррача ҳам майл қолдирма. Аллоҳим! Кибрли, такаббур бўлиб қолишимдан сақла. Аллоҳим, хокисор ва камтаринлик бер. Аллоҳим, менинг ихтиёримда ҳеч нарса йўқ. Менинг қўлимдан бирор иш келмайди. Аллоҳим, Сенинг азаматинг, жалолиятинг, қудратинг, буюклигинг чегара билмагани каби менинг заифлигим, гуноҳкорлигим, хатокорлигим, осийлигим чексиздир. Агар сен менга раҳм этиб, дардимга чора этмасанг, ҳалок бўламан. Иймонимни тақво ила зийнатла, ҳаётимни Ислом ила нурлантир! Сўзи гўзал, амал хунуқлардан этма. Ҳақда мени собит қил, ботилга мойил этма. Аллоҳим, мени заифликдан чиқар, хорликдан қутқар. Аллоҳим, мени Ўзинг рози бўлганингга йўлла! Аллоҳим! Ота-онамга раҳм қил. Уларни Исломда, Иймонда, Эҳсонда айла. Рушди ҳидоятингдан қилча ҳам чиқарма! Уларнинг умрини узоқ, амалларини гўзал қил! Икки дунёларини саодат ила тўлдир! Аллоҳим, аҳли оиламга раҳм қил! Фарзанду зурриёдларимни адаштира, уларни фитналардан омон сақла. Қалбларини иймон ила тўлдир, уларни ҳидоятингдан оғдирма! Аллоҳим, уларнинг ҳаётларига барокат, файз ато эт! Аллоҳим! Мусулмонларга раҳм қил! Сен ўзингга қуллиқни қасд қилаётганларнинг даражаларини кўтар! Кофирлар кўлида хор этма. Зулм кўраётган биродарларимга раҳм қил. Ҳақни гапиришдан ожиз, курашишдан заиф бўлган биродарларимга офият бер. Аллоҳим, адашиш йўлида бўлган мусулмонларга тўғри йўлни кўрсат. Аллоҳим, мусулмонлар орасини ислоҳ

эт! Аллоҳим, мусулмонларни фитналардан омон эт. Аллоҳим, мусулмонларнинг қалбларини ўзаро улфату биродар эт! Аллоҳим, мусулмонларнинг қалбларида бир-бирларига муҳаббатни зиёда айла! Улар бир-бирларини кўрганларида меҳр ила боқсинлар! Бир-бирлари учун жону молларини аямасинлар! Аллоҳим, мусулмонларни хорликдан қутқар, мусулмонларга қувват бер! Аллоҳим, Исломига нусрат ато айла! Аллоҳим, мусулмонларга ҳикмат, тақво, илм, гўзал хулқ, гўзал амалларни ато айла! Аллоҳим, Ер юзида мусулмонларнинг қўлини баланд қил! Аллоҳим, мусулмонларни Ўзинг ҳар қандай балолардан қўри! Аллоҳим, Ўзинг Зул Жалола вал Иқромсан! Аллоҳим, Ўзинг ал-Ҳодийсан! Аллоҳим, Ўзинг ан-Нурсан! Аллоҳим! Халқимга ёрдам бер! Ватанимни кофирлар қўлидан қутқар. Фарёд чекиб зиндонларда ётганларга ёрдам бер. Аллоҳим, бошимиздан зулмни даф айла! Агар Сен истамасанг, биз ҳеч нарсани истай олмаймиз. Агар Сен раво кўрмасанг, биз ҳеч нарсага эриша олмаймиз. Аллоҳим, қалбим тўла хато, ақлим тўла хато, елкамда оғир гуноҳлар. Қалбимни на кибрдан, на кизбдан, на риёдан, на уждан халос этма олмайман! Аллоҳим, Ўзинг нажот бер! Аллоҳим, қиёмат куни Ўз соянгдан жой бер! Аллоҳим, савол-жавобимни осон қил! Аллоҳим, дўзах оловига мени ташлама! Аллоҳим, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шафоатларига мени раво кўр! Аллоҳим, жаннатинг ила менга раҳмат кўргаз! Аллоҳим, жаннатингда Ўз Жамолингни менга кўрсат! Аллоҳим, агар қалбимни юмшатмасанг, у тошдан кўра қаттиқ. Аллоҳим, қалбимга Ўзингга бўлган муҳаббатни солмасанг, у муҳаббатсиз музлаб ётибди. Аллоҳим, ҳидоят қилганингдан кейин нотўғри йўлга оғдирма! Аллоҳим, Сен неъмат берувчиларни энг яхшисисан! Ал-Ваҳҳабсан! Аллоҳим, бу дунёнинг ҳам, охиратнинг ҳам яхшиликларини мукамал тугал қилиб! Дуоларимни қабул эт, эй оламларнинг Роббиси, Эгаси бўлган Аллоҳим!..”

Абдуллоҳ бу илтижолар қалбига қандай қуйилиб келди – ўзи идрок этмади. Роббиси қаршисидан мумдай эриб ўтирди, зотан. Ниҳоят, дуони тугатиб, ўрнидан турди. Руҳи жуда енгил эди. Энди у гўё ҳар қандай курашга тайёр. Ҳар қандай синовдан ғолиб. Шу пайт кутилмаганда тарақлаб эшик очилди.

– Чик! – деб бўкирди у. Абдуллоҳ Девга хотиржам боқди ва у томон дадил юрди. Дев ичкаридан чиқиб келаётган маҳбуснинг тўсатдан ҳайбати ошганини идрок этди. Албатта, Дев Абдуллоҳдаги ҳайбатни ҳайбат, дея фикрламади, фақат унинг бўм-бўш миясида: “Ия, бунинг бўйи ўсиб кетибдими!” – деган унинг ўзига хос бўлган ўй чақнаб ўтди. Абдуллоҳ коматини тик тутиб чикди. Ваҷоҳати шундай эдики, унга: “Эгил!” – дея буйруқ беришга Дев ўзида қувват топмади. Беихтиёр шашти тушди, паст овозда:

– Юр, – деб йўл кўрсатди. Абдуллоҳ Девга қошини чимириб боқди. Айни пайтда у Девдан умуман кўрмади, айни пайтда унинг онгида ажиб

тиниқлик яркиради, айна пайтда у қалбини Аллоҳга боғлаб қўйди, айна пайтда у Аллоҳнинг арқонини маҳкам ушлаб олди.

Абдуллоҳ ортга қайтиб чиқаётганларини билди. Тик юргани учун йўлакни яхшилаб кузатди: деворлари қорамтир, қўрқинчли, кўнгилга ҳадик солади. Шифтларда ўргимчак тўрлари. Ингранган, ириллаган, қандайдир чийиллаган товушлар янграйди. Жимжитликда янграган ҳар бир овоз ҳамма ёққа ваҳшат солади. Бироқ Абдуллоҳ бу ваҳшатни ҳис этмади. Чиқиш эшигига борганларида Дев:

– Ҳей, – деди.

– Ҳа?! – деди унга саволомуз Абдуллоҳ. Девнинг калласи катта, кўзлари митти экан, қошлари жуда сийрак, ҳатто йўқ дейиш мумкин.

– Кўлингни орқага қилиб, бироз эгилиб юр... Йўқса, мени жазолайдилар... – деди Дев минғирлаб.

ЙИГИРМА УЧИНЧИ БОБ

... Хўжа Асқар ва унинг қандолатпаз ўғли Хўжа Алининг қамокқа олиб кирилиши шаҳарда қатағон оловини ёқди. Ҳар куни юзлаб мусулмонлар ислом экстремисти ўлароқ ҳибс этила бошланди.

Сабринисо ўғли Хўжа Озодни бағрига босиб, кўп йиғлади. Гарчи, у бир парча гўшт эди, гарчи, шу бир парча эт кўзларини базўр очса-да, заиф инграб, онасидан сут талаб этса-да, ёш она учун у бир ҳимоячи янглиғ туюлди. Бу ҳимоячининг улғайиши ва, ҳақиқатан, оила шаъни учун даврага чиқиши ҳали йилларни, онанинг сабру тоқатини сарф этажак.

Сабринисонинг қайнонаси Нигор она келини атрофида парвона. У кўпни кўрган аёл – ҳаёти фақирликда ўтганига қарамасдан, саботини йўқотмади, балки, бу сабот мустаҳкамланди. Йиллар Нигор онага ҳаёт машаққатлари устидан комил Иймон ила ғолиб келиш сабоғини бериб келаётган эди.

Чақалоқ дунёга келганига йигирма кун тўлганида Нигор она ҳибсхонага бориб, эри ва ўғлидан хабар олишга жазм этди. Бошқа ўғиллари, келинлари, қизлари ва куёвларидан ёрдам кута олмасди. Чунки уларнинг ҳам турмушини қашшоқлик ўз чангалида маҳкам ушлаган.

Егани таом, ичгани сув, кийгани кийимни қаердан келаётгани ўзлари билмас даражада фақир эдилар улар. Уларнинг баъзилари эрталабдан кечгача ҳаммоллик қилади, баъзилари катта қурилишларда ишлайди, баъзилари даладан келмайди, оладигани – кунлик икки рупийсига бозорда тузук-қурук харажат қилиш имконсиз.

Аёллар, қўли қавариб, эрларининг ёнида.

Фарзандлар - очин-тўқин, яхшики, улар бола! Бола ўйин билан кўп нарсани англамайди. Ҳолбуки, болалар улғайиб бораётир, уларни мактабга бериш лозим, лекин мактабларнинг харажати осмон! Аввалгидек мусулмон мактаблари қайда! Мусулмон мактаб-мадрасалари ёпила бошлади,

баъзиларига ўт қўйиб юборилди. Нигор она ва Сабринисо қариндошлар қўмагига қўз тика олмас эдилар. Қолаверса, Шайх Қосим ҳам, устоз Бухорий ҳам таъқибга тушдилар. Уларга ҳам ҳукумат тарафидан ҳужумлар содир бўлди: савдолари юришмай қолди, солиқчилар турли сабабларни рўқач қилиб, мол-мулкларидан бир қисмини мусодарага тортди, ҳатто, баъзи безорилар уларнинг уйлари тошбўрон қилишгача бориб етди.

Нигор она хибсхонага келди. Хибсхона олдида одам жуда кўп. Қора-кура ғарибу фақирларни ҳам, оқсуягу оқбилак казо-қазоларни ҳам, кампир ва аёлларни ҳам, бола-бақраю, ўсмиру ўспиринни ҳам шу ерда қўриш мумкин.

Кимдир оёқда туради, кимдир ерга ўтириб олган.

Бировнинг қўлида сумка, биров ҳассага таянган. Биров пешонасига қўлини қўйиб, ўзига соя қилади. Биров манглайини тириштириб қарайди. Кимдир жанжаллашиб қолади, кимлардир бир-бирига таскин беради. Кимдир суд, тергов ҳақида гапирди, кимдир адолат борлигини жаврайди, кимдир адолат йўқ, дейишдан қўрқиб жим бўлади.

Аслида, ҳамманинг жони дарднинг чангалида.

Аслида, ҳеч ким адолатга қўз тикаётгани йўқ.

Аслида, ҳамма умидсизлик ва чорасизлик қўлида. Ҳеч ким ҳукуматдан нажот кутмаяпти.

Бу ердагиларнинг ҳаммаси ич-ичидан ўғли, эри, отаси ёки ака-укасининг бир неча йиллик қамоққа кириб кетишини сезади. Бу сезги уларни даҳшатга солади, бу ҳисдан қочиш учун вайсайди, қўпчилик ана шу умидсиз туйғуга асир бўлиб, ўйчан ўтиради. Атрофни кўрмайди, эшитмайди. Уларнинг аксари оч қолаётган оиласини қандай боқишни, қамоқдаги жигарига егулик, кийим-кечакни қандай етказиб беришни ўйлайди, холос.

Мусулмонларга таскин берадигани – Аллоҳнинг марҳамати. Аллоҳнинг лутфи. Ҳиндийлар эса ўзларининг тошдан бўлган ҳайкалларига илтижо қилиб, ёрдам сўрайдилар.

Нигор она икки тугун кўтариб олган: бирида егулик, бирида кийим-кечак. Хибсхона эшиги олдида қуролланган соқчилар ҳеч кимни яқинлаштирмайди.

– Рухсат йўқ! – дейди соқчилар орасидан туриб бир зобит. – Учрашувга ҳам, бирор нарса беришга ҳам рухсат йўқ! Кетинглар!

– Қандай кетамиз!

– Бир ҳафтадан бери рухсат йўқ!

– Кетмаймиз!

– Нега рухсат йўқ! Тушунтириб беринг!

– Ичкарида болаларимиз қай аҳволда, ахир!

– Хибсхонанглар жуда иссиқ эмиш!

– Овқат бермас экансизлар!

– Урар экансизлар!

– Қийнаётган экансизлар!

Одамларнинг шовқини кучая бошлади. Оломон қамоқ томонга қараб тўлқинланди. Соқчилар қуролларини одамларга ўқталиб, ҳужумни қайтаришга тиришгандек эдилар. Ҳозиргина: “Кетинглар!” – деб турган зобит “лип” этиб ўзини қамоқ ичига урди. Унинг қочгани кўпчиликка куч берди. Ҳар ер-ҳар ерда ўтирганлар ҳам ўринларидан туришди. Кимдир қамоққа қарата тош отди.

Тугунларини кўтарган Нигор она одамлар орасига тушиб қолди. Одамларнинг бундай жазавага тушишидан у кўрқиб кетди. “Ё Аллоҳим! Мени омон сақла! Ёрдам бер!” – дедид пичирлаб тугунларини ерга тушириб юбормаслик учун қаттиқроқ ушлаб. У шундай дер экан, қулоғига чалинаётган сўзлар беихтиёр ичидан бир норизоликни уйғотди:

– Сизлар боламни ноҳақ қамагансизлар! – деди кекса бир чол қўлини мушт қилиб соқчиларга қарата.

– Менинг эримни ҳам! – унга қўшилди бир аёл. У аёлнинг юзида қайғу ва исён қоришиб кетган эди. Шу гапни кутиб тургандек шовқин янада кучайди:

– Ҳа! Ҳа! Бизникиларни ҳам ноҳақ қамагансизлар!

– Қамоқни бузамиз!

Оломон шиддат билан соқчиларга қараб ҳаракатлана бошлади. Шу пайт қамоқнинг темир дарвозаси кескин очилиб, ичкаридан қотма, баланд бўйли, хизмат кийими ўзига ярашган, кўзларида совуқ қатъият, юзида ёқимсиз жиддияти билан бир одам чиқиб келди.

У – қамоқ бошлиғи эди. У ҳам яқинда тайинланди. Исми Лакшми.

Лакшмининг қадам босишларида ҳам, қарашларида ҳам, ҳатто, кўлларини силташида ҳам одамларни тинчлантирадиган, бошқарадиган бир сиёсат ёғилади. Унинг ўзига бўлган ишончи, важоҳатини кўриб, оломон бирдан сусайди, кўпчиликнинг онгида англамсиз бир тарзда шу одам муаммони ҳал қилади, деган бир ўй чақнаб ўтди. Одамларни тўхтатган омил шу эди.

Лакшми шахд билан оломонга қараб юрди. Одамларга қурол ўқталиб турган соқчилар иккига ажралиб, бошлиққа йўл очдилар. Йиғилганлар ҳам беихтиёр жим бўлишди.

Лакшмининг ортидан икки хизматчи ёғочдан ясалган бир минбарни кўтариб чиқди.

Минбар дейилаётган бу нарса ердан ярим қулоч кўтарилган, тўрт оёқли кўтарма.

Лакшми оломон ичига бир неча қадаб босиб киргач, унинг оёғи тагига ўша “минбар” қўйилди. Бошлиқ унинг устига чиқди. У одамларнинг деярли ҳаммасини кўрди, одамлар ҳам уни кўрдилар.

Бироқ Лакшми гап бошлагани шошилмади. Қаршисидаги ҳамманинг юзини, кўзини топиб тикилди. Кейин қўлидаги соатга қаради. Икки кафтини бир-бирга қўйиб, пешонасига олиб бориб, ҳиндий урфга кўра таъзим қилди.

– Намасте! – деди. Лакшмининг овози жарангдор экан. У “Намасте!” деганидан кейин мусулмонлар каби кўлини кўксига қўйди. – Ассалому алайкум! Мен Лакшмиман. Лакшми Чанчат. Сизларнинг қаршингизга чиқиб гапириш мен учун шараф ҳам масъулият! Эшитишимча, негадир қамоқни бузмоқчи экансиз. Муаммоларингиз жуда кўп экан. Марҳмат, айтинг, қандай муаммоларингиз бор?

Ҳамма жимиб қолди. Ўғлим ноҳақ камалди деган чол гап бошлади:

– Лакшми соҳиб! – деди у ҳассасига астойдил таяниб олиб. – Мен мусулмонман. Ёшим саксондан ошиб кетди. Менинг кенжа ўғлим Баҳодирни ноҳақ қамаб қўйдинглар. Энди эса ундан хабар олгани келсам, қўймайпсизлар. Бу қандай адолатсизлик! Ўғлим тирикми, ўликми – қаердан биламан, ахир!

Лакшми чолга каттиқ тикилиб, уни жим эшитди.

– Бўлдим, гапингиз тугадими, отахон? – деб сўради қамоқ бошлиғи.

– Ҳозирча тугади, – деди чол.

– Энди мени тингланг, – деди Лакшми “Тингланг!” сўзига урғу бериб. – Биринчидан, биз одам қамаш билан шуғулланмаймиз. Одамни полиция қамайди. Полиция буйруқ беради – кўлига кишан солиб келтиришади. Биз уни сақлаймиз, холос. Яъни, жиноятчини сақлаб берамиз. Қамаш бизнинг зиммамизда эмас. Бизнинг зиммамиздаги иш – маҳбусни кўриқлаб, химоялаб ушлаб туриш, холос. Шунинг учун, сиз, отахон, ўғлимни қамадинглар, деб бизга очик тухмат қилдингиз.

Чол довдиради:

– Мен қаердан билай! Ҳаммангиз бир полиция бўлсангиз! Сиз қамагансиз, деб ўйладим-да! Билиб ўтирибманми!

Лакшмининг овозида таҳдид пайдо бўлди:

– Билмасангиз, гапирманг, майлими? – Чол бошлиқнинг вазоҳатидан чўчиб беихтиёр ортга тисланди. Лашкми эса бундан куч олди. – Билмай гапирасиз, билмай жиноят қиласиз! Билмайсизки, ўғлингиз аслида жиноятчи! Сиз билмайсиз – у қандай жиноятлар содир этиб юрганини! Лекин полиция билади! Полиция ҳар бир ишни қонун доирасида бажаради. Полиция ҳаводан олиб иш қилмайди. Баъзилар бор... осмондан тушган нарса билан иш қилади! Полиция, суд ундай эмас! Шунинг учун, икки қулоғингиз билан эшитиб, англаб, тушуниб олинг! Биринчидан, ўғлингизни ва, умуман, ҳеч кимни биз қамоққа тикмадик. Иккинчидан, полиция ҳеч кимни беҳуда жазоламайди. Учинчидан, қамоққа кирган одамни чиқариш бизнинг ишимиз эмас. Қўлингиздан келса, ҳукуматга мурожаат қилинг, судга боринг, ўғлингизни, эрингизни чиқариб олинглар!

Эрини ноҳақ камалганини иддао қилиб қичқирган аёл одамларни туртиб ўтиб, бошлиқнинг олдида чиқди. У ҳинд аёли бўлиб, чехраси азобдан, изтиробдан тўйиб кетганини билдираётган эди.

– Бошлиқ соҳиб! – деди у шартта. Овози кескин, хиркироқ экан. Қорачадан келган юзи, қалин қоши, лўппи юзи, ажинли пешонаси, қора

гулли сарийси, икки қоши орасидаги хол – ҳаммаси аёлнинг фавқулодда ғазабидан дарак эди. – Бунақа гапларингиз билан ҳаммани алдасангиз ҳам, мени алдай олмайсиз! Қамонингизда одамларни урасизлар. Азоблайсизлар. Ҳимоячиларга ҳуқуқ бермайсизлар. Менинг эримни бир йилдан бери ушлаб ўтирибсизлар. Майли, сиз айтгандек, жазони полиция берсин! Аслида, шу гапингиз ҳам хато! Полиция қандай қилиб жазо беради? Жазони суд тайинлайди. Сизлар ижро қиласиз. Полиция эса жиноятчиларни тутиб беради. Мен биламан – эримни тухмат билан қамашди.

– Менга қаранг, хоним, – деди пешонаси тиришиб Лакшми. – Дийдойингизни ўша судда айтасиз. Бошимни қотирманг!

– Бошингизни қотирмайми? Ҳозиргина қандай муаммо бор, деб сўраётган сиз эмасмидингиз? – аёл бор овози билан қичқирди. – Адолатсиз, ёлғончи, ярамас одам экансиз! Эримни қўйиб юбор! Уйда болаларим бор! Уларни қандай боқаман, инсофсиз! Эримнинг ҳўжайини унга пулини бермади. Эрим эса ундан ҳаққини талаб қилаверди. Кейин у золим эримни тухмат билан қаматиб юборди. Сиз эса уни ушлаб ўтирибсиз!

Лакшми асабийлашди.

У асабийлашгани учун чиқиб келишидаги важоҳат, виқор йўқола бошлади. У имкон қадар ўзини босишга тиришди, мулойим бир тусга кирди, овозини майинлаштирди:

– Хоним, мени кечиринг, – деди паст тушиб. – Мен ҳақиқатни билмаганим учун қўполроқ гапирдим. Сиз бу воқеани, албатта, судга айтинг. Суд эрингизни озод қилади. Тушунинглар: мен ижрочи одамман. Тепамда раҳбарлар бор. Улар бир ой муддатга маҳкумларни ҳеч ким учраштира, деб тайинлашди. Чунки Аёдҳияда исломий экстремистлар ҳиндийларга хужум қилмоқда, бизларни кофир, деб таҳқирлашяпти. Мўғуллар подшоҳи Аврангзеб ўлганидан кейин Аёдҳия озодликка чикди. Биз бобурийларга итоат этмадик. Биз буюк Рамнинг Ватани ворисларимиз. Бу юрт муқаддас. Чандрагупта обод қилган ўлка бу. Мусулмонлар келгиндилардир. Уларга эргашган миллатдошларимизга раҳмим келади. Яқин-орада бузғунчи мусулмонларнинг ҳаммасини жазолаймиз. Шу сабабли, биз қамокни бир ой қатъиян муҳофаза этишга мажбурмиз. Сизлар эса адолат йўқ, дейсизлар. Ичкаридаги минглаб маҳбусларни қўйиб юборайликми? Улар ваҳшийларча бизнинг санъатимизни, ибодатгоҳларимизни оёқости қилсинларми? Бунга йўл қўйиб бўладими!

Лакшми шундай гапирдики, ҳамма беихтиёр уни тинглашга мажбур бўлди. Одамлар орасида турган мусулмонлар эса ўзларини жуда нохуш ҳис этдилар. Ҳиндийлар, бутпараст пуштунлар мусулмонларга ёвқараш қилиб қарадилар. Нигор она бу ҳолга жим тура олмади:

– Бошлиқ соҳиб, – деди у толиққан овозда. Ҳақиқатан, у йўл босиб ва куёш тигида чарчаган эди. Лакшми унга қаради. – Сиз мусулмонларни нега ёмонотликка чиқаряпсиз? Бундай дейишга ҳаққингиз йўқ! Исботингиз йўқ!

Лакшми Нигор онага қаради, унинг муслима эканлигини билди. Ичида илжайди, ташида эса қовоғини уйди.

– Сиз муслимага ўхшаяпсиз... – деди салмоқлаб.

– Алҳамдулиллаҳ, мен мусулмонман, – деди Нигор она.

– Балки, сизнинг хабарингиз йўқдир! Аммо бизнинг хабаримиз бор! Мусулмонлар ҳадларидан ошиб кетдилар. Улар жамоалар тузишяпти. Ҳиндийларни таҳқирлашяпти. Мархум ҳокимимиз ва бош зобитимиз айнан мусулмон жангарилари томонидан ўлдирилди. Бу масалада бизда етарлича далил ҳам, гувоҳ ҳам бор. Кўплаб мусулмонлар ташқаридан қурол сотиб олишган. Бомбалар тайёрлашган. Ҳиндистон озодлигига қарши курашишган. Англиядан ёрдам олишган. Покистон билан ҳамкорлик қилишган. Биз бу жиноятларни зинҳор бу ҳолда ташлаб қўймаймиз!

– Ёлғон! – деди Нигор она кўзидан ёш оқиб. – Тўхмат қияпсиз!

– Буни яқинда билиб оласиз! – қамоқ бошлиғи гапни қисқа қилиб, оломонга қўлини бигиз қилиб деди: – Хўш, вазиятни тушундингларми? Тарқалинг! Нима қаҳрингиз бўлса, мусулмонларга сочинг. Нима саволингиз бўлса, улардан сўранг! Боринглар! Йигирма кундан кейин қамоқхона учрашувларига рухсат берилади!

Одамлар тарқала бошлади. Бу ҳеч ким кутмаган ечим эди. Мусулмонлардан ёмонлик кўрмаган бутпарастлар ҳозир ҳайрон эдилар. Бироқ уларнинг аксарининг қалбида мусулмонга нисбатан қора нуқта пайдо бўлди. Мусулмонлар ҳам ғайридинлардан келиши мумкин бўлган ҳужумга ҳиссий равишда ўзларини ҳозирладилар. Ҳамманинг кўз ўнгида давлат одами илк бора халқ орасига диний адоват уруғини сепди. Бу уруғ қалбларга бориб тушди, хаёлларга қадалди, энди томир отади, ниш уради, дарахтга айланади, фитна ва фасоддан иборат мева тугади.

Нигор она ҳорғин уйга қайтди. Қайтаркан, кўзига олам торайди. Қалбида чуқур, симмилаган оғриқ уйғонди. У оғриқ на кўзёш билан, на нола билан кетмайдиган бир оғриқ эди.

– Қизим, – деди уйга кириб, ҳолсиз бўлиб ерга чўкаркан. – Бир ойдан кейин қамоқ учрашувларига рухсат бериларкан... Сизнинг бормаганингиз яхши бўлибди...

Сабринисо эрини қамаб қўйганларидан кейин ўзини худди бўшлиққа йиқилаётгандек туйди. Қизиқки, ичи бўм-бўш эди. Қалбида титроқ... Бироқ бу титроқ кўзёшни чақирмайди. Муздай.

“Энди нима қиламан?”

У ўзига шундай савол берди. “Астағфируллоҳ!” – деди у. Чунки ичи унинг жуда хотиржам эди. “Наҳотки, эримнинг қамалгани, азоб тортаётгани мени қайғуга солмаса! Наҳотки, мен унга шу қадар бефарқман!” – деб ўйлади. Ўзини бемехр умр йўлдоши каби ҳис этди. Ҳолбуки, туйғуларни бошқариш имконсиз. Аслида, Сабринисонинг ҳолати Аллоҳнинг унга берган инояти эди. Сабринисода бир сабр, бир тоқат бор эдики, бу тоқат эрининг қамоққа тушиши келтирган қайғуни бемалол кўтарди.

Хўжа Алининг қандолат корхонаси ёпилди. Аввал шогирдларнинг қадами узилди. Кейин мижозлар келмай қўйди. Ойнинг охирига бориб, уйда на егулик, на кийгулик қолмаслиги аён бўлгач, қайнона-келин қандолатхона дастгоҳларини сотишга қарор қилишди.

– Ўғлим озодликка чиққач, яна сотиб олади, иншаАллоҳ, – деди Нигор она. – Ҳозир Озодга ғамхўрлик қилайлик. Сиз яхши овқатланинг. Болага сут бўлсин. Чақалоққа яхши парвариш зарур.

Белгиланган йигирма куннинг эртаси куни Нигор она келини ва неварасини олиб, қамоққа келди.

Қамоқ олди тумонот.

Ёмғир мавсуми бошлангани учун дамба-дам ёмғир шивалайди. Аёдхияда иқлим қуруқ бўлса-да, йилнинг баъзи фаслларида ёмғир кўп ёғади. Илик ёмғир. Кўпчилик бошига ёмғирдан химоя учун пўстин ташлайди. Сабринисо чақалоғини кучоқлаб қамоқнинг яқинидаги қайсидир бойнинг иморати панасида туриб қолди. Нигор она учрашувни ҳал қилгани кетди.

Қамоқ панжараси атрофида одамлар асаларидек ғувиллайди. Ҳеч кимнинг ёмғир билан иши йўқ. Бутун вужуди билан тамжид калимасини такрорлайди:

“Субҳаналлоҳ! Валҳамдулиллаҳ! Ва ла илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар! Ла ҳавла ва ла қуввата илла биллаҳил алиййил аъзийм! Ма шаа Аллоҳу кана ва ма лам яшаъ лам якун”.

“Аллоҳ ҳар қандай нуқсондан, ширкдан покдир! Ва Аллоҳга ҳамд бўлсин! Ва Аллоҳ Улуғдир! Олий, Азийм бўлган Аллоҳнинг қувватидан, қудратидан бўлак куч ҳам, қувват йўқ! Аллоҳнинг хоҳлагани бўлади! Хоҳламагани ҳаргиз бўлмагай!”

Нигор она шошиб келини қошига келди:

– Қизим, бўлақолинг, – деди ҳаяжонда. – Рухсат беришди. Рухсат олдим! Юринг!

Сабринисо шошиб қайнонасининг ортидан эргашди.

– Ўғлим билан учрашувга рухсат тегди, лекин қайнотангиз билан учраша олмаймиз бугун... ИншаАллоҳ, хайрли бўлсин! – Нигор она ўғлининг дийдорига етишидан жуда хурсанд эди. Тез гапирганидан ва қувончдан нафаси тикилиб, битта сўзни икки-уч бор такрорларди.

Қамоқнинг пўлат дарвозаларидан унинг тор ҳовлисига киришди. Кейин чала ёритилган йўлакдан юриб кетдилар. Йўлакдан хизмат либосидаги полициячилар у ёқдан бу ёққа югургандек қадам босади.

Ҳаммасининг турқи совуқ. Башарасида нур йўқ. Қараса, одамнинг эти жунжикади. Ҳарқалай, Сабринисога шундай туюлди. Бироқ у бу ҳолга эътибор беришга ҳозир қодир эмас. Чунки эри билан бўлажак учрашув уни ғалати бир аҳволга солмоқда.

“У абгор ҳолга тушдими? Озиб кетмабдими? Қорни тўйиб овқат емаётган бўлса-чи? Уриб шикаст етказишмабдими? Аллоҳим, Хўжа Алини

ўзинг сақла! Ҳифзингда ҳимоя эт!” – Сабринисонинг қалбидан шундай ўтинч отилиб чиқаётган эди.

Қизиқки, у қамоқнинг ичкарисига киргани сайин эридан хавотири кучайди. Бу хавотир кўчада, хатто, бироз олдин ҳам бу қадар кучли эмасди.

Нигор онанинг ичи тўлиб келди. Йўл бошлаб кетаётган полициячи изидан югургудек юраркан, йиғисини босиш учун лабларини тишлаб олди.

Бу йиғининг сабабини она англашдан ожиз. Фарзанд ҳам ожиз. На-да она, на-да фарзанд – инсон боласи бу йиғини таҳлил эта билмас! Зотан, жигаргўшасини зулм чанглида кўргач, Одам боласининг ич-ичидан ташқарига вулқондай отиладиган бу нола Аллоҳнинг фитратга жойлаб қўйган марҳматидир.

Ниҳоят, ўнгга бурилиб, бироз юрганларидан сўнг, яна бир эшикдан ичкари кирдилар. Ўрта панжара эди. Қалин темирли панжара. Бу панжара девор ўн қисмга ажралган. Ҳар қисм ярим қулоч. Ярим қулочнинг ичида курси. Икки томонда. Полиция ўтиринглар, деб шундай курсилардан бирини кўрсатди.

– Онажон, ўтиринг, – деди Сабринисо.

– Йўқ, қизим, сиз ўтиринг, – деди Нигор она. – Қўлингизда бола бор.

– Йўқ-йўқ! – деди шошиб Сабринисо.

Нигор она курсига ўтирди, қўлидаги тугунни қаршисидаги токчага қўйди. Панжара ортида хонанинг чап томонидаги эшик очилди ва Хўжа Али кўринди.

Озибди. Сочи янада ўсибди. Юзи... У юзини қайғули кўрсатмаслик учун жилмайиб келаётган эди. Бироқ кўзларининг тубида бир ғам нурни яширибди. Шодлик нурини беркитибди. Буни онаси ҳам, аёли ҳам дарҳол англадилар.

Онаизор ўғлини кўрдию, ўрнидан беихтиёр туриб, икки қўли билан панжарани ушлади:

– Болажоним!.. – деди овози титраб. Нигор онанинг титроқ саси ичига ютилди, чунки кўзидан шашқатор оқаётган ёш, бўғиздаги чўғ бу сасни ушлаб олди. Ушлаб олдию, қўйиб юбормади. Онаизор бир сўз айта олмай туриб қолди.

Сабринисо эса чақалоғини бағрига янада маҳкам босиб йиғисини кўрсатмасликка тиришди. Хўжа Али ичидан зил кетди. Лекин жилмайди. Югуриб онасининг қаршисига келди.

– Онажон! – деди қувноқлик билан. – Нега йиғлайсиз, йиғламанг! Йиғламанг, она!

У кулса-да, ўзининг кўзидан чиқаётган ёшни сезмаётган эди. Нигор она юзини панжарага босди. Панжарадан унинг бармоқлари сиғарди, қўли сиғмайди. Гўё панжарани кучса, ўғлини бағрига босгандек эди у ҳозир.

Бир неча лаҳзадан сўнг туйғулар босилди.

– Ассалому алайкум, яхшимисиз, онажон? – деди Хўжа Али.

– Шукур, болам, – деди Нигор она. – Ўзинг яхшимисан? Қийналмаяпсанми?

– Йўқ-йўқ! Сира хавотир олманг! – деди Хўжа Али.

– Болам, Аллоҳим лутф кўрсатди: ўғилли бўлдинг! – деди Нигор она ва келинига қаради: – Қизим, Озодни менга беринг!

Нигор она неварасини авайлаб қўлига олиб, кўтариб юзини панжарага яқинлатди:

– Мана, ўғлим, сенинг ўғлинг! Хўжа Озод! Аллоҳим отангга, сенга озодлик берсин, деб ният қилиб, дуо қилиб шу исмни қўйдим! – Нигор она ўғлининг дийдоридан шодланиб шошиб гапирарди. – Қара, худди ўзинг! Худди бобоси!

Хўжа Али панжара ортидан ширингина бўлиб ухлаб ётган ўғлига қаради. Ичи бошқача бўлди. Бошқача эдики, бу туйғуни у аввал туймаган эди, зотан. Ажабки, болани олиб қучоқлаб эркалашга эҳтиёж сезмади, чунки иложсиз ишга қандай қилиб эҳтиёж сезиш мумкин! У боласи кучли бўлиб ўсишини орзу қилди. Бу шундай орзу эдики, на қалбда, на онгда сўзга эврилмаган бир ният эди. Заифлик, тутқунлик чангалидаги ҳар бир отанинг қалбидан ўтиши мумкин бўлган ягона бир хоҳиш эди бу.

Нигор она яна фарзанди олдида кўпроқ қолишни истарди, лекин полициячининг овози келди:

– Беш дақиқа! Беш дақиқадан кейин учрашув тамом!

Онаизор шунда ўзига келди. Етти қат осмон устидан ерга тушди, гўё. Шунда у атрофга қараб атрофда яна тўккиз маҳбус ўз оиласи билан гаплашаётганини, хона чуғур-чуғурга тўла эканлигини идрок этди. Шошиб ўрнидан турди:

– Қизим, эрингиз билан гаплашиб олинг! – деди болани қучоқлаб. – Мен тураман.

– Йўғе, она... – деди қизариб Сабринисо.

– Ўтиринг! – деди буйруқ билан Нигор она.

Сабринисо эрининг қаршисидаги курсига қимтинибгина ўтирди. Панжара ортидан ўзига интизорлик ила боқиб турган бир жуфт меҳру андух тўла кўзларга секингина қаради.

ЙИГИРМА ТЎРТИНЧИ БОБ

Абдуллоҳ яна аввалги камерага қайтарилди. Камерада ўша эски нусхалар – Айдар, Найнов ва Кичкина бутун дунёнинг сиёсати уларга қолиб кетгандек бир-бирларига ақл сўқиб ўтиришган экан.

Аслида, ақл сўқаётган, одатга биноан, Айдар эди. Найнов оёғини кўтариб ётган кўйи эснаб, ҳафсаласизлик билан уни маъқуллаб кўяди. Кичкина оғзини очиб, Айдарнинг оғзига тикилади. Абдуллоҳ кириши билан у томонга ўгирилишди. Найнов оёғини туширди, ўтирди.

Абдуллоҳ қўлини чайди. Камерадошларига:

– Ҳорманглар! – деди, ҳеч кимга ортиқча эътибор бермади, сўрашишга қўл ҳам узатмади. Ётар жойнинг юқорисига чиқиб, чўзилди. Унинг баданида мих санчилган жойлар кўриниб турарди. Айдар пастки лабини тишлаб, ачингандек бошини лиқиллатиб қўйди. Кейин қўлини силтаб, ўз лоқайдлигини эълон қилган бўлди. Найнов эса эшик тагига бориб, тақиллатди.

– Энди эшит! – деб Кичкинага келган жойидан вайсашга тушди Айдар. – Шундай қилиб, дунёдаги энг буюк давлатлар ичида Хитой энг буюги, энг кучлиси, энг қудратлисидир. Биласанми, Россия ҳам, Америка ҳам у билан ҳисоблашиб ишлайди. Чунки Хитой маҳсулотлари жаҳон бозорларини эгаллаб бўлди. Осиёни Хитойсиз тасаввур қилиш мумкин эмас. Хитойнинг армияси, саноат, халқи – жуда бетакрор. Сиёсат масаласида бизнинг ҳукуматдан бутун дунё ўрнатилган, арзийди. Бизга Европанинг сиёсатини мақташади: инсон ҳуқуқлари, бошқа, бало, баттар! Тошини терсин булар! Баъзи хоинлар Хитойда демократия ўрнатамиз, дейди. Европа чириб, адо бўлди. Ҳамма ёқни кўтлар босиб кетган. Хитой бунга йўл қўя олмайди, ахир. Хитой қадимдан келаётган ҳамма илмларни ўрганиб, коммунизмни танлаган. Энг буюк ғоя. Инсон озодлиги шунда! Хитой раҳбарлари мамлакатни гуллаб юборишпти! Халқимиз меҳнаткаш! Кимлардир Хитойда яшаш қийин, шароит йўқ, дейишади. Ҳой, нонқўр! Ишла, меҳнат қил! Бутун дунёдан Хитойга келишга одамлар орзуманд! Бизнинг уйғурлар ҳам баъзан аҳмоқ. Хитойдан озод бўлиш керак, дейдиган тоифалар чиқибди. Унақаларнинг жойи қамоқ! Зиндон! Ўлим! Осув! Отув! Чунки Хитойдан ажраб чиқиш ўлим билан тенг. Ахир, бизни кимдир ҳимоя қилиши керак-ку! Агар Хитойнинг қўл остида бўлмасак, Россия бизга хужум қилади, Америка босиб олишга интилади. Хитой эса бизни бу балолалардан тўсиб турибди. Ҳамма нарсага йўл бор: коммунизм сиёсати худони инкор этса ҳам, масжидлар ишлаб турибди. Уйғурлар, мусулмонлар ҳажга боряпти. Қуръонлар сотиляпти. Ахир, нима керак? Тинч ва осуда яшаймиз! Аблах ватан хоинлари Хитойдан уйғурни озод қиламан, дейди. Ахир, биз озодмиз! Бунақа ишқиртлар жамлоқларда тўлиб ётибди. Борсанг, кўрасан. Бутун дунё Хитойга тан беради.

Вайсашлари Абдуллоҳнинг қулоғига кирмаётганидан Айдар ғофил, албатта.

Абдуллоҳ хотиржам, қалби осуда эди. Туну кун тинмайдиган, айниқса, кечалари деворларни куйдириб юборгудек қийноқ нолаларини эшитаркан, қалби билан Аллоҳга боғланди, истиғфор айтди, Роббисидан мазлумлар учун ёрдам сўради.

Орадан бир ой ўтгач, Абдуллоҳни судга чақиришди. Судгача адвокатни ҳам, терговчини ҳам қайта кўрмади. Қизиғи, қамоқ биноти ичида суд зали бор экан! Абдуллоҳ шундай ўйлади. Чунки у қандайдир “кўринмас кучлар” қамоқ ичидаги тузукроқ хоналардан бирини таъмирлатиб, суд залига айлантириш ҳақида буйруқ берганини билмасди, табиий. Ўша кучлар

Абдуллоҳнинг қамокдан чиқарилмай тўғри жамлоққа олиб бориш ва у ерда жиддий назорат остида сақлаш ҳақида қарор қилган эдилар.

Абдуллоҳ “Судга ҳозирлан!” буйруғини эшитиб, қандай ҳозирланиш тўғрисида ўйлади. Эғнидаги кийимни қайта-қайта ювиб, қуришиб, кийиб юрибди. Ташқи либосини ювса, ич кийимда ўтиради. Ич кийимини ювса, таш кийимда.

Миршаблардан бири устара узатди.

– Соқолинг-мўйловни кир! – деди дағаллик билан.

Абдуллоҳ миршабга тикка қаради ва устарани олди. Ойна йўқ эди. Совун йўқ эди. Абдуллоҳ сўрамади. Сўрагиси келмади. Муздай сув билан ўсиқ соқолини ювди. Иягини ишқади, соқолини юмшатган бўлди.

Ўнг узорини бармоғи билан пайпаслаб, устарани тиғи билан юргазди. Ўт ўрганда чиқадиган овоз қулоғининг тагидан эшитилди. Устарани сувга ботира-ботира Абдуллоҳ соқолини тағи билан олишга киришди. Айдар, Найнов ва Кичкинанинг наздида Абдуллоҳ хўмрайиб, бефарқ ҳолда соқолини кирар эди. Аслида эса қалбини истиғфор жаранги тўлдирди.

“Аллоҳумма анта Роббий!” – “Аллоҳим, Сен менинг Роббим, парвардигорим, Тарбиячимсан!”

“Лаа илаҳа алла ант!” – “Сен бошқа ибодатга сазовор бўлган бошқа илоҳ йўқдир!”

“Холақтаний!” – “Сен мени яратдинг!”

“Ва ана аъдука!” – “Ва мен Сенинг қулингман!”

“Ва ана аъла аҳдика!” – “Ва мен Сенга берган аҳдим устидаман!”

“Ва ваъдика мастатоът!” – “Ва Сенга берган ваъдамга қувватим етганича, имконим борица, ўзимни бутунлай сафарбар этиб амал этмоққа тиришаман!”

“Ауъзу бика мин шарри ма сонаът!” – “Қилмишларим: нохуш кирдикорларим, хатою гуноҳларимнинг ёмонлиғи ўзимга етишидан қўрқаман ва ўша ёмонликдан қочиб, Сенинг паноҳингни сўрайман!”

“Ва абуу улака би ниъматика аълайя!” – “Сен, Ўзинг менга чексиз неъматлар ато этдинг! Беминнат берганинг барча неъматларни эътироф этаман, тан оламан!”

“Ва абуу у бизан бий...” – “Сенинг қошингда, Сенинг кўзинг ўнгида, Сен кўриб турганинг ҳолда қилган барча гуноҳларимга иқрорман...”

“Фағфирлий...” – “Аллоҳим, мени кечир!..”

“Фа иннаҳу лаа яғфируз зунуба илла Ант!” – “Зотан, Сендан бўлак гуноҳларни кечиргувчи ҳеч ким йўқ! Фақат Сен маъсият ва хатоларни афв этадиган Зотсан!”

То соқолини буткул қириб бўлгунича Абдуллоҳ истиғфордан тўхтамади. Бу шундай истиғфор бўлдики, фақат Аллоҳ ва унинг бир шикаста кули орасида эди.

Абдуллоҳ судга чиқаркан, унинг тик қадди, дадил қадамлари миршаблар қалбига англамсиз кўрқув олиб кирди. Бу кўрқувни улар қандай ҳам

англасинлар, қандай тушунсинлар! Кўр бўлган қалб кўзи на ёруғни, на зулматни идрок эта олмас, зотан. Фақат бу маҳбусга қаттиқ бир овоз-ла, кўпол бир сўз-ла муомала қилишга ғайритабиий бир Қудрат йўл қўймади.

Сунъий ҳозирланган суд залига Абдуллоҳни олиб кирдилар. Суд зали, ажабки, тўла. Баланд қилиб ўрнатилган столда уйғур судя кўр тўкиб ўтирибди. Икки ёнида икки нафардан халқ маслаҳатчилари.

Қамоқ инсон сезгиларини қайрайди. Маҳбуснинг кўзлари қаршисидаги ҳар нарсани ипидан игнасиғача, миридан сириғача бир лаҳзада хотирага муҳрлайди. Хотира мияга узатади. Мия бир он ичида бу сувратни таҳлил элагидан ўтказди.

Абдуллоҳ судяни уйқуга тўйган, деб ўйлади. Бироқ, ажабки, маслаҳатчиларнинг кўзлари шишиб кетган. Валлоҳи, улар ухламаган кўринадилар.

“Кайфу сафода тонг оттирган бўлсалар керак...”

Прокурор душманга қўшин тортиб чиққан саркарда каби жанговар. Панжара ичига киргач, Абдуллоҳ оҳиста ўриндиққа чўкди. Эшикдан:

– Мен адвокатман, адвокат! – деган овоз эшитилди ва Тублибек шошиб-пишиб кириб келди. Абдуллоҳ кўз қири билан Тублибекка қараб қўйса-да, эътибор қаратмади.

Зални тўлдирганлар Абдуллоҳнинг кўзига битта қолипдан чиқарилган темир ҳайкалчалардек туюлди: юзлар бир хил, қириб силлиқланган ияқлар бир хил, маънодан холи, бўм-бўш нигоҳлар бир хил. Ҳиссиз. Совуқ.

Абдуллоҳ деворга суянди.

Юзлари чўзинчоқ, озғин, ўтирган жойидан ҳам новчалиги билиниб турган мўйловли судя Абдуллоҳга қошини чимириб қаради. У тажрибаси давомида бу қадар бетакаллуф маҳбусни илк бор кўраётганини хаёлидан ўтказди.

“Синдириш керак, албатта, синдириш керак! Бурни осмонда-ку! Худди жонини тикиб қўйгандек!” – судя ўз ўйидан ўзи мутаассир ҳолда лабини бурди.

– Демак, судни бошлаймиз, – деди судя залга қараб. Абдуллоҳ эса кўзини хонанинг ўзининг қаршисидаги деразасига тикди:

“Ҳаво қандай экан? Салқинмикин? Ё иссиқмикан? Одамларнинг кийимига қараганда совуқ, шекилли. Ўраниб олишганини кўр буларнинг...” – деди ўзига ўзи. Судя эса маҳбусни таништираётган эди:

– Абдуллоҳ Ёрқин Иброҳим Ёрқин ўғли, ёши ўттиз иккида, Туркия ватандоши, аслан, Уйғур қочқини. Отаси билан бундан қарийб йигирма беш йиллар илгари Хитой худудидан ноқонуний равишда чегарани бузиб қочган... – судя яна бир нималарни гапирди, Абдуллоҳ эснади. Кўзини юмиб-очиб, елкасини кериб, танасидаги қонни юриштирмоқчидек бир кўзғалди. Маҳбус ўтирган панжара тепасида турган миршаб кўзларини ола-кула қилиб, дам судяга, дам Абдуллоҳга боқди. Судя судланувчига савол берди. Абдуллоҳ уйқудан энди уйғонгандек: “А?” – деди.

- Судланувчи, ухляяпсизми? – деди судя зард билан.
- Йўғе, сизлар ухляяпсизларми, дебман, – деди Абдуллоҳ.
- Тушунмадим?! – деди судя ҳайрон бўлиб.

– Ҳеч нарсa, сўрайверинг, нима керак сизга? – деди Абдуллоҳ. Судя маҳбус уни мазах қилаётганини сезди. Биргина у эмас, залда ўтирганлар – фаросатдан бир зарра насибаси борларнинг ҳаммаси бунинг англади. Миршаблар, куч ишлатиб, ақлни унутган золимларнинг барчаси, бундай ҳолга илк бор учрашаётгандилар. Зотан, судларда ҳамма синиқ ва йиғлоқ бир ҳолда туради.

Бу қандай исён бўлди!?

Судя учун мазах бир зарба эди. У фикрини жамлаб, “жиноятчи”га қайта бирор ҳужумни режалаштириш учун саволини такрорлади:

– Уйланганмисиз?

– Уйланганмисиз? – судянинг гапини айтди Абдуллоҳ. – Билмайсизми? Қўлингиздаги анави қалин жилд ичидаги қоғозларда мен ҳақимдаги зиғирдек маълумотни ҳам қайта-қайта ёзишган. Ўқиб олинг.

Судя довдиради.

Маҳбус у кутганидан кўра безбет чиқди. Довдираганини билдирмади:

– Ўқиб олайми, ўртоқ жиноятчи? – деди. – Ўқиб олишга ақлим етмай турган эди.

Судя маҳбуснинг вужудидан ёғилиб турган қаҳр қаршисида ўзининг ожизлиги хусусида эътирофга келди. Ҳозирча у билан тенг бўлмасликка қарор қилиб, прокурорга айбловни ўқишни буюрди. Прокурор Абдуллоҳга ўқрайиб қараб, айбловни эълон қилди.

– Сўз сизга, судланувчи, жиноятингиз тафсилотини сўйланг, – деди судя ўзини ўта лоқайд кўрсатишга тиришиб прокурор айбловни ўқиб тугатгач.

– Менгами? МашааАллоҳ! – деди Абдуллоҳ ўрнидан туриб. “МашааАллоҳ” калимаси ўтирганларга ўқдек санчилди. Ҳамма қалқиб кетди. Абдуллоҳ шошмай ҳар бир одамга бирма-бир қараб, баланд ва дадил сўз бошлади. У гапираркан, овози очилар, ҳар бир сўзи жаранглаб янграр эди. – Мендай гуноҳкор қулини Ислом ила неъматлантирган, Иймон ила нажотлантирган Аллоҳимга ададсиз ҳамд! Исломни етказиб, Иймон тарбиясини берган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга дурудлар, саловотларим бўлсин!

Судя, Абдуллоҳ гапираркан, болғаси билан столга бор кучи билан урди, прокурор ўрнидан туриб кетди, қолганлар эсини йўқотиб қотдилар.

– Бас қил, маҳбус! – деди чинқариб прокурор.

– Бу сизга дин мажлиси эмас! – деди судя гезариб.

Абдуллоҳ кулди.

– Мен айбдор эмасман! Мени эшитинглар! Мени эшитинг! – деди хайқариб. – Шайтонламанглар! Сизлар ҳаммангиз ёлғончисиз. Ўлкангизда қонун йўқ. Қоида йўқ. Золимлар истаган ишларини қиладилар. Халқни қонини ичасиз. Элни алдайсиз. Ҳукуматда турган бирор инсон одамлар

дардини ўйламайди. Менинг бўйнимга ёлғон жиноят қўймоқдасиз. Мен айбдор эмаслигимни сизлар яхши биласиз. Ноҳақ қамаётганингиз сизга кундай равшан. Бирортангиз мени жиноятчи деб билмайсиз. Тепангизда турган нобакор қамаш амрини берди – қамайсиз. Билингки, мен мусулмонман ва мусулмонни Аллоҳнинг ўзи ҳимоя қилади. Ёлғиз ва иложсиз қўймас! Мени ўлдирасизми, осасизми, сўясизми, зиндонда минг йил сақлайсизми – менга фарқ этмас. Мен ўзимни ўлган, деб ҳисоблайман. Сизлар эса, албатта, бу дунёда хорлик ила жазоланурсиз. Қиёматда эса оловда ёнажасиз. Масхарабоз судингизни тугатинг. Судсиз белгилаб қўйганингиз қамоқ муддатини айтинг. Мен каби минглаб, юз минглаб, миллионлаб уйғурларни, мусулмонларни, мазлумларни азобламоқдасиз. Огоҳ бўлинг! Бунинг бадалини, албатта, ўтаяжасиз! Биз ўлсак ҳам, қонларимиз оқса ҳам, сизларга жазо Берувчи Зот ўлмас! Ҳаргиз ўлмагай! Аллоҳ буюкдир!

Ҳамма сукутда қолди.

Абдуллоҳ гапини тугатди. У қизишиб кетган эди. Юзлари бўғриқди. Жойига ўтирди. Судя бошини эгиб, бир муддат сукут сақлади-да, сўради:

– Бошқа гапингиз йўқми?

– Йўқ!

– Суд саволларига жавоб беришдан бош тортяпсизми?

– Ҳа!

– Тўлиқ такрорланг: суд саволларига жавоб беришдан бош тортаман, деб!

– Сизларнинг судингиз масхара суд бўлганлиги учун саволларингизга жавоб беришдан бош тортаман!

– Яхши. У ҳолда, сиз билан пачаклашиш учун вақтим йўқ, – деди судя ўрнидан туриб. Ҳамма ўрнидан турди. Абдуллоҳ ўрнидан кўзгалмади ҳам. – Ўртоқ прокурор, қанча сўрайсиз?

Прокурор гезариб илондек вишиллади:

– Бир умрлик қамоқ жазоси!

– Шундайми? Халқ маслаҳатчилари ҳам фикримга қўшилишса, не ажаб! Мен судланувчи Абдуллоҳ Ёрқин саволларга жавоб беришни истамагани, суд ишини бузгани, суд раиси ва аъзоларини масхара қилгани, суд жараёнида диний тарғибот олиб боргани учун Хитой Халқ Республикаси номидан ҳукм ўқийман: Абдуллоҳ Ёрқин ўттиз йил муддатга озодликдан маҳрум этилсин. Жазони энг каттиқ турдаги қамоқда ўтасин. Тамом.

Бу воқеалар жуда тез фурсатда содир бўлди. Судя гапини битирди ва: “Маҳбусни кўзимдан йўкотинглар!” – деди миршабларга. Миршаблар Абдуллоҳни силтаб, деярли судраб олиб чиқиб кетдилар. “Суд зали” эшиги ёпилиши ҳамон Абдуллоҳ бошига тушган зарбдан кўзи тиниб йиқилди. Овоз чиқаришга улгурмади: аъзойи баданига уни ўраб олган миршабларнинг елимтаёқлари ёғилди. Абдуллоҳ уч-тўрт зарбани сездию, хушидан кетди.

Беҳуш ётган маҳкумни аввал миршабтаёқ билан беаёв савлаганларидан кейин, судраб пастдаги зиндонга олиб кетдилар.

Абдуллоҳ ўлик ё тирик бўлсин, шу тунда жамлоққа – энг оғир турдаги камоққа жўнатилиши шарт эди...

У кўзини очганида қандайдир темир қутининг ичида силтана-силтана кетаётганини билди. Ўт уловнинг гулдирак овози тўрт томондан унинг кулоғини батанг қилди. Қимирлай олмади. Назарида, бутун танаси майдалаб ташлангандек. Ҳақиқатан, Абдуллоҳнинг вужуди қон ичида. Кийими қон. Танасига ёпишган... Қовурғаси синган. Боши ёрилган. Ички аъзолари ҳам, шубҳасиз, эзилган. Абдуллоҳ шундан кейин то жамлоққа бориб тушгунича ҳушини йўқотиб, на беҳуш бўла олмади ёки ҳушига келиб, на ҳушёр юролмади.

Улов қаердадир тўхтади. Абдуллоҳ чўзилиб ётган темир қутининг бир тарафи эшик экан, тарақлаб очилди. Абдуллоҳ эшик томонга қарамоқчи бўлиб, ингради. Баҳайбат бир зобит кириб келди ва Абдуллоҳнинг қўлидан судради. Абдуллоҳ англамсиз бир ҳолда ундан қутилмоқчи бўлди. Буни кўриб, зобит шеригидан қора қоп олиб, Абдуллоҳнинг бошига кийгазди. Арқон олиб, оёғига боғлаб, тортди. Абдуллоҳнинг танаси ерни “супурди”: уловнинг зиналарига урилиб, ерга тушди. Боши ерга урилиб, “гурс-гурс” овоз чиқарди. Зобит бир шериги ёрдамида уни арқон билан судраб, маҳбусларни ташийдиган поезд эшиги олдига келди. Икки қадам судралишда ердаги майда тош, хас-хашаклар Абдуллоҳнинг қонли кўйлагига илашиб улгурди. Агар Абдуллоҳнинг ҳуши ўзида бўлганида бошига қоп кийгизилган ва букчайган ҳолда сассиз-садосиз поездга турткилаб, камчилаб олиб кирилган яна ўнлаб, юзлаб маҳкумларни кўрган бўларди, албатта.

Маҳкумларни жамлоққа элтадиган темир поезд ичининг бир томони йўлак, бир томони эса уч қаватли токчалар. Токчаларга букчайган маҳкумлар тахлаб ташланган. Ҳа, тахлаб ташланган. Худди ғишт тахлагандек.

Барча маҳкумларнинг бошларида қоп, кимирлашга-да, сасланишга-да, қувватлари етмайди. Абдуллоҳни худди шундай буклаб токчага орасига тикиб юбордилар.

Абдуллоҳ чала беҳуш ётди. Унинг мияси ишляпти. Фикрляпти. Кўзлари очилмас даражада қовоқлари шишган эса-да, кулоқларининг ичига тўлган қон қотиб қолган эса-да, овозларни мияси аниқ ва равшан фаҳм этди. Фаҳм этди ва таҳлилга киришди. Ҳолбуки, тана жонидан айрилгандек. Танадаги оғриқлар шу қадар кучайди, чоғи, мия бу оғриқларни қабул этмай қўйди, гўё.

Поезд уч кун юрди. Уч кунки, маҳкумларга бир томчи сув, бир бурда нон берилмади. Қўллари орқага қайириб боғланган ва елкаси тепадаги тўсиққа тегиб, букилиб ўтирган одамларнинг нафаслари бўғилди, ҳолсизланди, бир неча киши жон берди. Тириклари чала ўлик ҳолга келди.

Уч кундан сўнг поезд Уйғуристоннинг шимоли шарқидаги сахро ҳудуди ичидаги биринчи бекатда тўхтади. Бекатда совуқ кулранг уловлар жуда кўп.

Уларнинг юкхоналари тўртбурчак. Темир. Юкхоналарда бармоқ сиғарли туйнук ҳам йўқ. Ҳамма уловлар кулранг бўлгани ҳолда ўн дона тўқ қизил рангли шундай улов кўзга ташланади.

Хитойи аскарлар бошига қоп кийдирилган маҳкумларни қоп каби судраб туша бошладилар. Бекатдаги бир неча ҳарбий ва шифокор кийимидагилар ҳам нимадир кутардилар. Олиб тушилаётган маҳкумларни шифокорлар бошидаги қопини сал кўтариб, бўйнини очиб, бармоқлари билан текширишга киришдилар. Улар ўлик ва тирикларни ажратишлари керак.

Ўнта вагондан иборат поездда минг нафар маҳкум келтирилган эди. Тиббий текширув билан уларнинг икки юз эллик учтаси жонсиз эканлиги тасдиқланди. Алвон рангли уловларнинг юкхоналарига ўликларни тартиб билан жойлаштиришди. Зичлаб, тепиб-тепиб ҳар бир уловга элликтадан мурда сиғдирилди. Бешта улов ўлик билан тўлди. Уловлар кетди. Улар махсус тажрибахоналарга кетди. Тажрибахоналарда бу ўликлар бўлакланади. Уларнинг ҳар бир аъзоси тадқиқ этилади. Яроқли аъзолар сотувга чиқарилади. Йўқса, мурдалар илм учун ишлатилади.

Абдуллоҳ аёвсиз калтакланганига қарамай, ҳамон тирик эди. Уни текширган дўхтир ўлик, деб ташхис қўйишига бир баҳя қолди. Кўрдики, юрак заиф уриб турибди.

Бу дўхтирлар вазифаларини “ҳалол” бажарадилар: ўликни тирик, тирикни ўлик, деб айтишга ҳақлари йўқ. Биргина хато сабабли улар ҳам қоп кийиб, шундай темир поездда сайрга чиқишлари ҳеч гап эмас, зотан.

Аслида, Абдуллоҳ текширувларни ҳам идрок этди. Ҳамма-ҳамма ҳодисани англади. Қоп кийган маҳкумларнинг аксари қамчи остида югуриб кулранг уловларга чиқишди. Уларнинг уни чиқмасди, ҳарбийларнинг овози эса оламни бузаман, дейди.

Уловлар саҳро ўртасидаги жамлоққа кириб бордилар. Узун йўлнинг бўйида бир неча километрларга чўзилган деворларни кўриш мумкин. Бу деворлар оқланган, баланд. Деворларнинг тагидан йўлгача йигирма қадам келади. Шу йигирма қадамнинг ҳар қадамига тиканли сим тортилган. Йигирма қатор тиканли симдан мушукнинг ҳам омон ўтиши гумон. Девордан ичкари ҳам йигирма қадам худди шундай тўсилган. Деворнинг калинлиги бир қулочдан кам эмас. Ҳар йигирма қадамда кўтарма, кўтарма ичида қурол кўтарган аскар бургут каби атрофни кузатади.

Девор ортини уловнинг темир юкхонасида букланиб ётган чалажон одамлар ҳали билишмайди. Улар сиёсий ва миллий қатағоннинг янги қурбонлари эди. Улар бу деворлар орти бутун инсоният кўзидан яширин дўзахни энди кўрадилар. Одам боласи тасаввур этмайдиган қийноқлар ана шу жаҳаннамлар ичидадир.

Жамлоқларнинг бир томонига бир хил ўлчамда, бир хил кўринишда маҳкумлар учун ётоқ қуриб ташланган. Ётоқлардаги хоналар ўлчами бир хил. Ётоқ бинолари рақамланган. Нафақат, ётоқлар, жамлоқлар ҳам рақамланган. Масалан, биринчи рақамли жамлоқни олайлик. У жамлоқда йигирмата ётоқ

биноси бор. Хар бир ётоққа минг маҳкум жойлашади. Бу дегани икки қаватли беш юз ётар жой дегани.

Бир жамлоқда йигирма минг маҳкум сақланади. Биринчи жамлоқ, тўртинчи ётоқ, етти юз эллик иккинчи ётар жойнинг биринчи қавати қуйидагича ёзилади: 010407522.

Қўриниб турганидек, дастлабки икки рақам нол ва бир жамлоқ рақами.

Кейинги икки рақам нол ва тўрт ётоқнинг тартиби.

Навбатдаги тўрт хонали рақам ётар жой саноғи, охири битта рақам эса ётар жойнинг қаватини англатади.

Хар бир маҳкумга ана шундай рақам берилади. Бу рақам маҳкумларга кийдириладиган кулранг, қора ёки йўл-йўл маҳбус кийимига чандиб тикиб ташланади. Рақам ўчиб кетиши, йўқолиши мумкин эмас. Жамлоқда исмлар унутилади, лақаблар ёки рақамлар ҳаммасидан муҳим. Тўққиз хонали рақамни маҳбус ёдлаб олиши шарт. Қамоқ назоратчилари сўраганида, албатта, ўйламасдан жавоб бериши керак.

Жамлоқ ичидаги тартиблар хар хил, бироқ маҳкумлар адади тенг. Ҳозирча элликта жамлоқ ёғланган ўт уловдек ишлаб турибди. Бу бир миллион маҳбус демакдир. Янги келаётганлар эски жамлоққа жойлаштирилса, эски маҳкумлар ботқоқларга, тўқайларга, конларга юборилади ёки одам оёғи етмаган жойларга бориб, у ерда ўзлари учун янги зиндонларни қурадилар. Албатта, ўз хоҳишлари билан эмас.

Ҳа, биз ўз хоҳишлари билан эмас, деб айтамиз, ҳолбуки, юз минглаб инсонлар ўн йилларки, тутқунликдан озод этилмагач, уларнинг онгида мустақил равишда ҳаёт куриш, деган нуқта тағ-туби билан батамом ўчиб ҳам кетган эди.

Зотан, уларнинг тасаввурлари ва тафаккурлари бошларида қамчисидан қон томган бирор золимнинг туришини қатъиян тақозо этади. Бир миллион тутқун бир вақтнинг ўзида эркинликка қўйиб юборилса, улар ичидан бир неча юз мингги зиндонларга ўз ихтиёрлари билан қайтиб келишлари эҳтимол. Миллат шу аҳволга солинган эди.

Йилларки, қўлдан кишан ечилмаса, бу хатарли эмас, бироқ онг кишанланса-чи?! Онг кишанлангач, қалб занжирбанд этилгач, миллат, албатта, ҳалок бўлади. Миллат Ер юзидан миллат сифатида ном-нишонсиз йўқликка юз тутати.

Бир асрдан кўпроқ муддат зиндондан чиқарилмаган авлод зиндонсиз яшай олмайди. Улар қулдирлар. Тутқунлик узоқ давом этгани сайин қалбда эркак бўлган ташналик сўнади, ҳуррият истаги ўлади, озодлик деган сўз луғатдан чиқиб кетади. Бу инсон боласи учун, нафақат, бир инсон учун, балки Ер юзидаги Одамзод учун энг Улкан фожиадир. Бу фожаи олдида урушлар бахт, қон тўкишлар жаннатдир.

Аллоҳ таоло одамзодни ана шундай қулликдан қутқариш учун ўз пайғамбарларини юборар эди. Пайғамбарлар инсониятнинг чангакка тушган онгини қутқариб, тош остидаги қалбига ҳаёт бахш этганлар.

Абдуллоҳ Ёрқин келаётган маскан ана шундай маскан эди. Аслида, Абдуллоҳ ўз ихтиёри билан келмаяпти, уни келтирмоқдалар. Уни беҳуш, беҳол келтирмоқдалар. Агар тоқати етса, агар Аллоҳ қувват берса, ҳуррият руҳини инсон қалбидан суғуриб олувчи жаллодлар зулмгоҳидан Абдуллоҳ жон топиши мумкин, тирилмоғи мумкин. Энди бу унинг Иймонидаги қувватга, Исломидаги ихлосга боғлиқ. Бошқа ҳеч қандай нажот йўқ.

ЙИГИРМА БЕШИНЧИ БОБ

... Сабринисо панжаранинг майда туйнуклари орқасидан боқиб турган эрининг юзига қараб кўнгли тўлиб кетди. Ҳикқилаб йиғлаб юборди. Икки кафти билан оғзини тўсиб, силкиниб-силкиниб кўзёш тўкди.

– Йиғлама, нега, йиғлайсан? – деди кулимсираб Хўжа Али. Кулимсирадию, кўзидан оқаётган ёшни сезмай қолди. – Қўй, ўзингни бос. Аллоҳга йиғла. Аллоҳдан ёрдам сўра. Майлими? Аллоҳдан бўлак ёрдамчимиз йўқ бизнинг.

– Вақт тугади! – ўшқирди назоратчи. Сабринисо чўчиб ўрнидан туриб кетди. Хўжа Али ҳам тезда оёққа қалқиб, юзини панжарага деярли текизиб деди:

– Онажон, Сабринисо! Қўрқманглар! Умидсиз бўлманглар! Дуони тўхтатманглар!..

...Қайнона-келин ташқарига чиққанларида ёмғир ҳамон шиваларди. Индамай юриб кетишди.

Эрталаб эшикнинг гурсиллаб урилгани овози икки аёлни қўрқитиб юборди. Озод чинқириб йиғлади.

Нигор она дарвозага югурди. Дарвоза ёнида полиция ходимлари турган экан.

– Хўжалар хонадони, шундайми? – деб сўради уларнинг каттаси.

– Ҳа... Ҳа... – деди Нигор она юраги ўйнаб.

Полициячи бироз тараддудланди-да, деди:

– Сизлардан... икки киши қамокда экан... – қўлидаги қоғозга қаради у. – Хўжа Асқар ва Хўжа Али. Шундайми? Яхши. Улардан бири қамокда вафот этди.

“Вафот этди!..”

Нигор онанинг қулоғи шанғиллади.

– Ўзингизни қўлга олинг! – деди аёлнинг ҳолидаги ўзгаришни кўрган полициячи. – Ўлган одам... Хўжа Асқар! Олиб киришлар мурдани!

Қанонасининг ёнига келган Сабринисо ҳам қотиб қолди. Қамишдан тўқилган бўйрани тўрт томонидан ушлаб олиб киришди. Ичида оқ латтага ўралган мурда ётибди. Полициячи бир-бирига суяниб қолган икки аёлга қараб нимадир демоқчи эди, бироқ луғатида ҳам, миясида ҳам уларга таскин берадиган сўз йўқ эди, шекилли, қўлини силтади-да, чиқиб кетди.

Нигор она титраб-қақшаб мурда ёнига тиз чўкди. Секин юзини очди: эри Хўжа Асқарнинг кулимсираган чехраси... Юзига қон теккан. Оқи кўпайган соч-соқоли, ажинли пешонаси, туртиб чиққан ёноғи – ҳаммаси айни дамда Нигор онага жуда нурли кўринди. Чиройли кўринди. Эрининг мурдасини кўрган ҳамон Нигор она қалбида енгиллик пайдо бўлди. У бунинг боисини англай олмади. Англай оладиган ҳолда ҳам эмасди. Бу енгиллик эридан кутулдим, деган ўй эмаслигини билиб турибсиз, албатта, бу енгиллик эрининг шаҳид мақомида кетганига бўлган ишончдан эди. Жилмайиб ётган ўлик, Нигор она наздида, Аллоҳнинг ҳузурида, албатта, шаҳиддир. Чунки жон бераркан, ўзининг ўлимдан кейинги мақомини кўрган Хўжа Али беихтиёр жилмайган. Жилмайиши асносида эса Азроил алайҳиссалом ҳалимлик ила унинг жонини суғуриб олган. Нигор онанинг қалбидан ўтган англам шу эди, аслида. Уни хотиржам этган ўй эди бу. Эътиқод эди бу.

Ғассол келди. Гўрков иш бошлади.

Бошларидан мусибат ёмғири ёғиб турган эса-да, мусулмонлар ўз биродарларининг жаносини ўқигани, сўнгги манзилга муносиб кузатгани йиғилдилар.

Ички хонада Нигор она Қуръон ўқиб ўтирган эди. Бир савол билан кирган Сабринисо қайнонасининг ҳолатини кўриб, юраги орқага тортиб кетди. Юраги бежиз орқага тортмабди: Қуръонга юзини қўйган қўйи Нигор она омонатини Аллоҳга топширибди.

Шу куни хонадонда икки марҳумга жаноза ўқилди.

Кетадиганлар кетди. Баъзилар ҳамдардлик учун қолишди.

Ярим тунда Сабринисо қаттиқ ухлади. Икки соатдан сўнг уйғонди. Чақалоғи Озод ҳам ухляпти. Жаноза бўлган куни у йиғламади. Онасини безовта қилмади. Сабринисо бу ҳолни таҳлил қилишга улгурмади. Югур-югурлар кўплигидан, ҳатто, қайғу ҳам кўтарилиб кетди, гўё. У қамоқдаги эри билан якка ўзи қолганини ҳам ҳали идрок этмади. Мияси ишлашдан тўхтагандек. Эртага нима содир бўлишини у ўйламади.

Тонг яқин. Қалбида ғамдан асорат кўринмади.

Таҳажжуд ўқиди. Бомдод вақти киргани ҳамон адо этди. Уйда ётиб қолган аёллар ҳам уйғонишди. Ибодат қилинди.

Қуёш кўтарилиши палласида кўчадан шовқин эшитилди. Уйдагилар хавотирга тушдилар, чунки шовқин худди шу хонадонни нишонга олиб яқинлаб келаётгандек эди.

– Йўқолсин мусулмонлар!

– Мусулмонларни ўлдир!

– Ислон – бу ёвузлик!

– Масжидларни ёқинг!

– Мусулмонларни ҳайданг!

– Мусулмонларни қириб ташлайдиган вақт етди!

Сабринисо уй ичига югурди. Боласини қучоқлаб олди. У қочиши кераклигини ҳис этди.

– Қочишимиз керак! Бу яхшиликка эмас! – деди нафаси тикилиб. Меҳмонларнинг ҳаммаси у ёқдан бу ёққа чопдилар.

Икки дақиқа ўтмасдан шовқин Хўжа Али ҳовлиси ёнида кўтарилди. Қутурган оломон ҳовли эшигини ағдариб юборди. Елкасига узун ходани кўйиб олган беш-олти барзанги бўкириб уй деворини ура бошлади. Эски девор дарз кетди. Ҳар зарбдан сўнг қийшая бошлади.

Сабринисо, кариндошлари ва уйда шу кеч ётиб қолганлар ҳовли ўртасида туриб қолишди. Оломонга бирор сўзни тушунтириш мумкин эмасди. Чунки... оломон қайсидир мусулмонни ушлаб олиб, ўртага тортиб кетди. Юзга яқин одам бир кишини бор кучи билан урди. Сабринисо секин тисарилиб, орқа эшикдан чиқди ва қувватини йиғиб, боши оққан тарафга югурди.

Оломон мусулмонлар мавзесини ёқиб юборди. Мусулмонларни қувиб, ушлаб олиб, уриб ўлдирди. Қатл этилаётганларнинг саноғи йўқ эди. Қутурганлар инсонни ўлдиришга қаноат этмай, жонсиз жасадларни хорлади: ўликларнинг бошларини мажаклашди, қўлларини узишди, қоринларига белкурак учини санчиб, ичак-чавоқларини ағдаришди.

Ўн-йигирма одам бир мусулмонни қувади, у қочади. Додлаб, фарёд уриб қочади. Унинг овозида жон аччиғи янграйди. Қуваётганлар эса унга етиб олиб, аёвсиз хорлаб, ўлдиради.

Қирғин кун бўйи давом этди. Ҳатто, ярим тунда ҳам кўчада кўринган мусулмонни қувиб юрганлар учрарди. Оломон сўйил, кетмон, белкурак, ўроқ, чалғи, ошпичоқ кабилар билан қуролланган. Ҳиндий, пуштун тилларида бақиряшади. Ўз худоларини улуғлашади. Мусулмонларнинг қилган қирғинлари учун қасос олмоқдамиз, дейдилар. Қон уларни жазавага солади.

Кўчалар мурдаларга, йўқ, мурдаларнинг бўлакларига тўлди. Қаерга қараманг, қон қўлмақларини кўрасиз. Итлар, мушуклар жасад парчаларини, қонни ялаб кўради. Баъзилари эса ғажигинага журъат қилади...

Ҳавода ўлаксахўр қушлар изғийди. Осмон ҳам булутга тўлди. Куннинг қоқ ярмида бутун шаҳарни ўлик ва қоннинг ачимсиқ ҳиди қоплаб олди.

Эллик йил одам қорнини ёриб, жарроҳлик қилган шифокорнинг айтишича, дунёдаги энг сассиқ хид инсоннинг қорнининг ичидан чиқар экан. Ичаклар, ичак ичлари бениҳоя бадбўй бўлиб, унга одам боласи тоқат этолмайди.

Жинойт қидирув бўлимида ишлаган ва ўликларни ҳаммадан биринчи текшириб юрган миршабнинг гувоҳлик беришича, у доим қотиллик содир бўлган хонадонларга ҳаммадан биринчи кирган, кунларки, қаровсиз қолган ўлик бижғиб кетаркан. Аслида, ташқи қиёфаси Аллоҳ яратиклари орасида энг гўзали, энг дилбари бўлган одамзоднинг қорни, ошқозони, ичаклари ана шундай ўта бадбўйдир.

Мутаассиб ва жоҳил оломон мусулмонларни – инсонларни тутиб бирма-бир қиймалаб ўлдираётган, қурбон бўлганлар юзлаб, балки минглаб эди.

Бурдаланган одамларнинг қонидан, ёриб ташланган қорин, ошқозон ва ичакларидан таралган ис эса ўта хушбўй эди, гўё...

Оломон қутурган куни уйдан қўрқиб чиқмай ўтирганларнинг аксари бу хидлардан қўнгли озди, ҳушидан кетганлар ҳам бўлди. Бу хиддан қочиб, уй ичига кириб, эшик ва деразаларини ёпиб ўтирганлар ҳам кўп эди. Шаҳар кўчаларида ваҳшийлик содир бўларкан, одамлар қийнаб ўлдирилиб, таналари парчаланиб ташланаркан, масжидларнинг миноралари ерга қулатилиб, гумбазлари йиқитиларкан, на полиция, на ҳукуматнинг куч ишлатадиган адолатли “қўшини” ҳеч қаерда кўринмади.

Бу умумий ҳолатнинг манзараси эди. Биз Сабринисони кузатайлик. Унинг ҳоли не кечди?

Сабринисо қочиб шаҳарнинг қайси қисмига борганлигини билмай қолди. Нафас ростлаш учун тўхтаб ортига қарадию, ўзи томон икки юз қадам нарида шитоб билан келаётган ўнга яқин ваҳшийни кўрди.

“Ё Аллоҳ!” – дедию, бор кучини оёғига тўплаб, югурди.

Сабринисо югуриб қочаётган жойлар унга мутлақо нотаниш. Бироқ шаҳарнинг чека қисми эканлиги сезилиб турибди. Аёл қочиб эски кўпқаватли уйлар орасига кириб кетди. У боласини маҳкам қучоқлаб олган эди.

Ҳансираганда нафаси чақалоғига озор бермасин учун, осмонга қараб нафас оларди. Қуваётганлар бениҳоя яқинлашдилар. Сабринисо қаршисидан чиққан қандайдир кўпқаватли уйнинг ичига кириб кетди. Зиналардан тепага кўтарилди.

Бу уй йигирма йиллар олдин инглиз томонидан қурилган, бироқ ҳудудда яшаш қийин бўлганлиги учун шу атрофдаги пулдорлардан бирига сотиб кетилган эди. Пулдор эса камбағалларга уйни ижарага берди. Чунки сув муаммоси, қайноқ шамол яшашни қийинлаштиради.

Инглизлар қандай режа билан бу уйни қургани номаълум, бироқ юзлаб камбағаллар бошпанали бўлиб қолди. Кўча-кўйда, ахлатхоналарда, иссиғу совуқда хорланиб яшагандан кўра, имкон бўлса, шу уйнинг қайсидир хужрасини макон тутиш қулай эди. Уйнинг деразаларининг кўпида ойна йўқ, деворлари сувалмаган, кўримсиз эди. Охиригача қурилмаган бино эди чунки.

Уйда яшовчилар шовқин-сурондан безовта бўлиб, деразалардан бошларини чиқардилар. Кўпчилик жон аччиғида бола қучоқлаб қочаётган аёлни кўрди, девдай-девдай одамлар бир аёлни қувиб келаётганига ҳам аксари яшовчилар гувоҳ бўлишди. Лекин ҳеч ким эътибор бермади. Кимдир ачингандек бошини лиқиллатди, кимдир лабини буриб қўйди, кимдир умуман таъсирланмади.

Сабринисо зинадан тепага кўтарилди. У қандай кўтарилганлигини кейинчалик умуман эслай олмади. Лекин бинонинг томига чиқиб олгани аниқ ёдида. Аёл бино томида у ёқдан бўёққа зир югураркан, бироз ўтмай қуваётганлар ҳам томда пайдо бўлишди. Сабринисо улардан қочиб, томнинг четига бориб қолди.

Қуваётганларнинг силласи қурибди. Тўққиз киши экан. Ҳаммаси қорни осилган, қора, мўйловдор, сочлари бетартиб, кийимлари ўзига ярашмаган, ғалати одамлар эди. Улар аёлнинг чорасиз қолганлигини кўриб, нафас ростлагани тўхташди. Букчайиб, таззасини ушлаб, нафасларини ростлаган бўлишда ва Сабринисо томон келишди.

– Қаёққа қочаётгандинг? Шу ергами? – деди қизил ва кенг, ярашимсиз кийиниб олган биттаси. Унинг пешонасига бармоқдай қалинликда уч қатор оқ бўёқ тортиб қўйилган.

– Сен энди мусулмонсан-да! – деди яна бири. Қолганлари негадир хохолашди.

– Бу том кўпчилик эркакларнинг бир муслима билан бўлажак ишқий яқинлигига гувоҳ бўлажак! – деди яна бошқаси.

– Агар бу бизга ёқса, сени тирик қолдирамиз, – деди яна бири. Улар Сабринисодан беш қадам нарида ярим айлана бўлиб уни ўраб олдилар.

– Болангни шу томдан пастга улоқтирсак, парчаланиб кетади! – қизил кўйлақлиси таҳдид қилди.

– Ўз ихтиёринг билан бизга ишқ ўйини кўрсатарсан! Биз ҳиндий қизларини яхши биламиз, муслималарни эса билмаймиз! – деди бири беҳаёларча.

– Суйилма! Энди билиб оламиз! – дакки берди бошқаси унга.

Улар шу туришларида шоқолдан зарра фарқ этмасдилар. Сабринисо одам қиёфасидаги ва гапирадиган ҳайвонларга нафрат ила қаради-да, осмонга юзланиб нидо қилди:

– Ё Аллоҳ! Ё Арҳамар Роҳимийин! Ё Аллоҳу Карийм! Ё Аллоҳу Ҳафийз! Ё Аллоҳу Насийр! Ё Аллоҳу Салаам!

Аёл боласини янаям қаттиқроқ кучоқлади ва пастга қараб бор кучи билан ўзини отди. Одам нусхасидаги ваҳшийлар донг қотдилар.

Сабринисо бино тоmidан пастга неча сонияда етиб келганлигини билмайди. Балки бу кўзни юмиб очгунча содир бўлгандир! Бу учиш эди.

Валийлар ҳақидаги маноқибларда ёзилишича, Жалолиддин Румий бола эканида ўртоқлари билан томдан томга сакраш ўйнардилар. У замонда томлар лойдан бўларди. Кўкламда том устида лолақизғалдоқлар очиларди. Уйлар одамларнинг қалби каби хокисор эди. Одамлар томни баланд қилиб, кибр талашмасдилар. Шундай қилиб, Жалолиддин Румий олти яшар болакай, ўртоқлари билан у томдан бу томга сакраб юришаркан, ким узоқроққа сакраш баҳси бошланди. Ҳар бир бола сакраб, ўзининг чакқон ва чапдастлигини мактанаркан, олти ёшли Жалолиддин: “Сизлар уйларнинг томига сакранг, мен эса осмоннинг томига сакрайман!” – деди-да, тепага сакраб, кўздан ғойиб бўлди. Ривоятда айтилишча, қий-чув кўтарилди. Бир лаҳзадан кейин Жалолиддин томга қайтиб тушди. Ранги оқариб кетган, хуши ўзида эмасди. Бу қанчалик ҳақиқат – Аллоҳ билгувчи. Аллоҳ ўз валийларига каромат беришлари айни ҳақиқат. Юсуф алайҳиссаломнинг бегуноҳлиги ҳақида гувоҳлик берган ҳам бешикда ётган чақалоқ эди. Исо алайҳиссалом

хам йўргакда ётиб, оналари Марямнинг маъсума, афифа эканлигини гапирган эдилар. Аллоҳ пайғамбарларини ана шундай ҳориқул одот мўъжиза билан неъматлантиргани каби ўз валийлари, солиҳ кулларини кароматлар билан сийлаб қўйиши жуда осон. Шундай экан, Жалолиддин Румийнинг олти ёшлигида самога сакрайман, дея даъво этгани ҳамда бир сакраб ғойиб бўлгани ҳақидаги хабарлар рост бўлса ҳам, ажабланарли жойи йўқдир.

Сабринисо баланд бино томидан Аллоҳга нидо қилган қўйи сакраркан, унинг қалбида ўз жонига қасд қилиш хаёли йўқ эди, унда Иймон ва Иффатини сақлаш нияти бор эди, холос. У томдан гўё парвоз этди. Тушган жойи... кир ёйиладиган арқонлар бўлди.

Пастда аёллар орасини ярим қулочдан қилиб, узун-узун арқонлар боғлаган эдилар. Бу арқонлар ювилган кирлар билан тўла эди. Фарзандини кўксига босган Сабринисо шу арқонлар устига келиб тушди. Тушди, десак, бироз қўполроқдир, Валлоҳи, у фаришта янглиғ бу арқон устига қўнди. Ҳа, қўнди. Арқонлар оҳиста эгилди, Сабринисо оёғини ерга қўйиб, тик туриб қолди. Боласининг юзига юзини босиб, нафассиз ҳолда бир он туриб қолди. Кейин чуқур нафас олиб: “Субҳаналлоҳ!” – деди. “Субҳаналлоҳ!” – дедию, ҳеч нарсга бўлмагандек юриб кетди.

Сабринисо кейинчалик айтадики, ҳаёти давомида бу парвозда туйган шавқни, ҳавловатни қайтиб топмади. Чунки бу парвоз Аллоҳнинг ҳифзи эди унинг учун. Бу парвоздан кейин мўмин йиқилмасликни, Аллоҳга қатъийроқ суянишни ўрганади, табиий.

Шу оқшом Сабринисо тунни шаҳарнинг энг овлоқ жойида боласини кучоқлаб ўтказди. Энди у боласини боқиши, жонини сақлаши, эрининг ҳам ҳолидан хабар олиши ва, энг муҳими, шариат истиқоматини сақлаши керак эди.

Шу оқшом Сабринисонинг қалбига шундай ўйлар, туйғулар келдики, уларнинг ҳаммасини сўзга ўгириб тақдим этиш имконсиз. Лекин баъзиларини ифодалаш мумкин.

“Аллоҳим, мени сақлаганинг – менга марҳамат кўрсатганинг учун Сенга ҳамд, мақтовларим бўлсин! Сен менга бу қадар раҳмат кўрсатмаганингда ҳам, мақтовга, ҳамдга лойиқ бўлган Зотсан! Сен ўз сифатларинг, Борлигинг, Вожиблигинг билан ҳар қандай эҳтиёждан холи бўлган Зотсан! Аллоҳим! Иймон ила неъматлантирдинг! Аллоҳим! Ислом ила ҳаётимизга маъно бердинг! Аллоҳим!..

Бу қандай яшаш бўлдики, аҳли Ислом учун Ер юзи бу қадар тор бўлди?

Аллоҳим, бу қай сабабданки, муслима бўлганим учун мени шайтон куллари хорлашни истадилар. Бизга ҳеч қандай ҳимоя йўқми? Мусулмонни куфр аҳли бу қадар хорлашига сабаб недир? Қалбимиздаги изтироблар, бошимиздаги синовлар Сендандир, Роббимиз! Биз қандай гуноҳларга йўл қўйган эдикки, мусулмонлар бу қадар хорликка маҳкум бўлдилар?! Биз ана шу гуноҳларимизни тушуниб етсакки, Ислом туфайли Ер юзида хорланмасак! Асли, Ислом бизни азиз этмоғи лозим, лекин у бизни азиз

этмаяпти... Демакки, биз Исломга тўқис амал қилмадик... Демакки, Аллоҳга етарли қуллик қилмадик... Ва хорликка, зиллатга, залолатга чўқдик...”

Уйдан чиқмаган, оддий хонадоннинг бир бекаси бўлган аёлнинг хаёлида бу каби фикрлар айланиши нечоғли ҳақиқат?

Бу фикрлар кимлар учундир эриш туюлиши мумкин. Лекин Аллоҳнинг Ўзи ўлим ва ҳалокатдан сақлаб қолгач, банданинг қалбида футуҳ – ҳақиқатлар сари очилиш содир бўлиши ўта табиий. Инсон ҳаётида шундай воқеалар бўладик, умрни беихтиёр икки қисмга ажратишга эҳтиёж туғилади: ғафлатда ўтган вақт ҳамда изтироб уйғотгач, бедорликда кечган ҳаёт.

Бедорлик бутунича изтиробдан иборат. Буни моддият аҳли ҳис этмайди. Моддият аҳли учун қориннинг тўла бўлиши ва баданнинг турли рангли латталар билан ёпилиб туриши ёхуд очилиб туриши муҳим. Шунингдек, шу ҳолга бошқаларнинг ҳасад билан қарашлари ҳам заруратдир улар учун. Аллоҳ олдидаги масъулиятини ҳис этмайдиган бандалар ҳаёт мақсадларини ўта содда ва жўн кўрадилар.

“Қорним тўқ, устим бут, таним соғ, тинч яшаяпман – менга бошқа нима керак?” деб ўйлайдиган тоифанинг миясидаги бу хаёлни ҳайвонларнинг миясидан ҳам топиш мумкин. Бу хаёл ҳайвонларнинг миясида инстинкт тилида ифодаланади, холос.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ва саҳобалар қорин тўйдириш учун курашмаган эдилар. Улар Аллоҳнинг розилиги, Аллоҳнинг муҳаббати учун жон олиб, жон беришди. Акс ҳолда, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи ва саллам билан бирга мислсиз очлик ва машаққатга чидай олмасдилар. Улар матонат билан сабр этдилар.

Қалби Аллоҳ билан боғланган одам умрбод жангчига айланади. Бу жангчи кофирларга қарши курашишдан аввал ўз нафси билан, шайтон билан курашади. Бу кураш ўлимга қадар тўхтамайди. Нафс ва шайтон билан курашаётган мўмин бу икки душмандан Иймонини ҳимоя этади. Муҳаббатни, садоқатни, шижоатни ҳимоя этади.

Қадим донишмандлар ҳам шоҳидлик берадиларки, инсон умрининг осойишта ўтган қисмларида жозиба йўқдир. Илму маърифат, жангу жадал, ишқу муҳаббат, дўстлик ва ухувват умрнинг осойишта ўтишига йўқ қўймайди. Бу неъматлар умрни тирилтиради. Умрни яшатади. Буюкларни буюклаштирган имтиҳонлар, синовлар, мусибатлар эди. Улар ҳар бир синовдан ғолиб бўлиб чиқишаркан, маънавий оламларида, руҳоний дунёларида улкан хазиналар билан одамзод кўз ўнгида намоён бўлганлар. Кайфу сафо, еб-ичишдан иборат умрларда на файз, на ғалабалар бор. Уларда, ҳатто, мағлубият ҳам йўқдир.

Сабринисо аёл боши билан улкан мусибатни бошидан ўтказди. У энди аввалги заифа эмасди, хуркак бир аёл эмасди. Жонини ўртага қўйиб, курашга чиқа оладиган бир Иймон соҳибаси эди.

Тонг отгач, Сабринисо чақалоғига кўкрак тутса-да, сут келмаётганини билди. Чунки икки кунки туз тотмагач, сут қаердан бўлсин! Озод қорни очиб, йиғлади.

Сабринисо ўзи турган кўча бўйлаб, юриб кетаркан, одамлар кўринмаётганидан ҳайрон бўлди. Балки, кўринмагани яхшидир!

– Боланг нега йиғлаяпти? – хитоб ҳиндийча янгради. Сабринисо қаради: кекса ҳинд аёли бир хароба ҳовли эшигида унга гапираётган эди. – Бу ёққа кел-чи, қизим. Вой бў! Сенга нима қилди? Нега ҳамма ёғинг чанг? Мусулмонмисан? Худойим-а! Эшитдим! Шаҳарда катта тўполон бўлибди! Сен бу ерга қандай келиб қолдинг! Бизнинг жоҳил эркакларимиз, баъзи ярамас хотинлар ҳам мусулмонларни ўлдирамыз, деб шаҳарга кетишган. Мен сенга ёрдам бераман, кўрқма! Уйимга яшириб кўяй, келақол.

Сабринисо иккиланиб қолди. Кампир сидкидилдан гапираётгандек эди... “Таваккал!” – деди у томон юрди.

– Жоним қизим, кўрқма! Кел, – кампир Сабринисони эргаштириб, ҳовлига кирди. Ҳиндлар бобурийлардан таъсирланиб, уйларида атрофини девор билан ўрашни ўрганишганди.

Кампир меҳрибон чиқиб қолди. Унинг тўрт хонали уйи бор экан.

– Мен қисирман, – деди кампир Сабринисога егулик келтириб. – Бу гапдан уяладиган, хафа бўладиган жойим йўқ. Худо бермади-да. Чолим катта одам эди. Бошқа бир хотин олди. Ундан кўп фарзанд кўрди. Мени ҳам ўз ҳолимга ташлаб қўймади. Шу ҳовлини олиб берди. Йўқса, уйга эга бўлиш осонми, қизим? Тирикчилигимни қилиб, ғимирлаб юраман. Мен мусулмонлар маҳалласида катта бўлдим. Мусулмонлардан кўп яхшилик кўрдим.

Кампир дадил гапираркан. Лекин мусулмонлар мавзусидан сўз очиб, овози хазин тортди.

– Сен бизни кечир, қизим... Қари бошим билан қўлимдан нима келади? Буюк Шивага дуо қилишдан бошқа ишим йўқ. Сизларга қилинаётган бу зулмга рози эмасман...

... Сабринисо хоҳласа ҳам, хоҳламаса ҳам, шу ерда бир муддат қолишга мажбур бўлди. Кампир Сабринисонинг хулқи, меҳнаткашлиги, эрталабдан ярим тунгача тинмаслигини кўриб ҳайрон қолди. Сабринисо ҳар тонг фажрдан аввал таҳажжуд ўқир эди. Узоқдан узоқ дуо қилиб, Аллоҳдан нажот сўрар эди.

Кампир кам уйқу – Сабринисонинг жойнамоz устидаги ибодатига маҳлиё бўлди. Ичида Ислом ҳақида кўпроқ билиш истаги кучайиб борди. Кампир қизлик пайтида отасидан қатъий насихат эшитган: “Мусулмонлардан узоқ бўл! Узоқ бўла олмасанг ҳам, уларнинг динига қизиқма!”

Ҳиндлар ва мусулмонлар ёнма-ён яшаркан, улар орасида кўп баҳслар бўларди, Ислом олимлари ўз динларига одамларни ошкор даъват этолмасдилар, бу мумкин эмасди. Шу боис, кампир Исломни сиртдан биларди.

Кунлар ўтгани сайин кампир Сабринисога боғланиб қолди. Сабринисо кўчага умуман чиқмасди, кампирнинг ўзи кўчадаги ҳамма ишни битиради: бозорга боради, сабзавотлар келтиради, биргаликда тикккан, тўкиган кийимларини сотади.

Уч ойлардан кейин шаҳар тинчланди. Ҳукумат вазиятга эътибор қаратди, чунки хорижий давлатлар, ташкилотлар бўлиб ўтган қатлиомни қатъиян танқид қилишди. Ҳукумат бу ишдан жуда яхши хабардор эди. Чунки бу ишни ташкиллаштирган кучлар ҳукумат ичида фаолият юртишади. Ташқи босимлар сабабли улар Аёдхияда содир бўлган тартибсизликлар юзасидан “текширув” белгилашди. Мусулмонларга қарши чиқишларни камайтиришди. Бир қадар хотиржамлик ўрнатилди. Мусулмонлар кўчага бемалол чиқишларига, тирикчилик қилишларига рухсат берилди.

“Текширув” натижасида бетартибликни мусулмон радикаллари чиқаргани “асосланди”. Ҳукумат бундан кейин бундай кўнгилсизликларни такрорланмаслиги учун бор кучини сафарбар қилишга ваъда берди. Шу воқеалар жараёнида Сабринисо қамоққа боришга жазм этди. Кампир “Йўқ!” – деб туриб олди.

– Ота-онам, қариндошларим... Эрим... Уларнинг аҳволини билишим керак... – деди Сабринисо. – Қирғинда улар омон қолдишми, йўқми, билмайман...

Кампир Сабринисо билан бирга борадиган бўлди.

Кўчага чиқишди. Сабринисо Озодни кучоқлаган кўйи юраркан, бегона оламга келиб қолгандек ҳис этди ўзини. Қалби бу жойлардан олисларга кетишни истади. Шу кўчалардан нафаси тикилиб югургани, ваҳшийликлар, қонхўрликлар беихтиёр хотираси қатларидан уйғониб, кўз олдига чиқа бошлади. Кайфияти тушиб кетди. Ҳар бир ҳинд унинг кўзига манфур киёфада кўринди.

“Астаффируллоҳ!” – деди ичида Сабринисо.

Қамоққа етиб келганларида кун тиккада эди.

– Хўжа Али суд қилинди, йигирма йилга қамалди, – деди кўрслик билан соқчи. – Гужаратдаги қамоққа юборилди. Мана манзили. Эрингни ўша ердан топасан. Агар тирик бўлса.

Кампир “Вой Худойим! Бу қандай адолатсизлик!” – деди куйиб. Сабринисо индамай манзил ёзилган қоғозни олиб, соқчига бир оғиз ҳам гапирмай ортга бурилди.

Бобурийлар маҳалласи деярли ёниб кетибди. Кўча ҳувиллайди. Одамлар кўринмайди. Масжидларнинг баъзиларини қисман тиклашибди. Сабринисо ўз уйига келди: ўтган вақтда ҳеч ким қарамабди. У харобанинг ичига киришга ўзида куч топмади. Куч эмас, истак ҳам йўқ эди.

– Қандай замонларда қолдик! – дерди оҳ тортиб кампир.

– Гажаратга кетаман! – Сабринисонинг қарори қатъий янгради.

– Қачон? – сўради кампир.

Сабринисо саволдан ажаблангандек қаради:

– Ҳозир, – деди хотиржам.

– Пиёда кетасанми?

– Албатта, Аллоҳим хоҳласа, етиб бораман.

– Жон қизим, – деди йиғламсираб кампир Сабринисонинг елкасидан кучиб. – Бугун уйимда меҳмон бўл. Айтажакларим бор... Эртага кетишинг мумкин.

... Кампир бисотини очди: борини Сабринисонинг пойига қўйди. У йиққан-терганини ҳадя қилди.

– Динингга жуда муҳаббатим тушиб қолди, – деди охири. Сабринисо жуда хурсанд бўлиб кетди:

– У ҳолда... Исломга кириш! – деди.

Кампир тараддудга тушди. Бошини қуйи солиб ўйга толди. Сабринисо кампир томонга бироз сурилиб сўз бошлади:

– Она, – деди меҳр билан. – Аллоҳ ўз бандаларига доимо меҳрибон. Мен илм соҳибаси эмасман. Лекин динимни ўзим учун биламан, Алҳамдулиллаҳ. Менинг диним бутун инсоният учун ягона нажот эканлигини ҳам, шубҳасиз, яхши биламан. Сиз менга жуда кўп яхшиликлар қилдингиз. Сизга бу яхшиликларингизни қандай қайтарсам, деб ўйлаб турган эдим... Сиз учун тақдим этишим мумкин бўлган ягона жавоб яхшилиги Исломга даъватдир. Аллоҳ марҳамат этса, қалбингиз Ўз динига очиб қўяди. Мен шуни Сизга тилайман.

Кампир бошини кўтарди:

– Мени кечирасан, қизим... – деди хазин жилмайиб. – Кечирасан... Лекин динингга муҳаббатим баланд бўлгани билан уни ҳозир қабул қила олмайман...

– Қабул қила олмайсиз? Нега?! – деди Сабринисо астойдил қуйиниб.

– Чунки... – деди кампир ўйланиб. – Бу мусулмонларга бўлаётган зулм ёки босим сабабли эмас, мен ёшимни яшадим, ошимни ошадим. Қўрқадиган ҳеч нарсам йўқ. Ҳаётнинг ҳамма жиҳати билан юзлашдим. Мен ота-боболарим эътиқод қилган ҳиндийликдан воз кеча олмайман...

– Ахир... – деди Сабринисо. – Ахир... у йўл ботил-ку! Сиз ҳидоят оstonасидасиз. Ҳақ ва ботил ажралиб турган паллада қандай қилиб ботил тарафда қолиш мумкин! Сиз сиғинаётган ҳайкаллар Аллоҳга ширк келтиришдир. Бу иш куфрдир. Ахир, қандай қилиб худолар шу қадар кўп бўлиши мумкин?! Индра, Брахма, Рам, Кришна, Ганеша... булар жуда кўп. Ҳар бирига алоҳида ибодат, алоҳида қурбонлик... Шунча риёзатингиз учун охират диёрида сизга ҳеч нарса берилмайди. Рўзалар тутасиз, назрлар қиласиз. Лекин бу ишдан сизга манфаат йўқ. Олам иши бу қадар саноксиз маъбудлар қўлида бўлиши мумкин эмас. Аллоҳ таоло – оламларнинг Роббиси, ягона, якка Илоҳ. Унга қудратда ҳеч ким тенг келмас. Сиз чакмоққа, филга, сигирга, қуёшга биттадан маъбудни бириктириб қўйгансиз. Масъул, деб ҳисоблайсиз. Ахир, илоҳ дегани шу қадар заиф бўладими? Илоҳ дегани ўзига шерикни раво кўради? Илоҳнинг сифатига бундай чекланиш

тўғри келмайди. Илоҳ оламдаги ҳамма нарсани идора этади. Ҳамма нарсани ихота қилади. Унинг илми, ҳикмати, қудрати ҳамма нарсадан устундир. Илоҳ ҳар бир ишга Қодирдир. Бу Аллоҳдир. Унинг ўхшаши йўқ. Мисли йўқ. Тенги йўқ. Аллоҳ ҳеч нарсага ўхшамайди, ҳеч ким, ҳеч нарса Аллоҳга ўхшамайди. Сизнинг ҳайкалларингиз эса инсон тасаввурининг ва шайтон васвасасининг ҳосили. Унда илм, ҳақиқат йўқ! Сиз эътиқод қилаётган дин асл Тавҳиднинг бузилган шакли. Ширк аралашган шакли. Шунинг учун кўп динларда, хусусан, ҳиндийликда ҳам Исломга уйқаш ўринлар учрайди. Аллоҳ Ислом билан инсонларни тўғри Иймонга, ҳидоятга йўллаб қўйди, зотан.

Сабринисо кўп гапирди. Гапини тугатиб, савол назари ила кампирга қаради.

– Йўқ... Ичимдаги бир куч мени ўз динимда ушлаб турибди... – деди кампир ва ниҳоят.

Сабринисо уни тушунди:

– Майли... – деди ҳазин бўлиб. – Сизни мажбурламайман. Мажбурлашга ҳаққим ҳам йўқ. Ҳақни етказаман, кифоя. Ҳидоят қилса, Аллоҳ ҳидоят қилади... Бандаси эмас.

... Тонгда Сабринисо кампир билан хайрлашди. Чақалоғини елкасига авайлаб бойлаб олди. Кампир берган юкларни қўл аравага юклаб, секин судраб кўчага чиқди.

– Сизни Аллоҳга омонат қилгим келади, – деди ўкинч ила. – Лекин Аллоҳга инонмасангиз, нима қилай? Исломда бўлмаган инсонга тиланиши мумкин бўлган ягона тилак: Аллоҳ сизни ҳидоятласин!

Сабринисо йўл олди. У қанча вақтда, қандай Гужаратга етиб боришини билмайди, аммо етиб боришига, эрини топиб, унга ғамхўрлик қилишига амин. Чунки у Аллоҳга тинимсиз дуо ила ёлвормоқда.

Сабринисо беш дақиқалар юриб, кампирнинг кўчасидан бироз узоқлашганда ортидан “Сабринисо!” – деган овозни эшитиб тўхтаб, ўгирилди. Кампир югургудек бўлиб келар эди. У бироз вазнли бўлгани учун ҳаллослаб қолгани шу ердан ҳам билинди. Сабринисо кампир томонга қараб қадам босди.

Эллик қадамлардан кейин кампир билан юзлашди.

– Сабринисо... – деди кампир. Унинг ажинли пешонасида тер томчилари қалқиб турарди. Сариси елкасига тушиб қолган, оқ сочлари эса бироз ёйилибди. Кампир Сабринисонинг елкасига қўлини қўйди. – Жон қизим... Сен гувоҳ бўл! Сен гувоҳ бўл, дедим. Мен Исломни қабул қиламан. Гувоҳ бўл, жон қизим!

Кампир шундай дедию, ерга ўтириб йиғлади. Сабринисо тезда унинг ёнига тиз чўкди.

– Йиғламанг, она... Йиғламанг! – деди кампирнинг бўйнидан кучиб. – Аллоҳим қалбингизни Ўз динига очиб қўйгани рост бўлсин! Айтинг: Ашҳаду ан лаа илаҳа иллаллоҳ!

– Ашҳаду ан лаа илаҳа иллаллоҳ!..

– Аллоҳдан бўлак ибодатга лойиқ Зот йўқ, деб гувоҳлик бераман!
 – Аллоҳдан бўлак ибодатга лойиқ Зот йўқ, деб гувоҳлик бераман!
 – Ва ашҳаду анна Муҳаммад абдуҳу ва расулуҳ!
 – Ва ашҳаду анна Муҳаммад абдуҳу ва расулуҳ!
 – Ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман!
 – Ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг бандаси ва элчисидир, деб гувоҳлик бераман! – дедию, кампир йиғлаб юборди. Юзини беркитиб елкаси силкиниб йиғлади.
 – Онажоним! Сиз менинг онамсиз! – деди меҳри товланиб Сабринисо. – Сизни ҳидоятга йўллаган Аллоҳимга ҳамд бўлсин!
 Икки аёл бироз йиғлашганларидан кейин, овуниб ўринларидан турдилар.
 – Қизим, сен Гужаратга бор! Аллоҳим ёрдамчи бўлсин! Золимларнинг жазосини Аллоҳнинг Ўзи берсин! Мазлумларга нажоткор бўлсин! – деб дуо қилди Онахон.
 – Амийн! – деди Сабринисо.
 – Мен ҳамма ишларимда ҳайкаллардан, бутлардан, санамлардан ёрдам сўрар эдим. Энди якка Аллоҳга сиғинаман, фақат Ундан ёрдам сўрайман! Ҳар бир ишимда, ҳар бир нафасимда Унинг амрига суянаман! Сени дуо қиламан, – деди Онахон. – Тезда намоз ўқийман. Шариатга бўйсунаман, қизим.
 – Аллоҳим ёрдам берсин! Аллоҳга омонат бўлинг! – деди сидкидилдан Сабринисо.
 Сабринисо йўлида давом этди. Ҳозир гўё унинг қаноти ўсиб чиқди. Ҳозир у жуда бахтли эди. Ортидан дуо ила қолаётган муслима учун, Аллоҳнинг унга бу оғир кунларда ёғдириб қўяётган неъматлари учун Роббисига қандай шукур қилишни, қандай ҳамд айтишни билмасди. Қалбининг ич-ичида бир нидо куёшдек нур сочаётган эди: “Субҳаналлоҳ! Валҳамдулиллаҳ! Ва лаа илаҳа иллаллоҳу Валлоҳу акбар!”

ЙИГИРМА ОЛТИНЧИ БОБ

Бу зиндон ўрта асрлар услубида қурилган: ўн қулоч чуқурликда, пастга бир киши сиғадиган тик зина билан тушилади. Зиндоннинг зулматига кўзлар кўниккан.

Асосийса, сув бор. Қувур тортилган. Жўмрак. Сувдан ичиш, ювиниш мумкин. Ҳожат учун ҳам шароит бор. Нажосатни ювиб юбориш чораси ўйланган.

Бу ерда икки маҳбус: бири ёши юздан ошиб кетган чол. Соч-соқоли оппоқ. Елкаси букчайган бўлса-да, суяги йирик эканлигини билиш қийин эмас. Соқоли узун, кўксини қоплайди. Эғнида жандага айланган, ранги униққан кийим. У Хитой ҳукуматининг ҳурматига сазовор бўлган шахс.

Шунинг учун, айнан шу зиндонда. Қариянинг хизматида ёши қирқни қоралаган яна бир маҳбус. У ашаддий қиморбоз бўлган. Албатта, зиндон маъмурияти қария қийналмасин, дея бу хизматчини тайин қилмади. Бошқа мақсадда бу қиморбозни махсус зиндонга туширишди. Бу ҳақда кейинроқ билиб оламиз.

Қариянинг исми Ҳақназар, қиморбознинг исми Абдуссамий. Унга Ҳақназар ота шу исмни берди. Бунинг ҳам тарихи бор.

Бу тур зиндонлар ҳамма жамлоқда учрайди. Одатда, бу жойларда сақланадиганларнинг сони ўн нафардан ошмаслиги лозим. Чунки бу зиндонлар енгиб бўлмас маҳбусларнинг макони. Бу маконга ҳукм қилинганлар ўз маслакларидан қайтиб, таслимият келтирса, ёруғликка чиқаришлари мумкин ё умрбод шу ерда яшайди.

Ўн беш кун олдин бу зиндонга яна бир маҳбус келтирилди. У чала ўлик эди. Баданида соғ жойи йўқ: товонидан пешонасига қадар кўкариб, қорайган, нафас олиши сезилмайди, юзи қонга беланган...

Соқчилар уни зинадан пастга думалатишди. Абдуссамий базўр ушлаб қолди. Ҳақназар ота билан маҳбусни ювинтиришди.

Маҳбус – Абдуллоҳ Ёрқин эди. Ҳақназар ота Абдуллоҳни текширди: ажабки, суяклар синмабди. Бироқ у анча муддат беҳуш ётди. Меҳмоннинг ҳолатига қараб, унинг зулм кўрганини англаш қийинмасди.

Абдуллоҳ ҳушга келди. Ўзини кутиб олганлар билан танишди...

Абдуллоҳ беш йил шу зиндонда қолди. Зиндондаги ҳар бир кунни тасвирлаш, икир-чикирларигача айтиб беришнинг қизиқ жойи йўқ. Абдуллоҳ жамлоқ ичида жазо ўтаганида биз у ердаги воқеаларни ҳикоя қилса, одамни ўзига жалб қилган бўларди, чунки у ерда ҳар куни минглаб бахтсизликлар содир бўлади: мусулмонларни ўлдиришади, кимдир нимадир ўғирлаб, қўлга тушади, янги маҳбуслар келади, қонга ишга олиб чиқишади, ер тагига мажбуран киритишади, юзлаб маҳбуслар тупроқ остида қолиб кетадилар, қор-ёмғир демай, жуда оғир меҳнатларга мажбурлайдилар: зовур тозалашади, тўқайларни кесишади, ботқоқларни қуритишади, бошқа юртларда биргина тугмачани босиш билан бажаралидиган ишларга минглаб одамларни жалб этадилар...

Инсонлар ўз қадр-қимматларини унутиб қўйганлар, ҳаёт кул ранг тусга кирган. Буришган башаралар, ҳўмрайган турқлар, охири кўринмайдиган ғийбатлар... Биргина маҳбуслар эмас, жамлоқ соқчилари ҳам бу жойларда ишлашдан безор: улар ўзларини маҳбуслардан фарқ қилмасликларини яхши билишади.

Бу кунларнинг охири кўринмайди, гўё. Мазлумлар ўз бошлари устида турган золимга боқадилар: Хитой!

Хитой давлатининг қудрати маълум-ку! Демак, зиндонда умрбод қолиб кетишга мажбурдирлар! Бу ҳаёл заиф қалбларни кўрқувга солади, кўпчилик ўз иймони ва эътиқодини сотади, золимга хизмат қилсам, озодликка, нажотга эришаман, деб ҳаёл қилади.

Оғрикдан оламини тутган фарёдлар, қалбларни эгаллаб олган зимистон, хаёлларни занжирлаган қуллик, аччиқ аламга эврилган ҳаёт миллионлаб инсонларни таги кўринмайдиган жарликка улоқтирган.

Улар кимдан нажот кутишни билмайдилар, гоҳо. Шайтон золимларнинг ўчоғидаги оловга қараб пуфлайди, шикаста қалбларни парчалаб, уларни абадий азобга гирифтор этишни истади.

– Менинг отам – Ҳаққулибекдир. Милодий ўн тўққизинчи асрда Хитойдан мустақил бўлган Еттишаҳар давлатининг асосчиси Ғозий Муҳаммад Ёқуббек Бадавлатнинг ўғлидир у. Ғозий Муҳаммад Ёқуббек Бадавлат Қўқон хонлиги таркибидаги Пискент вилоятида туғилган. У моҳир саркарда, эътиқодли инсон эди. У Ислом дини учун, мусулмонлар учун, уммат ҳимояси учун кўксини қалқон қилиб чиққан буюк шахс бўлган. Ҳаққулибек Ёқуббек Ғозийнинг кенжа фарзанди, мен эса Ҳаққулибекнинг кенжасиман. Бобом Хитой давлатига қарши урушди. Мусулмонлар учун, Ислом учун жанг қилди. Хитой бобомни енга олмади. Кучи етмади! – Ҳақназар отанинг ҳикояси шундай бошланди. У Абдуллоҳга яқин тарих сирларини очди. – Бироқ хоинлар бобомни заҳарлашди... Ёқуббек Ғозий Туркия султониغا элчи юборди, Англия қироличаси билан алоқа боғлади, дунёнинг барча қудратли давлатлари билан тенг даражали мулоқотга киришди. У лашкарни мустаҳкамлаб, давлатни оёққа қўймоқ учун кўп интилди. Бироқ Ислом қувватдан кетган эди, Абдуллоҳ. Мовароуннаҳр давлатлари кофир ўриснинг қўлида қўғирчоқ бўлди, Турк султонлари эса тинимсиз алмашар эдиларки, бу Ислом оламининг ягона таянчи емирилиб бораётганидан далолат эди. Агар эътибор берсанг, охириги икки юз йилда бутун куфр дунёси бирлашиб, Ислом дунёсини ерга йиқитмоқ учун курашди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўйиб кетган пойдевор устига терилган ғиштларни бирма-бир сочдилар, синдирдилар. Ислом иморатини ер билан яксон қилиб, унинг эшикларини майдаладилар, деразаларини ёқдилар, пойдеворига қадар етиб келдилар. Пойдеворни эса йўқотиб бўлмайди, ҳабибимиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам қўйиб кетган бу пойдеворга ҳеч ким шикаст бера олмас, зотан! Бу пойдевор – Қуръон ва суннатдир.

Кофирлар пойдеворни йўқотиш тугул, жойидан силжита олмасликларига иқрор бўлганларидан сўнг, унинг устини тупроқ билан ёпишга киришдилар. Бу ишни улар – санъат ниқоби остидаги шайтоний ўйин-кулгулар, кўнгилхушлиklar;

спорт номи билан аталган қиморлар – футбол, баскетбол, бокс...

ва одамларнинг пул учун, шуҳрат учун, бошқа ҳеч қандай сабабсиз бир-бирларини уриб ўлдиришлари;

саноғи ва адади кўринмайдиган маишатлар;

беҳаёликлар, ҳирс ва шаҳват қуллигига даъват қилиш;

ошкора фаҳш, ошкора луттибозлик;

гуноҳларни ҳуқуқ ўлароқ тақдим этиш воситасида амалга оширдилар.

Мусулмонлар омматан бу хийлага алданиб қолдилар.

Аслида, қўлида қуроли бўлмаган мусулмонни, бутун дунёнинг қуролини йиғиб келса ҳам, кофир енга олмайди.

Мусулмон ўз иймонига терс ишни қилган нуқтадан бошлаб кофирнинг хужумисиз ҳам мағлубиятга учрайди. Шармандаларча асир тушади. Бизнинг аҳволимиз шундай кечди.

Мусулмонлар Ер юзига Исломни фатҳлар ила тарқатдилар. Аллоҳ йўлида жиҳод қилиб, залолатдаги одамларни Аллоҳнинг динига киритдилар. Чунки Аллоҳнинг амри, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг йўллари шу эди.

Ислом Ер юзига туширилди. Аллоҳ Ер юзини мусулмонлар учун хужжатлаштириб берди. Аллоҳ мусулмонларга Ер юзини забт этиб, Исломни жорий этишни буюрди. Бироқ мусулмонлари буни унутдилар. Улар ўзларининг коинот ичидаги мавқеларини ёддан чиқардилар.

Улар Олам ишининг низомини юритишлари лозим эканлигини фаромуш қилиб, ярим коса овқат билан тўладиган қориннинг ичига қамалиб олишди.

Уларга жон фидо қиладиган аёлларнинг пойига тиз чўкдилар. Оёқлари остида зарра қадр топа олмайдиган бойликларга муккасидан кетдилар. Аллоҳ бизни шунинг учун жазолади.

Ўйла: сенга отанг бир уйни ҳадя қилса, шу уйда сен, болаларинг, авлодларинг яшайди, уни ҳимоя қил, дея амр қилса, сен нима қиласан? Аввало, уйнинг ҳамма бурчагини ўрганасан. Ноқулай жойлари бўлса, таъмирлайсан, бузиб, қайтадан қурасан.

Уйнинг ҳар бир қаричини ўрганиб чиқасан. Кўзингни юмиб, уйнинг исталган нуқтасига бора оласан.

Аллоҳ Ер юзини мусулмонларга Уй қилиб берди-ку! Нима учун мусулмонлар Ер юзини ўрганишни тўхтатиб қўйдилар? Нима учун тоғларни, ўрмонларни, чўл ва саҳроларни ўрганмадилар? Тадқиқ этмадилар?

Аллоҳ таоло Искандар Зулқарнайн деган пайғамбарга Ер юзининг подшоҳлигини берди. Искандар умри давомида, нафақат, Ер устини ёки остини, балки сувнинг ҳам тубларини ўрганиб, ўзида илм ҳосил этди. Искандар, нафақат, Ерни, балки коинотдаги юлдузлар, уларнинг жойлашув ўринлари хусусда ҳам таълим олди. Биз-чи? Биз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг шарафсиз уммати нима қилдик?

Тафриқага берилдик. Ер юзида қилинадиган оламшумул ишлар қолиб, ўзаро баҳс ила машғул бўлдик.

Аллоҳнинг зотини билиш имконсиз, Унга иймон келтирмоқ шарт, вассалом.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг суннатлари замиридаги ҳикматларнинг ҳаммасига етиб бўлмагай, унга эргашмоқ керак, вассалом.

Биз нима қилдик? Биз Аллоҳ қаерда, деб тортишдик. Биз Аллоҳнинг қўли борми, йўқми, деб тортишдик. Биз Аллоҳнинг юзи борми, йўқми, деб

тортишдик. Биз суннатга эргаашамиз, бизга мазҳаб керак эмас, деб тортишдик.

Бу тортишувлар билан биз минг йил банд бўлдик. Ҳолбуки, Аллоҳ бизга шуни ҳукм қилганмиди?

Бизнинг иймонимиз қай даражада бўлдики, Аллоҳ буюрмаган ишлар устида, хулосалари аниқ бўлган масалалар устида тоқайгача жанжал килурмиз?!

Умматнинг юлдузлари бор. Бу юлдузлар – саҳобалардир, саҳобаи тобеинлардир, таба тобеинлардир, салафи солиҳинлардир. Биз уларга сўзсиз ва сассиз эргашурмиз, зотан, улар Аллоҳнинг Сўзига, Набийнинг йўлига қандай эргашишни яхши биладилар.

Биз эса бу ишлар ҳақида ўйламаймиз. Уларнинг ҳаётларини ўрганмаймиз. Биз ўзимиз қолиб, ўзгаларни муҳокама этамиз, гўё бизнинг ҳукмимиз билан Аллоҳ одамларни жаннат ва жаҳаннамга ҳукм қиладигандек тутамиз ўзимизни!

Илм олсак, билагимизда куч йўқ. Билакда куч бўлса, аклимиз бўш. Ибодат қилсак, дунё ишларини унутамиз. Дунёга берилиб, ибодатларимиз сусаяди.

Иродамизни тоблашдан ожиз, иймонимиз устида ишлашдан заиф бир уммат бўлдик. Ҳолбуки, саҳобаларнинг ҳаммалари риҷол эдилар. Улар жанг майдонида мужоҳид, ибодатда обид, зуҳд ичида зоҳид, илмда олим эдилар. Амаллари гўзал, юзлари нурли, қалбларида Аллоҳ зикри жўшиб турган зотлар эдилар улар!

Биз ким бўлдик, Абдуллоҳ?!

Биз мазлум бўлганимиз учун жавоб бермаймиз, дея хотиржаммиз, ҳолбуки, бизни мазлум этган ўз амалларимиз эмасми? Роббимиздан узилиб, Унинг фарзларида сусткашлик қилганимиз учун хорлик чоҳига йиқилмадикми?!

Динимизда ахлоқ, ахлоқимизда дин қолмади. Сўзларимиз ҳаддан зиёд кўп, амалларимиз ҳаддан зиёд кам. Сўзларимиз тепага ўсиб боргани сари амалларимиз ерга кириб бормоқда.

Абдуллоҳ!

Қани ўша уммат – “Ла илаҳа иллаллоҳ!” деганида қалби туб-туби билан ларзага келадиган?!

Қани ўша уммат – намозга қойим турганида шамдек қотиб қоладиган?!

Қани ўша уммат – рўза тутганида ошқозони эмас, тили ҳам, кўзи ҳам, қулоғи, қалби ҳам рўз тутадиган?!

Қани ўша уммат – дунёнинг жамики молига эга чиқса-да, бир закотга етгулик бойликни қўлида сақламайдиган?!

Қани ўша уммат – Аллоҳнинг байтини тавоф қиладиганми, дея кўзларидан кўзёшлари булоқ бўлиб оқадиган?!

Қани ўша уммат – мусулмоннинг бир оҳи учун Ер юзини остин-устун қиладиган?!

Йўқ, бугун бундай уммат йўқ, Абдуллоҳ!

Бугун уммат айтаётган калиманинг қироати чиройли, холос.

Ўқиётган намози эмас, ичида тургани масжиди серҳашам, холос.

Тутаётган рўзаси эмас, сахарлик ва ифторликда еяётган овқатлари турфа ва ранго-ранг, холос.

Бераётган закоти эмас, тўплаётган моли ва у молга кўрсатаётган мухаббати гўзал, холос.

Қилаётган ҳажи эмас, ҳаж орқасидан хоҳлаётган обрў-эътибори беҳад баланд, холос.

Олаётган илми эмас, илмини кўз-кўз қилиши муҳташам, холос.

Астағфируллоҳ! Минг марта астағфируллоҳ!

Бошимиз билан ботқоққа ботдик, Абдуллоҳ! Гўзал сўзларимиз бизга бугун шуҳрат келтирмоқда, эрта қиёматда бошимизга офат келтирмасми?

Ўз ҳаётини тартиблашга ожиз бўлган умматнинг Ислом ғамида юрибман, дея кўкрак кериб, оғзидан тупук сачратиб ҳайқирганидан кимга кандай наф?!
Абдуллоҳ!

Одамлар зиндондан кўрқадилар. Менинг бутун умрим зиндонда ўтди. Мен Ёқуббек Ғозийнинг жигаргўшасиман. Қонимда, томиримда мужоҳиднинг, ғозийнинг, шаҳиднинг, ислом амирининг фарёдларини эшитаман, гўё.

Қирқ йилки, шу зиндондан мени ташқарига чиқармайдилар. Қирқ йилки, кун ва туннинг фарқини билмайман. Қирқ йилки, умримни шу чоҳда зикру ибодат ила кечирдим.

Мен Аллоҳимга мени хорлама, дея дуо қилдим. Аллоҳим мени хорламади. Мени кофирнинг калтагидан, ҳақоратидан омон сақлади.

Бу ерда мен тириклай ерга кўмилдим. Жисмимдаги қалбимнинг ичида эса олов ёнади. У оловнинг тафти, у оловнинг ёруғи Ер юзини ёритмаса-да, кабримни ёритишидан, охиратда юзимни ёритишидан умидворман.

Абдуллоҳ!

Ҳар ким учун Аллоҳ берган бир йўл бор, бир тақдир бор. Ҳар ким ўзига берилган тақдирни яшаяжак. Билки, Аллоҳ ҳаётни, олами ҳикмат ила яратди. Мусулмон ҳар ишини ҳикмат ила қилмоғи жоиз.

Сен кофирга қарши собит турибман, дея ҳаёл қилган онингдан бошлаб, улкан ҳалокатга қараб юз тутасан. Чунки сен нафсингни Аллоҳнинг қаршисига олиб чиқдинг. Агар Аллоҳ омонлик бермаса, қандай қилиб, амниятга эришмоғинг мумкин?!

Иблиси алайҳи лаъна қиёматга қадар куфрда собит туради. У бир қайсарлик ила собит. У ўз ибодатига ғурур қилди. Сен ҳам Исломда, иймонда собитман, дея, бошқаларни маломат қилиб, ҳалок бўлмагайсан!

Биз ҳеч қачон нафс офатидан омонда эмасмиз. Биз ҳеч қачон шайтон кутқусидан қутула олмасмиз. Қалбимизни, нафсимизни ҳар куни, ҳар лаҳза

назорат этишга мажбурмиз. Агар заррача фахр, заррача кибр сезсанг, уни ўлдир.

Айтаётганинг сўзлар, қилаётганинг амаллар ўзингни танитиш, ўзингни олий қилиш учун экан, Аллоҳга истиғфор айт, кечирим сўра. Акс ҳолда, сенинг бутун умр қилганинг хайр ишлар охиратда ҳеч қандай ёрдам бермайди.

Аллоҳ Ўзи суйган мўминни бу дунёнинг ҳаётида тарбиялайди. Унга синовлар юборади, Ўзига юзланиши учун йўл кўрсатади. Шунинг учун, бошингдан ўтаётган бу имтиҳонларни Аллоҳнинг фазли, деб қабул эт.

Абдуллоҳ! Билки, Аллоҳ ал-Адлдир. У иймон эгаси бўлса ҳам, бўлмаса ҳам, дунё ҳаётида банданинг бошига тинимсиз равишда офатлар ёғдирмайди.

Ҳар қандай мусибатдан сўнг қалбга таскин беражак хурсандчиликни тақдим этади. Мўминлар учун ҳар қийинчиликдан сўнг икки енгиллик бўлиши шубҳасиздир.

Абдуллоҳ! Билки, банда зинҳор ўз иши билан Аллоҳнинг раҳматига эришмас. Барча иш Аллоҳнинг фазли биландир. Бугун ўзини мусулмон, дея ҳисоблайдиган ҳар бир инсон, аввало, ўз иймонини мустаҳкамламоғи, илму ҳикмат ила ўз нафсига қарши мужодала этмоғи, сўнг уммат ғамида бўлмоғи лозим.

Инсоннинг қалбини Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Аллоҳнинг икки бармоғи орасидадир, деб айтдилар. Қалб сўзининг луғавий маъноси ҳам айланиб, ўзгариб турувчи, демакдир. Аллоҳ инсоннинг қалбини икки бармоғи орасида айлантириб туради. Шунинг учун, биз, Аллоҳим, эй қалбларни айлантириб тургувчи Зот, қалбимни динингда собит эт, Аллоҳим, эй қалбларни тасарруф этувчи Зот, қалбимни тоатингда тасарруф айла, деб дуо қилишга буюрилдик.

Қалбингга диққат қил! Агар уни Қуръонсиз қолдирсанг, намозсиз қолдирсанг, зикрсиз қолдирсанг, у ўлади. Ўладики, тирилтириш жуда машаққат!

Луқмони ҳакимдан сўрадилар: “Сиз бундай гўзал хулқни қандай қўлга киритдингиз?”

Луқмони ҳаким айтди: “Бадхулқларнинг қилган ишларини тескарисини қилдим ва хулқим гўзаллашди”.

Амалларимизни ўнглаш учун атрофда кўзгу кўп. Одамларнинг нуқсонларини оламга жар солгандан кўра ўша нуқсонни ўзимизда топиб, бартараф этмоқ керак.

Биз ғофилмиз. Дунёдан қувонч ва бахтиёрлик излайдиган даражада ғофилмиз.

Боязид Бистомий қайғуда экан, шогирди ундан бунинг боисини сўради. “Оламга боқиб, бирор одамни кўрмадим”, – деди Боязид Бистомий. Шогирд густохларча: “Ахир, ўзингиз ҳам олам аҳлидансиз! Сиз ҳам одам эмасмисиз?!” – деди.

“Эй ғофил! – деди Боязид. – Инсон иймон билан ўлмаса, у одам эмасдир. Бирор банда иймон ила Аллоҳнинг ҳузурига борадими, йўқми, билмайди. Шундай экан, мен қандай хурсанд бўлайин? Тириклар орасида иймони ила Аллоҳга боражак бирор кишини билмасман, билмай туриб, кимни одам деб атай?!”

Абдуллоҳ, мусулмон уммати иймон ила Аллоҳнинг қаршисига бориш муждасини олгандек, бир-бирини такфирда айблаётир. Бу ишларини дин учун бир хизмат, деб ўйлайдики, бу ўйдан кўра улкан бало топилмас бир мўмин учун.

Адолат талаб этарканмиз, биз, аввало, Роббимизга адолат қилишимиз керак. Роббимизга қилган адолатимиз – У буюрганидек Унга таслимият келтириш, Унга итоат қилиш, Унинг амрларини бажаришдир. Бирок қалбингга боқ – у бўм-бўш.

Қалбингда бирозгина шавқ тўлқини уйғонса, буни ҳаммага кўз-кўз қилишга шошасан. Бироз қайғуда қолсанг, ҳаммага ғамингни намоёиш этиб, одамзоднинг раҳму шафқатини уйғотишни истайсан. Қилмаган ишларингни айтиб фахрланасан, қилган ишларинг гуноҳдан иборат бўла туриб, сени мадҳ этишларидан мастлик, ҳузур туясан. Бундан кўра каттароқ ноҳақлик, бундан кўра каттароқ зулм ва кизб бўлмайми?!

Бизнинг ҳолимиз шу, Абдуллоҳ.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам, у зотнинг асҳоби, тобеинлар, табаа тобеинлар, салафи солиҳийнлар ундай эмас эдилар. Улар Аллоҳга қуллик қилар эканлар, ўз жонларини ҳам Аллоҳга бир совға ўлароқ бердилар. Ўз жонларини Аллоҳга қурбон этарканлар, бу қурбонликлари қабул бўлиши ё бўлмаслигидан қўрқиб турдилар.

Уларнинг ҳилми, уларнинг илми, ҳикмати ва иззатидан бизда бир қатра ҳам йўқ, бироқ уларга эргашиш даъвоси ила Ер юзини бузиб, осмонларни қора тутунларга тўлдирдик. Ҳолбуки, ишнинг мевасини кўр – ҳаммамиз хорликдамиз. Қўлларимизда кишан, душманга қарата: “Сен душманимсан!” – дейишга-да, журъатимиз йўқ.

Бутун олам бир инсоннинг нутқини тинглаши мумкин, бироқ ҳаётда ҳеч нарса ўзгармайди. Модомики, нотик ўзини улуғлаш учун сўз айтган бўлса! Аллоҳнинг Сўзини етказиш учун сўйлаганинг ондан бошлаб қалбларга ларзага келади, одамлар гўзал амаллар учун оёққа қалқадиладар. Аллоҳнинг сўзини етказмоқ учун эса инсоннинг жони ўртага қўйилади, гоҳо.

Ислоннинг буюк саркардаларидан бири Ҳасан Рабиъ айтадики, бир жанг майдонида муборица бошланди.

Қутурган чўчкадек жаҳлдор кофир яккама-якка жангда бир неча мусулмонларни ер тишлатди. Мусулмон лашкари тушкун бўлиб тураркан, юзини парда билан тўсган бир суворий майдонга отилиб кирди. У бир лаҳзада ҳеч кимнинг кучи етмаётган кофирнинг бошини танасидан жуда қилди. Майдон такбир билан тўлди. Мусулмонларга Аллоҳнинг нусрати келиб, ғолиб бўлди.

Ҳасан Рабиъ саркарда ўлароқ юзига парда тортган суворийнинг ортидан бориб, “Аллоҳ учун юзингни оч!” – деди. Суворий: “Аллоҳ учун юзимни очаман, акс ҳолда, бундай қилмас эдим!” – деди ва чехрасидан пардани кўтарди.

У мужоҳидлар арслони Абдуллоҳ Муборак эди. Ҳасан Рабиъ: “Эй Абдуллоҳ Муборак! Ўзингни элга танит! Нима учун юзингни беркитиб юрибсан!” – деди. Буни эшитиб, Абдуллоҳ Муборак: “Ҳасан, қандай ижтиҳод бўлди бу! Мен жиҳод қилсам, фақат Унинг ишқида қилдим! Аллоҳ менинг ҳар қадамимдан, олган нафасимдан огоҳдир. Мени фақат Аллоҳ таниса, етар, олам аҳлининг танишидан қандай наф! Ёридан васл тилаган инсоннинг иши ағёр кўзидан пинҳон бўлмоғи жоиз!” – деди.

Улар шундай эдилар. Биз-чи? Биз қандаймиз?

Модомики, қалбимизда Аллоҳ розилигини истасак, нечун ишларимизда бу акс этмас! Нечун Аллоҳ ва ўзимизнинг орамизда бирор муносабат тикламай туриб, одамларнинг ёқасидан оламиз, ўзимизни юксакларга кўтарамиз!

Абдуллоҳ! Огоҳ бўл! Дунё бир зиндон, у зиндондан сени Иймон кутқаради, вассалом!

... Беш йил ўтди.

Бу орада қиморбоз Абдуссамиънинг ҳаёти тарихи ҳам Абдуллоҳга маълум бўлди. У Ҳақназар отанинг ёнига жосус ўлароқ киритилган. Бироқ Абдуссамиънинг қалбида ҳидоят нури порлади – ўз қилмишини, ниятини Устозига баён қилди. Устоз унга тўғри йўлни кўрсатди.

Абдуссамиъ зиндон золимларига жосуслик қилмаслигини айтган куни унга “Ўлгунигча чолнинг ёнида қоласан, бу ишинг учун афсус чекасан!” – дедилар. Абдуссамиъ индамади. Шу-шу у зиндонда қолиб кетди. У кўпинча тақдиридан рози эканлигини айтиб мақтаниб қолади.

Кутилмаганда Абдуллоҳни чорладилар.

– Абдуллоҳ, – деди Ҳақназарбек. – Сени озодликка чиқаришлари мумкин, иншаАллоҳ!

– Наҳотки... – деди беихтиёр Абдуллоҳ.

– Шундай, Валлоҳу аълам, – деди Ҳақназарбек. – Беш йилнинг беш сониядек ўтганини унутма. Аллоҳдан кўрқ! Эркинлик учун эшиклар очилса, бу эшикни ёпма. Аллоҳдан хайрлисини сўра ва “Бисмиллаҳ!” деб қадам қўй. Дуоларингда биз ғарибларни унутма.

...Зиндон эшигидан чиқаркан, Абдуллоҳнинг ичи ҳувиллади. Унинг қалбидан бир парча шу Ернинг остида қолди гўё. Ўзидаги ҳиссиётнинг нима эканлигини таърифлашга ожиз эди. Устози айтганидек, озодлик неъматини унга насиб этса! Ахир, озодлик... буни қандай таърифлаш мумкин?!

Абдуллоҳ гўё маст эди. Юради, оёғи ерга тегмайди. Кўзлари очиқ, ҳеч нарса кўрмайди. У беш йил аввалги оловдек қайноқ, сойдек жўшқин

Абдуллоҳ эмас, ҳозир заминдек вазмин эди. Ички оламида ғалати бир нотаниш пўртана кўтарилса-да, ташида бир туки “қилт” этмади.

Улар ўтирган зиндон Ернинг анча тубида экан. Ундан юқоридаги йўлакка чиқишлари билан дунёнинг шамоли эсди: соқчиларнинг бақир-чақири, сўқинишлар эшитилди. Яна юқори чикдилар. Ўн дақиқалар юрилди. Бир неча панжаралардан ўтиб, зина орқали юқори кўтарилдилар ва ниҳоят қандайдир хона эшиги олдида тўхтадилар.

Абдуллоҳ атрофга бефарқ назар солади. Унинг учун қизиқарли бирор нарса кўринмади. Соқчи ичкарига кириб, рухсат олгач, Абдуллоҳга киришни буюрди.

Ичкарида каттагина хона бўлиб, ўнг тарафда жигарранг эшик кўринди. Шу хонада ўтирган бир неча махсус кийимли ходимлар эшикка ишора қилишди. Абдуллоҳ эшикни беихтиёр тақиллатди.

– Кириг, – деган сас келди ичкаридан.

Абдуллоҳ эшикни очиб, ичкари қадам босди. Муҳташам хона – деворлари сарик рангли, зарли; қандайдир сувратлар осилган; жавонлар бор, жавонда китоблар; стол ва стуллар жуда серҳашам.

Столнинг тўрида басавлат бир хитойи, ўнг томонида яна бир хитойи ва бир уйғурбашара одам уни кутаётган эканлар.

– Келиг, Абдуллоҳ Ёркин! – деди кулиб хитойлик соф турк тилида.

Абдуллоҳ ҳайрон қолди. Кулимсираши керак эди у бу ўринда, бироқ лаби табассумга айланмади, юзи кулгини излаб топа олмади. Шунинг учун куруққина бошини силкиб қўйди.

– Ўтириг, – дейишди меҳмонлар мулозамат билан.

Абдуллоҳ ўтирди. Икки қўлининг бармоқларини кийиштириб, қошини чимириб қаршисидаги одамларга қаради.

– Яхшимисиз, Абдуллоҳбей? – деб ҳол-аҳвол сўради тўрдаги хитойи. – Менинг исмим Ли Кай Гу. Ўртоқ Ли, десангиз бўлади. Сиз билан кўп нарсани гаплашиб олишимиз керак.

Абдуллоҳ ўйланиб деди:

– Майли..

– Тўғри, қоронғу зиндонда беш йил ҳеч қаерга чикмай ўтириш осон эмас... – деди ҳамдардлик билан ўртоқ Ли. – Торми, зиндон?

– Одам кўникади... – деди паст овозда Абдуллоҳ.

– Оёқлар ҳам уюшиб қолса керак... Уюшган оёқларни ёзиш учун юриб туриш керак... – хўрсинди ўртоқ Ли. – Сиз сиқилманг. Ҳаётда нималар бўлмайди... Сиз менга айтинг-чи, қилган жиноятингизни чуқур ўйлаб кўрдингизми?

Абдуллоҳ бошини қуйи солди. “Қайси жиноят?! Майли-да...”

– Ҳа, ўйлаб кўрдим... – деди.

Ўртоқ Ли уни маъқуллаб бошини ирғади.

– Афсусдамисиз?

Абдуллоҳ энди бошини кўтарди. Унинг кўзининг ичини тўлдирган хотиржамликни уни тинглаётганлар ҳам кўришди.

– Афсусдаман, жиноятларимдан афсусдаман, – деди Абдуллоҳ ишонч билан.

– Биз сизга қандай ишонайлик? – деди уйғурбашара. Ҳа, у ҳақиқатан уйғурлиги бир оғиз сўзидан маълум бўлди. – Қўлимиздаги маълумотларга кўра сиз терговда, судда ўзингизни айбсиз, деб тўполон кўтаргансиз!

Абдуллоҳ унга кулиб қаради.

– Беш йиллик зиндон ҳамма нарсани тушуниш учун етади.

– Ўртоқлар, – деди ўртоқ Ли икки мулозимига. – Бизни ўртоқ Абдуллоҳ Ёрқин билан ёлғиз қолдиринг. Ўзимнинг гапим бор.

Икки мулозим чиқиб кетгач, ўртоқ Ли ўрнидан турди, Абдуллоҳнинг атрофида айланиб юриб, узоқ гапирди.

– Абдуллоҳбей, мен турк тилини махсус ўргандим, болаликдан. Махсус хизматда ишлаш учун тарбияландим, чунки. Жангарилик, одам ўлдириш, одам алдаш ва ҳоказо жиҳатлардан мукамал таълим олдим, – деб ўзини батафсилроқ танитишдан бошлади у сўзни. – Мен мияси қотиб қолган қолоқларни ёмон кўраман, бироқ ўз давлатимни севаман. Хитой давлати учун жонимни бераман. Давлат раҳбарларига содиқман, агар улар давлатни одамларни кўрқитиб бошқарамиз, дейишса ҳам, хизмат қиламан. Кўрқитмасдан, эркинлик бериб, бошқарамиз, дейишса ҳам, хизматга шайман. Чунки Хитой учун ҳаётимни тикиб қўйганман. Мен Хитой давлати учун умримни бағишладим. Турк тилини биламан, турк зеҳниятини яхши танийман. Шунинг учун, уйғурлар учун мўлжаллаб қурилган жамлоқларнинг тўртдан бирини бошқариш менга топширилди. Мен жамлоқлар ишини ҳар томонлама мувофиқлаштириб тураман. Сиёсий маҳкумлар билан ишлайман. Сизнинг ишингиз менга қамалган кунингиз маълум эди. Ўз наздингизда айбсиз одамсиз, бироқ миянгизда Хитой сиёсатига, Хитой давлатига қарши фикрлар бор. Бу биринчи жиноят. Иккинчидан, ота-бобонгиз Хитойга қарши уруш қилган, қон тўккан, ирсиятингизда бизга қарши кайфият ва бўйсунмаслик яширинган. Ана шу сабаблар сизни қамаб, зиндонда умрингизни чиритиш учун етади. Сизни Ёқуббек Ғозийнинг невараси билан бир жойга мен қаматдим. Биласизми, нега? Менга ҳаққини ўлгунича талаб қиладиган мардлар ёқади. Уларни ҳурмат қиламан. Ундай мард инсонларни бағримга қаттиқ кучоқлаб, юзларидан ўпиб, кейин оғритмасдан бар зарб билан ўлдиришни истайман. Чунки улар ҳурматга лойиқ. Улар учун бош кийимни ечса ҳам, арзийди. Сизнинг ишингизни менга топширишган эди. Ҳақназарбекнинг ёнида ўтиришингизни хоҳладим. Мавриди келса, суҳбатлашгим бор эди, бироқ иш кўп. Миллионлаб одамларни қамашим керак. Ўликлар муаммосини ҳал этиш керак. Давлатимиз раиси менга катта ишонч билдирганлар. Нега сиз ўзингизни айбдор, деб атай бошладингиз? Ё устимдан куляпсизми? Қандай қилиб жони бўғзидан чиқаман, деса ҳам айбини тан олмаган одам, бугун мен жиноятчиман, деб ўтирибди?!

Абдуллоҳ ўртоқ Лига тик қаради.

– Тўғри топмадингиз, жаноб Ли! – деди “жаноб” сўзига урғу бериб. – Сизларнинг хоҳишингиз мени жиноятчи сифатида кўриш эди, шунинг учун ўзимни жиноятчи, деб тан олдим.

– Ажиб мантиқ! – кулди Ли. – Бироқ бу ёндашув замирида ҳам бизни менсимаслик турибди. Сизнингча, биз золимлармиз. Йўқ, биз яшаш учун курашаётган одамлармиз. Биз нима учун Исломга, мусулмонларга қарши курашамиз, биласизми? Чунки биз курашмасак, Ислом бизга қарши курашади. Ислом бизни ютиб юборади. Буни тарих кўрсатди. Ўзингиз яхши биласиз. Шундай экан, мусулмонларни қамокқа қамаб, Ер юзини Исломдан қутқарамиз, мусулмонлардан тозалаймиз. Баъзи миллатлар Ер юзида ортиқча, айниқса, туркийлар, айниқса, уйғурлар... Тарихда Хитойга икки марта юриш қилинган. Биринчи юриш Искандар Зулқарнайнга, иккинчиси Чингизхонга тегишли бўлган. Учинчисига журъат этган одам ким эди, биласизми? Биласиз, у Амир Темур эди! Қолган юришларни мен уруш деб ҳисобламайман. Хитой ўз душманларни бир пуфлаб, ҳавога учиради. Хайриятки, Темур йўлда ўлди. Акс ҳолда, Хитой тақдири хатар остига тушаётган эди. Сиз уйғурлар шундай миллатсизки, жуда қайсарсиз. Аввал Ёқуббек Ғозий, кейин Алихонтўранинг ҳаракати... Хитой жуда катта куч билан уйғурларнинг руҳини ўлдиришга интилди, лекин сизлар бу руҳни сақлаб қоляпсиз. Биргина Алихонтўрада жуда катта куч бор эди. Руҳий куч... Биз сизларни орангизда хоин бўлмаса, енга олмас эдик. Уйғурларнинг ичидан чиққан хоинлар бизга сидқидилдан хизматда экан, биз ҳали ҳукмронликни бой бермаймиз, бу аниқ. Хоинларни кўпчилик ёмон кўради, яхши томони ҳам бор: улар қайта хоинликда айбланмаслик учун бор кучлари билан ишлайдилар. Ўз хиёнатларини ич-ичларидан билиб, янада кўпроқ хиёнатларга қўл урадилар. Шунинг учун, мен улардан кўркмайман. Улар бир-бирларини еб юраверишади. Ўрнимга ишлашади – ахборот йиғиб келишади, дўстларини сотишади, ўрнимга уруш ҳам қиладилар, олдимга егуликларимни келтириб беришади, менга эса маза! Раҳмат, хоинларга! Яшасин, хиёнат! Сиз қабила эса Ер юзидан садоқат излаб, содиқлик даъвосини қиласиз! Тўғрими?

Абдуллоҳ бошини қуйи солиб, Лининг нутқини эшитаркан, жавоб беришга ўзида иштиёқ сезмаса-да, “Ҳа”, дегандай бошини силкиб қўйди.

– Гаплашишни истамайсизми? – сўради Ли.

– Йўқ, – деди Абдуллоҳ.

– Мажбурламайман, – деди Ли ҳам. – Энди гапнинг асосий қисмига келдик. Европа, Туркия, Америка Хитойга босим қилаётир. Уларнинг наздида, Хитой золим давлат, уйғур миллатини қириб юбориш учун амалиётлар ўтказаятган эмиш. Иддаоларига кўра, улар инсонпарвар эканлар. Шунчаки, Хитой бу давлатларнинг ўйинига ўйнамайди. Хитой Ер юзининг энг қудратли, мустақил давлати. Уйғурлар баҳона, холос. Агар биз Америка ёки Европанинг ноғорасига рақс қилсак, қўшилишиб, уйғурларни эзган

бўлишарди. Лекин Хитой ўз манфаатини, ғурурини поймол этмайди. Бунга кўнмайди. Ўшаларнинг ҳуқуқбонлари Абдуллоҳ Ёрқин, деган одамнинг озод бўлишини махсус талаб қилишмоқда. Ҳукуматимиз сизни озод қилиш ҳақида ўйлаб кўряпти. Шунинг учун, сиз билан гаплашиб ўтирибман.

Абдуллоҳ озод бўлиш хабарини эшитиб, қалбида ғайритабиий тўлқин уйғонганини сезса-да, буни билдирмади.

– Сиз ўз айбингизга иқрор бўлиб, Хитой Раисидан афв сўранг, балки афв этар! – деди Ли. – Мен очик ўйинни яхши кўраман, бутун дунё давлатлари талаб этса ҳам, сизни озод этмаслик бизга осон, лекин ўзингизда озодлик истаги бўлса, шу инобатга олиниши мумкин.

– Мен озодликка чиқишни истайман! – деди Абдуллоҳ.

– Яхши, Раисимиздан сизни афв этишини сўраб, ариза ёзинг, – деди Ли Кай Гу Абдуллоҳнинг олдига қоғоз ва қалам қўйиб. – Агар муносиб кўрилсангиз, озод бўласиз. Озодликка чиққанингиз ҳамон Хитой худудидан зудлик билан ташқарига чиқариласиз.

Абдуллоҳ қаламни олиб нима ёзишини билмай, ўйланиб қолди. Ли унга афв сўровининг намунасини бериб:

– Юқоридаги гапларимни ўйлаб, мен шундай катта қудрат эгаси эканман, деб юрманг! – деди ва тиржайди. – Сиз каби бир маҳбус озодликка чиққани билан Хитойдек улкан давлат қаршисида чивинчалик аҳамият топмайди. Омадингиз келиб қолди, сизга ғоялар ҳақида гапирдим-қўйдим.

Абдуллоҳ Лининг гапига кўп эътибор бермади, индамай аризани кўчирди.

– Урумчидаги қамоққа кетасиз, ўша ерда қолган масалаларни гаплашишади, – деди Ли Абдуллоҳнинг афв ҳақидаги илтимос хатини қўлига олиб кўраркан. – Маҳбус ташийдиган битта уловни ажратдим. Шу билан биз қайта кўришмаймиз. Қамоққа қайтиб юрманг!

ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ БОБ

Сабринисо хоним Анжелинага қараб чуқур тин олди.

– Гужаратга етиб боришим учун икки ой йўл босдим. Пиёда. Бирор уловга чиқмадим. Болам елкамда. Қорнимиз очади. Ювинишимиз учун совун керак. Йўл-йўлакай қишлоқларда хизматкорлик қилдим. Бирор бойнинг ҳовлисига кириб, кир ювдим, ерини чопдим, молини боқдим, Аллоҳнинг марҳаматини қарангки, У мени ёлғиз қолдирмади. Ишонсангиз, бирор марта танглик сезмадим. Қўлимда ортиқча бир рупий йўқ эди, лекин кўнглим шу қадар хотиржам эдики, ризқим менга олаётган нафасим каби яқинлигини сезиб турдим. Эртага қандай нон топаман, боламни қандай боқаман, эрим қамоқда қолиб кетса, нима қиламан, деган ўйлар умуман хаёлимга келмади. Тунлари ўрмонларда, овлоқларда, харобаларда ухладим. Заррача ҳайиқмадим. Зулматларда йўлларимга ғойибдан нур тушарди, гўё. Ёлғиз кетарканман, мени кўзга кўринмас кўрикчилар кўриқлаб юрадигандек эди.

Аниқ ишонардимки, Аллоҳим мен учун жуда кўп яхшиликларни ҳозирлаб қўйган, аниқ ишонардимки, тақдиримда фақат яхшиликлар бор, аниқ ишонардимки, ҳаётимдаги бирор воқеа менинг зараримга ишламайди, аниқ ишонардимки, Аллоҳим Ўзига иймон келтирган бандасини зинҳор оғир аҳволда қолдирмайди. Юрган йўлимда, ўтирган ўрнимда, ётган жойимда фақат Аллоҳни зикр этдим, ёд олганим сураларни тинимсиз тарорладим, иймон калималарини айтдим, ҳар бир лафз юрагим уриши билан ҳамоҳанг янграрди.

Гужаратга кириб бордим. Жуда гавжум шаҳар. Янги чиққан ўт уловлар кўчаларни тўлдирган. Одамларнинг минг хилини кўрасиз. Ёмғир ҳам кўп ёғади, қуёш қайнатади.

У ерда мени кутиб оладиган бир инсон, йўл кўрсатадиган раҳнамойим йўқ эди, ич-ичимдан суянганим Роббим, Аллоҳим эди, У мени ташлаб қўймаслигига амин эдим.

Бу ерда мусулмонларга бўлган зулм бироз кам эди.

Гужаратнинг мусулмонлари яшайдиган мавзеларини изладим. Танишим йўқ. Лаҳжам ҳам бу ерниқидан фарқли. Уларнинг сўзлашувларини тушунишга баъзан қийналаётган эдим. Ҳеч кимга сир бой бермадим, боламни кучоқлаб, бироз егулик сотиб олдим, бир четга ўтириб тамадди қилдим. Ярим соатча юрдим, қуёш тиккадан оға бошлади. Айни пешин вақти кирди. Шу он қулоғимга азон саси эшитилди. Танимга жон киргандек бўлди. Муаззиннинг товуши қай тарафдан келаётганини аниқлаш учун ҳар ёққа алангладим. Сўнг жойимга қайтиб ўтириб, овоз янграётган нуқтани аниқлаган бўлдим, ичимда азоннинг дуосини ўқигач, ўша томонга юрдим. Катта кўчанинг нарига томонига ўтиб, ўнг тарафга кетавердим. Тахминимча, шу ердан чапга йўл бўлиши керак эди. Аллоҳим адаштирабди: чап томонга торгина йўл бор экан, қайилдим. Бу йўлакнинг охири яна ўнгга буриларкан. Ана шу ерда, ўша ўнг йўлнинг охирида пештоқига араб, урду ва ҳинд тилида катта ҳарфлар билан “Ҳожа Айюб жоме масжиди” деб ёзилган даргоҳни кўрдим.

Масжидга аёллар ҳам кириб, ибодат қилишлари учун учун чап тарафида дарвоза бор экан, ўша жойдан кирдим, аёллар таҳоратхонасига ўтдим. Таҳоратхонани супуриб, тозалаб юрган нуроний чехрали кекса аёлга салом бердим:

– Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва барокатуҳ, онажон!

– Ва алайкум ассалом ва раҳматуллоҳи ва барокатуҳ, кел қизим, – деди аёл ишини тўхтатиб ва менга жилмайди.

– Анча олисдан келяпман, боламга қараб тура оласизми? Бироз ювиниб, таҳорат олмоқчиман, – дедим хижолат бўлиб.

– Мусофира эканлигинг билиняпти, қизим. – деди фаррош аёл. – Болангни бера қол, олти ойлик бўлиб қолдими? Исми нима полвоннинг?

– Хўжа Озод, – дедим боламни аёлга узатиб.

– Маа шаа Аллоҳ, кўз тегмасин, солиҳ бўлиб улғайсин! – дуо қилди фаррош аёл. – Сен бемалол ишингни қилавер, ўзим қарайман. Тўрт ўғил ўстирганман мен ҳам!

... Хонақоҳда – охирги сафда болалардан кейин бир неча аёллар билан имомга эргашиб, пешинни адо қилдик. Дарвоқе, масжидда болалар кўп эди. Ҳатто, икки ёшли болаларни кўрдим. Отаси ёки онаси намозда, бола ўйинчоғига овора, баъзилари йиғлаб қолади, намозхонлардан кимдир, албатта, йиғлаган, инжиқлик қилаётган болани овутишга шошилади.

Масжидда болалар учун алоҳида хона бор экан. У ерда муслималар болаларга қараб туришар экан.

Масжиднинг ҳовлиси кенг, ҳавони тозалаш учун ўртага фаввора ўрнатилган, фаввора ёнлари яшил майдонча, гуллар ҳам очилган. Масжид айвонлари, хонақоҳлари кенг.

Намоздан сўнг, қалбим алланечук бўлиб, хонақоҳда бироз ўтириб қолдим. Ичимдан бир йиғи тошиб келарди. Роббимнинг қаршисида ўтириб, Унга заифлигимни, иложсизлигимни айтиб йиғлагим келаётган эди, балки, билмадим. Ёки бу йиғи Аллоҳимнинг менга кўрсатаётган карам ва шафқати муқобаласида муносиб бирор амал қила олмаслигим туфайли туғилган ҳаё кўзёшларимиди, бу – билмайман. Балки, у ҳам эмас, бу ҳам эмас, Аллоҳимга бутун вужудим, қалбим, ақлим билан таслимият келтириб, изҳор этаётган шукур бўлса, не ажаб!

Намоздан чиққанимда, фаррош аёл боламни менга берди, у кейинги жамоатга эргашиб, пешинни адо қилишга киришди. Хонақоҳга кириб кетаркан:

– Кетиб қолма, – деди қаттиқ тайинлаб. – Мени кут.

Масжиднинг аёллар бўлмасига ўтиб, ўтирдим. Боламни ўйнатдим. Бир неча дақиқа ўтиб, фаррош аёл келди. У ҳам ёнимга чўкди.

– Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва барокатуху, – дедим унга.

– Ваалайкум ассалом ва раҳматуллоҳи ва барокатух! – деб алик олди фаррош аёл ва ўзини таништирди. – Исмим Фотима, қизим. Хожа Айюб маҳалласида яшайман. Тўрт ўғлим, тўрт келиним, неварарим бор. Қариганимда масжидда фаррошлик қилиб, Роббимнинг хизматида бўлишни орзу қилардим. Келинларим ҳам, ўғилларим ҳам, алҳамдулиллаҳ, мўмин, мўмина, невараларим ҳам тарбиямни олиб катта бўлишяпти. Мени она, деганинг учун раҳмат. Зотан, мусулмонлар бир-бирларига шундай яқиндирлар. Қани, ўзингни таништир-чи.

– Исмим Сабринисо, – дедим ва шу билан ўзи ҳикоямни қисқача айтиб бердим. Фотима хоним сўзларимни бўлмади. Тинглади. Ора-сирада “Субҳаналлоҳ!” – деб кўйди. Гапларимни тугатганимдан сўнг, қарасам, кўзлари жикқа ёш бўлибди.

– Ислом умматининг холини қара, қизим! – деди овози бўғилиб. – Эрларимиз қамокларда, аёлларимиз саргардон! Мусулмонни ҳимоя қиладиган бирор куч қолмадими Ер юзида! Зотан, биз Ер юзидаги бирор

кучга ҳам умид боғламаймиз, ҳеч кимдан ҳеч нарса кутмаймиз, биз учун Аллоҳ кифоя, Аллоҳ биз учун етарли! Лекин Аллоҳ бутун Ер юзини Исломият учун бир ҳовли қилиб берди-ку! Биз мусулмонлар эса бу ҳовлига сифмай қолдик. Уйларимизнинг тўрини душманларга бўшатиб бердик. Душманга меҳр ва шафқат кўзи билан боқдик, улар эса кўзларимизни ўйдилар... Исминг жисминга, тақдирингга монанд келибди, Сабринисо! Сен сабр учун туғилганмисан, Валлоҳу Аълам! Ҳали жуда ёш экансан. Бироқ ёш бўлсанг-да, Роббим сени ажиб имтиҳонлардан ўтказмоқда экан. Охиригача бу синовлардан юзларинг ёруғ бўлиб ўтгин, қизим. Энди менинг уйимга борасан, то эринг қамоқдан чиққунича менинг уйимда, менинг хонамда мен билан бирга яшайсан. Ўғилларимнинг уч нафари алоҳида ҳовли олиб чиқишган, ҳаммаси қўшним. Кенжам билан яшайман. У эса ҳар куни ишда. Сен ёнимда бўласан, келиним билан дугона тутин. Бугун бемалол дам ол. Ўғлимга айтаман, у эринг ётган қамоқни бориб топади, кейин бирга бориб, Хўжа Алини зиёрат қиламиз, иншаАллоҳ.

Фотима хонимнинг ҳовлиси кенггина экан. Ҳиндийларнинг турар-жойларидан фарқ қилиши, табиий. Ахир, бу бир мусулмоннинг макони!

Кенжа келин мени умрида илк бор кўриб турган эса-да, хурсанд бўлиб кутиб олди.

Икки кундан кейин эрим ўтирган қамоқнинг манзили маълум бўлди. Фотима хоним ўтулов чақиртирди. Шу куни ҳам эрталабдан чиқиб, масжид таҳоратхонасини тозалаб келишга улгурди. У мени қўлтиқлаб олиб, ўтуловга ўтирди. Ярим соатларда айтилган манзилда ҳозир бўлдик.

Икки соатларда қисқа муддатли учрашувга рухсат олдик. Деворлари баланд, тиканли симлар билан ўралган, кўтармаларида куролли соқчилар – энди менга қизиқ ҳам эмасди. Эримни кўришим керак.

Темир эшиклардан ўтиб, худди Аёдҳиядаги каби қисқа учрашув бўлмасига кирдим. Бу ерда сал кенгчилик бор экан – хона ёруғ, оқланган, учрашувчилар орасида дераза, деразанинг ўртаси эса думалоқ очиқ. Юз-юзга, кўз-кўзга тушади.

Суҳбат бўлмасига ўтирдим. Хўжа Алини кута бошладим. Бошқалар кияпти, гаплашяпти. Бир неча дақиқа ўтиб, эрим кўринди. У ҳам бошқа маҳбуслар каби сариқ рангли кийим кийибди. Сариқ эмасу, оловранга мойил, зарғалдоқ. Унинг қовоқлари ичига тортилибди, қорачиқларига чуқур бир жиддият инибди. Қаршимга келиб, ўтираркан, негадир, уялдим. Кўзимни ерга олиб қочиб, секин салом бердим.

– Ваалайкум ассалом ва раҳматуллоҳи барокатух, Сабринисо, – деди у. Ўз турмуш йўлдошимдан нима учун уялаётганимни билмасдим, балки, бу уялиш эмасди, балки, биз учун узоқ кечган айрилиқдан кейинги дийдорлашувнинг номаълум бир ҳиссиёти эди. – Қийналмадингми?

– Аллоҳим бизни ўз ҳолимизга ташлаб қўймади, – дедим пичирлаб.

– Маа шаа Аллоҳ, – хотиржам бўлди эрим. – Аллоҳга таваккул қилган мўминнинг қалбида хавотирга ўрин йўқ. У ҳеч нарсадан кўркмайди.

Модомики, Аллоҳга суянибсан, модомики, Ундан кўрқиб гуноҳлардан тийилибсан, Роббимиз бизни хорликка ташламайди, У бизни ҳимоя қилади, шармандаликдан асрайди.

...Шу билан суҳбатимиз қизиди. Боламизни кўрсатдим. Унинг кўзлари ёнди. Ойна орқасидан Озодни эркалади. Думалоқ дарчадан пешонасини тутдим, ўпди. Анча ўтирдик. Жуда ҳам енгил тортдим. Кучимга куч кўшилди. Узоқ муддатли учрашувга келишим мумкинлигини билиб олдим...

Анжелина хоним, мен Гужаратда йигирма йил яшадим. Фотима хоним йигирма йил мени ўз ёнидан жилдирмади. Тирикчилик қилишим учун ҳунар ўргатди: тикувчилик, тўқувчилик, пазандалик, фаррошлик, тозалаш, хуллас, аёл киши учун бойлик бўладиган ҳамма ишни қилдим. Топган пулимга барака ёғар эди. Тўғри, ёнимда ўз эҳтиёжимдан ортиқча қора чақам ҳам бўлмади, кўнглим қаноат ила тўла эди, бироқ.

Ўзгалар билан ишим бўлмади. Эрим билан ҳар бир йилда тўрт марта кўришишим мумкин эди – икки марта қисқа, икки марта узоқ муддатга. Тўрт марта унга егулик, ювиниш воситалари киритардим. Бу мен учун бахтиёрлик бағишларди. Ҳар сафар эримнинг ҳузурига борарканман, жаннатга талпинаётгандек ўзимни ҳис этдим. Умримнинг мазмуни – қамокда дини учун, эътиқоди учун кофирлар зулмини кўраётган эримнинг кўзларини ойдин этиш эди, гўё. Аслида, бу муҳаббатнинг қандай туғилганлигини билмайман. Эримнинг биргина назари мен учун кифоя эди. У эҳтиёжини айтиб, лаб жуфтлашига ҳожат қолдирмадим.

Йигирма йилда Аллоҳим бизга фарзандлар берди. Яна бир ўғил ва икки қизни дунёга келтирдим. Уларга гўзал исмлар қўйдик. Кунларнинг қандай кечганини билмайман.

Ажабки, машаққатлар ҳаётимни қатъий тартибга солиб қўйгандек эди: эрталаб фажр намози учун нисбатан эрта уйғонаман, ярим жуз Қуръон ўқийман, кейин ибодатимни қилгач, яна ярим порани тиловат қиламан. Қуёш чиқади. Ишга киришаман. Ҳар ишимнинг аввалида Расулуллоҳ соллалоҳу алайҳи ва саллам ўргатган дуоларни ўқишни одат қилдим. Фарзларни ўтайман. Хуфтондан сўнг, тезда уйқуга ётаман.

Уйқуларим чарчоқларимдан халос бўлишим учун етди. Аллоҳнинг изни ва марҳамати ила йигирма йилда бирор марта касал бўлмадим. Касал бўлиб, ётиб қолмадим. Ҳамиша кучли эдим, ҳамиша қувватли эдим.

Дуоларимда бирор марта эримни унутмадим. Бирор марта уни хотиримдан фаромуш этмадим. Аллоҳим ўша вақтларда мендан тушкунликни кўтариб қўйди.

Қамок муддати тугагач, эрим қамокдан чиқди. У, назаримда, ҳамон ёш ва ҳамон бақувват эди. Одамлар қамокдан қийналиб, эзгин ҳолда чиқадилар, одатда, у эса кучли ва ҳикмат соҳиби ўлароқ бағримга қайтди.

Биз Фотима хонимнинг уйида яна олти ой қолдик. Эрим бу орада озодлик ҳаётига мослашмоққа интилди. У қийналди. Бироқ сездирмади.

Уйқуси кам, хаёли паришон эди. Сабабини сўрасам, индамасди. Мен ҳам безовта этмасдим.

Бир куни ўзи ёрилди.

– Ҳолимизга паришонман, Сабринисо, – деди у менга. – Мен-ку, Аллоҳимнинг изни ила озодликка чиқдим, Аллоҳимнинг марҳамати ила мана, хавфсиз бир турмушни кечирмоқдамиз. Атрофга қараб, ҳамма нарсани омонат кўрмоқдаман. Дунёнинг ҳеч бир ишида сабот йўқ, ҳамма нарса ёлғондан тиклаб қўйилган, ҳамма одамлар кумдан бўлган уйларнинг ичларида яшамокдалар, гўё. Кўзимга қиёмат шу қадар яқин кўринадикки, унинг даҳшатидан юрагим зириллайди. Ўлимнинг юзи юзимга тегиб тургандек бўлади. Бутун олам, исломият аҳли, мусулмонлар ҳамма нарсадан ғофил. Ҳаммамиз Аллоҳнинг ҳузурида беражагимиз жавобни, жазони унутганмиз. Ўз жонимиздан бўлак қайғумиз қолмаган. Уммат ғами биздан кўтарилган. Уммат ғами даъвосида бўлганларнинг аксари риё ва кибрга ботиб қолганлар. Жасоратдан айро тушдик. Зулм исканжасида қолаётган миллионлаб инсонлар бор. Бизнинг ҳаётимиз қора турмушнинг қора меҳнатига қоришиб кетган. Қорнимиз тўйганига, хатарсиз кун ўтказганимизга мастмиз. Озгина меҳнатимиздан шодмиз. Ҳимматимиз шу қадар ҳам паст бўладими? Беш вақт намоз, бир ойлик Рамазон рўзаси, закот ва ҳажнинг ўзи билан бизнинг вазифамиз, наҳотки, буткул тугаса?! У ҳолда, ҳаммаси жуда содда экан-да! Йўқ, бу ҳаммаси учун илк қадам. Аллоҳнинг ҳузурида бизнинг ҳолатимиз қандай – билмаймиз, амалларимизни, қувончларимизни, ташвишларимизни, қайғуларимизни, шону шуҳратимизни кўрмайдиган бўлиб, уларни унутмоғимиз керак. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам даврларида шундай эди. Саҳобалар ўзларини Аллоҳ ҳузурида йўқ, деб ўйлардилар, ўзларини йўқ, деб ишонардилар. Ер юзига Ислом рисолатини етказган буюк зотлар ўзларини Ер юзидаги аввалу охир одамларининг энг гуноҳкори, дея маломат этардилар. Аллоҳнинг муҳаббатини қозониш, Аллоҳнинг ризосига мушарраф бўлиш учун бору йўқларини бериб юбордилар. Биз эса... чуқур чоҳ ичидамиз... Бизнинг вазифамиз не? Бир мусулмон ўлароқ динимиз ҳимояси, исломият ривожини учун қандай хизмат қилишимиз мумкин? Бу масалада жуда кўп ўйладим, биз жуда ожизмиз. Биздек фақирлар, фуқароларнинг йўли – Аллоҳга холис ибодат қилиш, иститоатимиздан – бутун қувватимиздан, Аллоҳ берган имконияларимиздан келиб чиқиб, Исломнинг барча шартларини адо этмоқдир. Солиҳ, олим фарзандларни тарбия этмоқ, улуғларга ихлос ила эргашмоқ, тилларимизни тийиш, дилимизда Аллоҳнинг зикри, амалимизда Аллоҳнинг фарзи ва Расулимизнинг суннати бўлар экан, яқийнни, ихлосни, муҳаббатни, садоқатни бой бермасак, Аллоҳнинг Ўзи йўлимизни очишига шубҳа йўқ!..

...Шундай деди эрим. Кейин Аёдхияга қайтди. У ерга бир неча марта қатнади ва эски яшаган ҳовлимизни янгитдан қуришни бошлади. Бир хона ва бир даҳлизни тиклагач, мен ҳам кетдим. Фотима хоним билан ажралишимиз

кийин кечди. У биздан Гужаратда қолишимизни ўтинди. Эрим рози бўлмади. Аёдҳияда мусулмонлар мавзеини оёққа тургазиш керак, деди.

Қайтдик.

Бу воқеаларга ҳам яна йигирма йил бўлди. Бошимиздан кўп ташвишлар ўтди. Уларни ҳикоя қилсам, охири кўринмайди, Анжелина хоним. Менинг аёл киши ҳақида, муслима аёл қандай бўлиши тўғрисидаги хулосаларим Исломий эътиқодим ва кўриб ўтган тажрибаларимга асосланган. Ҳаётим менга Исломнинг энг тўғри йўл, исломий таълимот инсоният ҳаёти учун энг мақбул ечим, энг мукаммал қонун эканлигини исботлаб берди. Аёл кишининг ичида қандай шайтони бор, у аёл ҳиссиётларини қандай ўйин қилишини, қандай адаштиришини биламан. Аёлнинг қатъий матонат, эътиқод соҳибаси ўлароқ комиллик касб этиши қийин. Биз ўзгарувчанмиз. Гоҳо нималарни хоҳлаётганимизни ўзимиз билмаймиз. Бизнинг табиатимиз жуда ўзгарувчан. Ақлимизга ҳилоф равишда макру ҳийлалар қилаверамиз. Ўзимизни ҳаммага ақлли, ҳикмат соҳибаси ўлароқ кўрсатишга ўчмиз. Бирок бизни оналик тийнатимиз ўзгармас ҳислатларимиздандир. Умуман, аёл фитрати жуда қизиқ ва мураккаб. Уни фақат Аллоҳга бўлган кўрқув тарбиялаши мумкин. Ислом аёлнинг қалбини ҳимоя қилади, Ислом аёл қалбини бузуқ ҳаёллардан, изтироблардан, иккиланишлардан, азобдан, тушкунликдан, беҳаёликдан ҳимоя қилади. Ислом аёлнинг иффатини, номусини, ҳаётини сақлайди. Аёл қанчалик донишманд, қанчалик салоҳиятли, қанчалик оқила бўлмасин, Исломдан ташқарида ўзига йўл изласа, унинг бирор амали на дунёсига, на охиратига фойда келтирмас. Чунки биз дунёни бир экинзор ўлароқ билдик. Бизга Расулимиз соллалоҳу алайҳи ва саллам шундай таълим бердилар. Бу дунё экинзорига нима эксақ, охират куни уни териб оламиз. Шу қоида жаҳондаги саодатни таъминлаб бериши шубҳасиз.

Анжелина Сабринисо хоимнинг ҳамма гапларини эшитиб, бир савол берди:

– Хоним, бу қарашларингиз мусулмон аёлларининг барчасига хосми? Чунки Исломда мазҳаблар кўп, мазҳаблар орасида ихтилофлар бисёр. Қарашлар турфа. Мен мусулмонларни ўрганиб, улар орасидаги аёвсиз тортишувларни, ҳақоратларни, бир-бирларини диндан чиққансан, дея маломат қилишларини кўрганман. Бунинг сабаби нима? Модомики, Ислом Сиз айтганингиздек, мукаммал қоида экан, бу аҳволнинг боиси қаерда?

– Анжелина, – деди кулимсираб Сабринисо хоним. – Бундай мураккаб саволларингизга Сизни қониқтирадиган жавоб бера оламанми, йўқми, билмайман. Бироқ мусулмонлар орасидаги ихтилофлар Исломнинг эмас, мусулмонларнинг нуқсонидир. Ўз динини яхши билмаган, унинг руҳоний хазинасидан баҳра олмаган мусулмонлар ана шундай хатоларга йўл кўйишлари табиий. Мен уларни бу учун қоралмайман, балки, Аллоҳим барча мусулмонларга ўз нусратини ёғдирсин, мусулмонларнинг қалбларини ўзаро улфат қилсин, деб дуодаман.

...Анжелина Ҳиндистонда яна бир ой юрди, мақсад қилгани лойиҳаларни муваффақиятли тугатди, бир неча қисмли илмий-оммабоп фильмлар суратга олишда қатнашди.

Хаёлини Зайнаб ва Сабринисо хонимларнинг ҳаётлари ҳақидаги қиссалар қамраб олди. Икки муслиманинг бу қадар уйғун фикрлаши, бу қадар қатъияти, ҳаётнинг зарбаларидан ғолиба ва музаффара бўлиб чиқишлари ҳайратини уйғотарди. Кексайган овруполик хонимларнинг фарзандлар қаровидан четда, қарияларнинг махсус уйларида ўлимни умидсиз кутаётганларни ҳамиша унинг кўз ўнгида...

Бутун умр меҳнат қилган, ҳаётини лаззат ва ҳузур топишга сарфлаган аксар аёллар кексайганларида жуда шикаста эдилар. Уларнинг баъзилари мижғов, жанжалкаш, оқибатда, бор куч-қувватлари танларини тарк этгач, овозлари-да, чиқмай қолади. Шифтга нур кетган кўзларини қадаб, жимгина ётадилар. Хизматчилар уларни аравачада очик ҳавога олиб чиқадиладар, ям-яшил майдон, ранго ранг-гуллар, денгиз нафаси, мовий осмон уларнинг қалбларига ҳам, кўзларига ҳам қувонч бермайди. Айтишга сўзлари тутаган ёки суҳбатга ҳафсала ҳам йўқ. Уларнинг кўпчилигини ўлимнинг нариги томонидаги ҳадсизлик, қоронғулик кўрқитади.

Анжелинанинг наздида Зайнаб ва Сабринисо хонимлар учун ҳаётнинг гўзали ўлимнинг нариги томонидадир. Улар дунёга бир бекат сингари қарайдилар, Аллоҳнинг тақдирини шодлик ила қабул қилиб, ўзларини Роббилари ихтиёрига буткул таслим этишган.

Анжелина учун бу энг мақбул, энг нурли бир йўл ўлароқ туюла бошлади.

Ўша вақтда Францияда бутун Ислом оламини ларзага келтирган бир воқеа содир бўлди. Бу ўша манфур воқеа – “Шарли Эбдо” журналининг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни мазах қилиб пайдар-пай сурат чизиб, эълон қилиши эди.

Анжелина Парижда эди. “Шарли Эбдо” муқовасидаги бу суратлар унга мутлақо маъқул бўлмади. Зудлик билан ўзининг интернетдаги саҳифасида раддия эълон қилди.

“Биз демократия номи остида мусулмонлар ва ўзимизнинг ўртада катта муаммоларни келтириб чиқаришимиз мумкин. Франция, балки Оврупо танлаган инсонпарвар тамойиллар ўзгаларнинг эътиқодий йўлбошчиларини бу тариқа таҳқирлашни назарда тутмайди. Ислом тарихида ғайридинларнинг бошлиқларига бу каби муносабат кўрсатилганига бирорта далил йўқ, “Шарли Эбдо”нинг бу иши қонли зиддиятлар келтириб чиқаришидан кўрқаман, чунки менга мусулмонларнинг ўз динлари ҳимояси йўлидаги қайтмас табиатлари жуда яхши маълум”, – дейилган эди ушбу раддияда.

Мазкур фикрлар катта баҳсларни уйғотди. Раҳбарияти Анжелинани чақирди.

– Сизнинг қарашларингиз нотинчлик уйғотяпти, – деди компания директори.

– Бунинг нимаси хавфли? – ҳайрон бўлди Анжелина.

– Сиз қандай қонли зиддият ҳақида ёзясиз? – жиддийлашди бошлиқ. – Бу билан Франциянинг ўзини террор ишлаб чиқарувчисига айлантиряпсиз.

– Шундай эмасми? – деди Анжелина. – Биздаги фикр эркинлиги қаерда қолди?

– Фикр эркинлиги ўз йўлига, – деди бошлиқ. – Бироқ давлат сиёсатининг йўналишини сиз тўғри тушунинг. Фикр эркинлиги омма учун, сиз эса ўзингизни эҳтиёт қилинг.

– Жуда қизиқ бўлди-ку, бу! – деди Анжелина. – Менга ошкора равишда фикрлаш тўсиғини қўймоқдамисиз?

– Жаҳлингиз чиқмасин, Анжелина хоним, – деди бошлиқ хотиржам. – Франция бугун нафақат Оврупода, балки Ер юзида ўзининг сиёсий иродаси, мавқеи учун курашмоқда. Глобал шароитда кундан кунга янги сиёсий, ҳарбий кучлар пайдо бўлмоқда. Хусусан, Яқин Шарқда Ислом мужоҳидларининг қонли ҳаракатлари, сиёсий фаолликнинг кучайиши, Афғонистон муаммоси, Исломнинг тарқалиб бориши вазиятни жим кузатиб туришга йўл бермайди. Бугун демократия номи остида ўрнатилган тизим ичида қайси давлатнинг обрўси юқори бўлишини биласизми? Бу Исломга қарши тура олган давлатдир. Курашнинг ягона йўли – Исломнинг қонли ғояларига қарши курашмоқ, мусулмонларнинг руҳиятини синдиришдир. Қўрқитиш ва ахлоқни бузиш билангина мусулмонларнинг руҳиятини синдира оламиз. Ҳозир Исломга қарши ошкора курашиш учун бирор давлатнинг журъати йўқ. Бироқ бунга эришмоқ керак. Бунинг учун мусулмонларнинг раҳнамоларини обрўсизлантирамиз, мусулмонлар Ер юзида кераксиз эканлигига ҳаммани ишонтиришимиз шарт. Шунда уларга қарши кураш жуда осон кечади. Сиз жуда обрўли компанияда ишлайдиган ва илми билан, ижоди билан танилган муаллиф, сценарийнавис ўлароқ бу сиёсий курашни чуқур тушунинг ва давлат манфаатини ҳимоя қилинг.

– Жаноб! – деди Анжелина директорга ажабланган нигоҳларини қадаб.

– Кечирасиз, бундай гапларни очик гапириш хавфли эмасми? Сиз бу гапларни менга гапириш учун қаердан жасорат топдингиз?

Директор кулди.

– Буни гапириш учун жасоратнинг кераги йўқ, шунчаки, ватанпарвар бўлиш керак, – деди. – Иккинчи жаҳон урушидан кейин Оврупо Америка ва Собиқ Иттифоқ қўлида қолиб кетди. Сиёсий, ҳарбий жиҳатдан оқсадик. Исроил деган давлатни ташкил қилиб, ҳамма унинг ногорасига ўйнай бошлади. Дунё банклари, қурул савдоси, қорадори тижорати, одамларни олди-сотди қилиш кимларнинг қўлида, биласизми? Ҳаммаси ҳукуматларни орқадан туриб бошқараётган кучларнинг қўлида. Франция бу зиддиятли майдонда ўз сўзини айтиши керак. Бир томондан Туркия қад ростлаб келяпти. Мисрда Мурсий, Ливияда Каддафий, Ироқда Саддам, Афғонистонда

Толибон – буларнинг ҳаммаси бир куч бўлиб шаклланди. Бирини йўқотсак, иккинчиси оёққа туряпти. Сиз дахлдор бўлган лойиҳаларнинг ҳаммаси Исломнинг маънавий ва руҳоний жиҳатларига урғу беради, шу нарсага инсониятни ишонтиришга қаратилган. Исломнинг бошқарув қудрати, Ислом муаммоларни амалий ҳал қилиши ҳақида гап бўлиши мумкин эмас. Араб давлатларининг аксарида ўз тизимларимизга эга бўлдик. Саудия, Сурияда бизнинг манфаатларни акс эттирадиган сиёсий ақийдаларни ўрнатдик. Айниқса, Ассадлар сулоласи тўлиғича бизнинг қарашларимизни истифода этади. Ҳозир у минтақада бошланаётган ҳарбий можароларга бутун дунёда салбий бир муносабат уйғотиш бизнинг бурчимиз. Ишнинг аввалидаёқ сизни диний мотивдаги, айнан, Ислом динига боғлиқ ишларга биз жалб этдик. Натижада, Ислом масаласида ҳам амалий, ҳам назарий илмга эга бўлдингиз. Сиз, Анжелина хоним, онгли равишда исломий кучларга қарши туришингиз керак. Сиздан шуни талаб қиламан. Бу сизнинг вазифангиз. Оммага Муҳаммад пайғамбар ҳам одам эканлигини, унинг ҳуқуқлари ҳеч кимникидан устун эмаслигини ва Оврўпо халқи учун зинҳор устун бўла олмаслигини сингдиришингиз шарт. Муҳаммад ким? Бир араб, холос. Уни илоҳий олам билан боғлаш бизнинг манфаатларга тўғри келмайди. У ҳақда мусулмонлар эмас, бошқалар ҳам дахл қилиб бўлмайдиган шахс, деб ишонапти. Инсониятнинг энг буюк шахси, деб эълон қилишларининг ўзи аҳмоқона иш. Демак, биз Исломга қарши курашар эканмиз, аввало, Муҳаммад титулини, Муҳаммад тотемини парчалаб ташлаймиз. Бутун дунё Муҳаммаднинг ҳам ҳақоратланиши, мазах қилиниши мумкин бўлган одам эканлигига ишонсин. Биз бу борада курашни асло тўхтатмаймиз. Бу ишимиз йиллар ўтиб ўз мевасини беради – Муҳаммад ҳамма қатори одамга айланади. Аслида ҳам, шундай. Ўн тўрт асрдан буён унинг мутаассиб тарафдорлари уни шундай илоҳийлаштириб олишган. Мақсад – Муҳаммад титули остида ўз ҳокимиятларини мустаҳкамлаш бўлган, холос. Биз буни йўқ қиламиз. Сиз Ислом ғояларига алданманг. Унинг руҳий, ақлий ҳужумларига таслим бўлманг. Биз қандай таълим олдик? Биз эркин тафаккур таълимини олдик! Биз учун илоҳ ҳам, шайтон ҳам бир. Чунки биз уларга ишонмаймиз. Биз ўзимизнинг эркимиз учун курашамиз. Агар бу эркка шайтоннинг тарафида туриб эришсак, шайтон тарафга ўтамиз. Лекин Худо тарафига эмас! Худо ҳамма нарсани монополия қилиб олган. У истагандек буйруқ чиқаради, истаган одамини жаҳаннамга тикади, истаганини жаннатга киритармиш! Сафсата! Бундай бўлишига биз йўл қўймаймиз! У Ийсо бўлсин, у Муҳаммад бўлсин – Худога хизмат қилишни истаётган гумроҳларнинг ҳаммасини ер тишлатамиз! Буюк Франция учун, буюк Оврўпо учун, буюк Озодлик учун!

Директор шундай деб оташин нутқини тугаллади. Анжелина сукут сақлади, ўйланиб қолди. Бу нутқ, ҳақиқатан, жўшқин янгради, бошлиқ ҳам паришлик эмасми, адабий француз тилида шеър ўқигандек сўзларди.

Анжелинанинг онгида Зайнаб ва Сабринисо хонимлар сабабли туғилган кўплаб хулосалар аралашиб кетди, бу хулосалар ва директорнинг ғоялари

орасида катта жарлик бор эди. У янада чуқурроқ ўйлаб олиши кераклигини хис этди.

– Жаноб, – деди бошлиғига Анжелина. – Менга айтганларингизни ҳазм қилишим учун вақт беринг.

– Албатта, – деди бағрикенглик билан бошлиқ. – Истаганча ўйланг, ўрганинг. Ҳамиша ёдингизда сақланг – буюк Франция учун! Аниқ қарорга келинг ва менга хабар беринг. Сизга меҳнат таътили бераман. Агар айтганларимга рози бўлсангиз, сиздаги юксак иқтидор ила мусулмонлар онгини алғов-далғов қиладиган ўнлаб улкан лойиҳаларни амалга оширамиз.

...Шу кундан бошлаб, Анжелина Муҳаммад соллалоҳу алайҳи ва саллам тарихини ўрганишни бошлади. Аввал, француз тилида ўқиди, кейин инглиз тилида, немис тилида. Бироқ ўқиганлари уни қониқтирмади. У араб тилини ўрганишга аҳд қилди. Араб тилини ўрганиш учун махсус дарсни бошлади. Анжелина кунларини араб тилига бағишлади. Ҳар бир ўзлаштирган сўзини амалда қўллашга уринди. Араб тили кутилмаганда унинг учун осон туюлди – Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳақидаги матнларни тезда ўқиб, равон тушуна бошлади.

Бир неча тилда, қолаверса, айнан араб тилидаги сийратларни ўқиб тушунишга уриниш Анжелинани еттинчи асрдаги Арабистон яриморолига, Маккага, Мадинага олиб кетди. Табиатан мукаммалликни яхши кўрувчи бу аёл уйдан деярли чиқмай қолди. Икки ой бошини исломий манбалардан кўтармади. У, аввалбошда, ўз бошлиғи ғоясига таянишни маъқул топди – Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга бир ғаним ўлароқ боқди. Лекин икки ойнинг сўнгида бу Инсонсиз инсониятнинг нақадар улкан ҳалокатга мубтало бўлишини тушуниб етди.

Муҳаммад соллалоҳу алайҳи ва салламга яқинлаб келгани сайин Анжелина бу Инсон учун жон бериш энг улкан шараф, деган тўхтамга келди. Ичидан отилиб келаётган бир вулқон уни бу нуқтада қолишига, яъни умрини бу хатоликлар ичида ўтказишига йўл қўймасди.

У Париждаги масжидлардан бирига борди, масжидда турк миллатига мансуб одам имомлик қилар экан. Ўзини Метинбей деб таништирган имом Анжелинани диққат билан тинглади. Уни табриклади.

– Энг гўзал қарор! – деди.

Орада Анжелинанинг мусулмонлар жамоаси билан яқиндан танишгани, исмини Мубина, дея ўзгартиргани тафсилотларига кенг тўхталиб ўтирмаймиз. Бироқ бу жараён унинг учун нисбатан енгил кечди, муслималар билан суҳбатга киришар экан, уларга ўзини жуда яқин сизди.

Анжелина ўзининг интернетдаги саҳифасида махсус видеочиқиш қилиб, Исломга кирганлигини эълон қилди. Қуйида Сиз унинг ана шу чиқишда сўзлаган нутқини ўқишингиз мумкин:

“Коинотни яратган яккаю ёлғиз Аллоҳга ҳамдлар айтаман! У фақат ибодат қилинишга лойиқ бўлган Зотдир! Унинг шериги, тенги, ўхшаши йўк деб гувоҳлик бераман! Ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам

Аллоҳнинг сўнги элчисидир. Мен уни Аллоҳнинг расули ҳамда кули, бир оддий бандаси, деб гувоҳлик бераман.

Бизнинг жамиятимизда адолат бор, дея кўп бонг урамиз. Аслида, биз адолат, дея нафсимизга тўғри келган ишларни тақдим этамиз. Бугун Франция, балки Оврупо бир ҳақсизлик устида турибди. Бу ҳақсизлик – икки олам сарвари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга қилинган ҳурматсизликдир.

Бу оддий ҳурматсизлик эмас, бу инсоният учун қилинган жиноят. Одамзодга тарих мобайнида ҳеч ким Ул Зот каби хизмат қилмаган, Ул Зот каби инсониятга оламшумул ғалабалар тақдим этмаган, ҳеч ким Ул Зот каби Аллоҳнинг ҳузурида улкан мартабага эришмаган.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламни пайғамбар, деб тан олмайдиган мушрик ва даҳрийлар ҳам У Инсоннинг ҳаётига қараб ақллари лол қолади. Зотан, ҳеч кимнинг ҳаёти Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам каби сонияма-сония тарихга зарб этилмаган. Ҳеч кимнинг издошлари Ул зотга эргашгани каби ўз йўлбошчисига эргашмаган. Илмсиз ва етим бўлиб улғайиб, жаҳолатга ботган бир ҳовуч халқнинг ичида Илоҳий бир Нурни порлатиб, Ер юзига Ислом неъматини етказиш Ул Зотнинг зиммасида эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам буни адо этдилар.

Инсониятнинг жами донишмандлари, улуғлари, ҳакимлари, қирол ва императорлари йиғилиб келсалар-да, набийимиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг оёқлари остидан чиққан бир гардга тенг кела олмаслар!

Менга Исломга қарши курашмоқни таклиф қилишди. Мен Исломга қарши курашмоқ учун Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳаётларини ўргандим ва бу ягона ҳақ динни қабул қилдим, Алҳамдулиллаҳ. “Шарли Эбдо” журналида юз берган қотилликдан бутун Франция қайғуда, бироқ мен қотиллик, дея аталаётган воқеанинг сабабини яхши тушунаман. Бутун борлиғи, ота-онаси, фарзандларидан афзал кўрганлари бир Инсонни ҳақоратлашга бирор мусулмон сукут сақлаб турмайди. Агар мусулмонлар сукут сақласалар ҳам, Аллоҳ сукут сақламайди. У Ўз Набийсини барча балолардан омон сақлагани каби то қиёматгача ҳимоя қилишига мен аминман!

Билингки, мен бугундан бошлаб Ислом динини қабул этганимни эълон қиламан, ишлаётган идорам бутунича Исломга қарши курашиш учун йўналтирилган экан, у жойда ишлаш мен учун ҳаром. Ва билингки, менинг пайғамбарим – Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга қарши қаратилган ҳар бир ҳужум менга қилинган ҳужумдир. Мен ўз Йўлбошчимни ҳар қандай йўл билан бўлса ҳам, ҳимоя қилишга тайёрман!”

ЙИГИРМА САККИЗИНЧИ БОБ

Урумчида ҳам камокқа бориб тушишини тахмин қилган Абдуллоҳ янглишибди: уни қандайдир маъмурий бино ҳовлисида ўтуловнинг темир қутисидан туширишди.

Ҳовли тўрт бурчак – ўртада яшил чим, гуллар. Ерга мармар парчалари терилган. Кичиккина ҳовуз, ҳовузнинг ўртасида қизилга бўялган аждаҳонинг осмонга қараган очиқ оғзидан сув отиляпти.

Ҳарбий ва полициячилар. Бино – узун. Уч қаватли. Пештоқлари алвон. Деразали уйғур услубида. Девори кулранг. Учта алоҳида кириш эшиклари бор экан.

Ҳовлининг бир томони темир панжара. Учланган темирлар тепага қараган.

Ҳаво илиқ. Абдуллоҳ совуқ қотмади ҳам, терламади ҳам. Бироқ оёқлари, думғазаси уюшиб қолди. Йигирма тўрт соатдан ошиқ йўл ҳоритиши керак, аслида.

Инсон, одатда, кетма-кет муаммоларга дуч келаркан, унинг ички дунёсида курашувчанлик, енгилмаслик табиати тарбияланади, ҳатто, жисм ўзига келаётган ҳужумларга нисбатан онгдан ташқари ҳолда ҳимоя ўйлаб топади. Бу ҳимоя тизими ўчмайди. Бу ҳимоя хавфдан тўла сақлай олмаса ҳам, зарбаларга чап беради ёки уларнинг кучини кесади. Шунинг учун, кўпчилик хотиржамликка берилиши билан касал бўлиб қолади ёки ерга йиқилади.

Абдуллоҳнинг салкам олти йил давомида бошидан ўтиб келаётган синовлар уни чарчоқларни ҳис қилмайдиган ҳолга келтирди. У бирор қийинчиликни қийинчилик, деб қабул қилмайдиган нуқтага чиқди. Ўнқир-чўнқир йўлда юрган от аравадан қаттиқроқ силкиниб юрадиган ўт уловнинг темир қутиси ичида йигирма тўрт соат тўхтовсиз “йўл босганига” қарамай у тетик. Танаси ҳорғинликдан холи эди, гўё.

Абдуллоҳни бинонинг ўрта эшигидан ичкарига олиб киришди. Чапга эллик қадамча юргач, ювиниш хонасига рўпара қилишди.

– Мана бу либосларингиз, – деди уйғурчалаб уни кузатиб келаётган зобит ўралган кийимни узатиш асносида. – Ичкарида ювиниб, ўзингизга қараб чиқинг.

Абдуллоҳ индамай кийимларни олди.

Ичкари – ювиниш хонаси экан. Катта ва узун оқ тос, бири оқ ва бири қизил рангдаги бурамалар, жўмраклар... Ойна. Совун. Соч-соқолни тартиблаш учун устара...

Абдуллоҳ секин қизил бурамани айлантирди. Жўмракдан аввал илиқ, кейин иссиқ сув тушди... Сувни маромига келтирди.

Вужуд илиқ сувни унутиб қўйган эди. Терилар, ички аъзолар юмшади. Илиқ сув жисмга шу қадар хуш ёқдики, Абдуллоҳ беихтиёр роҳатланди. Бу лаззат унинг танасини забт этса-да, миясига ғайритабиий бир оромни бахш

этса-да, унутилган ҳузурларни уйғотган эса-да, онг тагидаги безовталиқ кетмади. Ўша безовталиқ: “Роҳатланишга ҳақинг йўқ!” – дер эди.

Абдуллоҳ кўзгуга тикилди. Қаршисида бегона бир одамни кўрди. Беш йилки, ўзининг қиёфасини ҳам ёддан чиқарган эди. Ҳозир кўзгуга қараб, қаршисидан қандайдир ўта жиддий инсонга дуч келди. У шундай жиддий эдики, кўнгилхушлиқлар, ҳазил-хузуллар унга яқинлашишдан ҳам ҳайқиса, не ажаб.

Соч-соқолини жамлоқ зиндонида қириб ташлашган эди. Бироз қорайибди. Озгани учун бурни кўпроқ кўзга ташланади. Қовурғалари саналиб турибди. Қўл ва оёқ суяклари туртиб чиққан. Лекин кўзлар кўркувдан йироқ. Бу кўзларга ҳаяжон ёки севинчни тўлдириш анча қийин...

Юзига ажин тушмабди. Қизиқ. Абдуллоҳнинг ўз қиёфаси туйқус ўзгармагандек, худди аввалгидек туюлиб кетди. Ювиниб бўлгач, артинди, янги кийимларга қаради.

Ўлчамини топишибди. Бироқ либослар ранги қора экан. Кийиниб, яна кўзгуга боқди: озғин баданига кўча кийимлари ярашибди. Энди у бошқа бир суратга кирди. Ўзининг кўзига яна нотанишдек кўринди. Бироқ янги кийим унинг кайфиятини сездирмай кўтарди.

“Аллоҳим, ҳуснимни чиройли қилганинг каби ахлоқимни гўзал қил! Бу либосларни фақат Сенинг ризолигинг йўлида кийиб, тугатай!” – деб дуо қилди пичирлаб.

Абдуллоҳнинг кейинги учрашуви янада хушмуомала ва хушхулқ одамлар ила кечди. Улар уч киши эдилар ва Абдуллоҳни афв этилгани билан табриклашди.

Абдуллоҳ у қадар шодланмади. У бу табассумлар ортида яшириниб турадиган заҳарни яхши танийди. Лаблардан учаётган гўзал сўзлар бир ондаёқ оғу сурилган найзага айланиши ҳеч гап эмас. Ўнг қўл силаб тургани билан чап қўл белнинг ортида ханжар тутиб туриши ҳам ўта табиий.

Абдуллоҳ шуларни хаёлдан ўтказди. Бир соат атрофида у билан хушчақчақ, “дўстона” суҳбат бўлди. Маҳбусликни тугатаётган бу инсон гапларга қисқа-қисқа жавоб бериш билан чекланиб ўтираверди. Ниҳоят, у билан тушлиқ қилиш учун Туркиядан меҳмон келгани айтилди. Бу хабар Абдуллоҳнинг кўзларини чакнатди. Туркия сўзи унинг ухлаб ётган ҳиссиётларини кўзгаб юборди. Шу онда у озодликка чиқаркан, эркинлик ҳаёти қандай кечишини мутлақо хаёлига келтирмаганини идрок этди. Ота-онаси, оиласи, фарзандлари ҳақида, Истанбулдаги ҳовлиси, яқин дўстлари, биродарлари – буларнинг барчаси у учун ўтмишдаги рўёга айланган эди, ҳозир эса ана шу рўёнинг ичига кириб бориши аниқлигини туйқус ҳис этди. Йўқ, рўё эмас, улар ҳақиқат-ку! Ҳаётидаги энг қийматли неъматлар-ку! Ҳа, ота-онани, оилани, эркни, умуман, яшашни биз неъмат, деб танишга ўргандик. Аллоҳ берган бекиёс ризқдир улар. Бироқ бу ризққа, бу неъматларга муҳаббат қўйиш жоиз эмас экан. Уларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг қўлида. Аллоҳ бергани каби қайратиб олиши ҳам осон. Дунё ҳаётида

топилган ҳамма нарса дунёнинг зийнати, дунёнинг чиройи. Бу зийнатга эргашиб, шу чиройга эга бўламан, деган инсон Аллоҳни унутиши мумкин. Қолбуки, кўлимиз ушлаб, кўзимиз кўриб турган ҳамма нарсанинг йўқ бўлиб кетиши ақлимизга ҳам, қалбимизга аён-қу!

Абдуллоҳ Ернинг остида яшади. Ер остида яшаётган тирик одамларни кўрди. Улар Ер устидагиларни маст қилган неъматлардан бебаҳра эканликларини кўрди. Бироқ бу бебаҳралик уларни бахтсиз этмабди. Улар бу неъматларсиз ҳам Аллоҳга холис қул ўлароқ нафас олмоқдалар.

Одамзод ер юзида ўзига жаннат қураман, деб ўйлайди. Охират жаннатини бой беради. Абдуллоҳ учун охират ва ундаги жаннату дўзах шу қадар яқин кўриниб қолган эдики, у ота-онаси, оиласи ҳақида, қадрдон ҳовлиси, жаннатмонанд Истанбул ёки денгизнинг саррин ҳаволарини ўтқинчи, деб ич-ичидан инониб, шу инонч билан яшаётган эди. Бироқ улар билан қайта кўришмоқ, ота-она, оилани бағирга босмоқ, жонажон Юртнинг соф ҳавосидан ўпкани тўлдириб нафас олиш, сокин ва улуғвор денгизга термилиб, унинг тўлқинларини томоша қилиб, тафаккурга чўмиш мумкинлиги унинг қамокда йиғиб-терган, мустаҳкам барпо бўлган хулосаларини бир чайқатди. Бу неъматлардан баҳра олиб, олий ва улуғ бўлган Аллоҳга ҳамд айтиш ҳам ибодат эканлигини англамсиз равишда онгидан ўтказди.

Туркиядан келган меҳмоннинг исми Маҳмуд Четинтоғ экан. Ёши улуғ, олтмишга боргандир. Соқоли бор. Пешонаси кенг. Юзи очик. Бақувватлиги билинади. У Абдуллоҳни маҳкам кучоклаб олди. Бир муддат бағридан кўйиб юбормади. Маҳмудбейнинг икки ёрдамчиси, ёшроқ йигитлар экан, қўл қовуштириб жим туришарди.

– Абдуллоҳбей! – деди кўзида ёш билан Маҳмуд Четинтоғ. – Аллоҳга ҳамд бўлсин! Буюк Роббимга ҳамдлар бўлсин! Сизни кўриш насиб этди! Отангиз Иброҳим Ёрқин сиз қамалиб қолгач, жуда қаттиқ ҳаракат қилди. У Туркия раҳбариятига мурожаат билан чиқди. Оврупо, Амирқо ҳуқуқчиларини оёққа тургазди. Мен катта ҳуқуқшуносман. Эҳсон афанди муршидимизнинг мухлис шогирдларидан бўлган менинг отам ҳам. Иброҳим Ёрқин афандимиз билан дўстликлари бор экан. Биз мусулмонлар бир-биримизга ёрдам бермасак, эртага Аллоҳимнинг қошида нима деган одам бўламиз? Бир мўмин қон ютиб ётсаю, биз ўйин-кулги ичида яшасак, бизнинг Исломга, Иймонга қилган даъвойимиз қаерда қолади? Олти йил биз ухламадик. Оёқда бўлдик, Абдуллоҳбей. Юринг, энди кетамиз. Бугун шомдан кейин Истанбулга учамиз. Ҳаммаси битди, иншаАллоҳ. Сизга ҳаммасини айтиб бераман. Ҳозир эса тушлик қилайлик.

Ҳар хил расмиятчиликлар тугади. Кўчага чиқдилар. Абдуллоҳнинг наздида, ҳаммаси тушдек эди. Бир тубсизликка оёқ қўяётгандек қадам босарди у.

Одамларнинг кийинишлари ҳам унинг учун ғайритабиий туюлди. Ҳамма тор кийиниб олгандек. Сал кенгроқ кийинса, бўлмайдими? Аёллар... Аёллар

бутун борлиқлари ила эркакларни шахвоний ишларга чорлаяптими? Бу қадар очик ва яланғоч кийиниб юрган аёллар билан аралашиб хотиржам юриш мумкинми?!

Абдуллоҳни ғалати ҳайиқиш қамраб олди. У ўзини оламга буткул бегона эканини идрок этди.

“Ё Аллоҳим! Одамлар нима учун хотиржам? Йўқ, улар хотиржам эмас, шекилли... Улар шошяптилар... Улар ниманинг истагида бу қадар шошиб юрибдилар? Нима учун дунё ишига чўкиб кетишган?! Ахир, шошаётган, талпинаётган нарсалари, аслида, йўқ нарса-ку! Ўзларини кўз-кўз қилганлари билан нимага эришяптилар? Бошқаларни ҳайратлантиришнинг нимаси кизик?! Ахир, эртага ўлим келгач, бу нарсалар қолиб кетади-ку! Рост бўлган, ҳақиқат бўлган, адолат билан тўлган оламга кетамиз-ку! У ерда бу дунёда қилган ишларимиз учун жавоб берамиз-ку! Роббимизга ибодат ва итоат қилганимиз ҳақида сўраламиз-ку!.. Ахир, бу қадар ғафлатда яшаш фожиа! Инсоният улкан жарликка қараб кетмоқда! Йиқилишига жуда оз қолибди...”

Абдуллоҳ ўзини шундай фикрлашдан тўхтата олмасди. У кўраётганларидан изтиробга тушди. Беихтиёр Ҳақназарбекнинг олдига – ўша Ернинг остига, уч киши бўлиб беш йил яшашган жойи – зиндонга кетгиси келди. У ерда гуноҳлардан тўсилган эди. Шаҳватдан тўсилган эди. Ҳирсдан тўсилган эди. Ҳавасдан ҳимояланган эди...

Озодликка чиққан чекиладиган изтироб, елкага тушадиган юк қамоққа кирганда учрайдиганинг зарбалардан, хатарлардан, кўрқувлардан кўра улканроқдир. Ернинг остида кўриб чиққанинг ҳақиқатлар сени кўз юмишга қўймайди. Қон томчилаб турган ярадек қийнайди.

Абдуллоҳни бир уйғур ошхонасига олиб киришди. У ерда ўрта бўйли, тўладан келган, ихчам мўйлаби ярашимли, юзи думалоқ, бошига қалампирнусха дўппи, эгина беқасам тўн кийган бир одам алоҳида мулозамат билан кутиб олди.

– Абдуллоҳбей! – деди у ҳам шодликдан терисига сиғмай. – Юсуф алайҳиссаломнинг мадрасасидан чиқиб келдингиз! Аллоҳим бу таҳсилингизни муборак этсин! Ўзингиз учун, миллат учун, уммат учун, дин, дунё ва охират учун хайрли этсин!

– Амийн! Амийн! – деди Абдуллоҳ қўлини кўксига қўйиб.

– Менинг исмим Абдурахим Ҳайит. Ҳофиз Абдурахим! – ўзини танитди янги биродар.

Абдуллоҳ ўзини қуршаган инсонларнинг қалбидан тошиб турган хуррият ва дард алангасини бутун борлиғи билан ҳис этди. Тушлик баҳона эди, холос. Сўз фақат миллат эрки, қирилган уйғурлар, хорланган миллат, қуликка маҳкум этилган халқ ҳақида борди.

– Бизнинг минглаб ўғлонларимиз душман қўлида шаҳид кетди, – деди ёниб Абдурахим Ҳайит. – Йигирма тўрт ёшида ҳибсхонада Лутфулло Муталлибни ўлдирдилар. Турфонда босқчинчига исёнлар қилдик. Ул исёнда шаҳид бўлган Абдулхолик Уйғурларимиз бор эди. Тангрим менинг қалбимга

миллат хуррияти учун бир Олов солди. Нетай, шундай туғилдим. Шундай яшамоқдаман! Бирор жойда ноҳақлик кўрсам, жим кета олмадим. Абдуллоҳбей, мени Овруполарга чорладилар, лекин мен қон қусаётган халқимни қандай қилиб ташлаб кетай! Сиз эшитинг! Мен айтай!

Шундай деб Абдурахим ҳофиз сокин овозда айта бошлади:

*Саҳар вақи кўрдим кўзим султонини,
Дедим: “Султонмисан?” У деди: “Йўқ, йўқ”.
Кўзлари оташли, қўллар хиноли;
Дедим: “Чўлпонмисан?” У деди: “Йўқ, йўқ”.*

*Дедим: “Исминг недир?” Деди: “Ойхондир”.
Дедим: “Юртинг қай ер?” Деди: “Турфондир”.
Дедим: “Бошингда не?” Деди: “Ҳижрондир”.
Дедим: “Ҳайронмисан?” У деди: “Йўқ, йўқ”.*

*Дедим: “Ойга ўхшар...” Деди: “Юзимму?”
Дедим: “Юлдуз каби...” Деди: “Кўзимму?”
Дедим: “Ёлқин сочар...” Деди: “Сўзимму?”
Дедим: “Вулқонмисан?” У деди: “Йўқ, йўқ”.*

*Дедим: “Қийиқ недир?” Деди: “Қошимдир”.
Дедим: “Қундуз недир?” Деди: “Сочимдир”.
Дедим: “Ўнг беш недир?” Деди: “Ёшимдир”.
Дедим: “Жононмисан?” У деди: “Йўқ, йўқ”.*

*Дедим: “Денгиз недир?” Деди: “Дилимдир”.
Дедим: “Раъно недир?” Деди: “Гулимдир”.
Дедим: “Шакар недир?” Деди: “Тилимдир”.
Дедим: “Бир тотсайдим...” У деди: “Йўқ, йўқ”.*

*Дедим: “Занжир бордир...” Деди: “Бўйнимда”.
Дедим: “Ўлим бордир...” Деди: “Йўлимда”.
Дедим: “Билакузук?” Деди: “Қўлимда”.
Дедим: “Кўрқармисан?” У деди: “Йўқ, йўқ”.*

*Дедим: “Чин, қўрқмассан?” Деди: “Тангрим бор”.
Дедим: “Яна не бор?” Деди: “Халқим бор”.
Дедим: “Яна борму?” Деди: “Руҳим бор”.
Дедим: “Шукронмисан?” У деди: “Йўқ, йўқ”.*

*Дедим: “Истак недир?” Деди: “Гулимдир”.
Дедим: “Курашлар бор?” Деди: “Йўлимдир”.*

Дедим: “Ўткир кимдир?” Деди: “Қулимдир”.
Дедим: “Сотармисан?” У деди: “Йўқ, йўқ”.

Ҳофизнинг овози ҳаммани сеҳрлади. Кўзлардан отилган ёшлар қайноқ эди. Минг йилларки, Ер юзининг гавҳари бўлган Ватан, инсониятнинг энг мукаммал покиза халқларидан бўлган Уйғурнинг дарди шу мисраларда, шу оҳангларда бутун оламга ўт қўйишга қодир эди, гўё.

– Биз кўркмасмиз, Абдуллоҳбей, – деди ҳофиз дардманд бўлиб. – Биз учун ўлим – орзу. Шаҳидликни бутун умр ният қиламиз. Тангрим бизни бу шарафли йўлда жонимизни олса, кошки! Тангрим бизнинг арзимаган жонимизни шу йўлга муносиб билса, кошки! Тангрим қизил қонимиз билан шу тупроқларни гулларга тўлдирса, кошки! Миллатинг, дининг, халқинг куллик ичида ётаркан, қандай қилиб нафас олиш мумкин. Бўғзимга кириб чиқадиган ҳар бир нафас ўт каби, ҳар бир сўз тош каби.

Абдуллоҳбей жимгина ҳофизни тинглади. Маҳмуд Четиндоғ кўзларида ёш ила тинглади.

– Қанийди, бизда бир қудрат бўлсаю, қардошларимизни бу азоблардан озод қилсак! Қанчалар заиф бўлдики, акамиз, укамиз, отамиз, онамиз – кишанди, биз жиммиз. Чурқ этиб оғиз очмасмиз. Темурлар, усмонлилар, бобурлар Ер юзини титратди. Турк дунёси бутун дунёни идора этди. Аллоҳ турклар ила Ўз динини қувватлантирди, бироқ бугун тушган ҳолимизни кўринг, – деди Маҳмудбей.

Абдураҳим Ҳайит қамоқ ҳаёти билан танишлиги учун ҳам Абдуллоҳга жуда яқин туюлди. Албатта, улар қалбан яқин эдилар, аслида.

– Биз умидсизликка тушмасмиз, дўстларим, – деди Абдураҳим Ҳайит. – Биз дард ичига нақадар чуқур чўксак, шу қадар куч топажакмиз. Бало тоши тигларимизни ўткирлашдан бошқа ишни уддалай олмас. Бир оёғимизни ўлим диёрига қўйдик. Иккинчи оёғимиз эса дунё ҳаётидан кўтарилиб турибди, иншаАллоҳ. Дунёдан юз ўтирган кунимиздан бошлаб, бизни ҳайиктирадиган ғанимлар қаршимиздан чиқмас. Биз қайғурсак, ўзгаларнинг жони учун қайғурдик. Ғам чексак, миллат учун ғам чекдик. Биз йўқмиз, миллат бор. Бизнинг танимиз ҳам, жонимиз миллат йўлида фидо бўлса, кошки! Бу миллат – Ислом миллати, мусулмон умматидир. Исломсиз ўзимизни бой бердик, Ислом билан ўзимизга қайтажакмиз.

... Абдуллоҳ Ёрқиннинг ҳикояси барча тингловчиларни лол қилди.

Соатлаб, кунлаб давом этиб келаётган ҳикоя ҳаммани бирдек мутаассир этди. Жозеф, кема бошлиғи Масъуд Ҳасан ва, умуман, ўтирганлар Абдуллоҳга ҳайрат ила боқардилар. У айтаётган воқеаларга бошидан ўтказмаган инсоннинг ишониши, балки, маҳол эди.

– Уйга қайтдим, – деди Абдуллоҳ ҳикоясини якунлаш оҳангида. – Ҳаётим энди аввалгидек эмасди. Аввалгидек бўла олмасдим. Кўрганларим тушимга кириб чиқарди. Қамалган онимдан бошлаб ҳаёт мен учун тушга, бир

рўёга айланди. Оламда бирор нарса мен учун жиддий ёки собит кўринмай қолди. Жаҳон минбарларидан туриб, инсониятга, халқларга бахт ва саодат ваъда қилаётган сиёсатчилар мен учун каззоб ўлароқ кўринарди. Саҳналарга чиқиб, қоматини кўз-кўз қилиб, хирс оғушида маст бўлаётган эрсифат хотинлар, хотинсифат эрлар; ойнаи жаҳондан тушмай гап сотадиган сафсатабозлар, фидойиликдан ваъз ўқийдиган кўрқоқлар, хурриятдан вайсайдиган қуллар, ўзини катта, деб ўйлайдиган кичик зехниятлар, ўзини факр ва зуҳд соҳиби кўрсатадиган мунофиқлар, одамларда ўзи ҳақида яхши тасаввур уйғотиш учунгина яшайдиган кўғирчоқ нусхалар, кичик ариқдан хатлаб ўтганини уммондан омон чиқдим, деб тамсил этадиган хунасалар, миясини кўрқув билан тўлдириб, замон фиръавнларига сиғинадиган фикрсиз манқуртлар, ҳаётнинг юришини золимларга боғлаб тасбит айлайдиган ўликлар, бутун дунёдаги муқаддас дардларни танимайдиган, муқаддас қайғулар борлигини билмай ошқозон ва киндик тагига тобе бўлган чўчкалар – яна қайси тоифани айтай?! – назаримда, бутун одамзод ўзлигидан, қалбидан ажралиб, озодликка чиқиш мумкин бўлмаган пўртана ичида қолиб кетган эди. Бу ҳолни англаганимдан кейин сукут, сукут ва яна сукут, Аллоҳнинг зикридан бўлак ҳақиқат йўқ, деб ўйлаб қолдим. Умуман, тирикликнинг ичида Аллоҳдан бўлак ҳақиқат йўқ, зотан. Тирикликдан ташқарида ҳам Аллоҳ бор. Аллоҳнинг Ўзи мангу Тирикдир! Ҳаййидир, Қайюмдир, зотан! Фақат Аллоҳ, фақат Аллоҳ!

Мени йўқлаб келганлар кўп бўлди. Уйимиздан меҳмон қадами узилмади. Ҳаммага мулозамат қилдим. Ҳамон бегонадек эдим.

Ҳаёт ташвишларига кирдим. Энди аввалгидек қизиққон эмасдим. Истасам ҳам, шошилишнинг имкони йўқ эди. Ҳар бир ишда Роббимнинг дастахатини кўрганим учун ўзимни шошишдан, ҳаяжондан, жўшишдан, эҳтиросдан тийдим. Мусулмон ўлкаларига саёҳат қилдим. Араб жазираларида, Африқо саҳроларида, Покистон тупроқларида, Уммон давлатларида бўлдим. Ер юзининг қайси нуқтасида мусулмонлар яшаса, уларнинг ҳаётини кўришга интилдим. Ислом оламининг бугунги манзарасини билгим келди. Сиз бу сен учун нега керак, деб савол берарсиз. Мен Ислом аҳлининг Ер юзидаги бугунги ҳаётини чуқур ўрганишим, Роббимнинг динига хизмат қилишни пнг энг мақбул бир йўлни топишим керак эди. Ва топдим, деб умид қиламан. Исломга даъват марказлари, кутубхоналар, етимхона, саховат уйлари очдим, турли мамлакатларда масжидлар қурдим, мадрасаларни ишга туширдим, мусулмонларнинг илм олиши учун ҳаракат қиляпман. Фақат илм олиши учун эмас, жабр кўрган, қашшоқлашган, касалланган, қўли калта мусулмонларни иш билан таъминлаш, уларга моддий кўмак бериш устидаман. Аллоҳнинг дини, унга амал қиладиган мусулмонлар қувватли, бахтли, саодатли бўлишлари учун ўзимни бағишладим. Кўксимнинг ичидаги охириги ният – Роббимнинг қаршисига шаҳодат шарбатини ичиб боришдир. Бу насиб этармикин, йўқми, билмайман.

Менинг азиз биродарларим! Азиз диндошларим!

Мен мусулмонларнинг ўзаро ғаним бўлишларини кўтара олмайман. Мазҳаб талашиб, таҳқир ва такфирга берилганларидан озурдаман. Биз мусулмонларни якка Аллоҳга ибодат қилиш ва Унинг Расули, севгилимиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашиш бирлаштириши керак эмасми?! Қайси мазҳаб, қайси йўлни тутмасин, бир масжидда, бир меҳробга қараб, бир имомга иқтидо қилиб ибодат қиладиган уммат эмасмизми? Ихтилофлар зинҳор тугамас, ихтилофлар саҳобалар орасида учраган. Ихтилофлар қонлар тўкишга олиб келган. Қалбларни парчалаган. Чунки ихтилофимиз ортида ҳақиқат эмас, нафсимиз устунлиги бўлиб қолди. Ихтилофни уламоларга қолдиринг. Улар илмий, ақидавий масалаларни ҳал қилишсин. Биз эса Динга амал қилайлик. Шариатда юрайлик. Чунки қандай яшаш, қандай ибодат қилишнинг намуналари бор. Биз уларни биламиз. Ўзаро ғанимлашмоққа қандай эҳтиёж бор? Сену мен мусулмонман, деб ёқа бўғиб, бир-биримизга ханжар санчаётган пайтимизда кофирлар Ер юзини фасодга тўлдиряпти, мусулмонлар зиндонларда азоб ва қийноқ ичида фарёд чекапти. Бир-биримиз учун ёвлик қилмасдан Ер юзини исломият билан, ҳаётимизни исломий ахлоқ ва амал билан тўлдирсак, бўлмайдими? Ҳар куни ғийбат ва дилозорликка ружу қўймасдан, Қуръон ўқисак, илм ўргансак, яқинларга меҳр кўрсатсак, бўлмайдими?!

Мана, Аллоҳнинг тақдири экан – ўз ҳаётимни Сизга ҳикоя қилиб бердим. Бу менинг ҳаётимдан йиққан-терган камтарона хулосаларимдир. Мен дин олими эмасман, бироқ динимнинг мукамаллигини ва унга амал қилувчи – бизнинг нуқсонли эканлигимизни тушуниб етдим. Энди сизлар сўйланг, биз тинглайлик.

...Хуфтон намози вақти кирган эди. Жамоат бўлиб намоз ўқилди. Суҳбат эртага давом этадиган бўлди.

Жозефнинг ҳаёлини Абдуллоҳ Ёрқиннинг ҳикояси буткул эгаллади. Ҳаёлини, қалбини нима олиб қочаётганини ўзи идрок этмасди. Соатига қаради – тунги ўн биру ўттиз.

Кема айвонига – палубага чиқди. Денгиз сокин. Кема жуда секин сузаяпти. Осмонда тўлин ой нур сочади. Юлдузлар бошга теггудек яқин. Гўё осмон ва денгиз бирлашиб кетган: юлдузлар гўё олтинранг гул, бу гуллар фалакка ҳам, уммонга сочиб юборилган. Ой эса нилуфаргулдек сувнинг ичида чайқалади.

Кема сокин. Кема бўлмаларининг баъзилари ёруғ, баъзилари қоронғу. Минг кишини ўз бағрига олган “Урватул вусқо” осмон ва уммоннинг қоқ ўртасида ажиб заифлик билан ягона Аллоҳнинг чексиз қудратини намоёиш қилгандек сузиб бораётир...

Жозеф фикрларини жамлашга қийналди. Аслида, гап бошқа ёқда. У Абдуллоҳнинг ҳикоясидан кейин қалбан ўзини мусулмон, деб ўйлаб қолди. Беихтиёр оламдаги ҳар бир ишнинг якка Эгаси Аллоҳ, деб ич-ичидан иқрор бўлаётган эди. Шунинг учун олган тарбияси, мансуби бўлган давралар,

миясига, ақлига қуйилган фалсафа бу фитрат исёнига тўсқинлик қилишга интиларди. Ички оламида рўй бераётган талотум Жозефни палубага олиб чиқди. Уни уммонга термилишга, наҳотки, Ислом ҳақ дин бўлса, дея пичирлашга мажбурлади.

“Анна! Анна қаерда?” – Жозеф Аннини кўриши кераклигини билди. У билан гаплашиши лозим. Бироқ аёллар бўлимига ўтиб бўлмайди. Анна муслималарнинг олдидан чикмаяпти. Кемада уяли алоқа ишламай қоляпти.

Тун яримлади. Тонгда гаплашар, балки?!

Жозеф ётоғига қайтишни истамади. Нега истамади – ўзи тушунмади. Палубада тебранма курсига ўтирди, қалин ёпинчикқа бурканиб ухлаб қолди.

Туш кўрди. Тушида зимистонда юрар эди. Қўлида чироқ. Эски фонус. Фонус ёниб турибди. Бироқ... оловнинг нури йўқ эди! Олов ёниб турсаю, ундан нур таралмаслиги қандай иш бўлди! Жозеф кўрқиб кетди. Чироқни отиб юборди. Шу пайт момақалдироқ гумбурлади. Шамол турди. Ёмғир шаррос қуйди. Жозеф жойида қотиб қолди. Юра олмай қолди. Чакмоқ чакди. Чакмоқнинг чақини шундай ёрқин эдики, Жозефнинг кўзи ўйилиб тушгудек оғриди. У шу оғриқ ичида атрофни кўришга ва бир қадам бўлса ҳам, юришга ҳаракат қилди. Жозеф бу даҳшатга чидай олмади, беихтиёр “Аллоҳ!” деб ҳайқирди. Шундай ҳайқирдики, бу ҳайқириқдан осмон ёрилди. Осмондан бир нур тушди. Нур Жозефнинг атрофини ёритди. “Зулматдан нурга чиқдим! Зулматдан нурга чиқдим! Сенга раҳмат, эй Аллоҳ!” – деди Жозеф ва ўйинга тушиб кетди.

Шу жойда туш тугади. Жозеф уйғонди. Қулоғига кема муаззини айтаётган азон саси кириб келган эди.

Уммонга туман тушибди. Тўлқин йўқ. Кема ҳамон сузаяпти. Сув пўлат тусга кирибди. Жозеф беихтиёр бориб, мусулмонлар билан намоз ўқигиси келди. Ўзини тўхтатди. Қандай қилиб?! Ахир, у мусулмон эмас-ку!

Жозеф ўзи кўрган тушдан ҳам кўрқди, ҳам бир ҳузур туйди. Унинг онгини, қалбини “Мусулмон бўламан!” – деган ўй забт этиб бўлган эса-да, у яна қандайдир туртки кутаётган ёхуд кўркаётган инсондек бу ишга журъат тополмаётган эди.

Соат саккизларда туман сал тарқалди. Булутлар ичидан қуёш кўринди. Суҳбатдошлар Жозефнинг сувратга олиш хонасига йиғилдилар. Абдуллоҳ ўз ҳикоясини айтаётган пайтда кўпчилик келиб уни эшитган эди. Бугун ҳам одам йиғилди.

Абдуллоҳ Ёрқин ҳам келди. Масъуд Ҳасан ҳам ҳозир бўлди.

– Азиз дўстлар! – деди Жозеф ўзининг мутаассир ҳолда эканлигини, Абдуллоҳ ҳикоясининг таассуроти ҳамон уни тарк этмаганини усталик билан яшириб. Бироқ ҳар қандай адолатли бир нигоҳ Жозефнинг аввалги кибри кетиб, мусулмонларга хос хокисорлик унинг қиёфасида акс эта бошлаганини кўриши мумкин эди. – Абдуллоҳ Ёрқин жанобларининг саргузаштларга бой ҳикояларини тингладик. Яна ким бизга ўз қисмат йўлини таништиради? Биз у инсондан ҳам ўрганайлик, дунёқарашимиз бойисин.

– Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва барокатуҳ! – деб сўз бошлади янги мусоҳиб. Унинг ёши олтимишларга атрофида эди. Соч-соқоли оқарган, кўзи кўк, ўзи озғин, эғнига осиелик мусулмонлар киядиган яхтак кийган, оёғида маҳси, бошида эса оқ тўр дўппи. Соқоли узун, қовоқлари ичига ботга – кўринмайди, юзи Оврупо одамнинг юзи. Овози жаранглаб чиқар экан. – Аллоҳимга ҳамд бўлсин, У бизга иймон неъматини берди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга дурудлар, саловатлар айтамыз, биз бечора умматга энг тўғри йўлни кўрсатиб бердилар. Мен биродаримиз Абдуллоҳ Ёрқиннинг ҳикоясини иккинчи кундан бошлаб эшитдим. Орқа сафда ўтириб, йиғладим. Кўп йиғладим. Кўрдимки, тинглаган бошқаларнинг ҳам кўзлари кизарди. Кўзлардан ёш оқди. Бу ёшни Аллоҳ қалбимизга солиб қўйган раҳмат чақириб келди. Кеча биродаримиз ўз сўзини тугатгач, мен ҳам ҳаётимни гапириб беришим кераклигини ҳис қилдим. Эшитганларга ибрат бўлар, дунё ҳаётини яхшироқ ва яқинроқдан танишларига сабаб бўлар, деган умиддаман.

Исмим Умар, Татарман, биродарлар. Ўрислар мамлакати бўлмиш Ўрусиянинг Московости ҳудудлариданман. Подмосковье, дейишади. Ўша ерда Балашиха деган қадимий бир ўлка бор. Балашиха ўрмонлар, қўллар юрти. Яшил диёр. Балашихада Татар овули деган қишлоқ бор. Татар овули шундоққина яшил ўрмон қучоғида. Ўрмонимизнинг ичида бир неча катта-кичик қўллардан кўнгил яйрайди. Энг йириги овулимизга яқин бўлган Лайлакқўлдир. Мен ўша қишлоқда туғилдим, отам Балашихадаги кислород заводида ишларди. Қора ишчи эди. Онам фаррош.

Татарлар ҳам ўша пайтлар серфарзанд бўларди.

Онам ҳам туғиш керак, деб кўп тукқан. Ўн фарзандни дунёга келтиргану, етти нафари ўлиб қолган. Яшаб кетгани мен ва икки опам эди. Отам ичарди. Ўн беш ёшимда бўлган воқеани эслайман – отам ишга ичиб бориб, баланддан йиқилган. Бели синиб, ётиб қолди. Ишидан ҳам айрилди.

Ақлимни таниганимдан бери биламанки, онам уйда кўп масалаларни ҳал қиларди. Отам пулини онамга топширади, онам уйдаги қурилишни ҳам, бузилишни ҳам ўзи бошқаради. Отам ётиб қолгач, уйимизда ҳокимият бутунича онамнинг қўлига ўтди.

Онам гавдали, кучли аёл эди. Тиним билмасди – эрталаб уйғониб, овул мактабини тозалагани кетади, соат олтигача мактабнинг ҳамма хонасини чиннидай қилиб келади. Ҳовлимиз кенг эди. Девор ҳам йўқ. Шунчаки, бел баробар қилиб сўйил қадаб чиқилган. Бир томонимиз яйлов, яйловнинг тугаш жойидан ўрмон бошланади.

Сигир, ҳўкиз, қўй, эчки, товук, курка, ўрдак, ғоз боқамиз. Онам ўзи тинмаганига яраша бизга тиним бермайди. Опаларим эрта тонгдан ишга киришади – бири ҳовлини супурса, бири сут соғади. Бири сут пиширса, бири молнинг тагини тозалайди. Бири товукни бокса, бири уй тозалайди. Мен ўйинқароқ эдим. Овул болалари билан шаталоқ отиб қочаман. Онам мени роса қарғайди.

– Ер юткур! – дейди жиғибийрони чиқиб. – Жувонгига ўлгур! Хўкиз! Рўзгорга қарашсанг, ўласанми! Сени сўқимга боқяпманми!

Ушлаб олиб урмоқчи ҳам бўлади, лекин мен қочиб кетаман. Айланиб келиб қолсам, яхши ҳам гапириб қолади:

– Умар, мол боқиб келақол, болам!

Мен “Хўп!” – дейман-да, оғилдан қўйлар ва молларимизни чиқариб, яйловга ҳайдайман.

Балашихада ҳарорат паст, лекин совуқ қотмайсиз. Ёзда энг юқори ҳарорат ўн саккиз мусбатга чиқади. Қишда эса манфийга қараб кетади.

Онамнинг ҳаракатчанлиги сабабли ҳеч машаққат кўрмадик – ёзда ҳовлимиз озода, қишда уйларимиз ичи иссиқ. Қишда оғилни кигиз билан ўраб ташлаймиз. Қалин пўстинларни кийиб эрта тонгдан оғил тозалайман. Онамнинг қарғиши мен учун оддий ҳол эди. Қарғаб-қарғаб иш буюради, мен ҳам уни бажараман.

Мактабда ўқидим. Окябрат, пионер, комсомол бўлдим. Уришқоқлигим учун мактабда обрў зўр эди. Онамдан ўтган бўлса керак уришқоқлик. Ҳеч нарсадан қайтмасдим. Овулга бегона бола кириб қолса, ўртоқларим билан бориб аямай урардим. Унинг айби борми, йўқми, бизга умуман қизиқ бўлмаган.

Ўзимдан катта йигитлар ҳам мени ҳурмат қилишарди.

“Гап йўқ, эркак!” – дейишарди. Ўн олти ёшимга келиб, ичиб, чекиб, аёл зотининг таъмини билиб бўлдим. Ярим кечгача санғийман. Балашиха марказига бораман. Жанжал излайман. Пиво ичиб, магнитофон қўлтиқлаб юраман. Сочларимни ўстирганман.

Чала битган иморатларни топиб олиб, ўртоқлар билан футбол ўйнаймиз. Баданимга игна билан суратлар солдирдим. Танамга қувват тўлиб, бўйим ўсиб борарди.

Энди уй ишларига ҳам вақтим камроқ эди. Опаларим бўй етиб, бирма-бир эрга тегди. Улар ҳам онамнинг қизи эмасми, эрларини борган пайтларидаёқ жиловлашди.

Болалигим, ўсмирлигим умумий суратда ана шундай кечди. У даврларда жиддий воқеа бўлган эмас. Отам ногирон бўлиб, эшигимиз тагида чекиб ўтирарди. Олдига бир дастгоҳ қўйиб бердик. Овулнинг йиртилган пойабзалларини тикишни касб қилди.

Ўн саккизга тўлганимда армияга кетадиган бўлдим.

– Ёлғиз ўғлимни юбормайман, дод! – деди онам.

– Қўйсанг-чи, қачонгача этагингга солиб юрасан, борсин армияга, ҳаётни кўрсин, – деди отам болғачаси билан қандайдир кавуш остига мих қоқаркан. – Эркак бўлади.

– Шундоқ ҳам эркакман, дада! – дедим жаҳлим чиқиб. – Онамнинг этагига ҳам беркиниб олганим йўқ.

– Ер юткур бола! – деди онамнинг фиғони ошиб. – Биттагина ўғлимсан. Армияда ўққа учраб ўлиб кетсанг, ким насл қолдиради? Қизлардан насл тарқармиди?

– Ким ўламан, деяпти! – дедим онамга. – Бораман, келаман. Уч йил экан.

– Уй йил-а! Уч йил! – онам гапидан қайтгиси келмасди. – Уч йилда учта болани туғдирсанг бўлади.

Онамнинг айтгани бўлмади, албатта. Армияга боришга қатъий қасд қилгандим. Бордим. Рўйхатдан ўтдим. Текширишди. Танамнинг ҳар бир бўғимини кўриб чиқишди. Соғлом, зўр ҳарбий бўлади, дейишди.

Хурсанд эдим. Қаёққа кетишим маълум эмасди. Бироқ армияга кетяпман!

Бутун овул уйимизга келди.

– Йигитнинг бурчи, – дейишди овулимизнинг қари чоллари. – Биз ҳам кизил армияда урушганмиз. Умар ўзимизнинг йигит. Уялтирмайди.

Урф-одатларни ўтказиб, армияга кетдим. Онам, отам, опаларим Балашиха темир йўли бекатига чиқишди.

– Ўқ-мўққа учиб кетсанг, ўлдираман сени! Тушундингми! – деб онам дўк урди.

– Ўладиган аҳмоқ йўқ, она. Урушга кетаётганим ҳам йўқ! – дедим хотиржам.

Кетдим. Уч йилда қайтаман, деб чиққандим. Бироқ тақдир менга ўзим тасаввур қила олмайдиган ажабтовур воқеаларни тайёрлаб қўйганини билмасдим ўшанда. Совет давлати Афғон юртларига армия киритиши ва мен ҳам бу жангари ўлкага кириб боришимни етти ухлаб тушимда кўрмаган эдим, албатта. Масалан, билганимда нима бўларди? Билмайман. Афғонистонда қўлимга қурол олиб, Совет манфаати учун курашдим. Афғон уруши мени ўзгартирди. Афғон урушига кириб, биринчи марта Худо деган зот ҳақида ўйладим. Болалигимдан худосиз бўлиб улғайган, Худога умрида бир марта ҳам иши тушмаган Умар Сайфуллин деган йигит, ҳаёти буткул ўйин-кулги ва енгилтакликдан иборат бўлган ўспирин Афғон юртида ҳақиқий ҳаёт билан, бешафқат тақдир билан тўқнашди. Энди менинг ҳикоям Афғонистонда давом этади. Одамлар Афғон юрти, деб ваҳм ила ўйлашади. Афғонлар, деганда қолоқ бир миллатни тушунади. У ерда фақат афғонлар бор, деб ўйлайди. Афғонларнинг ҳаёти жаҳаннам, деб ишонадиганлар бир марта ўша жаҳаннамга тушиб, ёниб чиққанларида баъзи калта фикрлар ва ҳукмлардан, албатта, воз кечган бўлардилар. Мазлумларга ҳамдард бўлишни ўрганардилар.

ЙИГИРМА ТЎҚҚИЗИНЧИ БОБ

Мубина хоним тин олиб, сўздан тўхтади ва бир нуқтага қараб қолди. Ислонни қабул қилган илк лахзалари ҳаёлидан кечди. “Ла илааҳа иллаллоҳ”ни айтганида қалбидан нималар ўтган эди?..

Имом хатиб Метинбей унга деди:

– Хоним, бу ҳиссиёт йўли эмас. Бу ҳаяжон йўли эмас. Бу иймон йўли. Бу коинотдаги ягона ҳақ йўқ. Бундан бошқа ҳақ йўл бўлмайди, бўлиши мумкин эмас. Одамзод Ислом дини билангина комилликка, комил сифатларга ва мукамал ҳаётга эришмоғи мумкин. Ислом дини икки дунёда бирдек аҳамиятга эга бўлган қонунлар мажмуасидир. Ислом дини қонунлари ўлим ва тириклик, инсу жин, фаришталар, жонли ва жонсиз жамики мавджудотлар учун амал қиладиган қонунлардир. Коинотда инсон ва жиндан бўлак ҳамма Ислом асосида, яъни Аллоҳнинг қонуни асосида яшайди. Фақат одамзод нафси ва шайтон сабабли Исломни тарк этади. Ислом билан яшашга кийналади. Инсонлар ё мусулмон, ё кофир бўлади. Ё Ислом аҳли, ё куфр аҳли бўлади. Учинчи тоифа йўқ. Аллоҳни тан олмайдиган даҳрийлар, Аллоҳнинг сифатларини бузиб талқин қиладиганлар, Аллоҳга ширк келтирадиганлар, тошлар, хайвонлар, юлдузлар, хайкаллар ва бошқа нарсаларга сиғинадиганлар, Аллоҳнинг қонунидан бошқа қонунни устун кўриб, шу асосда яшайдиганлар – уларнинг ҳаммаси даҳрий, кофир ва мушриклардир. Ё Аллоҳнинг қули бўласан, ё нафсининг, шайтоннинг қули бўласан. Ё Аллоҳнинг чегараси ичига кириб, Аллоҳ жорий қилган қоидаларга итоат этиб, Аллоҳни севиб умр кечириб саодатга эришасан, ё Аллоҳнинг чегарасидан ташқари чиқиб, ҳимоясиз қолиб, қурбон бўлиб кетасан. Сиз айтишни истаётган калимаи шаҳодат иймон калимасидир. У иймон калимаси сизнинг Исломга кирганингиз ҳақидаги ҳужжатдир. Сиз уни тилда айтиб, иқрор бўласиз, қалбда тасдиқлайсиз. Иймоннинг жойи қалбда, иқрори тилда, исботи амалда. Иймон калимасини айтиш билан Сиз бамисоли Аллоҳнинг қўл остига кирасиз. Буни бирор мамлакат ватандошлигини қабул қилишга қийинлаш мумкин. Сиз паспорт билан ватандошлик мақомини ҳужжатлаштирганингиз каби Аллоҳга бўлган қўлигингизни иймон калимаси ила ҳужжатлаштираёсиз. Қайси юртнинг паспортини олсангиз, Сиз ўша юрт қонунига бўйсунасиз, шу юрт учун хизмат қиласиз, эвазига Сизни шу юрт эгалари ҳимоя қилади. Агар қонунларини бузсангиз, жазолайди. Вақтинча жазодан қутулиб юришингиз мумкин, лекин жазо Сизнинг устингизда тураверади. Иймон калимасини айтиб, Аллоҳнинг ҳудудига кирасиз. Аллоҳга итоат қилишингизни одамлар, жинлар фаришталар гувоҳлигида Аллоҳга маълум қиласиз. Тилдан чиққан сўз учун масъулият нақадар муҳим бўлса, иймон калимаси учун масъулият ундан муҳим. Биргина иймон калимаси Сизни Ислом амниятига, Ислом ҳовлисига, Ислом ҳимоясига олиб киради, Сизни ўлимдан аввалги ва кейинги ҳаётингиз бахтиёрлиги учун қафолатга айланади. Демакки, Сиз бир юртнинг ватандошлигини қабул қилганингиздек, қўлингизга ўша юрт паспортини олганингиздек! Исломга кирганингиздан сўнг унинг қонунларига амал қилиш билан Сиз ўзингизни Исломга лойиқ эканингизни исбот қиласиз. Қўлингизда паспорт борлиги бирор мамлакат ватандоши эканингиз учун кифоя қилганидек, ҳар қандай ҳолда ҳам бировлар Сизни сен биздан эмассан, деб маломат эта олмагани каби иймон калимасидан сўнг Ислом қоидаларига амал қилмасангиз-да, ҳеч ким Сизни

мусулмон эмассан, дея олмайди. Чунки иймон калимасининг ўзи хужжатдир. Бироқ Ислон рукнларига амал қилмасангиз, иймон ҳақидаги даъвоингиз пучдир. Ислон рукнларини ҳаётингизга татбиқ этмасангиз, Сиз Аллоҳнинг ҳимоясини кутманг. Ислон қонунларига беписанд қарсангиз, Ислондаги иззатни орзу қилманг. Шариатдан юз ўгириб, мукаммал иймонни ҳаёлга келтирманг. Шариатни тутмасдан туриб, гўзал ўлим ёхуд охират ҳаётидаги нажот ҳақида ҳотама бўлманг. Бирор корхонага ишга кириб, ишламасангиз, Сизни ҳайдаб соладилар. Мусулмонлар ҳайдаб солмайди. Бир диндош ўлароқ кўрадилар. Лекин улар ичида ҳурмат, эҳтиром топмайсиз. Демакки, иймон калимасини айтар экансиз, икки дунёнинг бахту саодатига эришмоқдасиз, бахту саодатнинг эса ўз шартлари бор. Ислон амаллари икки хил кўринишда адо этилади: жисмоний ва руҳий. Тилингиздан янграётган калималар, Қуръон ўқиб-ўрганиш, ибодатларни адо қилиш, мусулмонларга ёрдам бериш, турмушингизни икир-чикирларигача Ислон асосида ташкил этиш жисмоний амаллардир. Чунки бу амаллар жисмингиз ҳаракати ила кўзга ташланади. Бу амалларни бажаришда камида тилингиз ҳаракатга келиши керак. Шу амалларни бажаришда қалб Аллоҳга боғланган бўлиши шарт. Ҳар ишни Аллоҳ ризоси учун адо қилаётганингиз ҳақида бир ниятингиз бўлсин. Бу руҳий бир амалдир. Фарз, суннат ёхуд вожибни адо қилар экансиз, уни бажаришда қалбда ихлос, муҳаббат, эҳтимом, эътибор бўлиши лозим. Шошиш, эътиборсизлик билан ёхуд одамлар меҳрини қозониш мақсадида қандай ислоний амални бажармаанг, Аллоҳнинг наздида мутлақо кадрланмайди, ҳисобингизга яхшилик сифатида ёзиб қўйилмайди, билъакс, риёкорлик қилди, Аллоҳнинг кўз ўнгида ёлғончилик қилди, Аллоҳ буюрган амалдан ўз нафсини олий қилиш учун фойдаланди, дея ёзиб қўйилади. Хоним! Ислонга кирганингиздан сўнг Сизга қаршиликлар бошланади. Ишларингиз ортга қетгандек бўлади. Сиз шу чокқача йиққан барча дўстларингиздан айриласиз. Чунки Сизнинг ва уларнинг қарашларида, ҳаётларида фарқ уйғонади. Сизнинг дардингиз ва уларнинг дарди бир хил бўлмайди. Маломатлаб, бармоқларини бигиз қиладилар, балки. Менсимаё боқишлари мумкин. Бу Сизнинг руҳиятингизга оғир юк ўлароқ тушади. Одамларнинг озорлари қалбингизда нега мусулмон бўлдим, деган ўйни уйғотмасин. Албатта, бу Оврупо. Инсонларнинг танловини ҳурмат қиладиганлар кўп. Динингиз сабабли Сизга душманлик кўрсатмайдилар. Лекин ана шундай ҳолга учраб қолсангиз, зинҳор иккиланишга тушманг! Ҳамиша мусулмонлар жамоасига интилинг. Мусулмонлардан ҳамсуҳбатлар топинг. Илм ҳақида суҳбатлашинг, ўқинг, изланинг, вақтингизни беҳуда ўтказманг. Қалбингизда эски даврингиздан қолган қора нуқталарнинг катталашувига йўл қўйманг, балки бу нуқталарни зикр ва истиффор ила ювиб ташланг. Бошингизга қандай мусибат келса, фақат Аллоҳдан ёрдам сўранг. Икки ракат намоз ўқиб, Аллоҳ билан боғланинг. Дардингизни Унга айтинг. Ундан кўмак ўтининг. Хоним, бу сўзларни чуқур тафаккур қилинг!

... Анжелина исмини Мубина, деб ўзгартирди. Иймон калимасини айтгач, ҳамма уни табриклади. Муслималар уни ўраб олишди. Бағрига босдилар.

– Кўпчилик жаннатда бирга бўлайлик, деб айтади, – деди Метинбейнинг завжаси. – Жаннатда бирга бўлиш буюк неъмат! Дунё ичидаги энг гўзал ниятлардан бири бу, бироқ жаннатгача узоқ йўл бор. Бу йўлни босиб ўтганингдан кейин ортингдаги вақт бир он каби туюлади. Аллоҳим Сизнинг йўлингизни осон қилсин! Ҳаммамизни рушди ҳидоятда айласин, Мубина хоним!..

Мубина уйига қайтди. Энди у ёнида бирор мусулмон кўшниси бўлиши кераклигини ҳис этди. Хонасига кириб ўтирди. Ўз-ўзидан ичида бир йиғи отилди. Оғзини ўнг кафти билан беркитиб, елкаси силкиниб-силкиниб йиғлади...

– Олти ой тинимсиз ўқидим, – сўзида давом этди Мубина хоним. – Масжидлардаги ўқув марказларига қатнадим. Динимни чуқурроқ ўрганишга интилдим. Ҳар бир дарсдан кейин ўзимни кучлироқ ҳис қилардим. Ўтказган олти ой вақтим ортимдаги умримдан кўра гўзал, ёқимли, фойзли ўтди. Ислоҳ қалбимга олиб кирган ҳаловатни таърифлашга ожизман. Олти ойдан кейин қалбимдаги ниятни айтиш учун имом Метинбейнинг ҳузурига бордим. У мени аёли билан бирга кутиб олди. “Метинбей, – дедим бир қаҳва турк чойидан хўплаб Аллоҳга ҳамд айтиб. – Мен турмушга чиқмоқчиман. Менга муносиб бир куёв топиб берсангиз...” Метинбейнинг аёли ўрнидан туриб келиб, мени кучоқлаб олди: “Аллоҳим қалбингизга солган бу ният муборак бўлсин!” – деди қувониб. Метинбей ҳам жилмайиб: “Субҳаналлоҳ! Мен ҳам доим шуни ўйлаётган эдим. Муслима синглимизни ўз тенгига узатсак, дер эдим. Хаёлан Сизга бир куёв ҳам топганман... Истасангиз, мен уни бугуноқ хонадонимизга чорлайман. Кечкиликни бирга ўтказамиз. Хуфтон намозига боришдан аввал иккинги учрашасиз, маъкул топсангиз, никоҳ ҳаракатини қиламиз. Хайрли ишни кечиктиришдан ҳеч қандай фойда йўқ. Аксинча, бу ишни тезлаштирмак лозим”, – деди. Шу куни Метинбей хонадонидан кунни ўтказдим. Метинбей ишга, яъни масжидга чиқиб кетди. Масжид унинг уйига жуда яқин – беш дақиқалик масофада жойлашган. Шом намозидан сўнг, Метинбей бир инсонни ўзи билан бирга олиб келди. Мен имомнинг завжаси билан таомландим, Метинбей меҳмонхонада меҳмонни сийлади. Хуфтон намозига йигирма дақиқалар қолганида мени бўлажак куёв билан учраштирдилар. Унинг исми Томас экан, кейин Юсуфга ўзгартирган. Швецариялик. Соҳаси иқтисод. Ислохий молия банкида ишлайди. Парижга иш билан келибди. Метинбей билан қалин дўст. Ислоҳни йигирма йил аввал қабул қилган. Аёли оламдан ўтганига бир йил тўлибди. Икки фарзанди бор. Юсуф билан қисқа суҳбатда айнан у мен излаган эркак, деган хулосага келдим. У хуфтонга боришимиз керак, деб ўрнидан турар экан: “Мубина хоним, – деди у менга. – Ўйлайдиган бирор нарсани кўрмайпман. Аллоҳ қалбимга Сизни маҳбуб қилди. Эртага никоҳдан ўтайлик. Уч кундан кейин

Стокгоlmга кетамиз”, – деди. Валлоҳи, қалбимда унга турмушга чиқишга тайёр эдим. Хурсанд бўлганимни яширишга тиришиб: “Хўп, у ҳолда, никоҳ вақтини айтинг”, – дедим. Эртаси кун Метинбей никоҳимизни ўқиди. Мен ўз ёнимдан, Юсуф ўз ёнидан пул сарфлаб, ихчам бир валима қилдик. Жамоат намозига йиғилганларни шомдан кейин мусулмон ошхонасига таклиф этдик. Ўша ерда никоҳимиз эълон қилинди. Мен Стокгоlmдаги масжиднинг ўқув марказида иш бошладим. Араб тилидан қизиқувчиларга дарс ўтдим. Ислом тарихига оид китоблар ўздим. Муслима опаларим, сингилларим! Шу менинг ҳаётим. Менинг Исломгача босиб ўтган йўлим. Роббимиз ҳеч биримизни Ўз ҳидоятдан адаштирмасин! Энг буюк неъмат Ислом ва Иймон. Ўлар чоғимизда Иймонимизни бизга ҳамроҳ қилсин!

Абдуллоҳ Ёрқин воқеоти Жозефни нақадар ларзага солган бўлса, Мубина хоним қиссаси Аннага шу қадар таъсир қилди. Лекин у Жозефни кўришга қалбида бирор иштиёқ сезмади. Қалбида бўлаётган талотум уни муслималарни кўпроқ тинглашга, уларнинг дунёси билан яқиндан танишмоққа ундаётган эди. Зотан, муслималарнинг сўзлари худди бир малҳам каби туюлардики, қалбидаги жароҳатларни даволаётган эди...

– Исмин Хумайро, – деб янги суҳбатдош ўзини танитди Аллоҳга, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга дуруд ва саловатлар айтиб, салом бергач. – Ўзим сурияликман. Суриянинг шарқида, Ироқ чегарасига яқин жойда Маядин тумани ва Маядин қишлоғи бор. Маядин қишлоғи тарихий Фрот дарёсига жуда яқин жойлашган. Фротнинг баракасидан қишлоғимиз ҳамиша фаровон яшаган. Дарё бўйида яшайдиган одамларнинг феъли кенг, юзи тиниқ, ахлоқи гўзал, табиати юмшоқ бўлади. Қишлоғимиз ўта қадимий эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг буюк саҳобаларининг қадами етган. Ҳазрат Умар розияллоҳу анҳу ва Исломни Ер юзи бўйлаб тарқатган буюкларнинг файзи сабабли бўлса керак, қишлоғимизда қайғунинг қорасини деярли сезмаганман. Маядинда ҳамма диндор. Қишлоғимиз Доруз Зор вилояти таркибига киради. Қишлоқ аҳолиси аҳли сунна мазҳабида, тўғри, биздан шарқда – Ироққа яқинлаб борганингиз сайин шиаларга кўп учрайсиз. Шиалар ўз ҳудудларини алоҳида ажратиб олганини ҳам кўришингиз мумкин. Бироқ мен сен суннийсан, сен шиасан, деб бир-бирига овоз кўтарган одамларни йигирма ёшимгача кўрмадим. Қишлоғимизни эсласам, қалбим тубида бир ҳапқирик уйғонади. Камтарона ҳовлимиз бор эди. Алҳамдулиллаҳ. Ҳовли саҳни кенг эди, яшайдиган уйларимиз – хоналаримиз ҳам етарли бўлган. Бироқ ҳашамати йўқ эди. Нима учундир, отамда ҳам, онамда ҳам ҳашамга ўчлик бўлмаган. Отам оддий деҳқон эди. Бағрикенг одам эди. Онам ҳам отамга муносиб. Биз фарзандларга овоз кўтарганини эслай олмайман. Уриши ҳақида эса гап бўлиши мумкин эмас. Деҳқончилик оғир касб. Кўп меҳнат талаб қилади. Оиламиз катта: тўрт акам, тўрт опам ва мен. Ҳеч зорикмадик. Еримиз кичик эди, бироқ. Отам ерини кўпайтириш ҳақида ҳеч ўйламасди. Бorigа шукур қиларди. Ҳовлимиздан қишлоқнинг

чекароғида бўлгани учун далага чиқишимиз осон. Уч дақиқа юрсак, экин ерлари бошланади.

Оиламиз нақадар катта бўлмасин, ортиқча шовқин эшитмадим. Акаларим, опаларим жуда иноқ эдилар. Отам акаларимни навбати билан уйлантирди, опаларимни турмушга узатди.

Болалигим жуда гўзал ўтди: оиламиз чинакам бахт маскани бўлган. Уйимиздан табассум, кулги аримасди. Отам парҳезкор, камгап, очикюз, камтар ва жуда виқорли эди. Парҳезкорлиги – динимизда мубоҳ ва шубҳа сифатида кўрсатилган кичик амаллардан ҳам ўзини тиярди. Камгаплиги шу эдики, ортиқча бирор сўзини эсламайман. Ҳар бир жумласи ўз ўрнига қўйилган ғишт каби муҳим бўлган. Отамни маҳзун ҳолда ҳеч кўрмадик. Қийинликда ҳам, бахтиёрликда ҳам доим бир хил – табассумли эди. Виқори – биров билан овоз кўтариб гаплашмаган, тортишмаган, шошиб ишламаган, ҳеч бир амални ўз вақтидан кечиктирмаганида кўринарди. Онам ҳамиша, аввало, отамнинг хизматида эди. Туя боқардик. Қўй ва эчкиларимиз бор эди. Еримизда кўпчилик экмайдиган еролма (помидор), кулупнай етиштиардик.

Ота-онам фарзандларига ҳадя беришни севишарди. Ойда бир марта, албатта, қайсидир жума куни бизга ота-онамиз ҳадя беришни канда қилишмасди. Ҳадялари бошқалар наздида жуда оддий бўлиши мумкин, бироқ бизга олам-олам қувонч бағишлаган. Масалан, ширинлик, рангли пуфак, қизларга тароқ, китоб ва ҳоказолар олиб беришарди. Биз қувонардик.

Келин топиш, куёв танлаш бизга қийин бўлмаган. Оиламизни билганлар биз билан қариндошлик риштасини боғлаш учун зинҳор иккиланмаганлар. Оиламиздаги фойзни кўни-қўниларимиз, қариндош-уруғларимиз кўриб туришарди, зотан.

Мен оиламиздаги бу бахтиёрликнинг сабабини кўп ўйладим. Кейин топдим – ота-онам мухлис мусулмон эдилар. Эсимни танибманки, Қуръонсиз ўтган бирор кунимизни билмайман. Далада ишларимиз қайнаб-тошса ҳам, уйимизга меҳмонлар келса ҳам, тўй ёки аза бўлса ҳам, албатта, хонадонимизда камида бир жуз Қуръон ўқилиши шарт эди. Отам ўзи ўқирди ё онам, ё бирор акам, опамни алоҳида ажратиб, Қуръонни шошмай ўқишга буюрар эди. Таҳорат олган ҳолда улар Қуръонни майин, ширали овозда тиловат қилишарди. Шу тариқа, бизнинг бирор ойимиз Қуръон хатмисиз кечмаган.

Фарз ибодатларимиз энг муҳими эди. Ақлимда инсоннинг умрида қиладиган энг муҳим иши Аллоҳнинг фарзларини адо этишдир, деган қонун онгимга шу қадар мустаҳкам ўрнашган эдики, келажақда ҳам намоз вақти кирса, ҳар қандай ишни келган жойида тўхтатадиган бўлиб қолдим. Бу менинг онгимга бу қадар қатъий ўрнашгани сабаби – ота-онамнинг фарзларни адо қилишга бўлган ҳарислиги эди. Мен улар бизни бирор марта намозга келинлар, деб чорлаганларини билмайман, чунки биз онамизнинг қорнидан намоз вақтларини билиб тушгандек эдик. Жойнамоз қошида

каттамыздан кичигимизга саф тортардик. Биз кизлар онам билан сафнинг ортида намоз ўқирдик.

Ҳаёт биз учун диндан иборат эди. Диндан ташқарида бошқа ҳаёт борлигини билмасдик. Ҳар бир ишни шариатга тушиш ё тушмаслигини ўйлардик. Акаларим ҳам, опаларим ҳам мадрасада таълим олишди. Қуръон, ҳадис ёд олишди.

Катта акам Ғассон шифокорликни танлади. Ундан кичик акам Аҳмад ўқитувчи бўлди. Учинчи акам Заин қурилиш соҳасида муҳандислик илмини олди. Туркияда ўқиди. Кенжа акам Жамол нисбатан эркатой эди, у сополчилик соҳасига қизиқди. Ўша пайтда бу соҳа ривожланиб бораётган эди. Сополчилик – кулолчиликнинг шериги, лекин айнан у эмас. Замонавий уйларга ўрнатиладиган қўл ювиш тослари (раковина) ва хожатхона туваклари ишлаб чиқариладиган соҳанинг номи сополчиликдир. Уни керамика, деб аташади. Кенжа акамнинг сополчиликка қизиққани сабаби – бир сафар Туркияда муҳандисликка ўқиётган акам билан унинг ўқиш жойига кетди. Отам бағрикенг эди, рухсат берди. Учинчи акамнинг бир дўсти ўқиш билан бирга тирикчилик ўтказиш учун шундай корхоналардан бирида ишлар экан. Кенжа акам корхонага борибди ва шу ишга ишқи тушибди. Ўша корхонада ишлайман, деб туриб олди. Отам рози бўлди. Онам йиғлади. Кенжа акам уч ой ишлаб, уйга келди. Бўйи чўзилиб, бакувватлашибди. Жиддий тортибди. “Мен моҳир сополчи бўламан!” – деди. Отам эшитиб, жилмайди, “Алҳамдулиллаҳ! Аллоҳим муборак қилсин, ўғлим!” – деди.

Катта акам шифокорликка қизиққанида ҳам отам суюнган эди. “Қишлоғимизда шифокор етишмайди. Эски табибларнинг маҳорати етмаяпти. Касал кўп, сен шифокор бўлсанг, хурсанд бўламан, ўғлим”, – деган эди отам. Иккинчи акам ўқишни яхши кўрарди. Китоб ўқигани ўқиган эди. Уйимиздаги китобларнинг учдан икки қисмини ўзи йиққан эди. Китоблар орасида дин тарихи, шариат қонунлари, Қуръон тафсирилари билан бирга ҳисоб, риёзиёт, фалакиёт, кимёга оид китоблар ҳам кўп эди. Акам шеърга ҳам қизиқди. Ҳеч кимга билдирмай шеър ёзаркан, онам топиб олибди. Акам роса уялибди. Онам ўқиб кўриб, “Вой болам-а, ичингда шундай дардинг борми!” – дебди. “Отанга шеърларингни кўрсатайлик”, – деб акамни кўндирибди. Отам ҳам акамнинг байтларини ўқиб, “Шеър ёзишни ҳунар қилиб олиш шариатда маъқулланмайди, болам. Лекин шеърда ҳикмат бор. Ҳикматни шеър қилиб ёзсанг, яхшироқ бўлади. Шеър ёзсанг, фикр ҳам теранлашади. Ёзганларинг жуда равон, ёзавер, болам. Сен муаллим бўладиган болага ўхшайсан”, – дебди.

Шу билан у ҳисоб фани муаллими бўлди. Опаларим рўзғор ишининг устаси эдилар. Бири ширинлик пиширишда, бири тикиш-бичишда моҳир. Улар ҳам мактаб, мадраса кўришди. Узатиб юбордик, айтганимдек.

Болалигимни ўйласам, вақтнинг жуда тез ўтганини тушунам. Худди туш каби ўтди болалик. Тўғри, биз кўплаб бойларнинг болалари каби қулайликлар тўлиб-тошган ҳаётда бола бўлмадик. Қишлоқда, далада катта

бўлдик. Лекин ота-онам ҳимматни, қийинчиликлардан Аллоҳнинг зикри ила голиб бўлишни ўргатишди.

Пойтахт Дамашққа ҳар йили бир марта айлангани борардик. Отам у ерда уламоларни зиёрат қиларди. Бир йиллик ҳосилининг даромадидан олим ва талабаларга ҳадя ажратишни хуш кўрарди. Доруз Зордаги олимлар ҳам, маядинлик илми толиблар ҳам, шайхлар ҳам отамни қадрлашарди. Отам уларга ҳамиша юксак эҳтиромда бўлган.

Тўққиз фарзандни боққан отам эҳсон қилишга ҳам ўзида моддий қувват топгани мени ҳамон ҳайратлантиради, аслида, Аллоҳ таоло отамга ўз баракасини ёғдириб қўйган эди.

Ўн олти ёшимда узатишди. Қўшни маҳаллага келин бўлдим. Куёв бўлмиш ҳам тақводор, камсукум йигит эди. Дамашқ мадрасаларида таълим олган. Масжидда ҳалқаси бор эди. Асосан, ёш болаларга Қуръон ўқитарди, балоғатдан дарс берарди. Гоҳо жума куни хутба ҳам ўқирди. Эримнинг исми Муҳаммад Толҳа эди. У билан турмушимиз яхши бошланди. Фарзандлар кўрдик. Катта ўғлим ўнга, қизим еттига кирди. Негадир, ўша пайт фарзанд кўришимиз кечикиб, иккинчи фарзандимдан етти йил ўтиб, юкли бўлдим.

Шу арафада Сурияда нотинчлик бошланди. Ироқда бўлаётган можаролардан хабардор эдик, албатта. Саддам Ҳусайнни осийгани, Мисрдаги Абдурахмон Сисий хуружи, Либяда Муаммар Каддафий фаолияти ҳақида кўп муҳокамалар, суҳбатлар бўларди. Эрим жамоат ичидаги инсон бўлгани учун ўзим хоҳлаб-хоҳламай сиёсий воқеалар жараёнини кузата бошладим. Отамда зуҳд ва фақирлик бор эди, шунинг учун, уйимизда ойнаи жаҳонга эътибор кам эди. Унда уламоларнинг суҳбати, Қуръон тафсирилари, Қуръон кироатлари ҳақида кўрардик. Сиёсий каналларга деярли диққат бермаганмиз. Бироқ эрим ҳар куни сиёсий каналларни кўрарди. Ўша вақтларда Башир Ассадга қарши пойтахтда норизолик бошланди. Ал-Қоидадан “Ислом давлати” гуруҳи ажраб чиққани ва бизнинг худудларда фаоллашгани ҳақида хабарлар тарқалди. Телевизор кўпинча кўрсатмай қоларди.

Интернетдан фойдаланишни янги ўрганган кезларимиз интернет ҳам кўп ҳолларда ишламасди. Эрим ёш эди. У кўпинча масжиддан қизишиб келарди. Сабабини айтмасди. Нафл намоз ўқиб, ғзабини босиб олгач, мен билан суҳбатлашарди. Онам: “Эрингдан ҳол сўра, кўнгил сўра, лекин хоҳламаган сўзини айтишга мажбурлама!” – деган. Шунинг учун, ундан фаолияти ҳақида чуқур сўрамаганман.

Дамашқда намоёишлар бошланиб кетди, ким нима бўлаётганини билмасди. Телевидение хабарлари бир-бирини инкор этар эди. Мен билган Маядин ари уясидек тўзғиди. Одамлар кўча-кўйларда тўпланишиб бир нималарни муҳокама қилишади. Эрим ҳам шу ҳаракатлар ичида эди. Бир куни хуфтондан кейин кеч қайтди.

– Эшит, Ҳумайро, – деди ташвишга тўлиб. – Катта фитналар орасида қолдик. Қаёққа қочишни билмайсан. Қочганинг саодатми, қолганинг

халокатми – билмайсан. Бизга йўл кўрсатадиган уламоларимизнинг сўзлари бири иккинчисига уйқаш эмас. Дамашқда Ассад намоийшчиларга ўқ узди. Ал-Қоиданинг ўнг қаноти – “Ислом давлати” Дамашққа келяпти. Яқинда биз катта олов ичида қоламиз. Маядинда, Доруз Зорда жиҳод қилишни истайдиган ёшлар кўп. Ҳозирдан бошлаб бир қанча жамоалар тузилди. Одамларга раҳбар бўлишни истаган ҳар бир пешво қўл остида мужоҳидларни йиғмоқда. Ҳисобим бўйича, ўттизга яқин мужоҳидлар жамоаси ҳозир бўлди. Улар ҳар ер-ҳар ерда тўпланишиб, машқларни бошлаб юборишган. Чет элдан айланма йўллар орқали қуроли сотиб олишяпти. Қурол учун хориждан пул келяпти уларга. Устига устак, мужоҳидларнинг аксари араб бўлмаганлардан иборат. Доруз Зор ҳукумати заиф. На мудофаа, на ички ишлар, на хавфсизлик – бирортасида мужоҳидларга қарши турадиган қувват йўқ. Иккинчидан, уламоларимиз жиҳоднинг фарз бўлгани ҳақида фатво бера бошладилар. Ер юзида мусулмон ёшлари ҳаракатга келмоқдалар. Бизда икки йўл қоляпти – оила билан юртни жон сақлаш учун тарк этиш ё бирор мужоҳид жамоасига қўшилиб, қўлга қурол олиш. Ҳумайро, сен окила аёлсан, сендай умр йўлдошини берган Аллоҳимга ҳамд! Шунин билки, мужоҳидлар, уламолар соф исломий давлат курашми, деб айтишяпти. Бироқ уларнинг ичида юрибман, азизам, исломий давлат қуриш буюк бир иш, улуғ бир ғоя, бироқ уларда ишни амалга оширадиган салоҳият йўқ! Уларда манмансираш, тажрибасизлик, ҳаволаниш бор. Ўзларига катта баҳо бермоқдалар. Аллоҳнинг нусрати бизнинг бошимизга келди, деб ишонмоқдалар. Бироқ бу Аллоҳнинг нусратими ё балосими – буни ҳеч ким билмайди. Битта қишлоқ ё маҳаллага ўз қонунинингни ўрнатишни Аллоҳнинг нусрати, деб билиш нақадар хато! Ҳали аниқ ғалаба йўқ, аниқ натижа йўқ – улар амирлик талашяптилар, ақийда талашяптилар. Бир гуруҳи ашъарийликни даъво қилса, бир гуруҳи салафийлик талабиди. Бир гуруҳи ҳали тикланмаган ислом давлатини шофийлик асосида бошқарамиз, деса, бир гуруҳи Китобу суннат, деб айтади. Ўзлари хоҳлаётган мақсадни аниқ билмайдилар. Ҳалок бўлиб кетмасалар, деб кўрқаман. Эртага Сурия ҳукуматининг кучи мужоҳидларга етмай қолади. Ассадда ҳам, унинг қўшинида ҳам, мулозимларида ҳам бу қадар катта кучга қарши турадиган қудрат йўқ. Улар Амироқ, Ўрусияни биринчи галда ёрдамга чақирадилар. Сурияда шу икки давлатнинг қўшинлари пайдо бўлади. Туркия бу ҳолга жим қараб турмайди. Туркия ўз ҳарбийларини киритади. Мужоҳид жамоалари бир-бирлари билан ихтилоф қилиб, бир-бирларининг қонларини тўкиш билан бирга ҳам Ассад, ҳам Амироқ, ҳам Ўрусия, ҳам Туркияга қарши курашишлари лозим. Ҳолбуки, бу тўрт давлатнинг ҳеч бири бизга қайишмайди. Амироқ бизга тўлақонли демократия жорий қилишни истайди. Демократия воситасида у бизни ўзи учун дала майдонига айлантиради. Ўрусиянинг мақсади ҳам шу. Бироқ унинг услуби бўлакча – у дўстона ҳамкор қиёфасида ҳаракатланади. Ҳолбуки, нефт, қишлоқ хўжаалиги маҳсулотлари, зайтун тижорати, яна жуда катта ҳажмдаги ҳисобни ташкил этадиган соҳаларни қўлга олишни хоҳлайди. Туркия эса

эски Усмонли ҳудудларини тиклаш орзусида. Тушуняпсанми, Ҳумайро? Сен буларни тушунишинг шарт. Бутун ўлкамизга ёқилғи сепиб қўйилган. Кимдир гугурт чақса, бас. Шому Ироқни олов ўз кучоғига олади. Ислом давлати мужоҳидларининг фаолиятини Ал-Қоида ҳам қораламоқда. Бироқ ҳеч ким билмайди: бу қанчалик самимий? Менга айтишларича, жанубий Шом ўлкаларида Амирқо шакллантирган бир қанча исломий гуруҳлар ҳам бор. Улар ҳам ўт очишга шай. Улар Амирқога эмас, Ўрусияга эмас, бизга ўт очади, Ҳумайро. Бу ўлкаларда ҳазрат Ҳасан ва Ҳусайнларнинг бошлари узилган, буюк саҳобаларнинг қонлари тўкилган. Бу ўлка ўз вақтида Исломнинг қуввати эди. Бу ўлкада улғайган олимлар, мужоҳид ва буюк арбобларнинг саноғини билмайсан. Бу ўлкани ёқиб кул қилиш – Ислом оламининг кўксига ханжар санчиш, демакдир. Ҳумайро! Менинг вафодор завжам! Бу шароитда нима қилишимиз керак? Мен Аллоҳга дуо қилдим. Аллоҳдан йўл кўрсатишини сўрадим. Устозларим билан маслаҳатлашдим. Қолсак, қўлга қурол олиб ё бир мусулмоннинг қонини тўкаман, ё оиламиз билан қирилиб кетамиз. Бир тушни кўп кўрдим. Мен тушга эътибор бермайман. Лекин бир туш қайтарилаверса, ҳикмати борми, деб фикрга чўмасан. Тушимда китоб ўқиётган эмишман. У китобда ҳар бир сўзи олтиндай товланиб, бўртиб ушбу ҳадис кўзим олдидан нари кетмасмиш: “Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: **“Мусулмонларнинг икки гуруҳи бир-бирлари билан урушмагунича Қиёмат бўлмайди. Улар ўртасида улкан жанг бўлиб ўтади. Ҳар иккисининг даъвоси битта бўлади”**.

Имом ал-Бухорий ва имом Муслимда айна матн ила келган ҳадис. Бу иш тарихда ҳазрат Али розияллоҳу анҳу ва Муовия ўрталарида кечган Сиффин жангида кўринган, дейишади. Бу ҳадисни ўқиб бўлсам, бошқа бир ҳадис қаршимдан чиқди: “Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

– **Ҳарж кўпаймагунича Қиёмат қойим бўлмайди.**

– **Ё Расулуллоҳ. Ҳарж нима ўзи? – деб сўрашди саҳобалар.**

– **Қатл, қатл, – деб жавоб бердилар Набий алайҳиссалом”**

Бу имом Муслим ривояти. Кўзимга кўринган учинчи ҳадис эса Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган эди:

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: **“Қиёмат олдидан қоп-қоронғу тун бўлакларидек фитналар бўлади. Киши мўмин ҳолда тонг оттириб, кофир ҳолда кеч киргизади. Мўминлигида кеч киргизган киши кофир бўлиб тонг оттиради. Қавмлар ўз динларини дунёнинг бир арази – ўткинчи нарсаси учун сотадилар”**

Термизийнинг китобида келган ривоят. Ҳасан ва саҳиҳ ҳадис, деб айтилган. Ҳумайро, мен жангдан кўрқмайман. Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилиш менинг орзуим. Шаҳид бўлиш яккаю ягона ниятим. Бироқ бу ҳолатда қўлимга қурол олсам, бирор мусулмон қонини тўкаман. Ҳолбуки, у ҳам, мен

хам Исломни даъво қиламиз. Агар Ислом ҳимояси учун чиққан бирор жамоани кўрсам эди, иккиланмай шу жамоага қўшилган бўлардим. Мен таниган бирор жамоа ундай эмас. Бири ўзи амир бўлишини истайди, бири ўз нафси хоҳлаган ишга мойил, бири ҳокимият ишқидан маст бўлиб қолган. Олимларнинг кучи етмаяпти. Телевидениедан очикдан-очик қон тўкишга чорламоқдалар. Мусулмонлар бир-бирини кофирга чиқармоқдалар. Ҳумайро! Менинг ақлли завжам! Фарзандларни оламиз, эртанги кунни ўтказиб, индин куни саҳарда фажрни адо этамиз ва ҳижратга чиқамиз. Юртдан ҳижрат қиламиз. Аллоҳ биз мусулмонларга бир йўлни кўрсатмагунча, биз заифмиз. Бошқаларга биз билан кет, дея олмаймиз. Бироқ биз кетамиз, Ҳумайро! Эртага ота-онанг қошига бор, улар билан хайрлаш, мен айтган гапларни етказ, кечроқ ўзим ҳам ҳузурларига хайрлашмоқ учун ўтаман, истасалар, улар ҳам тайёрлансинлар, бирга кетамиз. Биз боражак бирдан бир йўл – Туркия. Туркияга бора олсак, бас! Аллоҳим мусулмонларни ўз ҳолига ташлаб қўймагай, иншаАллоҳ!

Ҳумайро эридан бу каби сўзларни илк бор эшитди. Эри жуда жиддий гапирди. Узоқ гапирди. Гап орасида тўхтади, бир нуқтага қараб қолди, унинг ташвиши жуда оғир эди, гўё.

– Ҳумайро, – деди у. – Шуни билки, биз жон сақлаш учунгина қочмаяпмиз, биз Ислом ва иймонимизни сақлаш учун кетяпмиз. Жонимизни бериб, динимизни сақлаб қолсак, жонимиз фидо бўлсин, азизам! Бироқ бошимизга тушиши мумкин бўлган офатлар қаршисида динимиз гаровга олинмаса, деб кўрқаман. Ана шу кўрқув менга ҳижрат қарорини бердирди.

Ҳумайро эрталаб отасининг уйига борди. Онаси жуда суюниб кетди. Отаси Ҳумайронинг ҳар бир гапини жим тинглади. Кейин деди:

– Қизим, Муҳаммад Толҳа куёвимни жуда яхши тушундим. Мен уни ҳақ, деб умид қиламан. Аллоҳим унинг қалбига ҳижрат ниятини солибди, хайрли этсин! Сен эрингдан бир қадам жилма, итоатидан чиқма! Ибодат ва дуони унутма! Ҳар қандай ҳолда ҳам Аллоҳга боғлан. Мен эса кетмайман. Умрим бир жойга бориб қолди. Онанг ҳам шу фикрда. Агар акаларинг кетаман, деса, йўқ демайман. Лекин менинг кетиш ниятим йўқ...

Ҳумайро йиғлади. Онасининг бағри эзилди. Бироқ у ота уйида узоқ қола олмасди. У сафар тадоригини кўриши керак эди. Ота-онасини бағрига қаттиқ босди. Яна йиғлади.

Маядин кўчаси ҳар қачонгидан кўра нотинч. Одамлар ниманидир кутаётгандек, нимадир содир бўлиши керакдек. Юзига ниқоб тортган, қурол осган йигитларни ҳар қадамда учратиш мумкин. Осмонда ҳам дам учувчиси йўқ учоқлар, дам ҳарбий учоқлар ўтиб қолади. Ҳумайро кўрдик, кўчиш истаги фақат уларда эмас, бошқаларда ҳам сафар кайфияти сезилади. Дўконлардан одамлар юк аравачалари сотиб олиш учун навбатга турган эдилар. Қишлоқ дўқонида бу матоҳ кам.

Ҳеч ким ўз ишида эмасди. Мактабдан ўқувчилар эрта қайтмоқдалар.

Ҳумайро кечгача сафархалта тайёрлади. Эри Муҳаммад Толҳа унга фақат энг керакли нарсаларни ол, деб тайинлади. Керакли нарсалар ҳам кўп экан...

Ҳумайро юкли бўлганига уч ой тўлган. Иш муҳимлиги учун қийналаётганини унутди. Эри келганидагина чарчоқни ҳис қилди, ҳатто, билдики, ҳомиладорлиги ёдидан кўтарилибди.

– Тезда ухла, азизам! – деди Муҳаммад Толҳа. – Эртага кўп юрамиз, иншаАллоҳ.

Тун чўккан. Ой тўлган. Чигиртка чириллайди. Шабада Фрот нафасини олиб келади. Лекин Ҳумайронинг уйқуси келмайди. Муҳаммад Толҳа қўшни хонада намоз ўқияпти... Хира чироқ ёруғида унинг рукуъ, саждалари сояси кўзга ташланади. У саждада узоқ қолиб кетади...

Ҳумайро истиғфор айтади. Лаблари зикр ила банд бўлгани сайин кўзи юмилиб, ухлаб қолди. Бу унинг ўз она қишлоғида сўнгги туни. У қайтиб Маядинга кела олмайди. Энди унинг кунлари таҳлика остида ўтади. Унинг кулоқлари ўқ овозларини, снаряд портлашларини, учоқларнинг гулдирашларини, бомбаларнинг гумбурлашларини эшитади, икки фарзанди кўлида, қорнида туғилмаган чақолоғини асраш қайғусида зир югуради...

Бошларига тушажак синовлар шу қадар куюкки, бир заифа ўлароқ гоҳо унинг тили калимага келмай қолади, гоҳо кўрқувга тушиб, болаларини кучоқлаб, Ерга ётиб олади. Она қадар қадрли бўлган Ватан уни куйдирадиган бир ўчоққа айланадики, куймаслик учун олисларга қадам босишга мажбур бўлади. Бу мажбурият эса уни тоблайди, уни Роббисига яқинлаштиради.

Эрталаб Ҳумайрони одатдаги азон саси ва... шундоққина уйининг тепасидан учиб ўтиб, овози ерларни силкитган учоқ уйғотди.

ЎТТИЗИНЧИ БОБ

...Афғон шамоли беҳад иссиқ.

Кобул шимолидаги Даштимарг саҳроси. Қумлар шамолнинг кафтида осмонга сочилади. Тақир ер юзининг ҳар жойида ўсган яккам-дуккам саксовул, юлғун, янтоқлар бир тутам соқолдай ҳилпирайди. Қуёш эринмай қайноқ сел тўкади. Қимирлаган жонвор кўринмайди. Қушлар учишдан тўхтаган. Фалак ялтирайди. Парча булут йўқ. Кўтарилган қум чанги баъзан ҳамма ёқни бир неча лаҳзага қоплайди.

Даштимаргда бир неча танобни эгаллаган бир “ҳовли” бор. Бу “ҳовли” одатийларидан фарқ қилади. Унинг атрофи баланд сим тўсиқлар билан қуршалган. Симдеворларнинг тепаси тиканак. Ҳар эллик қадамда ҳарбий кўтарма. Кўтарма ичида Шўро давлатининг қайсидир бурчагидан нега келганини билмайдиган бир шўрпешона аскар Калашников отмасини кучоқлаб турибди.

Бу ҳовлини “ҳарбий казарма” деб аташади. Тезкор тикланган ётоқлар, курул омборлари, уловгоҳлар, ҳарбий учоқ ва парракучоқларнинг қўноқ

майдонлари, машқ майдонлари шу ҳовлининг ичида. Шўро халқларининг гулдай йигитлари мустабид ҳукумат учун янги мустамлакани забт этиб беришлари учун шу ҳовлига банди қилинган, бироқ улар буни “Афғон халқларига эркинлик бериш”, деб тушунишади. Айни шу “ҳовли”да Афғонистонни “Ислом жангариларидан озод қилиш мақсади” билан Шўроларнинг бўйинтуруғига бошини тикқан ерлик “фидойи”ларнинг аскарлари ҳам жой олган.

Ташқаридан боққанда ҳаммаси расамади билан келиштирилган. Бироқ ички ҳолат – ҳарбий бўлинмалар: дивизия, полк ва батальонлардаги шўро аскарларининг ҳолати уларнинг ўзига аён. Аскарларнинг емаклари, сувсизликдан қийналишлари, ҳўл мевалар таъмини унутиб юборганлари, шўронинг қизил шиорлари фақат деворларга ёзилган ҳарфлардан ташқарига чиқмаслиги, аскарларга маҳаллий сувдан ичиш таъқиқлангани – қонунларда ёзилмаган, ёзилган бўлса ҳам, маъноси мужмал: хоҳишга қараб ўнгу тескарига айлантиса, бўлаверади.

Шаҳар аҳолисининг Ғарбга, ўрисларга, коммунистларга ошиқ бўлган озгина қисмини истисно қилсак, қишлоқ одамлари – деҳқонлар, чорвадорлар, боғбонлар ва деярли ҳамма босқинчиликлар учун ўта хатарли эди. Чунки улар ўрис аскарлари ҳақида, албатта, мужоҳидларга маълумот етказдилар.

Шўро аскарлари шаҳар ва қишлоқларга киришлари мумкин эмас.

Мен, Умар Сайфуллин, татар ўғлони дастлаб Кубага кетдим. Кемада Атлантика океанини кесиб ўтганмиз. У ерда бир йил хизмат ўтадим. Флотда. Кейин умуман кутилмаган ҳол юз берди. Мени ва ўн нафар аскарни ажратиб олиб, ортга қайтаришди. Ҳаммамиз ҳайрон бўлдик. Москвага келтиришди ва Шўро давлати Афғонистона бошланган озодлик ҳаракати учун ёрдам беришга қарор қилганини билдик. Бизни Афғонга – урушга юборишар экан. Бу кутилмаган ҳол эди. Одатда, армияда ҳамма қарорлар кутилмаганда қабул қилинади. Ҳеч бир қарорга эътироз мумкин эмаслиги табиий. Муҳокамага ўрин йўқ.

Мен поездда Афғонистонга кириб келиш азоблари, у ерда ташқаридан кўркам, ичкарида эса мутлақо хароб бўлган казарма ҳақида айтишни истамайман. Мозори Шариф, Кобул, Қундуз деган жойларга олиб боришди. Ҳамма жойда шароит ҳар хил эди. Ҳарбий учоқмайдонларда алоҳида қулайликлар бўлгани ҳолда чодирларда яшаётган минглаб аскарлар катта машаққат ичида эдилар.

Амударёдан ўтгач, ҳарбий уловда жуда узоқ юрдик. Бизга заифлик, нолиш мумкин эмас. Қуrollаримизни қучоқлаб кетавердик. Мен ўқчи дивизияда эдим. Калашников қуроли доим йўлдошим бўлган. Кубада ўтган бир йилимда чеккан машаққатларим ва олган тажрибаларим Афғон чўлларини тоғларида иш бермай қолди. Аскарларнинг бирортасида шашт йўқ эди. Тўғри, биз ўзимизни дадил, жангари кўрсатишга интилардик, командирлар, зобитлар ҳам шунга ҳаракат қилишарди гоҳо, лекин армияда ғалаба қилишга иштиёқ йўқ эди. Биз бу жазирамада нима учун қурол кўтариб юрганимизни

англамасдик. Бошлиқлар афғон халқини озод қиламиз, деб гапирганлари билан улар ҳам кўпинча тушкун ва қовоғи солиқ ҳолда юрар эдилар.

Кундалик ҳаётимиз: эрталабки уйғониш, югуриш, нонушта, машқлар, тунда аскарларнинг гуруҳларга ажралиб бир-бирини дўппослашлари ҳақидаги тафсилотлар мен учун жуда ҳам нохуш. Умуман, армия ҳаёт ҳақида айтиш тугул, эслашни истамайдиганим воқеалар жуда кўп. Аскарларнинг аксари ҳовлиқма, содда, баъзилари ўз кучига аҳмоқларча ишонса, баъзилари жуда анқов, лақма эди. Кундалик давом этадиган машғулотлар танамизни чиниқтирган бўлса-да, миямизни чиниқтирмасди. Жисмимиз пишиб, вужудимиз пайдан иборат бўлиб кетса-да, фикрлашдан йироқ бўлганмиз. Фикрламасдик. Фикрлаш бизга таъқиқланган. Биз учун ҳаётда яхши-ёмон, оқ-қора, юмшоқ-қаттиқ, иссиқ-совуқ деган тушунчалар ёт бўлиб қолди. Биз учун фақат лейтенантлар, капитанларнинг буйруқлари бор эди.

Чекиниш мумкин эмас. Фақат ҳужум! Қўрқиш мумкин эмас, фақат қўрқитиш! Ўлиш мумкин эмас, фақат ўлдириш! Тартиб шундай эди. Бироқ аскарнинг руҳиятида шашт ва шижоат йўқ. Оғиздан учаётган калималарнинг тескараси бизнинг онгимизни тўлдирган эди: ҳужум қиламиз, бироқ уйимизни соғиндик – чекиниб бўлса-да, уйга кетгимиз келарди; шахсан ўзим урушга чиққани қўрққанман. Жуда қаттиқ қўрққанман.

Командирларимизнинг қонига зулм сингиб кетган. Оғиздан чиқадиган сўзларни тилга олсангиз, у тилни бир неча бор ювиб поклай олмайсиз. Ўзлари ҳам урарди, биздан каттароқлар ҳам урарди. Калтак бизни ҳам чиниқтирди, ҳам дийдамизни қотирди, ҳам раҳму шафқатдан кутқарди, лекин қўрқувдан ғалос этмади. Мен Балашихадаги Умар эмас эдим. Ерга урса, кўкка сапчимасдим энди. Инсон бир хил тартибда яшайверса, кўникиб қоларкан. Бошқалар учун оғир туюлган тартиб ўзимизга ёқиб ҳам қолган экан, бугун ўйлаб боқсам. Чунки биз учун ҳаммаси ҳозирланар эди, биз бирор нарса ҳақида, бирор муаммони ечиш ҳақида бош қотирмаймиз, биз учун ўйлашади. Биз ижро қилсак, кифоя. Шу ҳаётни йўқотмаслик учун ҳам курашганмиз, эҳтимол. Бу кураш онг ости буйруғи билан бўлган. Биз онгли ўйламасдик, лекин ич-ичимиздан ҳар кунги бир хил ҳаёт тарзига қаттиқ ўргандик.

Оғирлик қилар эди бу, гоҳо. Ўша пайтларда Балашихага кетгим келган. Одамларга ўхшаб яшасам, дердим. Кунларим ўтмаётгандек, вақтнинг оёғига тош боғлангани, юра олмаётгандек туюларди.

Дарвоқе, қўрқув ҳақида гапиргандим.

Янги келганимизда, негадир, на Мозори Шарифдаги ҳарбий бўлинма, на Кобулдаги казарма, на Қундузда бизни қабул қилишмади. Қундуздан Кобулга қайтдик яна. Ўшанда тўсатдан биз кетаётган улов ўққа тутилди. Ким қаердан отяпти – билмаймиз. Фақат буни эмас, душманнинг кимлигини ҳам билмаганмиз кўпинча. Кейинроқ Афғонда ярим йил юриб Ҳикматёр деган одам ҳақида эшитдим, Аҳмад шоҳ деган исм қулоғимга чалинди. Улар душман тараф эди.

Ўшанда ўқлар ёмғирдай ёғилди: уловимиз тўхтади. Брезентни тешиб ўтаётган ўқлардан бири ёнимдаги шеригимининг кўзига кирди. Отилган қон ҳаммамизга сачради. Командиримиз: “Ёт ҳамманг!” – деб бақирди. Ўзимизни ерга ташладик, жой торлик қилиб биримиз иккинчимизнинг устимизга тушдик. Ғужанак бўлиб қотиб қолдик. Бошқаларни билмайману, мен фалаж бўлдим. Кўзларим юмилди. Қўлларим, оёқларим қотди. Командиримиз уруш кўрган бўлса-да, бу вазиятда у ҳам биз билан ерга ётиб жим кутди. Ўқ бир дақиқадан сўнг тинди. Лекин деярли ҳамма йигитлар кўркувдан эсини йўқотган эди. Аскарларнинг ўзаро ҳазил-хузуллари, мақтанишлари кўп бўларди, лекин биргина ўқ ёмғини ҳаммамизни ўзимизга танитиб, гангитиб қўйди.

Беш дақиқаларда ўзимга келибман. Қарасам, ерда – кумда ётибман. Командиримиз юзимга сув уряпти. Нимадир дедию, тушунмадим. Бир амаллаб ўтирдим. Бошқалар ҳам мендан фарқсиз: кимдир бошини, кимдир кўксини ушлаган. Йигирма дақиқада эс-ҳушимиз қайтди, тилимиз калимага айланди. Ўша онларни умримнинг охиригача унутмасам керак – бизнинг қувончимиздан асар қолмади. Ҳаммамизнинг кўзимизга чуқур ғам, қайғу инди. Ўн беш аскарнинг олти нафари ўлибди. Ҳайдовчи ва унинг ёнидаги йўл бошловчи афғонни ўқ илма-тешиқ қилибди. Бизни ўққа тутганлар нима учун устимизга бостириб келишмаганига ҳайрон бўлдим, кейин айтишдики, бу уруш услуби экан. Мужоҳидлар кўпинча Шўро аскарларини тўлиқ қирмас экан, ердан чиққандек ё осмондан тушгандек бўлиб, ўқ ёғдиришар экану, ғойиб бўлишаркан. Неча киши ҳужум қилгани кўпинча номаълум эди.

Командиримиз сўкинар эди. Ўзи грузин, лекин русчалаб юзлари гезариб, кизариб сўкинардди. Афғон куёши унинг юзини куйдиргудек қорайтирган бўлса-да, ғазаб ва асаби алвон тусда ўзини кўрсатаётган эди.

– Бу ерда йигитлар қириляпти! Уруш кўрмаганларни жаҳаннамга юборганларга лаънат! Саккиз киши ўлди! Қолгани эсини йўқотди. Э, сенларнинг...

Дашт. Чакалак, саксовул ва янтоқлар билан қопланган япаски дўнгликлар. Биз юраётган йўл шу дўнгликлар оралаб ўтган. Узоқлардан тоғлар билан ўралган бу даштда бизга ўқ ёғдирганларни аниқлаш ҳозир имконсиз.

Командир ўликларни уловга орттирди. Бироз олдин тирик юрган ошналаримизнинг жонсиз ва қонга беланган мурдаларини устма-уст тахладик. Ҳеч кимнинг саси чиқмади. Командир ҳам сўкишни бас қилиб, совуққонлик билан буйруқлар берди. Кейин бизни сафга тизди. Саккиз киши қуролларимизни ушлаб бир чизик бўлдик.

– Аскарлар! Ҳамманг эшит! Сенларга шонли армия, ёрқин келажак ҳақида гапирмайман. Бунақа гапларни ...ларга қолдирдим. Билиб қўй! Ўлим водийисидасан! Ўлиб кетсанг, уйингга темир тобут боради. Ичида бўласанми, йўқми, ҳеч ким билмайди. Билолмайди ҳам. Сенларга очик гапиряпман. Биз давлат одамимиз. Давлатнинг буйруғини бажарамиз. Шу

йўлга жонни тикканмиз. Биз учун шўро давлати бор, вассалом. У юборган жойга борамиз, қайтарса, қайтамиз. Сотқинлик қилишга, қочишга ҳаққимиз йўқ! Бизнинг ҳаммамиз шу давлатнинг бор бўлиши, ичида яшаётган икки юз миллион одам учун керакмиз. Кимдир ўзини фидо қилиши керак. Бу – бизмиз! Сенларда ғоявий қатъият йўқ. Бу аниқ. Ҳатто, баъзи генералларда бу фазилат етишмай турган паллада оддий мишиқи аскардан нимани кутиш мумкин! Тўғрими, нотўғрими – бир ғоя эгаси бўл! Ана шу сени кучли қилади. Ана шунда тушкунликка тушмайсан. Ғоя жондан қиммат бўлиши керак. Жонни ҳам ғоя учун тикишинг керак. Лекин афсусланма! Афсусландингми, ўласан. Сенларни бу ерда ғоя қутқаради! Яхшилаб билиб қўй – ғоя инсоннинг нажоткори! Бир томчи сувга зор бўлиб ўларкансан ёки душман танангни парчалар ташларкан, ғоянг билан ғолибсан. Одамлар ғоя учун курашга кирадилар. Мен учун ўзимнинг ғоям бор – давлат! Бўлди. Бошқаси бекор. Давлат менга нимани буюрса, қиламан. Ёш болани ўлдир, деса, ўлдираман, ёндир, деса ёндираман. Ғоя қўрқувни енгади. Ғоя ҳиссиёт балосидан қутқаради. Ғоя сени ўқ ўтмас метин қояга айлантиради. Ғоя учун яшасанг, умрингга зинҳор ачинмайсан. Ғоя одамнинг ҳаётини бошқаради, йўқ бўлиб кетишдан, ҳалок бўлишдан сақлайди. Тушуняпсанларми? Сенларнинг ҳар биринг ўз ғоянгни топ! Акс ҳолда, шармандаларча кул бўлиб, хор бўлиб ўлиб кетасанлар! Камида ҳар биринг “Тирик қолишим керак, тириклик ҳаммасидан муҳим!” – деб миянгга сингдириб ол. Ўлсанг, ҳаммаси тугайди. Тириклик учун курашсанг, душман қўлига тушмаслик учун интиланг. Яшаб қоласанлар! Акс ҳолда, қирилиб кетасанлар. Ҳозир шу даштда ҳаммамизнинг жасадимиз қолиши мумкин эди. Ўликларимиз устида осмонда учиб юрган қуғунлар зиёфат қилаётган бўлардилар ҳозир. Тасодифан тирик қолдик. Энди ўлишга ҳаққимиз йўқ! Ҳозир уловга чиқамиз. Кучли бўламиз. Ҳар биринг ўз ғоянгни топ. Қўрқма! Қуролни маҳкам ушла. Душманни кўрсанг, аямасдан от!

Командирнинг гапи тугади. Биз бундай гапларни энди эшитаётган эдик. Айниқса, бу менга қаттиқ таъсир қилди. Беихтиёр командирга бўлган ҳурмати жўшди. У кўзимга бошқача кўрина бошлади. Бўлиб турган воқеалар баёнини кейинроққа қўйсам-да, мени ўзгартирган баъзи мулоҳазаларимни айтсам. Командир билан яқиндан суҳбатлашгим келди, лекин юзи чўтир, ияги узунчоқ бу одам бирор аскарни ўзига яқин олмас экан. Гаплари ҳаёлимни анча вақт банд қилди. Рангсиз ва маъносиз ўтадиган кунларни ўзимизга қолса, кайфу сафо билан тўлдирар эдик: қизлар топардик, майшат қилардик, наша чекардик, ичардик. Хуллас, кунларимизни хурсандчилик билан ўтказган бўлардик, бироқ бу ишларнинг бирортасига имконимиз йўқ, демак, чекимизда ҳаёл суриш ва ўйлаш масаласида биров эрк бор, холос. шу эрктан фойдаланиб, командирнинг гапларини узоқ ўйладим. Аслида, вақт ўтиб, ақлимнинг кемтиклари тўлиб боргани сайин ҳаётнинг маъноси тўғрисида, обрўли, эътиборли, бой одам бўлиш ҳақида кўпроқ ҳаёл сурадиган бўлиб қолган эдим, очиғи.

Уч йиллик армияни якунлаб, Балашихага қайтсам, уйлансам, тўкин бир ҳаёт курсам, деган ўйлар онгимнинг туб-тубида айланади. Ойнага боқиб, тўлишган мушакларимга, баланд бўйимга, калта олинган сочларимга, оқ-сарик юзимга, кўк кўзларимни томоша қилиб, “Жуда кўркам йигитман, кучим танамга сиғмайди, ёшлик йилларим ўтиб кетади, мен ёшликдан, албатта, баҳра олишим шарт!” – деган фикрларни кечирардим. Кубада юрган кезларимда – у ерда эркинлик кўп эди, фурсато топдим дегунча, Гавана кўчаларига чиқиб, ҳар турли аёллар, ёш қизлар билан танишишга ўч бўлдим, ичкиликнинг ҳамма туридан татиб кўрдим. Хаёлимда дунё гўзалликларидан, маза ва лаззатдан баҳраманд бўлиш истаги жўш уриб тургани учун ҳамиша кайфу сафо эшиклари менга очилди. Қора танли қайноқ баданли қизлар, шахло кўзли испан нозанинлари, кўчманчи лўлилар, саргузашт талаб мексикаликлар, қадим арабларнинг бузилиб кетган наслларидан бўлган жунунваш жононлар билан суҳбатдош бўлганман. Хушчақчақлигим, пулни аямаслигим, беғамлигим сабабли атрофим дўстлар ва қизлар билан тўлиб-тошди. Биз, совет армияси аскарлари Кубада ўзига хон – кўланкаси майдон бўлиб яшардик. Бизнинг бир қанча имтиёзларимиз бор эди. Шахсан Фидель Кастронинг ўзи совет армияси бўлинмаларига, ётоқларига келиб кетган. Тўғри, Куба окен билан ўралган макон, намлик юқори эди, мен бунни сезмаганман, иссиқ бўлса, иссиқдан, ёмғир шаррос қуйса, ёмғирдан завқ олдим. Шу ҳолатда Афғон саҳросига келиб тушганим мен учун нақадар изтироб етказганини тасаввур қиляпсизми?

Гўзалларнинг қайноқ кучоқлари тушларимда қолди, холос. Жаҳаннам каби ёниб, атрофдан ажал нафаси келиб турган бу ўлка мени сўндира бошлади. Ичимда кечадиган зиддиятлар турфа эди. Гоҳо ўзим ўзимни танимайман.

“Ҳаммаси яхши, вақт ўтиб кетади, яқинда Балашихага қайтаман!” – десам-да, олдинда турган икки йилнинг поёни йўқдек, Афғон юртида умрбод қолиб кетадигандек ҳис қилганман ўзимни. Йиртилган этиклар, қорайган пайтавалар, шўр сувни қўйиб турунг, ёрилган лабларим, тўрлаган юзларимни кўришни истамаганим учун ойнага қарагим келмасди. Одам ҳам ўз юзидан юз ўттирар экан-да!

Командирнинг ғоя ва шу каби гапларини эшитиб, ўзимга қатъий бир ғояни белгилаб олишга қарор қилдим. Бу “Ҳаётдан лаззат ол!” деган мафкуранинг айнаи ўзи эди, шунчаки, мен уни: “Қандай бўлмасин, яшаб қол!” деган жумлада ифода қилдим. Командир давлат деб айтди. Давлат менга нима берди? Билмайман. Мен учун давлат жуда мавҳум тушунча. Кўзга кўринмайдиган ғалати арвоҳ. Коммунизм, дейишади, партия, яна алламбалолар! Ҳаммаси менга жуда узоқ ва мен хоҳлаётган лаззатларни инкор қилади. Шундай экан, нима учун шу мавҳум арвоҳга жонимни фидо қилишим керак? Асло! Отамнинг оёғи синиб, юра олмайдиган бўлиб қолди; онам эртадан кечгача меҳнатдан умр ўтказди; опаларим ҳам турмуш машаққатига сингиб кетди, биз чумоли бўлдикми – қисқа ҳаётни, бир тутам

умрни бутунича ишлаб ўтказиб юборадиган?! Йўқ, ундай бўлиши мумкин эмас!

“Мен учун нима муқаддас? Командир айтганидек, мени қутқарадиган ғоя борми? Менинг ғоям – ҳаёт! Яшаш! Яхши яшаш! Бордию, ўққа учсам, ўлиб кетаман – ёш умрим хазон, танам эса ўлаксахўр қушларга ем бўлади. Қочсамми? Йўқ, қамокда чирийман. Демак, фақат курашиб, нима қилиш керак бўлса, қилишим керак ва тирик қолишим шарт! Душманга асир тушиб қолсам-чи? Улар асир олишмас экан! Кофир, деб бизнинг аскарларни ўлдириб юборишар экан. Йўқ, тирик қолишнинг йўлини топишим керак!”

Шундай ўйлар ҳар қадамимда ҳамроҳ бўлди. Мен учун Афғон саҳролари, тоғлари жуда катта қафасга айланди. Бу қафасдан омон ва соғ-саломат чиқиш учун курашмоққа мажбурман! Қулоғимга чалиндики, юзма-юз келганда душман “Аллоҳу акбар!” деб бақирар эмиш. Улар учун “Ла илаҳа иллаллоҳ Муҳаммадун Расулуллоҳ” деган жумла жуда муҳим экан. Гоҳида аскарлар орасида ҳам худодан баҳслар бўлганида кўпчилик худо йўқ деган гапни ушлаб оларди. Кўпчилик ёшлар жуда акқли одамга ўхшаб, “Хурофот!” дер эди. Худосизлик, уларнинг фикрича, ўта юксак маданият эди. Айниқса, бир сафар ўрта осийлик бир шоиртабиат йигит худонинг йўқлигини исботлаш учун роса жон куйдирган, диндорларнинг худо масаласидаги сафсаталарини келтириб, ўзининг наздида уларни чиппакка чиқарган эди. Мен учун худо бор ё йўқлиги аҳамият қилмагани учун, уни кулиб эшитганман. Гарчи, қизиқ бўлмаса ҳам, эрмакка қулоқ тутганман.

“Худо ўзини ишини билиб қилиб юрса, у билан ишим йўқ. Худога сен йўқсан, деб уни ранжитмайман. Агар чиндан бор бўлса, йўқ деганинг ва уни инкор қилганинг учун роса жаҳли чиқади, кейин ўша жаҳаннамида сени куйдиради, мен эса уни бор демасам ҳам, йўқ демайман, чунки аниқ билмайман. Шунга менга қараб, “Умар, сен, ҳартугул, мени йўқ демагансан, лекин бор ҳам демадинг, жаҳаннамнинг пастроқ градусида қовуриб, кейин жаннатга киритиб юбораман, олий бўлмаса ҳам, ўртачароқ жаннатга кирасан”, – дейди”, – деб уни мазах қилардим.

Бу ерда душман мусулмон эмиш. Асирга тушиб қолсам, аввало, эсон-омон қутулиб кетай, лекин шундай ҳол рўй берса, айтаман, зора мени ўлдиришмаса, деган ҳаёлда “Ла илаҳа”ни ёдлаб олдим.

Жангарилар соқолини тарвақайлаб ўстириб, тиззагача тушадиган кўйлак кийиб, бошига ҳар турли рангли латталарни ўраб олишар экан. Узоқдан кўрсангиз ҳам, уларни ваҳший эканига шубҳа қилмайсиз. Бу қадар кўпол кийим ва кўрқинчли қиёфадаги одамлар, шубҳасиз, ҳар қандай мудҳиш ишларга кодир бўладилар, деб ўйлардим.

Воқеа баёнидан биров четга чиқиб кетдим-а? Бизни ўққа тутишгач, нима бўлгани ҳақида гапирай.

Бирорта рация ишламаётган, тўлқин ушламаётган эди. Ҳартугул, улов юрди. Командир рулга аскарлардан бирини ўтказди, ўзи унинг ёнига жойлашди.

Тахминан икки юз чақирим йўл босдик. Бир неча чодирлардан иборат казармага етиб бордик. Пастак ёғочга шўро байроғи илиб қўйилибди. Кенг даштда шамол йўқ. Дим. Байроқ шунинг учунми, ҳилпираш ўрнига шалвираб қолибди.

Казармани қўриқлаётган аскарлар бизни кутиб олишди. Командиримиз казарма бошлиқларини сўради.

– Нима гап, йигитлар? – бизни кутиб олиб йўл бошлаб кетаётган ёшгина аскар.

Бирортампизда гапиришга кайфият йўқ эди, индамадик. Аскарлар ўз чодирлари ёнида ювиняпти, биров майкачан, биров майкасини ҳам ечган. Соқолини олаётганлар ҳам бор, кимдир тамаки тутатади, шом қоронғуси тушаётгани баъзилар олов ёқади.

Кечга бориб шабада келди. Нафас олдик. Текширув бўлди. Сафга тизилдик...

Уйқу вақти ётдик. Бу жойда аскарлар эркин эди. Худди ғам-ташвишлари йўқ. Ўз уйларида юришгандек. Гаплашиб билдик – беш ойки, улар шу ерда экан. Таъминот кам. Улар сувни ҳам, овқатни ҳам тежашга мажбур. Лекин баъзи тартиблар юмшабди.

Беш ой ичида ўн мартадан кўпроқ ҳужум бўлибди. Ҳимояланишибди. Қурбонлар берилибди. Лекин ҳужумга ўтишмабди.

Қоғозда “Қақшатқиш ҳужумга ҳар қандай ҳолатда шай бўлган буюк шўро қўшини” бўлган бу бўлинма таркиби турлича эди: ёшларда тафовут бор, миллатлар ҳар хил: рус кам, бироқ ўзбек, қозоқ, тожик кўп.

Шу ерда қолдик.

Ҳарбий машқ қилиб турдик, гўё. Мен зирҳланган жанговар танкда – БТРда ишлашни ўргандим. Командиримиз қаергадир кетди. Биз шу ердаги взводлардан бирига қўшилиб кетдик.

Тахминан икки ойдан кейин буйруқ келди. “Шонли қўшинимиз”нинг бир “жанговар” бўлинмаси навбатдаги ҳужумга ўтиши керак экан. Ўзимизга яқин қишлоқларни жангарилар қўлидан бирма-бир озод қилишга киришадиган бўлибмиз.

Мен ҳам ҳужумга йўлланган қисм ичида эдим. Юз аскар энг яқин қишлоққа ҳам юз чақирим зиёд йўл босиб бордик...

Шўро қўшини нишонга олиб келаётган қишлоқ атрофи узумзор эди. Мол-қўй кўзга ташланади. Қишлоқ оқсоқолини чақиргани аскар жўнатилди.

Оқсоқолни келтиришди. У ўрта ёшли, соқоли қалин одам экан, кўзлари чақчайиб, таптортмаслиги кўриниб турибди, командир у билан гаплашди. Чол тилида гапирди. Таржимон: “Қишлоққа кирманглар. Жангарилар йўқ, келишмайди, яқин-орада кўрмадик”, – деб таржима қилди. Командир: “Алдама, қари така! Бизда аниқ маълумот бор! Жангарилар қишлоққа тез-тез келиб туришади, ким улар билан алоқа боғлаган?” – деди. Оқсоқол: “Сенларни алдаб нима қиламан!” – деб жавоб берди. Командир:

“Қишлоғингни йўқ қилиб юбориш менга қийин эмас, алдаяпсан, бошлаб сени отаман, кейин кулбаларинга ўт қўяман! Ростини айт: жангарилар билан ким алоқа қилади?” – деди бақириб. Оқсоқол сал ҳовуридан тушиб: “Унда рухсат бер, мен бориб буни текширай!” – деди. Командир рухсат берди.

Бу бир режа экан. Қишлоқда шўро жосуси бўлиб, у оқсоқол келиши билан ким билан гаплашади, кимни қандай огоҳлантиради – шуни аниқлаб совет аскарларига маълумот етказиши лозим. Лекин вазият бошқача бўлиб чиқди: тўсатдан қишлоқ томондан шўро қўшинига қарата ўқ очилди.

Аслида, жосус қўлга олиниб, унинг номидан хато маълумотлар юборилган эди.

Режага кўра, қишлоқ тезда қўлга олиниб, жангариларнинг кейинги нуқтасига кучни ташлаш керак. Бироқ маҳаллий аҳоли орасидан чиққан етакчи атрофида бирлашган ҳарбий куч борлиги совет ҳарбийларига номаълум эди. Ёлғон маълумотга алданган шўро командири қатъий қароргоҳ қурмай туриб, ишга киришган эди. Шўро аскарлари ҳужумга қарши ҳимояни ташкил қилишга улгурмай ўқлар ёмғири қуюқлашди.

Командир чекинишга буйруқ берди. Сафни тезда қайтадан тизди.

“Ёппасига ҳужумга ўтамиз! Қишлоқда бир ҳовуч одам бор. Битта қўймай қириб ташланг! Энди бизнинг навбат!” – деди у.

Сафнинг олдида юраётган БТРлар қишлоққа қараб плумётдан ўқ ёғдирди. Кейин аскарлар ҳужумга ўтди.

Қишлоққа кираверишда тўсиқлар ўрнатилган: қум билан тўлдирилган қоплар, қавланган хандақлар ичида кўринмаётган одамларнинг қаттиқ қаршилиги бошланди. Улар томонидан нимадир жуда баландга отилди: жосуснинг кесилган боши шўро аскарлари орасига келиб тушди.

Отишма тўхтаб-тўхтаб давом этди.

Командирнинг қишлоқни бир ҳужум билан эгаллаб олиш ҳақидаги режаси амалга ошмади. Шу куни шўро аскарларининг ўн нафари ўлди. Кечга бориб икки томон ҳам ўқ отишни тўхтатди. Командир қўл остидагиларнинг бир қисмига қишлоқдан ташқарига чодирлар тиклашни буюрди. Бошқа қисм ҳимоя чизигига жойлашди, уларга эҳтимолий ҳужумларни қайтариш ва ўз вақтида огоҳлантириш топшириғи берилди.

Кичик қишлоқни эгаллай олмаслик шўро аскарлари учун катта муваффақиятсизлик эди, айниқса, аскарларнинг кайфияти туша бошлади. Командир ўзидан ўтганини ўзи билиб, йўл қўйгани хатоларни такрорламаслик ҳақида ўйлай бошлади:

“Биринчидан, қишлоққа ҳужум буйруғи юқоридан берилди, бироқ мен маълумотга кўр-кўрона ишондим, қишлоқда қуроли ҳимоя бўлиши ҳақида ўйламадим. Иккинчидан, оқсоқолни чақириб, катта хатога йўл қўйдим. У аскар, қуролларимиз ҳақида маълумот олиб кетди. Учунчидан, уч кунки тинимсиз оёқда юриб келаётган аскарларга дам бермай, тўғридан тўғри ҳужум бошладим. Тўртинчидан, ҳужумни тезкор ташкиллаштирмадим...”

Командир чодирга бўлинманинг масъул зобитлари йиғилди.

– Бугунги ҳужум талофати жуда ёқимсиз, – деди зобитлардан бири, мўйловдор, ёш бўлса-да, унинг сочиға оқ тушган эди. – Ҳисобимизда ўнта БТР, бешта ҳарбий машина, ўзимизга маълум миқдорда грната, снаряд, ўқдориларимиз бор. Лекин ҳудуди кичик ва аҳолиси оз бўлган қишлоқ қаршисида бу миқдордаги йўқотиш жуда ёқимсиз. Агар ўқдорини тежамасак, эртага жангариларнинг катта гуруҳлари қаршисида гўшт бўламиз.

– Марказдан навбатдаги таъминот карвони юборилган, – деди командир. Биз унинг ташқи қиёфаси ҳақида ҳали айтмаган эдик. Фурсатдан фойдаланиб, кўз олдингизга аниқроқ келтиришингиз учун унга бироз чизги берсак: командирнинг бўйи баланд, юзи сариқ, қоши оқ, кўзи кулранг, кал, чап оёғида оқсоқлик бор. Гапирганда сезилар-сезилмас дудуқликни пайқаш мумкин.

– Бу эртака биз ишонмаймиз, ўртоқ командир, – деди яна бир зобит. – Марказнинг аҳоли маълум. Юқорига ким қандай рапорт беряпти, билмадим. Бироқ ҳозир биз турган координатага таъминот, қуро-л-яроқ олиб келиш осон эмас. Жангарилар учоқларни ҳам уриб туширишни ўрганиб олишган.

– Аскарларнинг руҳияти паст! – деди бошқа бўйи пастроқ зобит. – Агар шу тарзда вақт ўтказсак, бўлинма қирилиб битади.

– Ва қирилиб битган биринчи бўлинма бўлмаймиз, – деб кесатди бошқаси. – Баъзи бўлинмалар техникасиз қолиб кетган. Совет кўшинлари парча-парча бўлиб юрибди бу ерда. Кунимиз эшакларга қолди: аскарлар қуро-л-яроғни эшакка, хачирга юклаб юришибди.

Командирнинг қовоғи солинди. Лаби титради. Икки қоши уйилди. Икки кўлини маҳкам мушт қилиб тугди ва:

– Бу нима дебилизм! – дея столни муштлаб бўқирди. – Сизлар исён қиляпсизми? Ҳаммангни отиб ташлайман! Нимани хоҳлаяпсанлар? Латта бўлиб қолдингларми? Ўзингларни жангариларга олиб бориб топширинглар унда! Шонли совет давлатли, коммунизм учун кураш қиламиз, деган ғоя қаерда қолди! – командир гезарди, оғзидан тупук сачради, ғазабдан титраб қолди. Зобитлар бу шиддат қаршисида бирдан жим бўлишди. Командир сал овозини пасайтириб. Давом этди: – Сизларнинг ҳаммангизни шу айтган гапларингиз учун жазолашим керак! Лекин унутама. Ҳаммангиз эшитинг: агар қуролимиз қолмаса, қўл билан жанг қиламиз! Шунчаки, ўлиб кетиш йўқ! Битта қишлоқ нима бўлибди? Ҳарбий тарихда ҳаммаси бўлиб ўтган. Қайтадан режа тузамиз! Маслаҳат қиламиз! Биз фақат ғолиб бўлишимиз шарт! Ғолиб бўлмасак, шармандаларча, ҳайдаламиз!

... Командирнинг мажлиси ярим тунгача чўзилди. Орада қароргоҳ тикланди. Аскарлар юклари билан чодирларга киришди. Қўриқлаш чизиғи белгиланди. Навбатчилар қўйилди. Ярадорларга ёрдам кўрсата бошладилар.

Командир ҳам, зобитлар ҳам англаб турардиларки, эрталаб қилинадиган ҳужум бесамар. Айни ҳолатда фақат ҳимояни мустаҳкамлаш зарур. Бўлинмага камида бир кун дам керак. Шунга қарор қилинди. Индинга қилинажак ҳужум пухта режалаштирилди. Ёппасига зарба бериш ва яшин

тезлигидан қишлоқни эгаллаш, агар қишлоқ одамлари бўйсунмаса, бирортасини тирик қўймасликка келишилди.

Афсус, бу режа ҳарбийлар чодирининг ичидан ташқарига чиқиб улгурмади, чунки фажр вақти жангариларнинг хужумга ўтиши ишни чигаллаштириб юборди: навбатда турган аскарлар қоронғуда пусиб келаётганларни пайқамадилар. Бўғизларига тортилган пичоқ уларни ўз конига белади, бир вақтда кесилган бўйинлардан хириллаган овоз ва қора қон қора тун бағрига сачради.

Бу жуда қисқа сонияларда рўй берди. Бош кесиш ҳадисини мукаммал эгаллаган тоғликлар ўз ишларини қойилмақом уддалаб, чодирлар ичига бостириб киришди. Чарчоқдан донг қотган аскарлар кўзларини очиб улгурмадилар. Чодирлардан ҳар хил овоз чиқди. Қонлар оқди, одам тойиб йиқиладиган ҳолга келди.

Командир биринчилардан уйғонди. У жимжитлик ичида рўй бераётган ғайритабиий ҳаракатларни ички ҳиссиёт билан сизди ва автоматини қучоқлаб ташқарига чиқдию, ҳаммасини тушунди:

– Тревога! Тревога! Тревога! Уйғон ҳамманг! – деб бақирган кўйи автоматини осмонга қарата ўт очди.

Қароргоҳда қиёмат қўпди: аскарлар бетартиб ҳолда даҳшат ва қўрқув ичида уйғондилар, кимдир бақирди, кимдир ингради, кимдир йиғлади, кимдир қўлига тушган қуролни олди ва дуч келган тарафга қараб тепкини босди. “Қассоблар” эса ёғдан суғурилиб чиққан қилдек чодирлардан чиқишди ва дашт ичига сингиб кетдилар.

Икки дақиқалик ғала-ғовур бирдан тинди, советлар қароргоҳида оҳ-воҳдан бўлак ҳеч вақо қолмади; ўқдан тешилган чодирлар, чодирдан чиқиб ерга йиқилган ёш-ёш аскарлар, бўйни чала кесилган бошлар Шарқ томондан кўтарилиб келаётган қуёш ёруғида беҳад аянчли манзара касб этиб ётарди.

Командир ерга беихтиёр ўтирди. Икки қўлини икки чакасига қўйди. Бир муддат шу қўйда қолди-да, ўрнидан туриб юра бошлади: навбатчи ҳарбийларнинг ҳаммаси ўлган. Чодирлар йиртилган. Оёқ ости шилимшиқ қон.

“Бу жасад... Ким бу? Кеча мажлисда қатнашган зобит-ку! Бу-чи? Тошкентлик аскар-ку! Буниси-чи? Юзини қон шу қадар қоплабдики, таниб бўлмайди”.

Осмонда қузғунлар пайдо бўлди. Улар қон исини сезгани аниқ. Қароргоҳ тепасида улар қора булутдек айланди. Овозлари жуда хунук.

“Яшашдан қандай наф бор?”

Командирни туйқус умидсизлик қуршади. Умидсизлик сиртмоқ каби унинг томоғини чангаллади ва бўға бошлади: у атрофга аланг-жалаң бокди. Хотирасига ўтган умри қуюндек ёпирилди: ёшлиги, Иккинчи жаҳон уруши энди тугаган вақт эди; отаси урушда ўлди; онаси урушдан ўн йил ўтиб бир ўқитувчига эрга тегди; у мактабни битирди, комсомол бўлди; армияга кетди, ҳарбийликни танлади; қасамёд қилди; “юлдузчалари” кўпайди; бутун умр

харбий буйруқлар учун яшади. Энди топгани шу бўлдимми? Қани, қайноқ нутқлар? Қани, қонни жўштирган ҳиссиётлар? Қани, оламшумул шуҳрат?! Қани? Ҳеч нарса йўқ! Топгани шу – яйдоқ саҳро, ўлиб ётган бир бўлинма аскар! Кўнгилни оздирадиган ҳид! Нақадар рангсиз ҳаёт! Нақадар аччиқ қисмат! Яшашдан маъни борми? Йўқ, маъни йўқ! Хотини ажрашиб кетди, боласи мактабга боряпти, лекин отасини танимайди; хат ёзса, жавоб келмайди; ўзини нима учун бағишлаб яшади, ахир, у?! Энди бу жойдан соғ чиқиши мумкинми?! Соғ чиққани билан уни қандай истикбол кутяпти?!

“Ёлғон! Ҳаммаси ёлғон! Лаънат бўлсин!”

Командир нимага нима учун лаънат айтаётганини билмасди. У айбдорни излаб топа олмади. Ким айбдор? Партиями? Совет мудофаа вазирлигими? КГБми? Афғонларми? Тақдирми? Худоми? Худо йўқ-ку, ахир! Худо йўқ бўлса, ким айбдор унда? Шунчаки, туғилиб, шунчаки яшаб, шунчаки ўлиш – чексизлик ичида инсоннинг қисмати нақадар аччиқ! Чидаш мумкин эмас! Тоқат мумкин эмас! Ҳаммасига чек қўймоқ лозим. Тўхтатмоқ керак.

“Дунёнинг ўзи ёлғон. Дунё мен борлигим сабабли мавжуд. Мен ўлсам, ҳаммаси тугайди. Мендан кейин ҳеч нарсанинг мен учун қизиғи қолмайди. Етар, бас!”

Командир гандираклади. Миясида ҳаммаси айқаш-уйқаш бўлиб кетди. Белидан тўппончани олди ва гарданига тираб, тепкини босди... Сачраган қон ярим қадамлар атрофга сочилди. Бир сониядан сўнг девдай тана гурсиллаб кулади. Бу ҳолни ерда қон ичида ётиб кузатаётган бир аскар бор эди. У Умар Сайфуллин эди. У ўзи ичида бўлиб турган манзарадан бамисоли тахтага айланди. Командир ўзини ўзи отиб ташлаганини кўрдию, нафаси етмаётгандек, кўкси қисилди. Ғайришуурий бир тарзда оҳ тортиб юборди.

ЎТТИЗ БИРИНЧИ БОБ

Ҳумайро югуриб ҳовлига чикди – Муҳаммад Толҳа осмонга қараб нимагадир кулоқ тутаётган экан:

– Ҳумайро, – деди у. – Фажрни ўқи. Бомба ташлайдиган учоқ учяпти осмонда. Намозни кечиктирма!

Ҳумайро таҳорат олгани сувга чопди. Шу пайт узоқроқдан гумбурлаган товуш янгради, сўнг шарқ томон оппоқ бўлиб ёришиб кетди, уйнинг дераза ва эшиклари зириллади, ойналар синди, чироқ ўчди. Ҳумайро беихтиёр оёқлари чалишиб, ерга ўтириб қолди.

– Кўрқма, кўрқма, Ҳумайро! – Муҳаммад Толҳанинг овози келди. Ҳумайронинг кулоғи шанғиллади. “Анас! Сумайя!” – фарзандларини эсладию, ўрнидан қандай турди – ўзи сезмади. Уй ичига югурди. Ортидан кўлчироқ кўтарган Муҳаммад Толҳа кирди.

Ҳумайро болалари ётган ўринга қараб шошаркан, яланг оёғига ойна бўлаги санчилди. “Оҳ!” – деб юборди. Муҳаммад Толҳа ёритди: оёқ ости

майдаланган ойна синиклари билан тўлганини кўрди. Ҳумайро девор тагида бир-бирининг пинжига кириб ўтирган болаларига талпинди.

Анас ўнга, Сумайя еттига тўлган. Иккисининг ажиб табиати бор: Анас ўйчан, болалар билан ўйнайди, югуради, лекин кўп гапирмайди. Кўп ҳолларда кулиб тураверади. Яқинда ўттиз пора Қуръонни ёд олиб тугатди. Ҳумайро уни кўп имтиҳон қилди. Муҳаммад Толҳа ўғлининг бу ҳадясида боши кўкка етди, мукофотига велосипед олиб берди. Боланинг оёғи эндигина велосипедга ўрганган эди.

Ҳумайро ўғилчасининг бир ҳолатини яхши билади: болакай кўрқса, бирор жойи оғриса, тишини тишига босади, лабини жуфтлайди ва жим ўтираверади. Кўрқса ҳам, оғриса ҳам оппоқ юзи қизариб кетади. Пешонасига ҳалқа-ҳалқа бўлиб тушган сочларининг ости ҳам қизғиш тусга киради. Дум-думалоқ ва мовий кўзларидан бир-икки томчи ёш юмалайди, лекин боладан “миқ” деган сас чиқмайди. Ҳумайро шундан кўрқади, “Анас, болажоним, чинқириб йиғла! Бошқа болалар каби ерни теп!” – дер эди, гоҳо.

Сумайя ҳам акаси билан бир вақтда Қуръонни хатм қилди, фақат у ёд олмади, ўқиб чиқди. Қуръонни тўла ва мукаммал, тажвидли ўқийдиган бўлди. Ёши еттида. Кўпчилик қизчанинг зеҳнидан ҳайратланади. Сумайяда бироз эркали бор. Доим акасининг ўйинчоқларини ё емагини тортиб олади. Анас эса қизганмайди: синглиси сўраса, бас, дарров узатади.

Анасинг болалар ичида шовқин солганидан кўра ариқ бўйларида сувга, дарахт танасидаги чумолилар карвонига ёки бирор мушук, кучукни эркалаб ўтирганига гувоҳ бўлиш мумкин. Унинг мушуги бор эди. Бир йил олдин дадаси олиб келди: қорнидаги узунчоқ оқни айтмаса, қоп-қора мушук Анасга жуда ёқди. Бир қарич ҳам келмайдиган жониворни қучоқлаб, сут берди, таомидан чиққан гўштларни чайнаб едирди, бағрига босиб ухлади. Мушукча ҳам ақлли чиқди: зарурат туғилса, ташқарига эшикни очиб йўл олади. Лекин қайтишда ёпишни билмайди. Ҳаво салқин эди, эшик очиқ қолиб, бола шамоллади. Ҳумайро мушукни бошқаларга бериб юбормокчи эди, лекин иситма аралаш йўталаётган бола уни қучоғидан қўймади. Анасинг ана шундай табиатли бола.

Ҳозир ҳам Анас синглисини кучиб, девор бурчагида нафасини чиқармай ўтирган экан. Ҳумайро болаларини қучоқлади. “Субҳаналлоҳ! Валҳамдулиллаҳ! Ва лаа илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар!” – дерди тинмай.

– Кетдик, чиқамиз, бўлди! – деди Муҳаммад Толҳа Ҳумайронинг кўлидан тутиб. Ҳумайро ўрнидан турди. Анас шу ерда ҳам мушугини унутмагани маълум бўлди: мушук унинг оёғининг тагида экан. Сумайянинг уйқуси энди очилди: қизча ҳиққилаб йиғлай бошлади. Муҳаммад Толҳа уни кўтариб, ёноғини артди:

– Йиғлама, қизим! Кўрқма!

Отасининг хотиржам овози қизчага таскин бўлди. У тинчланди.

– Дада, намоз!.. – деди Анас. Муҳаммад Толҳа болакайга: “Хўп!” – деди ва Сумайяни ерга қўймай ташқарига чиқди, атрофга бироз қулоқ солди.

– Ўғлим, таҳорат ол! – деди.

...Оила жам бўлиб ибодатга турди. Суннат адосидан сўнг, фарз учун қўллар кўтарилди. Таҳрима такбири айтилди. Муҳаммад Толҳа Роббиси қаршисида хокисор туриб, “Фотиҳа”ни бошлади...

Фажрнинг икки ракат фарзини адо қилар экан, Муҳаммад Толҳа қалбан ҳам шошаётган эди, ҳам намозни хушусиз ўқий олмаслик ғамида эди. Ажабки, Аллоҳ унинг қалбига бир сакинат туширди. Намозни тугатиб, салом бергунича қалбини қоплаган хотиржамлик нури унга ҳузур бағишлади.

Намоздан сўнг қўллари кўтариб Роббисига ёлворди...

Дуо битгач, жойнамоздан турдилар.

– Ўтиринглар! – деди Муҳаммад Толҳа. Ҳумайро ва болалар оила бошлиғи қаршисида итоаткорона ўтирдилар. – Болаларим! Анас! Сумайя! Ҳеч қачон намозни фаромуш қилманг! Аллоҳга ибодат қилишни зинҳор унутманг! Бошингиз устидан ўқ ёғиб турса ҳам, бўғзингизга пичоқ тақалса ҳам, фарзни адо этиш фурсати кирса, бутун вужудингиз билан фарзни адо қилиш учун қайғуринг! Унутманг, болаларим! Биз давлат учун, мулк учун, бойлик учун, ҳатто, яшаш учун яшамаяпмиз. Биз Аллоҳга итоат қилиш, Аллоҳга ибодат қилиш учун яшамоқдамиз! Қалбимиз Аллоҳга шу қадар боғланса, Аллоҳ бизни ҳеч қачон ўз ҳолимизга ташлаб қўймайди! Аллоҳга ҳеч кимни тенглаштирманг, Аллоҳни қўйиб, одамдан, ҳайвондан кўрқманг. Ўзингизни сақлаш учун, ал-Мусаббиб бўлган Зотга ҳурмат кўрсатиб, қочар экансиз, ўлимдан ё душмандан кўрққанингиз учун қочманг. Аллоҳдан кўрққанингиз учун, хорлик ва зиллатдан қутулиш учун қочинг. Муҳаббат ҳам Аллоҳ учун; шукур ҳам Аллоҳ учун, сабр ҳам Аллоҳ учун; душманлик ҳам Аллоҳ учун, дўстлик ҳам Аллоҳ учун! Анас, ўғлим! Сен ёш бола эмассан, Қуръон ҳофизи бўлдинг. Оиланинг эрисан, онанг ва синглингни ҳимоя қил! Унутма, ўғлим! Ўз аҳлини, ўз молини ҳимоя қилиб ўлган одам шаҳиддир! Биз ҳозир сафарга чиқамиз, насиҳатларим ёдингизда бўлсин. Ҳеч қачон кўрқманг. Ҳайиқманг. Ақлингизни йўқотманг. Аллоҳдан бир он ҳам узилманг. Биз Аллоҳникимиз ва Аллоҳга қайтгучимиз!

Муҳаммад Толҳа шундай деди ва икки қўлини кўтариб, қисқа дуо қилди.

У кулранг “Жип” сотиб олган эди. “Жип”нинг ёқилғиси тўла, бир неча кунлик захира қилинган ва оиланинг керакли анжомлари ортилган. Аввал, Сумайя, кейин Анас ва Ҳумайро уловга ўтирдилар. Муҳаммад Толҳа ҳам уларнинг ёнига чиқди. Қўлида қора матога ўралган нимадир бор эди. Матони очди: икки дона тўппонча. Ҳумайро ва болалар ҳайрон қарадилар.

– Учта тўппонча топдим. Бири менда. Ҳумайро, бирини сен ол. Анас, буниси сенга, – деди узатиб. – Ўқ мана бу ерда, – деб тўппонча қўндоғининг тагини суғурди ва ўқлашни, отишга тайёрлашни кўрсата бошлади. – Мен сизларга бу учун эҳтиёж бўлмайди, деб ўйлаган эдим. Лекин олаётган хабарларим хавотирли. Хавфсизлик сабабидан ҳимояга мажбурмиз. Тўппончани отишда қўндоғини қаттиқ ушланг. Нишонга қарата, тепкини иккиланмай босинг. Фақат ўзингизни отиб қўйманг.

Муҳаммад Толҳа тўппонча билан ишлашни хотини ва ўғлига қисқача ўргатиб, ўзи рулга ўтди. Тинчлик ва осойишта ҳаётда ялло қилиб юрганлар бу дарсни ақлига сиғдира олмас, лекин ўқлар учиб турган шароитда ўта табиий ва зарурий иш эди бу. Қурол ишлатишни билмай ўзини отиб қўйиш хавфидан кўра душман қўлида ўлиб кетиш ачинарлироқ, зотан.

Муҳаммад Толҳа “Жип”ни катта кўчага ҳайдади.

Субҳ ёришди. Қуёш қизил эди. Худди қон каби қип-қизил, ол, алвон эди қуёш.

Маядин кўчалари бузилган арининг уясидек ғувиллайди. Одамлар ҳар ёққа шошади. Қуролланмаган бирор одам кўринмайди. Ҳатто, жиход жамоалари ўз воизлари қошида йиғилиб турганларини кўриш мумкин.

Қуёш бир терак бўйи кўтарилганда Муҳаммад Толҳанинг улови Маядиндан чикди. Ҳижратга отланганлар хийла кўп: ҳар доим бўш бўладиган катта кўчада уловлар сезиларли тирбандлашган.

Тез юриш имконсиз – йўл нотекис. Яқин-орада соатлар оралаб шу атрофга тушаётган бомбалар, портлаётган снарядлар тўлкини зарбидан йўлларда, биноларда, балки қалбларда ҳам дарз пайдо бўлаётир.

Ҳумайро ич-ичдан бу ҳижрат хавфнинг айна кучоғида кечишини билиб турган эди. Биргина бомба ё бошқа портлатгич уларнинг кулини кўкка совуриши, натижада, бу оила Ер юзида аввал бўлмагандек йўқликка юз тутиши ҳеч гап эмас. Улар йўқлик билан юзма-юз эдилар. Муҳаммад Толҳа ҳам, Ҳумайро ҳам, ҳатто, Анас ва кичик Сумайя ҳам йўқликнинг нафасини сезишар, бу нафас уларнинг юзини енгил насим каби силаб ўтаётган эди айна пайт. Лекин фавқулодда уларнинг ҳаммаси хотиржам эди. Худди боғ сайри учун сафарга чиққандек эдилар. Аллоҳ уларнинг қалбидан кўрқувни кўтариб қўйган эди, зотан.

Икки соатча йўл босдилар.

Сумайя паст овозда, уловнинг юришига монанд чайқалиб “Бақара”ни ўқирди. Унинг саси болаларини маст қилди: иккиси ҳам ухлаб қолишди. Улар оламда бўлаётган қирғинни унутдилару, уйкуга чўмдилар. Бу жуда гўзал уйку эди. Муҳаммад Толҳа завжасининг тиловатини тинглаган қўйи кўзлари йўлда, теваракдаги ҳар бир ҳаракатни бургутдек кузатиб борарди.

Атроф бийдий дашт. Дашт тугади ва узоқдан уйлар кўринди. Бу улар кесиб ўтиши керак бўлган шаҳар. Уруш шаҳардан сал узоқда бошлангани учун бу ер осойиштароқ.

Шаҳарга кириш нуқтасида бир неча ўн уловлар қаторлашган: қандайдир назорат. Назорат нуқтасида Америка байроғи ҳилпираяпти.

“Америкаликлар?!” – шу хаёл Муҳаммад Толҳанинг хаёлидан “йилт” этиб ўтди.

Америка қўшини бу шаҳарни назоратга олган, кирувчи ва чиқувчиларни синчиклаб текширмоқдалар. Ўн дақиқада Муҳаммад Толҳа текширувчи зобитлар қаршисига бориб тўхтади. Текширувчи баланд бўйли, кенг елкали америкалик аскар экани кўрга ҳам маълум.

– Ҳужжатлар! – деди қўполлик билан у. Муҳаммад Толҳа уловни кеча қўлдан сотиб олган, ҳужжатни расмийлаштиришга улгурмаган эди. Шунинг учун ўз фуқаролик ҳужжатини берди. Аскар расмга, Муҳаммад Толҳага диққат билан қаради.

– Орқадаги ким? – сўради аскар яна. Муҳаммад Толҳанинг инглиз тилидан хабари бор, табиий.

– Хотиним, болаларим, – деди хотиржам.

– Уларнинг ҳужжатлари! – сўради аскар. Муҳаммад Толҳа энсаси қотди:

– Менинг оилам, ҳужжат шарт эмас! – деди овозини кўтариб.

– Ҳужжат шарт эмас?! – деди аскар қутурган ит каби ириллаб. – Балки сен террористдирсан! Бу бечора аёлни ўғирлаб кетаётгандирсан!

– Эсинг жойидами, аскар? – деди Муҳаммад Толҳа. – Бизни қўйиб юбор, тинч кетишимиз учун кетайлик. Мен террорист эмасман.

– Буни биз аниқлаймиз, – деди аскар ва орқасига қараб бақирди. – Мана бу ерда шубҳали шахс! Машинасида аёл ва болалар! Лекин ҳужжатлари йўқ!

Шуни кутиб тургандек улов атрофида автомат кўтарган, юзлари ниқобли саккиз ҳарбий пайдо бўлди. Бояги аскар ҳам ортга чекинди ва белидан тўппонча олиб ўқталди:

– Уловдан туш, террорист! Туш!

– Учгача санайман! Туш машинадан! – деди яна бир ва бақириб санай бошлади: – Бир! Икки!..

Ҳумайро кўрқиб кетди. Болалар уйғонди. Сумайя ҳиққилаб йиғлади. Анас кўзларини катта-катта очиб, қурол ўқталганларга қаради. Муҳаммад Толҳа:

– Аллоҳга омонат бўлинглар! Тезда қайтаман, иншааАллоҳ! – деди-да, улов эшигини очиб, ерга тушди ва қўлларини кўтарди. Шу ондаёқ уни ерга йиқитиб, қўлларини кишанлашди.

– Муҳаммад Толҳа! – деб қичқириб юборди уни бу аҳволда кўрган Ҳумайро. Эҳтимол, бу унинг умрида илк бора шу қадар баланд овозда ҳайқирган бўлса, не ажаб. Муҳаммад Толҳанинг оёқларини ерга тегизмай судраб қандайдир ҳарбий машинанинг тўрт томони ёпиқ юкхонасига улоқтирдилар. Ҳумайро қотиб қолди, лекин ўзини қўлга олди ва эшикни очиш учун қўл узатган эди, зобитлардан бири ундан аввал эшик дастасини тортди:

– Эй хотин! – деди у. – Йиғлама! Овоз чиқарма!

Ҳумайро беихтиёр сумкасига солиб қўйгани – тўппончага қўл узатди, бироқ ўзини босди.

Зобит эшикни ёпди ва уловни айланиб ўтиб, чамбаракка ўтирди. Уловни ўт олдирди ва эллик қадамлар ҳайдади. Чегара нуктасидан ичкари кирди. Ўнг томонда катта майдон бор экан. Бир неча машиналар жойланган. Шу ерда тўхтатди ва:

– Қочишни хаёлингга келтирма! – деб Ҳумайрога таҳдид қилди ва уловдан тушди.

Америка аскари ўн қадам йироқлашгани ҳамон Ҳумайро эри ўтирган ўринга боқди: тўппонча қани? Ҳа, мана, улов ўриндиғи тагида экан. Аёл қуролни олди ва уни ҳам сумкасига солди.

– Қўрқманглар, болаларим, – деди у ўғли ва қизчасини қучиб. – Қочамиз!

Туйқус Ҳумайро дадил эди. У фитратий бир шижоат ва ва ички бир хоҳиш билан тезда уловдан тушиши ва қочиши кераклигини, бу он заифлик ва қўрқув они эмаслигини англади. Шошмай улов эшигини очди, бошини эгган қўйи тушди. Қўлидаги ихчам сумкада пул, ҳужжат, қурол.

Ҳумайро улов панасига беркиниб бошини эгди. У Муҳаммад Толҳа олиб чиқилган уловга қаради: у ерда икки аскар тамаки тутатиб турибди. Имиллаш мумкин эмас: шаҳар ичидаги маҳаллаларга кириб кетиш керак. У ҳеч ким уловмайдонга қарамаётганига ишонч ҳосил қилгач, икки боласининг қўлидан тутди ва деярли югуриб уловмайдондан чиқди.

Катта кўчанинг икки ёнида ҳар хил бинолар, уйлар. Деворларга араб ва инглиз тилида баланпарвоз шиорлар ёзилган. Шиорлар қандайдир бахт ва озодлик ваъда қилади. Йўл ёқасидаги пиёдалар йўлакчасида ҳеч ким кўринмади. Ҳумайро болалари билан йўлакчага ўтди ва тезлашди. Азон овоз янгради. Пешин. Сал нарида ўнгда бир кўча борлиги кўринди. Ҳумайро шу кўчага кириб олиши кераклигини фаҳмлади.

Кўчага бурилган эдики, қаршисида яна бир америка аскари чиқди. Аёл чўчиб, “Вой!” – дедию, орқага икки қадам босди. Болалар онасининг оёғини кучоқлашди. Аскар ичиб олган, ширакайф экани сезилди. У бошдан оёқ қорага бурканиб, кўзлари устига ҳам қора тўр тутиб олган аёлга қараб, бирдан тўхтади. Секин яқинлашди.

– Нега қўрқдинг? – деди паст овозда. Ҳумайро ўнг томонга қочмоқчи бўлди, аскар унинг йўлини тўсди. – Тўхта, қаёққа, жонидан?

Ҳумайро инглиз тилини яхши ўрганган. У аскарнинг нима деганини яхши идрок этди, айниқса, охирги жумла уни қаттиқ ғазабга солди. Ичидан нимадир титради ва у сумкасидан тезлик билан тўппончани олди ва икки қўллаб аскарга қаратди, бор кучи билан тепкини босди. Ҳумайро илк марта қурол ишлатди, таажжубки, тўппончанинг овози баланд чиқса ҳам, ўк чиққач, қўлдан отилиб кетгудек бир силтанса ҳам, аёл ўзини йўқотмади. Аскар қаршисидаги хотиннинг тўппонча олиб, сумкасини ерга улоқтириб, унга қарата тепкини босишигача бўлган жараёнини англаб улгурмай, нақ юрагига қадалган кўрғошин унинг ҳаётига нукта қўйди: орқага йиқилди, боши йўл четидаги қувурга урилди, ҳатто, питирламади, жимиб қолди. Лекин ўкнинг овози атрофдаги ҳамманинг қулоғига етди.

Ҳумайро боя ғайришуурий бир тарзда отиб юборган сумкачасини олди, қуролини унга жойлади ва қотиб турган болаларининг қўлидан тутиб, югурди. Юз қадамлардан кейин уйлар ғариблашди: бироз ҳашамдор уйлар кўчанинг бўйига қурилган экан. Ўнг томондан қандайдир кўча чиқди, Ҳумайро ўзини шу кўчага урди.

Орқасидан элас-элас американча сўкиниш ва автоматнинг тариллагани эшитилди. Ҳумайронинг ортга қарашга вақти йўқ, у фақат югуриши керак! Аёлнинг нафаси тиқилди. Оёқларидан мадор қочаётганини ҳис қилди. Баланд-паст, сувалган-сувалмаган, оқланган-оқланмаган, ғиштин-гувала деворлар ёнидан қочиб бораркан, тўсатдан эшикларидан бири очилди. Қари бир кампир нима учундир ташқарига чиққан эди, у ўзи томон кимдандир қочиб келаётган аёлни кўрди ва:

– Ҳой, қизим, ичкари кир! – деди. Ҳумайро кампирнинг нима деганини англамаса ҳам, унинг ичкарига таклиф қилаётганини сезиб, ўзини ҳовли ичига олди. Кампир дарҳол эшикни ёпди, зулфинни туширди – қулфлади. Ҳумайро кирган ҳовли тор эди, бироқ ҳовлида тут, тут тагида супа бор экан. У супага ўтириб, ҳансираб нафас ола бошлади. Кампир унга қаради ва бу ерда ўтиришни хавfli деб билди:

– Қизим, тезда уйга кир! Агар сени қувиб келаётган бўлсалар, ҳовлига мўралашлари мумкин!

Ҳумайро кампирга сўзсиз эргашди, уйга кирди: даҳлиз ва яна икки камтаргина хона бор экан. Хоналарда бирор безак йўқ, ерга шолча тўшалган, кўрпа, лавҳ. Деворга ўйилган токчада Қуръон.

Ҳумайро ўтириб нафас ростлади. Кампир сув кўтариб кирди.

– Вой қизим-а, юкли экансан-ку! Сувдан ич! – деди.

Ҳумайро “Бисмиллаҳ!” деб пичирлаб сувдан бир ҳўплади, кампир чўкка тушиб ўтириб олган Анас ва Сумайяга ҳам сув ичирди. Кейин Ҳумайрога юзланди:

– Нима бўлди, қизим?

Ҳумайро оғиз жуфтлаган эдики, ташқаридан эшикнинг гурсиллаб урилгани қулоққа чалинди. Кампир чиқди. Бориб кўча эшигини очди. Ёш инглиз аскари қаршисида мункиллаган ва ҳассага таянган кампирни кўрдию, ортга бурилди. Кампир эшикни қайта ёпиб, уйга кирди.

– Ҳомиланг неча ойлик? – деди Ҳумайронинг қаршисига ўтириб.

– Олти ойлик...

– Аллоҳ омон қилсин! – деди кампир.

Ҳумайро кампирнинг уйида қолди.

– Нима бўлаётганини мен билмайман, – деди кампир. – Кофирларнинг лашкари шаҳримизни ҳаром қилди. Бизнинг давлат нега уларни киритди, хайронман. Оҳимизни эшитадиган бу оламда ҳеч ким йўқ, қизим. Аллоҳга дуо қилиб ўтирибмиз. Қўшнилари билан гаплашгани юрагинг безиллайди. Ҳар сафар бир шумхабар! Бу инглизлар бировнинг қизини ўғирлайди, бировни отади, бировни зўрлайди, бировнинг уловини тортиб олади! Улар шаҳарда беш ойки, хоҳлаган ишини қилиб юрибди. Аллоҳ бу кофирларни хор қилсин! Сен анави итни отиб тўғри қилгансан! Бизнинг мужоҳидларимиз қаерда қолди! Қачон кофирларнинг ақлини киритиб қўйишаркан!

Кампирнинг гаплари телба-тескари чиқишини Ҳумайро кечга бориб пайқаб қолди. Кекса аёлнинг ақли заифроқ эди. Зарурий эҳтиёжларни

тушунади, ҳар бир ишини тўғри бажаради, дилозорлик қилмайди, лекин гап-сўзлари соғлом одамникидан бошқача. Гаплари ёлғон ёки чинлигини ажратиш қийин. Унинг телбалигини маҳалласидаги ҳамма билади.

Шомдан кейин кимдир таом келтирди. Ичкарига кириб, уйингизни тозалаб берай, деди. Кампир уни эшик тагидан ҳайдади.

– Уйимга кирмайсан! Кирсанг, овқатинг билан бошингга соламан! – деди. Келган одам кирмади. Кампир овқатни кўтариб келди. Дастурхонга қўйди.

– Еб олинглар! – деди меҳрибонлик билан. – Қўшним. Киритмадим. Ҳозир одамларга ишонч йўқ. Америкаликлар доллар кўрсатса, сени сотиб юбормасин!

Кампир хуфтонни сидкидилдан ўқиди. Кейин тезда ухлаб қолди.

Ҳумайро ҳовлини айланди, шароити билан танишди: эски ўчоқ, қозон. Камтарон таҳоратхона. Деворлар кўчган. Қувурдан сув жилдираб оқади.

Анас ва Сумайя кампирнинг пинжига кириб ухлаб қолишди. Ҳумайро даҳлизда ўтириб, лавҳга Қуръонни қўйди, Кахфни ўқиди. Дажжол фитнасига йўлиқмаслик учун Аллоҳдан паноҳ тиланди. Эрининг ҳақиға йиғлаб дуо қилди. Сўнг ичкари кирди, бир қаватли юпқа тўшакка ёнбошлаб, кўзини юмди. Бугун бошидан ўтказгани воқеаларни ўйлади... Қалби хотиржам, хавотирдан холи эди.

Кечанинг икки қисми ўтгач, ўз-ўзидан уйғонди. Болалари, мезбон кампир уйкуда. Ташқарига кулоқ тутди. Ўрнидан туриб ўтирди. “Ўлим уйқусидан тирилтирган Аллоҳга ҳамд! Ўзинг кунимни ибодатинг ва рози бўладиган амаллар ила ўтказ!” – деб дуо ўқиди.

Таҳорат олиб, таҳажжуд ўқиди. Зикрга чўмди. Осмонда учоқлар учарди, бир марта гумбурлаган товуш ҳам келди; инглиз аскарларининг ҳам гапирганлари ҳавода учиб юргандек эди. Лекин зикр гўё қанотли фаришта қиёфасига кириб, унинг қўлларида тутди ва бу талотум дунёдан ҳаловат оламига олиб чиқди.

Фажр азони янгради.

Ҳумайро кампирни уйғотди. Кампир уйғонгиси келмаётган ёш боладек гингшиди.

– Фажр вақти, эй она! – деди пичирлаб Ҳумайро.

Кампир “ярқ” этиб кўзларини очди ва тезда ўтириб олди.

– Фажр? Субҳаналлоҳ! – дедию, ўрнидан турди.

Ҳумайро болаларини ҳам уйғотди.

Намозни адо этдилар.

Бир ойлар ўтди. Ҳумайронинг вужуди оғир эди. Олти ой давомида ҳомиласининг бирор машаққатини сезмади, бироқ не ажабки, охириги бир ойда ўзини беҳад оғир сизди. Бир куни тонгга яқин аччиқ оғриқдан уйғонди. Терга ботган эди. Унинг ингроғидан кампир ҳам турди. Чирокни ёкди.

– Аллоҳ-Аллоҳ! Аллоҳ сени асрасин! Боланг туғилмоқчи! Ҳали вақт бор эмасми? – деди.

Ҳумайронинг жавоб беришга мажоли йўқ эди. Оғриқ изтироби кўзининг ичидаги ёшларни ташқарига куя бошлади.

– Қўрқма! Иншиқоқ сурасини ўқи! Мен жуда тажрибали дояман!

Ҳумайро кампирнинг нима деб гапираётганини унча тушунмаса-да, Иншиқоқни ўқи деганини илғади. Ғужанак бўлиб олиб, Иншиқоқ сурасини пичирлай бошлади.

...Кампир дояман, деганида тўғри айтган, шекилли, Ҳумайронинг кўзи осон ёриди. Туғруқолда бўлган азоб нақадар шиддатли кечган бўлса, боланинг дунёга келиши шу қадар енгил ўтди. Ҳумайро чақалоқнинг йиғисидан унинг туғилганини билди. Кампир унинг киндигини кесди, матога ўради ва дарҳол онанинг кўкрагига қўйди...

Ҳумайро уч кун ётди. Тура олмади. Кампир эса унинг хизматини қилди. Гарчи кекса аёлнинг эси кирди-чикди, гапи ўнг-терс бўлишига қарамай, бирор ишда хатога йўл қўймади. Ҳумайро ҳам она каби меҳр кўрсатаётган бу аёлнинг ақли заифлигини ёддан чиқарди. Унинг хаёлида бу кампир каби яқин инсон йўқ эди дунёда.

Уч кундан сўнг Ҳумайро ўрнидан турди, кампир ҳар куни уйдаги қора ундан атала тайёрлаб берди. Ҳумайро ўғил кўрган эди. Ўғлига нима исм қўйишни билмасди.

Анас укасини туғилган куниёқ қўлига олди. Кўтарди.

– Ойи, – деди у худди катта одамлардек. – Укамга Саид дея исм қўяйлик!

– Саид... – деди ҳорғин жилмайиб Ҳумайро. – Хўп, ўғлим.

Анас укасини қучоқлаб ўнг қулоғига шивирлаб азон, чап қулоғига эса такбир айтди. Сўнг:

– Эй менинг укам! – деди кўзларини юмиб, бир парчагина бўлиб ухлаб ётган бегуноҳ гўдакка қараб. – Сенинг исминг Саид ибн Муҳаммад Толҳа!

Анасининг эғнида кулранг қўйлакча, узун – тиззасига тушади, сочлари яқин-орада олинмагани – ўсиб елкасигача тушган, ҳатто, қулоқларини ёпган. Қоп-қора сочлар ичидаги оппоқ юзи тунда порлаган ойга ўхшайди. Пешонасига тушган жингалалар орасидан кўриниб турган оқ жойлари гўё юлдузлар. Беғубор болакайнинг чақалоқ укасига аzone такбир айтиб, исм бериши уни Ҳумайронинг наздида янада гўзаллаштириб, янада нурлантириб юборди. Беихтиёр қалбидан “Алҳамдулиллаҳ!” деди.

Янги меҳмоннинг ташрифидан тўрт кун ўтиб, бешинчи кун эшикдан бешта инглиз аскарлари бостириб кирди. Уларнинг нима қидираётгани номаълум. Негадир ҳовлининг ҳар бурчагига данак йўқотган жиннидек аланг-жалаң қилар эдилар. Кампир уларнинг қаршисига уй ичидан учиб чиқди.

– Ҳой, менинг уйимда нима бор? Кетинглар! – деб битта гапни такрорлайверди. Аскарлар унга эътибор беришмади. Кейин унинг ичига юришди. Уй ичида эса... Ҳумайро тўрда Саидни қучоқлаб, бир ёнида Анас, иккинчи ёнида эса Сумайя билан ўтирарди. Саидни тиззаси устига ётқизиб,

тепкисига бармоғини қўйгани – ўқли тўппончани тиззаси устига ёпилган кўрпанинг остида маҳкам чангаллаган эди.

Кампир эшик олдида туриб қўлини икки ёққа чўзди:

– Сенларни уйим киритмайман! Кет, ҳамманг!

Аскарлардан бири юзини ижирғаниб четга бурди ва қўлини мушт қилиб, бор кучи билан кампирнинг жағига урди. Кампир “ҳиқ” деган овозни чиқариб, остонага сулайиб йиқилди. Иккита аскар уни судраб четга олиб қўйди ва учтаси ичкарига кирди. Улар уй тўрида қоп-қора чодра ичида, кўзлари устига ҳам қора тўр тортган аёлни ўтирганини кўрдилар.

– Ия, кампир мана буни ҳимоя қилибди-ку! – деди аскарларнинг биттаси.

– Бу ёшроқ, шекилли! – деди иккинчиси.

– Ҳозир юзини очаман! – деб учинчи Ҳумайронинг устига бостириб борди. Ҳумайро “Now I will open her face!” – инглизча жумлани жуда яхши тушунди ва тўппончани кўрпа остида чикарди, ўзига қараб келаётган аскарга қарата тепкини икки марта кетма-кет босди. Биринчи ўқ аскарнинг сонига тегди. Иккинчиси эса тегмади. У ихраб тиззалаб қолди ва сўкинди. Қолган тўртта аскар эса кутурди. Оч бўридек Ҳумайронинг устига отилдилар. Ҳумайро улар ҳам ўқ узишга ҳаракат қилди. Лекин бир зумда унинг қўлини қайириб, ташқарига судрадилар. Саид биғиллаб йиғлади. Анас ҳам отаси берган тўппонча билан аскарларга қарата ўқ отди. Лекин ўқлар тегмади. Бир аскар боланинг юзига шапалоқ урди. Анасинг кўзи тиниб, ерга йиқилди.

Ҳумайрони судраётган аскар уни ҳовли ўртасига силтаб улоқтирди. Уйнинг девори тагида кампир ҳамон беҳуш ётарди. Лабидан қоп-қора қон сизиб чиқаётган эди унинг.

Ҳумайро бир амаллаб ўрнидан турди. Юзини шошиб беркитди. Оёғи яралангани билан жами тўртта америкалик Ҳумайронинг қаршисига тизилдилар.

– Эй хотин! – деди бири. – Бундан бир ойлар аввал бир аёл қўлимиздан қочди. Устига устак, бир аскаримизни отиб кетган. Бу сен эмасмисан?

– Нега тергов қияпсан? – деди иккинчисига унга қараб. – Қўлимизда турибди, тайёр. Ишни битирайлик-да, кетайлик.

– Аёл зотини кўрмагандек, шошилма! – деб жеркиди бошқаси. – Қаёққа шошасан! Балки, у ўз ихтиёри билан бизга қўшилар!

Аскарлар хохолашди.

Ҳумайро ёшли кўзларини самога тикди. Қалби парча чўғдек қизиди.

“Роббим! Ёрдам бер! Роббим! Ўз холимга ташлама! Роббим, ёрдам бер!”

– Сен жуда жасур экансан. Ҳатто, қурол ишлатар экансан!

– Қайсар байталлар жоннинг ҳузури!

– Хўп, десанг, биз билан бўл! Кейин биз билан юр. Бўлинмамиз ичида қоласан. Сени Европа ё Америкага чиқариб юборамиз. Ислон жангариларидан кўрган азобларингни айтиб берсанг, бас!

– Катта нарса ваъда қилма! – эътироз билдирди бошқа аскар унга.

– Бундан осони борми? Шунчаки, бизнинг кўнглимизни хуш қил! Биз гуруҳ бўлиб ишлашни севамиз! – давом этди буниси эътирозга эътибор бермай.

– Сиз мусулмонларга ҳам бу маданиятни етказсак, деймиз!

Ҳумайронинг тоқати тоқ бўла бошлади. Уй ичидан Саиднинг йиғиси янада баландлади.

– Бу кўнмаяпти-ку!

– Балки тилимизни тушунмас!

– Биз эса арабчани билмаймиз-ку!

– Зўр йўли бор! – деди бошқаси. – Чақалоқни олиб чиқ! Ҳаммасига кўнади!

– Тўхта! – деди хайқириб Ҳумайро. Уйга кираётган аскар тўхтади.

– Бу инглизчани билар экан! – деди бошқаси. – Айни муддао! Қани, хоним, сўзланг! Очиқ савдо: бизга танангизни берасиз, биз сизга болангизни, хаётингизни ва эркингизни берамиз. Тахминан икки ойларда сизни Ислом террористларидан, Сурия армияси аскарларидан жабр кўрган аёл ўлароқ дунёга танитамиз. Камера қаршисида бечораҳол бўлиб йиғлаб берасиз. Икки ой ичида аскарларимизнинг кўнглини хушлайсиз. Бунинг сира ёмон томони йўқ.

– Мени ҳам, болаларимни ҳам от! – деди Ҳумайро. – Кўз ўнгимда болаларимни ўлдир, кейин мени! Лекин сенинг бу таклифингга зинҳор рози бўлмасман!

Америка аскарлари аёлнинг шиддат билан ва инглиз тилида бу қадар равон сўзлашидан ҳайратга тушдилар.

– Жуда қўрқмас аёл экансан! Лекин бу гапларингни турклар ё хитойликларнинг бадийий фильмларида суратга тушганингда айтасан. Бизга ўйин қилма! – деди улардан бири.

– Агар йўқ, десанг, нима бўлишини биласанми? Аввал сендан баҳраманд бўламиз, қолаверса, биз болалардан ҳам роҳатланишни биламиз. Ҳаммасига гувоҳ бўласан. Кейин битта-битта итдай отиб ташлаймиз.

– Ундай қилмаймиз, бу енгил. Мана бундай қилсак-чи! Болалардан лаззатланамиз, кейин уларни шу ернинг ўзида тириклайин ёқиб юборамиз. Кейин аёлнинг ўзига навбат келади.

– Бу анча мантиқли таклиф! – деб маъқуллади ҳаммаси.

– Аллоҳ сенларга кифоя қилсин! Аллоҳ бизни ташлаб қўймайди! – деди Ҳумайро бор овози билан. Ва икки қўлини осмонга кўтариб, хайқирди: – Ё Аллоҳ! Ё Аллоҳ! Ё Аллоҳ!

Ҳумайро тинмай “Ё Аллоҳ!” деяверди, унинг бу саси осмондан келаётган гулдиракка қоришиб кетди: қандайдир ҳарбий учоқ соя солиб ўтди. Уни америка аскарлари таниди, шекилли, қий-чув қилиб юборишди, қўлларидаги қуролни ҳам унутиб, ўзларини ерга отдилар. Бу бежиз эмас экан, чунки осмонни бундай учоқлар тўлдириб юборди. Инглиз аскарлари эса

сирланган товоққа тушиб, мушукдан қочаётган сичқонлардек ердан у ёқдан бу ёққа юмалашар, бир-бирларининг устига чиқиб, тушишарди.

Ҳумайрода уларга эътибор бермоқ учун вақт йўқ, уй ичига югурди. Анас ўзига келиб, укаси Саидни кўтариб олибди. Сумайя эса киприкларини пирпиратиб, акасининг пинжида.

Ҳумайро Саидни кўтарди, Анас ва Сумайяни эргаштириб, ташқарига чопди. Айни шу дамда атрофга бомба ёғила бошлади. Кетма-кет бўлаётган гумбурлаш қулоқларни батанг қилди, тўлқинлар зарбидан ойналар синди, деворлар қулади. Ҳумайро чиқиши билан уйнинг орқа томондаги девор йиқилди.

Кампирни ташлаб кетиш мумкин эмас! Ҳумайро чанг-тўзон ичида кампир томонга талпинди. Бироқ... кекса аёлда тириклик аломатлари йўқ! Унинг жони узилибди!

Энди бу ерда қолиш мумкин эмас. Ҳумайро ҳовлига қарадию, гувала деворларнинг ерда сочилиб кетганини кўрди. Америка аскарлари дуч келган томонга тирақайлаётганини аранг илғаб қолди.

Аёл нима қиларини билмай кўчага югурди. Ҳавода ғувиллаб юрган учоқлар америкаликларнинг қароргоҳларини мўлжалга олаётган эди, аслида. У ерда бўлаётган портлашлар эса бутун шаҳарни ларзага солмоқда.

“Астағфируллоҳ! Астағфируллоҳ!” – деган кўйи Ҳумайро кўчага чиқиб, тўхтаб қолди.

Беш дақиқада бомбалаш тўхтади. Бироқ атрофдаги аксар уйлар қулаб, маҳалла хароба тусига кирди. Гумбурлаш тиниши билан чинқирган, йиғлаган овозлар эшитила бошлади. Қаердадир итлар улиди. Еру осмон куюқ чанг ва тутунга тўлди. Ҳумайро йўталди. Этагидан ушлаб олган икки боласига бир парчадан мато узатиб, оғиз-бурнингизни ёпинг, деди. Ўзи эса Саиднинг оғзи ва бурнини авайлаб беркитди.

Улар жойларида қимирламай туриб қолдилар. Йигирма дақиқаларда чанг ва тутун тарқалди. Қуёш кўринди. Йўлда турли уловларда юзларини рўмол билан ёпган, қўлларида автомат тутган ва соқоллари юзини қоплаб, сочлари бўйнигача тушган жангарилар кўринди. Улар ғалаба билан шаҳарга кириб келаётган эдилар. Қўлларини баланд кўтариб, “Аллоҳу акбар! Аллоҳу акбар!” – деб ҳайқирадилар.

Шундай уловдагилардан бири Ҳумайрони йўл четида қотиб турганини кўриб, қўли билан у томонга ишора қилди. Улов Ҳумайронинг олдига келиб тўхтади. Қўли билан ишора қилган одам Ҳумайрога яқинлашди, қизил думалоқ гулли мато беркитган юзини очди:

– Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ! Муслима синглим! – деди мулоийм овозда. Жангарининг соқол қоплаган юзи меҳрибон табассумли эди. – Уйингиз борми? Кимингиз бор? Нима учун кўчадасиз?

Қўлида автомат тутган ва келбатли бу йигитнинг шафқатли саси ва ўзгача салобати бор эди, унинг гапириши бу ернинг лаҳжасида, балки,

умуман, кенг тарқалган араб шеваларида эмас эди, у мумтоз тилда, ҳар бир ҳаракат ва маҳражни ўз ўрнига қўйиб гапирар эди.

– Ва алайкум ассалом ва раҳматуллоҳ! – деди Ҳумайро кўзини ерга тикиб. – Биз бироз зулм кўрдик. На уйимиз, на молимиз йўқ! Аллоҳдан бўлак ҳеч кимимиз ва ҳеч нарсамиз йўқ!

– Аллоҳ ҳаммамиз учун энг буюк ва ишончли Вакийлдир! Аллоҳу акбар! – деди жангари. – Ижозат берсангиз, Аллоҳнинг изни билан Сизга кўмак берсам...

– Аллоҳ рози бўлсин! – деди Ҳумайро дарҳол. – Эримни америкаликлар бир ой аввал асир олган эдилар. Кофирлар ўзлари ўрнатган анави чегарада эримнинг қўлларини қайириб кетишди. Ҳозир у шу атрофда бирор жойда бўлса керак. Исмои Муҳаммад Толҳа. Менинг исмим Ҳумайро. Маядинданмиз. Ўғлим Анас ва қизим Сумайя. Қўлимдаги боламни бир ҳафта олдин дунёга келтирдим. Исмои Саид. Эримни топишга ёрдам беринг! Аллоҳим Сизни бу ишга сабабчи этсин!

Жангари Ҳумайронинг гапларини диққат билан эшитди ва эслаб қолди:

– Сиз Ҳумайро, эрингиз Муҳаммад Толҳа, Маядиндан келдингизлар. Фарзандларингиз Анас, Сумайя ва Саид. Жуда соз. Мен суриштириб кўраман. Сизни мана бу уловда сокинроқ бир жойга элтадилар. У ерда муслима опа-сингилларимиз Сизни парваришлайдилар, иншаАллоҳ. Дарвоқе, менинг исмим Сайфуллоҳ. Биз Ислом учун курашга чиққанларданмиз. Араб эмасман, ажамман. Ажам юртлардан келганман. Сизни элтажак жойимизда ҳар ким кўмакка шай, – Сайфуллоҳ шундай деб уловдагилар қаради: – Тушинглар. Биз бу ерларни текшираемиз. Юсуф, сен муслима опамизни байтул унсга олиб бор! Кейин ўзинг у ердан биродарларни олиб кел!

Ҳумайро болалари билан уловга чиқди. Юсуф ўрта бўйли йигит экан, у ҳам юзини қора мато билан тўсиб олган. Улов ўт олганда Сайфуллоҳ ташқаридан туриб, фақат Ҳумайро эшита оладиган қилиб савол берди:

– Кечирасиз, опа, бир савол сўрайман, айбламайсиз, иншаАллоҳ. Маядиндан нега кетдингиз? У ерда кофирлар йўқ эди-ку!.. У ер бугун мусулмонлар буткул қўлида!

Ҳумайро дарҳол жавоб берди:

– Бу эримнинг қарори. У билмаса, бирор иш қилмайди.

– МашааАллоҳ! – деди Сайфуллоҳ кулиб. Сўнг Юсуфга буюрди. – Ҳайда!

Улов шаҳарни кесиб ўта бошлади.

Ярим соатлардан кейин шаҳарнинг ғарбий чекасига бориб тўхтади. Кўчага чодирлар тикилган, ташқарида болалар ўйнар, одам кўп. Уларнинг барчасида қурол – қайсидир жиҳод жамоасига мансуб эканликлари аниқ эди.

Ҳумайрони ёши улугʻроқ бир аёл кутиб олди.

– Биз Аллоҳ учун ўзимизни бахшида қилганмиз, – деди аёл Ҳумайрони бошлаб бораркан. – Биз мужоҳид ва мужоҳидалармиз. Эрларимизга эргашдик. Исломнинг қадимий юртларини кофирлар, тоғутлар қўлидан

кутқариб, Аллоҳнинг динини олий қилмоқ мақсадимиз. Бу йўлда ўлмоқ – мақсадимиз, кофирлар жонини олмоқ – шарафимиздир, иншаАллоҳ. Биз араб ва ажамни фарқламасмиз. Биз учун инсонлар ё муслим, ё куффор! Вассалом! Шу чокқача юзлаб жиҳодларга кирдик, юзлаб шахидлар бердик, юзлаб мушрик ва тоғутларни ўлимга жўнатдик, Алҳамдулиллаҳ. Аллоҳ ўз динига нусрат ёғдирмоқда. Ер юзини, албатта, Ислом забт этажак!

Улар бир чодир қаршисига келиб тўхтадилар.

– Бу чодир Сиз ва болаларингиз учун, Ҳумайро, – деди аёл. – Қандай камчилик бўлса, чақиринг, дарҳол етиб келаман. Сизга ҳали қўл телефони бераман, иншаАллоҳ. Қани, киринг чодирга, марҳамат.

Чодир кенггина экан. Ёш бола ётиши учун ёғоч беланчак, кўрпа, тўшак, бир четда жавон, унинг ичида турли идиш ва тавоқлар. Чодирнинг ўртасига қўлбола фонус илинган.

– Фонусни шомга яқин ёқасиз, чодирни ёритади. Электрдан кўра бу мақбул, – деди аёл тушунтириб. – Сиз жойлашинг. Бу ерда аёллар учун кийимлар, бу ерда ювиниш учун совун, мисвок, мушк. Аллоҳ қодир қилган даражада шароит ҳозирладик. Қорнингиз оч эмасми? Ташқарига чиқсангиз, ошхона қаерда, десангиз, айтиб юборишади. Ҳеч тортинманг.

Аёл чиқиб кетди. Ҳумайро ерга тўшалган кўрпага ҳолсиз ўтирди. Юзлари чанг бўлиб, бир сўз айтмай онасига қараб турган болаларига қараб ғамгин жилмайди. Аслида, у ғамгин жилмаймоқчи эмасди, лекин чин дилдан севинишнинг имкони йўқ, зотан. Ҳумайро биринчи галда болаларини ювинтириб, қоринларини тўйдириши кераклигини ўйлади...

Кечга бориб чодирлар атрофи гавжумлашди. Хуфтон намозини ўқигани ҳамма масжидга йўл олди. Ҳумайро жуда чарчаган. Чодирда хуфтонни адо қилди, болаларини ётқизди, устларига ёпинчиқ ёпди, Саидни эмизиб, тўйдиргач, беланчакка солиб тебратди.

Чодирн ғарибона, буюмлари фақирона, аслида. Лекин Ҳумайрога шу ҳолнинг ўзи бағоят қадрли кўринди. Бугунги ҳалокатдан омон чиққани, номусли ва шаънини сақлагани учун Роббисига шукурлар, ҳамдлар айта-айта кўзи илинди...

Масжид эмиш. Ҳумайро масжид хонақоҳида намоз ўқиш ниятида юрар эмиш. Хонақоҳда ҳалқалар – ҳар ҳалқада ўн-беш йигирма чоғли инсон ўз шайхидан ваъз тинглайди. Уларнинг овози бир-бирини кесиб ўтмас, насихатлари бир-бирига ҳалал бермасди. Ҳумайро ҳалқалардан бирига бориб ўтирмоқчи бўлди, лекин ҳаммаси эрлар! Аёллар учун йўқми? Ҳалқага қўшилишдан аввал икки ракат таҳияти масжид ўқиши керак.

Хонақоҳнинг ўртасига ёғочдан қўлпанжаралар қўйилган эканн, яъни уларни кўтариб у ёқдан бу ёққа олиш мумкин. Нега хонақоҳ иккига ажратилибди? Ҳумайро ҳайрон бўлиб борди, панжара орасидан аёлларни кўрди. Ҳа, бу ёқ аёллар учун экан. Лекин уларнинг ҳалқаси йўқ-ку! Аёллар илм билан эмас, ибодат билан машғул!

– Қизим! – бу овоздан Ҳумайро чўчиб, қаради. Қаршисида нуроний ва гўзал бир аёл унга табассум билан боқиб турарди. – Қизим, сен бирор халқага кўшилишдан аввал Аллоҳдан сиротул мустақимни сўра! Тўғри йўлга йўллашини сўра, майлими? Аллоҳдан ўзингга хайрлисини сўра. Чунки банданинг ақли тўғри йўлни билишдан ҳамиша ожиз, Аллоҳ унга йўл кўрсатмаса, ақли йўл топа олмас! Сен яхши деб билганинг, балки ёмондир! Ёмон деб билганинг, балки яхшидир!

– Бу қай ер? Сиз кимсиз?

Аёл кулди:

– Бу Ақсо масжиди, мен пайғамбар Ийсо алайҳиссаломнинг онасиман, Марям!

Ҳумайро уйғонди. Чироқ хира нур сочяпти. Ташқари жимжит. Ҳумайро беланчакка қаради: Саид ухляпти. Анас ва Сумайя ҳам уйкуда.

Қандайир ички ҳаяжон Ҳумайрони ташқари чиқарди.

Чодирлар оралаб юрган қуролли йигитни кўрди.

– Муаммо йўкми? – деб сўради у.

– Йўк, – деди Ҳумайро ва аёллар таҳоратхонасига йўналди.

...Чодирига қайтгач, жойнамоз устида қиёмга турди. Аллоҳга қалбан ёлвориб, таҳажжуд нияти билан кўлини таҳрима такбири учун кўтарди...

ЎТТИЗ ИККИНЧИ БОБ

...Эрталаб чодирга Муҳаммад Толҳа кириб келди.

Ҳумайро буни кутмаган эди. Муҳаммад Толҳа аёлига бу сафар кўп тушунтириш бермади.

– Кетамиз, тайёрлан, – деди. Ҳумайро ортиқча саволга тутмай, “Хўп!” – деб тезда нарсаларини йиғиштиришга киришди. У, албатта, Муҳаммад Толҳа ва Сайфуллоҳ ўртасида бир неча соат давом этган суҳбатдан беҳабар. У фақат эрига итоат этиши лозимлигини яхши билади.

Кеча окшом Муҳаммад Толҳа қамоқдан озод қилинди. Сайфуллоҳга Муҳаммад Толҳа Ҳумайронинг эри эканлиги маълум бўлди.

– Сиз Маядиндан экансиз, биродар, – деди Сайфуллоҳ у билан ўз қароргоҳида суҳбат бошлаб. – У ерда ҳукумат бизнинг қўлимизга ўтган паллада, нима учундир, ҳижратни маъқул кўрибсиз. Агар америкаликлар Сизни қамоққа тикмаганларида, аёлингизни мазлума бир ҳолда қутқармаганимизда улардансиз, деб ўйлаган бўлардим. Нега жиҳод майдонини тарк этмокдасиз?

Муҳаммад Толҳа сукут қилди. Кейин бошини кўтариб, Сайфуллоҳга тикилди.

– Биродарим, – деди бениҳоя дардли сас билан. – Сиз жиҳод майдони деб ҳисоблаётган масканлар ҳақида зинҳор бундай ўйлай олмайман. Бу жойлар бегуноҳ мусулмонларнинг қони дарё бўлиб оқаётган бир ўлка, холос.

Бу гап Сайфуллоҳга ёқмади.

– Тушунмадим... – деди ранги ўзгариб.

– Бир мусулмон ўлароқ сўзларимни сўнгига қадар тингланг! – деди Муҳаммад Толҳа овозини кўтариб. Унинг товушида бир шиддат уйғонди. – Бу улкан фитнадир. Мен ҳақиқатларни Аллоҳим англатгани учун юртни тарк этмоқдаман. Сизлар Ислом давлати, деб номлаганингиз даҳшатли қирғин ўчоғидир. Сизлар Ислом давлати дея, қўйилган бир тузоққа илиндингиз. Бу тузоқ Ер юзидаги минглаб мусулмон ёшларини ўз домига тортаётир. Сиз қилаётган ишларнинг ҳеч бири шариат амрига мувофиқ эмас. Абубакар Бағдодийнинг хутбалари, мусулмонларининг туйғуларига, ҳиссиётларига қилаётган ҳужумлари бир алдовдир.

– Сен бизнинг амиримиз ҳақида бу сўзларни айтишга қандай журъат этяпсан! – Сайфуллоҳ сапчиб ўрнидан турди ва автоматини Муҳаммад Толҳага ўқталди.

– Ўзингни бос, биродар! Эҳтимол, сен унга байъат қилгандирсан, лекин мен эмас! Биргина сўзим учун, холбуки, куфр ё ширк келтирмадим, мени – Исломда бўлган бир мусулмонни ўлдиришга шайсан! Бу иймон амрими?! – ўтирган жойида ҳайқирди Муҳаммад Толҳа. – Мен ўлимдан заррача кўркмайман. Келишим Аллоҳдан, боришим Аллоҳга! Унинг раҳмати ва мағфиратидан зинҳор умид узмасман! Лекин сенга, сен каби биродарларимга ҳақни етказмоғим шарт! Мени тингла. Ўлдиришни истасанг, албатта, ўлдиришга вақтинг бор!

Сайфуллоҳнинг юзлари ғазабдан пир-пир учди, соқоллари титради, юзи кизариб, кўрқинчли тус олди, кўзининг оқига қон тепди. Бироқ Муҳаммад Толҳанинг шиддати уни босди. Жойига ўтирди.

– Астағфируллоҳ, де, биродар! Астағфируллоҳ! – деди Муҳаммад Толҳа. – Зотан, бир мўминни отиб ўлдиришингга бир баҳя қолди. Сизлар кофирларга ҳужум қиляпмиз, деб қадим Шом юртларида ўчмайдиган олов ёқдингиз. Миллионлаб оилаларни ўз маконидан айирдингиз. Қурбон бўлаётганларнинг сони ҳам, саноғи ҳам йўқ. Харобага айланаётган шаҳарларга боқинг. Сиз Ассадни айблайсиз, Американи айблайсиз, Россияни айблайсиз, Туркияни айблайсиз, сизларда айбу нуқсон йўқми?! Сиз томонда бўлмаган ҳаммани куфр ва ширкда санайсиз. Сиз Аллоҳ Ерга нозил қилган Буюк Исломни эмас, ўз нафсингизга мақбул бўлган шахсий Исломни Ер юзига ёймоқчисиз. Амин бўлингки, агар дунёда Сизга қарши чиқадиган бирор куч бўлмаганда ҳам, нусрат ва зафар қозонмас эдингиз. Чунки ишнинг аввали фитна бўлса, кейини дини сушт ва эҳтиросли ёшлардан ва илмдан беҳабар жоҳиллар гуруҳидир. Сизлар Шомда, Ироқда бу қирғинларни қилиш билан мамлакат ҳимояларини бузиб чил-парчин этасиз, ҳаяжонингиз оловида, туйғуларингиз чақмоғида ўзингизни ҳам, халқингизни ҳам куйдириб ҳалок этасиз!

– Асоссиз сўзлар! – деди Сайфуллоҳ. – Мен ўз амирларимга итоат қиламан ва уларнинг ҳаммаси содиқ инсонлар. Сафимизга келаётганлар эса ихлосли йигитлар.

– Амирларингизга итоат қиласиз, бироқ уларни танимайсиз! Аминманки, сен бу ердан эмассан. Сен Шом тупроғида Шом сувини ичиб, унинг ҳавосидан нафас олиб улғайган эмассан. Ўзинг эргашиб келган, даъватларига жавоб берганинг одамларни ҳозир ҳам танимайсан. Сени майдонга келтирдилар, диннинг бир қисмидан дарс бердилар: туйғуларинг ёнди; машқ қилдириш: мушакларинг кучга тўлди; аёлларга эришдинг Энди эса Ислом учун жиҳод қил, деб айтдилар. Лекин сен ўз амирларингга руҳан бегонасан. Уларнинг тепасида ким турибди, ҳатто, Абубакр Бағдодий қаердан чиқиб келгани ҳақида ҳам билмассан. Инсон шу қадар содда бўлурми? Мусулмон шу қадар гўл бўлурми?! Бир-бирига табассум билан “Биродарим!” – деб юрган бу йигитлар ҳаётда нимани кўрдилар? Ёшлари ўн саккизда. Ўттизга ҳам тўлмабдилар. Ўзларини шаҳид этмоқни, жаннат хурларидан баҳра олмоқни истайдилар. Ё Аллоҳ! Мусулмоннинг қонини тўкмоқ билан, мусулмоннинг ўқидан ўлмоқ билан шаҳодат қўлга кирурми?! Бугун бу шаҳарни америка кўшинидан озод қилдик, деяпсиз. Ҳолбуки, қўллаётганингиз қурооллар ўта содда, учираётган учоқларингиз беҳад эски! Уларни қачонгача қўллай билурсиз? Дунёнинг қудратли давлатлари тўлқинланиб, кўпиришингиз учун қўйиб беради. Ҳатто, сиз билмайсиз – ўзлари сизни қурол билан таъмин этадилар. Сукут билан боқадилар. Сиз эса буни нусрат фаҳм қиласиз. Ёнасиз, куясиз. Масжидларни ширк аралашди, деб бузасиз. Мусулмонларни, эътиқоди тўғри эмас, деб сўясиз. Асирларни қасос дея ёқиб юборасиз. Қул бозори тиклайсиз. Динорлар ишлаб чиқарасиз. Вазирликлар ташкил этасиз. Наздингизда, Ислом давлати шу билан барпо бўлур. Сизга бу ишларни қилишингиз учун шароит берадилар. Бутун бошли ўлка ерларини сиз учун театр сахнаси ўлароқ тортиқ этадилар. Бу сахнада бир рол ўйнаётганингизни билмай қон тўкиш ва вайронкорликда давом этасиз. Турли тасвирлар тайёрлайсиз, Ер юзига Исломни жорий қилиш ҳақида лоф урасиз. Қалбингизда муҳаббат, шижоат жўшади, гўё. Лекин буларнинг ҳаммаси алдамчи бўлса-чи?! Буларнинг ҳаммаси шайтон кўрсатиб турган бир ўйин бўлса-чи?! Ислом қўлни кўксига қўйиш ва биродарига бир марта ёрдам бериш билан барпо бўлмайди. Мусулмонларга Ер юзида зулмлар бўлаётгани ҳақида бонг урасиз. Жиҳоднинг йўқлигидан, жиҳод тўхтагани учун шундай бўлди, деб ҳаммага тушунтирасиз. Бу йўлда ўлиш бизнинг шарафимиз, дейсиз. Биродарим! Лекин орангизда неча кишида қандай илм бор?! Қуръон тафсири биласизми? Ҳадис шарҳларидан хабардормисиз? Сиз Шомда ўтириб, Осиё диёрлари учун фатво топасиз. Сизлар одамларнинг қалбини ҳурматламассиз. Сизлар инсонлар нафсининг нақадар мураккаб яратилгани ҳақида ўйламассиз. Оддий гапни оддий тушунтирамиз, тушунмаса, отамиз, ўлдираамиз, Ер юзини кофирдан тозаласак, дин олий бўлади, деб айтасиз! Валлоҳи, нақадар илмсизлик!

Нақадар хомлик! Нақадар ҳикматсизлик! Аллоҳ бир лаҳзада Ер юзини мусулмонлар ихтиёрига топширмоғи мумкин, қачонки мусулмонлар тайёр бўлсалар! Расули акрам соллаллоҳу алайҳи ва саллам Исломни олий қиламан дея умрларини бахшида этдилар. Ул зот саҳобаларнинг қалбларини тарбият қилдилар, уларнинг нафсларини покладилар. Илк жиҳодга қадар нақадар олис бир машаққатни босиб ўтдилар. Бир инсоннинг жонини олиш шу қадар осонми?! Бу майдонга ҳовлиқиб келган йигитларнинг нечаси йиғлайди, кетишни истайди, лекин сизлар уларга раҳм қилмайсиз. Улар йўлсиз бир ҳолга тушадилар. Қўрққанлари учун, ортларига йўл қолмагани учун қўлларига қурол оладилар. Тўғри, ҳаммаси шундай эмас. Ҳақиқатан кўксларида олов ёнганлари бисёр, лекин улар адашганларини идрок қилурми эканлар?! Мен сизларни маломат қилмайман, сизларга ҳукм бермайман, лекин сизларнинг ишларингизни қўлламайман, бу ишларни бас қилинг, деган бўлур эдим. Ўзим сизлар томонга ўтмайман ва ниятимда собит туриб, юртни тарк этаман.

– Муҳаммад Толҳа! – деди Сайфуллоҳ бироз сукут сақлаб. – Сенинг иддаоларинг асоссиз. Сен жиҳод ҳаловатини билмайсан!

– Валлоҳи! – деди Муҳаммад Толҳа ҳайқириб. – Осиёдан икки йигит келмиш. Бири сизларга, бири бошқа жамоага қўшилган. Сўнг икки жамоа бир-бирини такфирда айблаб, бир-бирига ўқ узди! Жиҳодий жамоа дейсиз, бироқ бирингиз Аллоҳ осмонда, деб ашъарийларга раддия берасиз, бирингиз эса яна бошқа диндошингиз нуқсонларини излайсиз, минг афсуски, унинг ҳаққига дуо қилмайсиз. Ҳатто, ўз ҳаққингизга дуо қилмайсиз!

– Сен қаердан биласан бизнинг дуо қилмаслигимизни?! Туҳмат қилма! – деди Сайфуллоҳ томирлари бўртиб, автоматини маҳкам ушлаган кўйи.

– Дуо қилганингизда бутун оламга шу қадар нафрат ила боққан бўлармидингиз? Ҳар бир воқеага ҳикматсизлик билан боқасиз. Эшитганингизни, ўқиганингизни моҳиятан англамайсиз, билъакс, шаклини оласиз ва жорий қилмоқ истайсиз! Бу нақадар хато! – деди Муҳаммад Толҳа. – Мен тўғри йўлдаман, бошқалар залолатдадир, дея таассуб қилишдан кўра катта хатар борми?!

– Тўғри йўл – битта! Аҳли Сунна вал жамоа! – деди Сайфуллоҳ. – Бошқа ҳар қандай йўл ботилдир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам шундай деганлар.

– Соллаллоҳу алайҳи ва саллам! – деб саловат айтди Муҳаммад Толҳа ва давом этди. – МашааАллоҳ! Бу, шубҳасиз, тўғри гап. Лекин аҳли сунна вал жамоада бўлишнинг шартлари шундайми? Нафсимиз ва қалбимиз тарбияси қаерда қолди? Шариатнинг одоби ва адолати қани?!

– Биз шариат таъқиқлаган ишларни қилмаймиз! – деди Сайфуллоҳ. – Ароқ йўқ, фаҳш йўқ, лағв йўқ, қимор йўқ! Ўғрининг қўли кесилади, фоҳиша тошбўрон қилинади. Биз шариатни шундай барпо қиламиз.

– СубҳанаАллоҳ! – деди Муҳаммад Толҳа. – Қанийди, Аллоҳнинг дини шундай осон барпо бўлса! Бундан осон иш бўлмас эди. Гап бунда эмас,

биродар! Исломни фақат куч билан ўрнатаман, дейишдан кўра нуқсонликрок бир фикр йўқ. Шариатга мажбур қилиш фақат шариатсизликни келтириб чиқаради. Исломга одамларни қўрқитиб киритиш билан одамларни исломдан чиқарасизлар. Сизларнинг бу шовқинингиз узоғи беш – етти йилда тўхтайтиди. Ортингиздан минглаб мурдалар, хароба шаҳарлар ва ададсиз қочқинлар қолади. Бутун дунё сизларга қарши оёқланади. Чунки сизлар меҳр ва муҳаббат қозонадиган бирор иш бажармадангиз, балки қаҳру ғазаб, нафрат ва қўрқув уйғотадиган чексиз амалларни қилдингиз, афсус. Сенга айтажак гапларим шу! Вассалом! Бир мусулмон сифатида сўрайманки, оилам билан бу ердан дарҳол кетишимга изн бер.

Сайфуллоҳ ўйга чўмган эди. Муҳаммад Толҳанинг сўзи тугагаса ҳам, индамади. Фақат:

– Юсуфга айт, оиланг ёнига элтсин. Шу соатдаёқ бу ердан қорангни ўчир! – деди. Муҳаммад Толҳа ўрнидан туриб, ташқарига йўл оларкан, Сайфуллоҳ уни тўхтатди. – Эй! Ҳақсизлик қаршисида мусулмонлар сукут сақласинларми? Бошларида зулм қиличи ўйнаркан, бола-чақалари хорланар экан, ўзлари кул каби эзиларкан, қўлларига қурол олиб, душманларга ўт очмасинларми? Зулмга рози бўлиб, бош эгсинларми?

Муҳаммад Толҳа тўхтади. Ортга қайтиб, Сайфуллоҳнинг олдига келиб, унинг кўзларига тик қаради:

– Зулм ва ҳақсизликка бир он ҳам рози бўлмасмиз! Лекин Аллоҳнинг қадарига сўзсиз розимиз! Зулм қиличига бош эгмасмиз, Аллоҳнинг қадарига бош эгажакмиз! Халифа Умар розияллоҳу анҳу ўзидан мадад сўраган лашкарбошига: “Сен душман кўшини кўплигидан қўрқма, гуноҳларинг кўплигидан қўрқ! Гуноҳлардан сақлансанг, Аллоҳ сени сақлайди ва кофирлар устидан нусрат беради!” – дея мактуб йўлламиш. Мусулмон уммати ўзини гуноҳлардан қўриқласа, гуноҳдан ўзини сақласа, илм ва амални уйғун қилса, Аллоҳ зулмни синдиради, мусулмонларни иззатлайди, уларни балолардан асрайди. Зотан, бу уммат қудратга фақат қурол билан эмас, тақво билан эришган эди. У пайтда иймону тақводан бўлак бойликлари йўқ эди, бойликлари Ер юзига сиғмаган вақтда эса уларнинг фақат шу тилло ва зарлари бор эди, холос. Бироқ бойликнинг кўплиги Ислом салтанатини сақлаб қола олмади. Аллоҳдан қўрқ, мусулмонларни сев, нафсингдан ғолиб бўл, вассалом! Ва Аллоҳнинг нусратини кўриб лол қолажаксан!

...Хумайро бошидан ўтказганларини ҳикоя қилиб, шу нуқтага етиб келган вақтда “Урватул вусқо” кемаси сузиб бораётган денгизда бир тўлғаниш бошланди. Бу денгизнинг остидан тепага қараб келаётган улкан тўлқин эди.

Масъуд Ҳасан ва Жозефлар даврасида эса Умар Сайфуллин афғонлар кўлига қандай асир тушганлиги ҳақида сўзлар эди. У қириб юборилган совет бўлинмаси ичида ғайритабиий бир мўъжиза сабаб омон қолганлигини айтди. Ўликларни ташлаб, боши оққан тарафга қараб юргани, ўша атрофдаги тоққа

яқинлаб, ҳушдан кетгани, ҳушига келганида уни кекса деҳқон топиб олгани ва парваришлагани тўғрисида сўзлади. Шу тариқа афғон юртида беш йил қолди у. Шу вақт унинг иймон калимасини айтиши учун етарли бўлди. Бироқ воқеаларнинг давомини батафсил эшитиш ҳеч кимга насиб этмади, чунки денгизда кўтарилаётган тўфон кемани писта пўчоғи каби силкитар эди.

Бирор ахборотда денгиз тўфони ҳақида огоҳлантириш бўлмаган эди. Кемада ваҳима бошланди.

Масъуд Ҳасан палубага чиқди. Ғарбдан келаётган шамол сонияма сония кучга кираётган эди. Шамолнинг шиддати баробар тўлқинлар улкан деворлардек ҳавога отилади, аждаҳодек оғзини очиб, кўкка сапчийди. Тўлқинлар кемани кафтида ўйнайди. Кема ичида тик туришнинг имкони қолмади.

Чироқ ўчди. Барча алоқа воситалари ишдан чиқди.

Тўфон шиддати уйғонаётган кезде Анна Жозефнинг хонасига катта машаққатлар билан ўтиб олди. Улар суратга олишни бошлаганларидан кейин кўришмагандилар...

Кема пўртанага тушгандек эди: ғарбдан келган тўлқин унинг бўйи баробар кўтарилса, шарқдан келган бошқа долға уни ағдарилиб, чўкиб кетишдан ҳимояларди, гўё. Кема ичидагилар ўлим таҳликасини яққол ҳис этдилар. Қанот йўқ эдики, учиб кетмоқ учун! Кема денгизнинг қўлида ўйинчоққа айланди. Денгиз ёш бола каби ўйинчоғини у ёқдан бу ёққа отар эди.

Бўлмалар ичи сувга тўла бошлади.

Аксар одамлар бирор тутқични маҳкам ушлаб, калимаи шаҳодатни айтар эди, баъзилар истиғфор, баъзилар такбир ила сасланар эди.

Осмонда қуёш кўринмайди. Кема тўлқин қўлида ҳавога кўтарилиб, булутларга тегар эди, гўё. Ўн дақиқаларда бу силкиниш кема аҳлини ҳушдан айирди. Ҳеч кимда кўз очишга, ҳатто, бирор дастакни тутиш учун қувват қолмади...

– Жозеф! – деб бақирда шовқин ичида Анна. Жозеф бўлманинг бир четида ўзини тута олмас, кўз ўнги хиралашиб, қулоқлари батанг битди. Лекин Аннанинг хайқириғини англади. Кўркувдан куруқшаган лаблар орасидан “Анна! Анна!” – деган сўз сирғалиб чиқди.

– Жозеф! Мен мусулмон бўлдим! Гувоҳ бўл! Аллоҳдан бўлак илоҳ йўқ! Муҳаммад унинг элчиси ва бандасидир! – тўфон сурони ҳар қандай товушни ямламай ютаётган бўлса-да, Жозеф хотинининг нидосини англади.

– Мен... – деди у бор кучини тўплаб. – Мен кема ажал комидан қутулса, шу ондаёқ иймон келтираман!

Тўфон қутургандан қутурар, кемада минг нафар инсон ҳушдан кетгани учун на кўркув, на даҳшатни сезмасдилар. Улар учун дуёнинг муҳаббати ҳам, ажалнинг даҳшати ҳам энди аҳамиятли эмас. Улар тириклик ваҳмидан озод эдилар. Кема ичида жон сақлайдиган жонзотлар ҳам ўлик мисоли қотдилар.

Бу қанча вақт давом этгани бирор шохидга маълум эмас, лекин кўзини илк очган Жозеф бўлди. У ҳуши ўзига қайтгани онда ҳис қилгани суякларидаги аччиқ оғриқ, бўғзини тахир қилган денгиз сувининг таъми эди. Суръатли лаҳзаларда: “У дунёдаманми?!” – деган ўй онгини кесиб ўтди.

Кўрдик, у кема айвонида – палубада.

Ажабо! Денгиз ҳеч бир иш бўлмагандек ястаниб, беозор ётибди. Сув тонг қуёшининг олтин нурлари билан қоришиб жимирлайди. Кема эса... кумга тикилган кўйи тек қотган. Рўпарада соҳил!.. Қандайдир орол, балки; дарахтлар билан қопланган.

“Демак, тирик қолдик! Демак, тирик қолдим! – деди ўзига ўзи Жозеф овоз чиқариб. – Аллоҳ буюқдир! Аллоҳдан бўлак илоҳ йўқ! Ва Муҳаммад Унинг элчиси ва бандасидир!”

Бу калима Жозефнинг тилидан эмас, қалбидан ситилиб чиқди. Оловдек ёнди, ловуллади. У ўлимдан омон чиқиш ҳиссиётига сиғмас эди. Туғилганидан буён у излаган Сўз шу эди унинг учун. Беихтиёр бор овози билан ҳайқирди, ҳайқириғи, хатто, қуёшга етиб борди, денгизнинг эти жимирлаб кетди, кемада беҳуш ётганлар кўзларини очдилар.

Жозеф сувга сакради. Шўнғиди ва соҳилга сузди. Бироздан сўнг оёқлари кумга тегди. У юра бошлади. Юраркан, бутун кучини товушига жамлаб, такрорларди, такрорлагани сайин қуввати ошиб, руҳи тетиклашар эди:

– Лаа илаҳа илаллоҳ! Лаа илаҳа илаллоҳ! Лаа илаҳа илаллоҳ! Лаа илаҳа илаллоҳ! Муҳаммадун Расулуллоҳ!

ҚИССА ТУГАДИ

МУАЛЛИФ ШУКРОНАСИ

Қаламга жамики бўладиган воқеаларни ёздирган Аллоҳга ҳамду саноларимиз чексиз ва ададсиздир.

Бизга ҳидоятни, ҳақиқатни етказган набийимиз, расули муҳтарам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва салламга дурудларимиз, савоатларимиз бўлсин!

Аллоҳнинг марҳамати билан “Ҳалқа” қиссасига нукта қўйдим.

Уни ёзишни насиб этган, илҳомлантирган, ўқувчилар ва тингловчиларга манзур айлаган Роббимнинг Ўзига яна мақтовлар йўллайман!

Шу ўринда, камина Ақром Малик, мазкур қисса ҳақидаги баъзи саволларга ойдинлик киритиб ўтсам.

1. Воқеалар бўлиб ўтганми? Ёки муаллифнинг хаёлот маҳсулими?

Жавоб:

Бу бадиий асар бўлиб, тарихий воқеаларни бутунича ёритишни мақсад қилмайди. Мозийда яшаганларни, бизга замондош бўлганларни инсон ўларок кўриб, машаққатлари, бошдан кечирганларини уларнинг ҳиссиётлари, оғриқ ва изтироблари билан биргаликда ёритиш мақсад қилинган.

2. Қиссада қайси давр воқеалари тасвирланган?

Жавоб:

Қиссада инсониятнинг барча давларига хос бўлган жиҳатларга диққат қаратилди. Шунинг учун уни ўқиган одам худди ўз замонасидаги ёхуд ўтмишдаги воқеаларни кўраётгандек бўлади. Воқеаларда замон ва маконлар алмашиб туради. Мақсад эътиборни макон ёки замонга қаратиш эмас, балки инсон муаммосига, инсон фожиасига диққатингизни жалб қилишдир.

3. Бу қиссани ёзишдан мақсад нима эди?

Жавоб:

Қиссани ёзишдан мақсад – ўқувчиларга замонамиз талотумларини англатиш ва Ҳақ йўлидан айро тушганимизни эслатмоқ, пировардида, Ҳақ йўлга чорламоқ эди, холос.

4. Қисса нима учун бундай тугади? Воқеаларга ечим берилмади, қандайдир тўмтоқ ҳолда қолдиришдан мақсад нима?

Жавоб:

Қиссадан мурод ҳаётимизни, ҳаёлларимизни, эътиқодимизни акс эттириш, ҳаёт, умр эса давом этаётир. У тугамади. Шиддат билан кечмоқда. Ҳар ким ўз йўлида собит. Шунинг учун қаҳрамонларнинг ҳар бирига доир маълумотлар очилмади, қиссани эса ёзишдан тўхтадим. Балки келажақда, Аллоҳим насибага ёзган бўлса, асарнинг кейинги қисмларини ёзсам ҳам, не ажаб.

Ушбу асарни ёзишга даъват қилган, мухлисларга етиб боришида кўмаклашган, беғараз бир шаклда жон куйдирган ҳаммага, хусусан, Дилнора Тўлабойзодага самимий раҳматимни айтаман, Роббимдан яхшиликлар тилаб, ҳидоятда собитқадам этишини дуо қилиб сўрайман.

Қўлёзмани олиб, имло хатоларига кўзини юмиб, сабр ва таҳаммул билан тингловчиларга ўқиб етказган воиз, маҳоратли сухандон, кўнгилга яқин акам Абдул Карим Мирзаевга ташаккурларимни изҳор қилиш баробарида савобли ишларига барака, Аллоҳимдан хайру ажрлар сўраб дуо қиламан.

Шунингдек, қиссанинг боблари кечикса ҳам, тоқат қилиб ўқиган, садоқат сақлаган, самимий ҳурмат кўрсатган китобхонларга миннатдорлик билдирган ҳолда Роббимизга юзланиб, ҳеч биримизни ҳидоятдан айирмаслигини ўтинаман, фақат Унга сиғинаман.

Албатта, иш нуқсонсиз бўлмайди. Ёзиш жараёнида кўплаб камчиликларга йўл қўйдим. Исмларда, жойлар номларида, тасвирларда, сўз қўллашда саҳвлар содир бўлди. Буларнинг ҳаммаси каминанинг эпсизлиги, паришонхотирлиги ва заифлигидандир. Агар бу сўзлар Сизнинг қалбингизга манзур келган бўлса, фақат ва фақат Роббимнинг марҳаматидир.

Аллоҳим!

Гуноҳларимизни кечир! Нуқсонларимизни афв қил. Агар Сен бизни хайрга йўлламасанг, имконимиз йўқ. Бизни хайрга бошла, ғазабингдан, ўзинг рози бўлмаган ишлардан омон айла!

Аллоҳим!

Хатоларга тўла ушбу қиссани ўқиганлар қалбига марғуб қил! Ким мутолаа этса, қасддан нуқсон изламаса, ихлосига яраша уни манфаатлантир. Бу манфаатни динига, дунёсига, охиратга хос айла!

Аллоҳим!

Ўзинг барчамизга ёрдамчи бўл! Бизни ўз ҳолимизга ташлаб қўйма! Бу дунёда ҳам, охиратда ҳам ёзган ва айтган сўзларимиз учун бизни шарманда қилма, балки иззат, юксаклик ва қурбат мақомига кўтар!

Омин, ё Роббул аъламийн!

Тошкент, 2020 йил.